

**A szatmári svábok
népi kultúrájának nyomai, mai etnikai sajátosságai**

Egyén – közösség – identitás

Lukácsné Marinka Melinda

DEBRECENI EGYETEM

Bölcészettudományi Kar

Debrecen, 2015

A szatmári svábok népi kultúrájának nyomai, mai etnikai sajátosságai
Egyén – közösség – identitás

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a *Néprajzi és kulturális antropológiai tudományágban*

Írta: *Lukácsné Marinka Melinda*
okleveles etnográfus, muzeológus, néprajz szakos középiskolai tanár

Készült a Debreceni Egyetem *Történelmi és Néprajzi* doktori iskolája
(*Néprajzi doktori programja*) keretében

Témavezető: Prof. Dr. Ujváry Zoltán
(olvasható aláírás)

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr. ....
tagok: Dr. ....
Dr. ....

A doktori szigorlat időpontja: 20... ..

Az értekezés bírálói: Dr. ....
Dr. ....
Dr. ....

A bírálóbizottság:

elnök: Dr. ....
tagok: Dr. ....
Dr. ....
Dr. ....
Dr. ....

A nyilvános vita időpontja: 20.....

"Én *LUKÁCSNÉ MARINKA MELINDA* teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés önálló munka, a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült, a benne található irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljeseek. Nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve 5 éven belül nem vontak vissza tőlem odaítélt doktori fokozatot. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el."

Debrecen, 20.....

Lukácsné Marinka Melinda

TARTALOMJEGYZÉK

I. A KUTATÁS ISMÉRVEI	5
1.1. TÉMAMEGJELÖLÉS: CÉLOK ÉS MÓDSZEREK.....	6
1.2. A KUTATÁSI TERÜLET BEMUTATÁSA.....	15
1.2.1. A szatmári sváb fogalom jelentéstartalmai.....	15
1.2.2. Etnogeográfiai meghatározók a 19–20. században – kvantitatív adatok	18
1.2.3. A szatmári svábok népi kultúrájának jellemzői a 19–20. században	24
1.3. AZ ELŐZETES KUTATÁSI EREDMÉNYEK ISMERTETÉSE	32
1.3.1. A szatmári svábok néprajzi kutatása Németországban.....	32
1.3.2. A szatmári svábok néprajzi kutatása Magyarországon és Romániában.....	38
II. AZ IDENTITÁS ALAKULÁSÁNAK TÖRTÉNETI-NÉPRAJZI VONALA	44
2.1. MIGRÁCIÓS FOLYAMATOK.....	45
2.2. INTERETNIKUS KAPCSOLATOK FOLKLÓR LENYOMATAI.....	60
2.3. VÉLEMÉNYEK A TERMÉSZETES ÉS MESTERSÉGES ASSZIMILÁCIÓ FOLYAMATÁRÓL.....	74
III. FOGALMI KERETEK	81
3.1. IDENTITÁS ÉS HAGYOMÁNYŐRZÉS.....	82
3.2. SZOKÁSREVITALIZÁLÁS.....	85
3.3. REPREZENTÁCIÓ ÉS EMLÉKEZET.....	87
IV. REPREZENTÁCIÓS STRATÉGIÁK	91
4.1. TÖRTÉNELMI DIMENZIÓ.....	92
4.1.1. A szatmári svábok eredettudata és a betelepítés évfordulói.....	92
4.1.2. A deportálás emlékezete.....	97
4.2. VALLÁSI DIMENZIÓ.....	100
4.2.1. „Kirbáj” – a templombúcsú szerepe.....	101
4.2.2. A Szentháromság tisztelete mint „régí-új” szokás hatása a környezetre....	107
4.2.3. Egyéb revitalizált és konzerválódott vallásos szokások.....	113
4.3. TÁRSADALMI DIMENZIÓ.....	119
4.3.1. Vallásosság – társas élet – identitás.....	119
4.3.2. Kommunális partnerkapcsolatok – interkulturális viszonyok.....	121
4.3.3. A sváb találkozók: a HOG-ok és az LM szerepe.....	129

V. AZ IDENTITÁSFORMÁLÓ TÖREKVÉSEK EGYÉNI ÉS KÖZÖSSÉGI VETÜLETEI.....	136
5.1. AZ IDENTITÁSFENNTARTÓ EGYÉNEK ÉS CSOPORTOK TEVÉKENYSÉGE.....	137
5.1.1. Zenész és énekes egyéniségek.....	139
5.1.2. Csoportvezetők, szokásrevitalizálók, közösségépítők.....	143
5.1.3. Író és kutató egyéniségek különböző kontextusban.....	148
5.1.4. A német népi mozgalom képviselőinek hatása.....	153
5.1.5. A „néprajzkutató” szerepe.....	155
5.2. A „KÉPZELETI” KÖZÖSSÉG REPRESENTÁCIÓI.....	159
5.2.1. A „ <i>Heimatbuch</i> ” mint néprajzi forrás.....	160
5.2.2. Felekezeti, kulturális és etnikai identitásformálás a „ <i>Sathmarer Heimatbrief</i> ” hasábjain.....	174
5.2.3. A regionális sajtó Szatmárban.....	185
5.2.4. Weboldalak – netnográfia az etnográfiaiban.....	188
5.3. A KÖZÖSSÉG TÁRGYI REPRESENTÁCIÓI.....	195
5.3.1. Többnyelvű táblák és feliratok.....	196
5.3.2. Szakrális kisemlékek.....	197
5.3.3. Temetők.....	198
5.3.4. Templomok.....	200
5.3.5. A <i>Szatmári Svábok Múzeuma</i> Mezőpetriben és a nagykárolyi <i>Károlyi-kastély</i>	202
VI. KITEKINTÉS.....	208
6.1. AZ ÉRTEKEZÉS HELYE ÉS SZEREPE.....	209
6.2. AZ ÉRTEKEZÉS NÉMET NYELVŰ ÖSSZEFOGLALÁSA.....	213
6.3. AZ ÉRTEKEZÉS ANGOL NYELVŰ ABSZTRAKTJA.....	221
VII. HIVATKOZOTT IRODALOM.....	223
VIII. MELLÉKLET.....	256
8.1. A SZATMÁRI SVÁB TELEPÜLÉSEK TÉRKÉPE.....	257
8.2. TEMPLOMBÚCSÚK A SZATMÁRI SVÁB TELEPÜLÉSEKEN.....	258
8.3. A SZATMÁRI SVÁBOK KÖRÉBEN MEGJELENT „ <i>HEIMATBUCH</i> ”-OK ÉS FALU-MONOGRÁFIÁK.....	259
8.4. FOTÓDOKUMENTÁCIÓ.....	260

I. A KUTATÁS ISMÉRVEI

1.1. TÉMAMEGJELÖLÉS: CÉLOK ÉS MÓDSZEREK

A szatmári svábok körében megfigyelhető 20. század végi – 21. század eleji identitásválság¹ megjelenésének okait, valamint a krízis kezelésére adott kulturális válaszok formáit, az identitás fenntartásának eszközeit mutatja be értekezésem, a vizsgált csoport népi kultúrájának és mai etnikai sajátosságainak ismertetésén keresztül. A szatmári svábok a dunai svábok² azon csoportja, akik ténylegesen a mai *Baden-Württemberg* területéről, „*Oberschwaben*” vidékéről származnak. Betelepítésük a történelmi Szatmár megye területére az első dunai sváb hullámmal vette kezdetét, majd további két nagyobb szakaszban a 18. század elejétől egészen a 19. század első harmadáig tartott. [8.4./1. kép]

Jelenleg 28 település található a Romániában fekvő Nagykároly környékén, három pedig Magyarországon.³ Az itt élő sváb származásúak ma többségében magyar nyelven beszélnek. Öndefiníciójuk alapján *sváboknak* és *sváb magyaroknak* nevezhetjük őket. A történelmi Szatmár megyébe betelepült svábok és utódaik életére számos kulturális, gazdasági, illetve társadalmi és környezeti tényező gyakorolt hatást napjainkig, amelynek eredményeként kialakult, majd átalakult és újjászerveződött a szatmári sváb fogalom.

Etnikai sajátosságaikat leginkább felekezeti különbözőségüknek köszönhetően tartották meg hosszú ideig,⁴ de ebben a kérdéskörben eleve felmerülő probléma, hogy létezett-e, és ha igen, akkor mikortól beszélhetünk a szatmári svábok múltjában identitáskonstrukcióról, illetve mennyire használható ez, mint közösséget kifejező fogalom?

---

¹ Az *identitás* fogalma alatt az eriksoni elméleti keretekre alapozva *azonosságot* értünk, amely önmagunk megítélésének „*viszonylag tartós egysége*”. Ez az egyensúlyi állapot azonban felbomolhat. Leggyakrabban egy-egy fejlődési vagy életszakasz lezárása jár identitáskrízis kialakulásával, de krízis jelentkezik akkor is, ha az emberek elveszítik azonosságtudatukat, történelmi folytonosságukat. A krízisben ható erők lehetővé teszik a megoldást, a krízis kezelését, amelynek eredményeként az identitás újabb eleme alakul ki, ezáltal az egyén egy újabb fejlődési szakaszba lép. Az identitás ebben az értelemben olyan személyes erőfeszítést igénylő pszichikus teljesítmény, amely kríziseken keresztül valósul meg. Lásd Révész 2007: 224–234. A krízis szinonimájaként alkalmazott válság fogalmával beszélünk identitásválságról. Erikson feltételezései szerint az egyén a serdülőkorra éri el azt a szellemi és fizikai érettséget, illetve társadalmi felelősségérzetben ekkorra jut el odáig, hogy átélje és megoldani tudja az identitásválságot. Tulajdonképpen ezen az életszakaszon való túljutás csak akkor lehetséges, ha kialakul az identitás, amely meghatározza az egyén későbbi életét. (Erikson 1991: 437.) Erikson ugyanakkor az identitásvesztés terhét is megemlíti, mint a 20. század első felében az amerikai bevándorlók új generációjának körében megjelenő problémát. Az identitászavar és az identitásválság ember és történelem, illetve múlt és jövő viszonyát jelzi. (Erikson 1991: 430–431.) Erikson saját megtapasztalásai révén arra a következtetésre jut, hogy a történelmi válságok súlyosbítják az egyéni válságot. (Erikson 191: 406.)

² A dunai sváb terminológiáról lásd lentebb, illetve Röder 1998: 184; Bindorffer 2008: 2. Illetve lásd még Eberl 1989; Gehl 2005.

³ A települések listáját és a betelepítések történetét lásd Merli 2007, a települések földrajzi elhelyezkedését bemutató térképet lásd Melléklet 8.1.

⁴ A vallás megtartó és differenciáló erejéről lásd Bartha 2006: 193.

A szatmári svábok csoportnév és etnonim fogalom kialakulásának, illetve a közösség alakulásának történeti vonalát a telepítések kezdetétől, 1712-től napjainkig a fenti kérdések vonatkozásában több korszakra bontva értelmezhetjük.

1. *Az otthonteremtés időszaka:* a mai dél-németországi területekről érkező telepes svábok életében a telepítés ténye újszerű hatások megjelenését feltételezte, az új ökológiai és kulturális környezet egyértelműen új szokásrend kialakításának kényszerét vonta maga után az áttelepült egyének és családok szintjén. Mivel az egyes települések lakosságánál hosszú ideig tartott a közösséggé szerveződés folyamata, ebben az időszakban nem beszélhetünk kollektív identitásról, viszont az egyéni identitás fenntartásához szükséges változók (saját nemzeti nyelvű iskolába járás, felmenőik nemzeti szempontból homogének, házasságuk nemzeti szempontból homogén, gyermekeik is saját nemzeti nyelven tanulnak) fennállásáról igen.⁵ A lokális közösséggé szerveződés a telepesek következő második és harmadik generációja alatt megy végbe, viszonylag zárt sváb faluközösségek alakulnak ki, a házassági és vallási exogámia révén.⁶ A települések kiegyenlítődéssel pedig nagyobb etnikai egységgé szerveződnek. Ez az úgynevezett templomépítések időszaka is, amely az ünnepi szokásrend alakulásában jelentős szerepet töltött be. Kialakítottak egy szakrális közösségi teret, ennek következtében pedig lehetővé tették a megszentelt idő kollektív eltöltését, az ünnep ilyen jellegű megélését. Alapvetően az új helyen megismert szokásrend elterjedése és vele együtt a magukkal hozott ünnepi alkalmak egymáshoz jól illeszkedő egységbe szerveződése valósult meg. A 19. század közepén Lauka Gusztáv már „szatmármegyei” svábokként említi meg a csoportot, de a többi dunai sváb tömbtől alig eltérőnek látja.⁷

2. *Elmagyarosodás:* amíg a kétnyelvűség kialakulását a 19. század folyamára teszik, addig a század végére, de legkésőbb az első világháborút követő idősokra datálják teljes elmagyarosodásukat. Ennek oka egyrészt több olyan történelmi esemény, mint például az addig gyakorlatban lévő kisebbségi nyelvhasználat kiszorítása az iskolai oktatásból a magyar nemzetté válás és az etnikai homogenizálásra való törekvés folyamatában. 1867 és 1910 között Erdélyt nem számítva a magyarországi német iskolák érintetté váltak ebben.⁸ Ugyanakkor a gazdasági, társadalmi kapcsolatok, így például az árucseré és a kereskedelem fenntartásához szükséges nyelvismeret is magával hozta a magyar nyelv elsajátításának kényszerét, hosszú távon a kétnyelvűség kialakulását, majd az elmagyarosodást. Móricz Zsigmond 1908-ban már úgy ír róluk: „...tisztá magyar nép között élnek, még nagyobb

⁵ A változóról lásd Csepeli-Örkény-Székelyi 1999, 2002: 130.

⁶ Giesen meghatározása szerint a generáció olyan társadalmi konstrukció, amely közös, közvetlen tapasztalatokon alapul, a fizikai tapasztalat kiemelt jelentőségével. Giesen meghatározására hivatkozik Takács Miklós. Lásd Takács 2013: 14.

⁷ Lásd Lauka 1854.

⁸ Vö. Seewann 2013: 88.

*tömegekben is magyarrá váltak.*⁹ Egy ilyen többnyelvű környezetben szinte természetszerűen vetődik fel annak a lehetősége, hogy a nyelvi és a kulturális minták elkerülhetetlen egymásra hatása következtében a nyelvi különbözőség kiegyenlítődik, és ezzel együtt saját kulturális identitásuk is megkérdőjeleződik.¹⁰ A magyar nemzeti identitás kialakulását a sváb származástudat mellett láthatjuk, amelyben a szatmári sváb paraszti réteg sajátos kulturális sajátosságokat mondhat magáénak ekkor. A korszak végéig a róluk szóló irodalom az esetek többségében szatmári németekként emlegeti.

3. *A trianoni határrendezések és a német népiségi mozgalom hatása:* a trianoni döntés következtében többségében Romániához csatolt szatmári sváb települések hungarustudatú lakosságának identitása nemcsak az új államhatalom által szorgalmazott német nyelv magyarral szembeni iskolai bevezetésével került újból válságba, hanem a népközösség eszméjének megfelelően, a német népi mozgalom hatására, amely „*megtámadhatatlan felsőbbrendű identitást*”¹¹ ígért. Ennek köszönhetően a lokális közösségi terek, de olykor még a családi élet zártabb kisközösségeinek helyei is a német–magyar identitásválságból fakadó társadalmi összetűzések színterei lettek. Az egyes települések nemzetiségi kettéosztottsága a magyar és a német államhoz fűződő lojalitás kifejezésében volt érzékelhető. A korszakban megjelenő írásokban már egyre gyakrabban használják a szatmári sváb kifejezést.¹²

4. *Menekülés és deportálás:* a Magyarországhoz történő 1940–44 közötti időszakos visszacsatolással erősödik a magyar nemzeti identitás, amelyet az 1945 januárjában zajló deportálás csak fokozott. A magyarországi németekkel ellentétben a Romániához csatolt sváb települések lakosságát nem érintették a „kollektív bűnösség elve” alapján szervezett kitelepítések, és 1944 októberében a deportálást megelőzendő Németországba irányuló menekülőtranszporthoz is kevesen csatlakoztak. A deportálás viszont annál inkább hatást gyakorolt a svábokra, a munkatáborban töltött időszak az elhurcoltak és az otthon maradtak számára is a magyar nemzethez csatlakozás szándékát erősítették, és a német származás tudatos elnyomását/eltitkolását eredményezték.

5. *Szocializmus:* a német nemzetiségi létszámának csökkenése nemcsak a deportálásban és a további nyelvváltás folyamatában keresendő, hanem a nagyarányú németországi kiköltözésekben is. A szatmári németek létszáma az 1950 és 1982 között zajló hivatalos

---

⁹ Móricz 1908: 257.

¹⁰ Vö. Kross 1992: 24–25.

¹¹ Erikson 1991: 430.

¹² A német vagy sváb szóhasználat kihangsúlyozásával nem célom a szavak értelmezésének megkülönböztetése, a kifejezésekben csupán azt az időpontot kerestem, amikortól a *szatmári sváb* fogalom megjelenik. Mindettől függetlenül tartom a sváb „*Schwabe*” elnevezés definícióját, amely a török idő után a Kárpát-medencébe letelepült „német” vagy „német származású” telepések megnevezésére használt gyűjtőfogalom. Röder 1998: 184. A svábokként ismert délkelet-európai német telepésekre alkalmazott dunai svábok terminológiát először 1922-ben Robert Sieger alkalmazta. Gehl 2005: 44.

családegyesítéseknek,¹³ valamint az 1970–1980-as években megfigyelhető, Nyugatra irányuló szökéseknek köszönhetően tovább apadt. Az 1960-as évektől kezdődően fellendül a romániai német kulturális élet, és elszaporodnak a német nyelvű óvodák, iskolák. Az 1970-es években megnövekedett magyar anyanyelvi oktatás pedig a magyar nyelv fenntartását tette lehetővé. Nemzeti hovatartozásukat illetően többségében a magyar identitás stabilizálódása jellemző, mindemellett a román nyelv elterjedése a Romániához történő visszacsatolást követően a társadalmi élet szükséges velejárójaként válik általánossá.

6. *Az 1990-es fordulat után:* a betelepüléstől számítva a 20. század végéig a társadalmi átstrukturálódások hatására (lokális közösségek felbomlása – németországi kiköltözések) több szokás kontinuitása megtört, amely esetében a sváb etnikus specifikumok jelentős részének elhalásáról, átalakulásáról beszélhetünk. Ezt a jelenséget észlelve, az 1990-es fordulat után, a lokális közösségeken belül kialakult egy felülről – de belülről – generált szokásrevitalizáló és identitásépítő magatartás (*Identitätsbildung/Identitätsstiftung*), a sváb etnikus jegyek kihangsúlyozására és a felekezeti elkülönítés erőteljesebb érzékeltetésének érdekében. Erőteljesen/mondhatni tudatosan disszimilálják magukat a környező települések egyéb felekezeteitől, még úgy is, hogy napjainkban már korántsem beszélhetünk teljes felekezeti és ezzel együtt etnikai endogámiáról, hiszen ez mint olyan már a 20. század elején felbomlott. A második világháború idejéig még jelentős szerepet játszott a felekezeten belüli házasságkötés, mondván, ha már nem sváb származású, legalább katolikus legyen, majd a 20. század második felében már egyre nőtt a felekezeti és az etnikai vegyes házasságok száma. Ettől függetlenül napjainkban még mindig igen magas az etnikailag homogén házasságok aránya a vizsgált területen. Ez azzal magyarázható, hogy az etnikai különbségek egyben felekezeti különbségeket is jelentenek.¹⁴

A fentiekből jól látható, hogy a 300 éves történelmük első szakaszában a 19. század közepére alakul ki a nyelvi szempontból homogénnek vélt sváb tömb, a második szakaszban a magyar nyelv elterjedése figyelhető meg. A harmadik szakaszban a magyar és a német identitás egymásmellettségéből az utóbbi erősödik meg, majd a 4–5. korszakban a magyar nyelvi asszimiláció kiteljesedését láthatjuk. A csoport történetének utóbbi évtizedeiben a teljes eltűnéstől való félelmében az identitás megőrzését szolgáló vallásos megnyilvánulások, nyilvános ünnepi alkalmak, társas összejövetelek keretein belül igyekeznek a fennmaradás érdekében cselekedni. Adott esetben azt láthatjuk, hogy egy a múltjához ragaszkodó közösség térbeli, de leginkább időbeli keretbe szervezi és orientálja magát, ezáltal is fenntartva identitását. A tér és idő összekapcsolódása, amely az emlékezésben, illetve eleve a múlt

---

¹³ Szász (szerk.) 1986: 1776–1778.

¹⁴ Csepeli–Örkény–Székelyi 1999.

fenntartására való törekvésben, hagyományokban, legendákban (megalkotott mítoszban), emlékműállítás rituáléiban, építményekben, a különböző felvonulásokban, folklór performanszokban manifesztálódik, mind az adott csoportot fenyegető szétzilálódás ellenében jön létre, identitásőrző jelleggel.¹⁵ Az etnikai, illetve térségi és lokális kötődés reprezentálása nagymértékben meghatározza a svábok jelenlétét Szatmárban.

A telepítéseknek köszönhetően 31 szatmári sváb települést tartunk számon a történelmi Szatmár megye területén, mivel az ezek összességére kiterjesztett kutatás meghaladná dolgozatom terjedelmi kereteit, a problémakör mélyebb érzékeltetése érdekében egy település, Mezőpetri (rom. *Petrești*) vonatkozásában körvonalazom a szatmári svábok identitásának alakulását. Ugyanakkor nem hagyhattam figyelmen kívül a szomszédos, közeli rokon települések helyi sajátosságait sem, így Kisdengeleg (rom. *Dindeștiu Mic*), Mezőfény (rom. *Foieni*), Mezőterem (rom. *Tiream*), Kaplony (rom. *Căpleni*), Kálmánd (rom. *Cămin*), Nagykároly (rom. *Carei*), Csanáros (rom. *Urziceni*) és alkalmanként távolabbi szatmári sváb településekről is hozok példát, amennyiben az adott téma ezt megkívánja.

Dolgozatom szinkronikus és diakronikus kutatómunkára alapozva egyrészt a szatmári svábok narratíváiból tevődik össze, másrészt megfelelő forráskritikával kezelve döntő hangsúlyt helyez azokra az elsősorban történelmi és helytörténelmi vonatkozású, és csak másodsorban néprajzi szempontból hasznosítható leírásokra, mint primer forrásanyagokra, amelyeket sváb származású alkotók készítettek. Céлом néprajzi és történelmi szempontból is egy árnyaltabb kép felvázolása azokról a lokális társadalmon belüli eseményekről, jelenségekről és következményeiről – mint például Mezőpetri benépesítése sváb telepésekkel, majd a huzamosabb ideig tartó helyben maradás fenntartása vagy a 19. század végi – 20. század eleji névváltoztatások, illetve a második világháborút követő deportálás –, amelyek jelentős kulturális és társadalmi változásokat eredményeztek. A csoporton belüli átstrukturálódások értelmezése során pedig megismerhetjük azokat az ok-okozati tényezőket, amelyek egyértelmű befolyásolói voltak a szatmári svábok körében több alkalommal megjelenő identitásváltásnak. Esetükben egy olyan újszerű társadalmi életstratégia kibontakozását láthatjuk, amely jól példázza számos hozzájuk hasonló csoport kisebbségi léthelyzetben kialakult hagyományörzésre és identitásépítésre törekvő közösségi attitűdjét.

Célkitűzéseim között szerepelt az identitásőrzés és -formálás folyamatában a vallás jelentőségének megfigyelése, a vallási identitás megnyilvánulási formáinak számbavétele, és az egyházi személyek identitásőrző funkciót betöltő, ugyanakkor közösségépítő tevékenységének feltárása. Egyúttal választ kerestem azokra a kérdésekre, hogy miként termelődnek újra a lokális hovatartozás kifejezői, milyen szerepet tölt be a lakóhelyi

---

¹⁵ Vö. Barna é. n.

közösséghez való kötődés és a felekezeti hovatartozás, ami a közösséghez való tartozás bizonyos módját meghatározhatja. Az egyéb népcsoportokkal való együttélés hatására, az „életvilág” különböző szintjein – kulturális, etnikai, vallási, nyelvi dimenzióin – keresztül lezajló asszimilációs részfolyamatoknak¹⁶ köszönhetően a szatmári svábok sváb származású magyarokká vagy magyar nyelvű svábokká váltak, ahogyan leginkább a helyiek öndefiníciója szól. Amíg kulturálisan és etnikailag részleges, addig nyelvileg teljes asszimiláció ment végbe a betelepüléstől napjainkig fennálló számos generáción keresztül. Mindezek a kérdések takarják azt a felfogást, miszerint a helyváltogatás egyet jelent a kultúra, és egyben az identitás átalakulásával is,¹⁷ amely esetükben egyértelműen tapasztalható.

Gyakorlatilag azt láthatjuk nemcsak a csoport, hanem az individuum szintjén is, hogy egy új nemzeti társadalomba bekerülve, kisebbségi léthelyzetben a magukkal hozott kulturális mintákat egy ideig fenntartják, majd ezek folyamatosan lekopnak, elhalnak, helyükre újak épülnek be. Az internalizált elemek egy része fennmarad, konzerválódik, illetve új lakóhelyük kultúrájának elemeit veszik át, miközben törekednek a magukkal hozottak megőrzésére.¹⁸ Mindezeket ötvözve kialakul egy olyan, teljesen új kultúra, amely alatt a szatmári sváb fogalom értelmezendő. Így a 21. század elején más karakterjegyeket takar a szatmári sváb kifejezés, mint bő egy évszázaddal ezelőtt.

Módszerek

A kutatási módszerek alkalmazása interdiszciplináris feldolgozási kombinációban, triangulációként valósult meg, elsősorban kvalitatív jelleggel. Többféle szempont alapján indultam el, amelyben szerepet kapott az egyén szintjén alkalmazott társadalmi minősítés (vagy objektív becslés) módszere. Tátrai Patrik ezzel a módszerrel több szatmári település és többek között a többes kötődésű népességgel rendelkező sváb falvakban kimutatta, hogy az egyértelmű etnikai identitással nem rendelkező népességet az anyanyelvi és nemzetiségi statisztikák, illetve a saját kutatási eredmények és a népszámlálási eredmények összehasonlításával lehet megsaccolni. Tátrai több esetben a vallási adatsorokra támaszkodva arra a megállapításra jutott, ha magas az ilyen többes kötődésű egyének száma, abból az adott csoport nyelvváltására, erősödő asszimilációra, esetleg az etnikai szerkezet változására lehet

---

¹⁶ Bodó 2009: 194.

¹⁷ Vö. Niedermüller 2005: 56.

¹⁸ Vö. Niedermüller 2005: 56.

következtetni.¹⁹ Az egyes résztémák kapcsán az objektív becslést részemről kiegészítették empirikus vizsgálatok és archív feldolgozások.

Résztevő megfigyeléseim során az egyes felmerülő résztémák függvényében gyakorlatilag a módszer mind a négy szerepkörében (*egészen résztvevőként, megfigyelőként résztvevő, résztvevőként megfigyelő, egészen megfigyelő*) kutathattam.²⁰ Amíg az első időszakban teljesen idegenként fogadtak, addig a kutatás előrehaladásával személyemet – leginkább Mezőpetriben – már állandó visszatérő barátként, majd a hírvivő kutatóként kezelték. A tapasztalatszerzés kiterjedt több település lokális társadalmára is, így az egyszerű hétköznapi megfigyelésén túl, amely a munkafolyamatok és a mindennapi életük megszervezésébe adott bepillantást. Több esetben ünnepi alkalmakat is dokumentálhattam, mint például: Szentháromság vasárnapja, strudlifesztivál, *kirbáj*,²¹ 60 éves házások és elszármazottak találkozója, esküvő, falunap, a 300 éves betelepítési évforduló ünnepségsorozatai, deportálási emlékmű avatása, szüreti felvonulás.²²

A recens adatgyűjtés során félig strukturált és strukturálatlan interjúk készültek hólabdamódszerrel egyéni és csoportos gyűjtések keretén belül. A csoportos gyűjtések a 2007–2009 között megszervezett, több településre kiterjesztett kutatótáborok alkalmával valósultak meg. Az egyéni kutatások több mint 80 db interjút eredményeztek, ezenfelül a kutatótáborok alatt további közel 90 db interjú készült.²³ A megkérdezett személyek három generációt átölelve mutatták az értékpreferenciák változását:

Generációk	Születési idő
I. „idős” generáció, 60–90 év közöttiek	1913–1942

¹⁹ A társadalmi minősítés módszerével kapcsolatban vö. Keményfi 2002a: 13, 152. Több szatmári település kontextusában lásd Tátrai 2008: 2, 6.

²⁰ Earl Babbie a résztvevő megfigyelés kifejezését a terepmunka szóhasználatlaltal helyettesíti, mondván, a terepkutatónak nem feltétlenül kell részt vennie abban, amit vizsgál, még akkor sem, ha épp a cselekmény helyszínén van. Goldra hivatkozva négy külön kategóriát, szerepkört határoz meg, amelybe ágyazottan megjelenhet a kutató a terepkutatás során. Az *egészen résztvevőként* (1) viselkedő kutató esetében felmerül annak veszélye, hogy csak résztvevőnek látják, kutatónak nem. A *megfigyelőként résztvevő* (2) személy nyíltan vallja, hogy közben kutatást végez. A *résztvevőként megfigyelő* (3) kutatóként van jelen, és interakciót folytat, de nem tesz úgy, mintha maga is résztvevő volna. Az *egészen megfigyelő* (4) pedig úgy figyel meg egy társas eseményt, hogy egyáltalán nem válik a részévé. Babbie 2000: 308–309.

²¹ A *kirbáj* a templombúcsú helyi elnevezése. A szatmári sváb templombúcsú sajátosságairól lásd bővebben jelen dolgozat 4.2.1. alfejezetében, illetve Marinka 2010: 91–94.

²² A megfigyelt események fotódokumentációjának készítése természetesen nemcsak a megörökítést valósította meg, hanem segít az események későbbi rekonstruálásában, a folyamatok részleteinek összerakásában, pontosabb leírásában. A fotók ezzel kiegészítik a klasszikus terepnapló adatait és a digitális diktafonnal felvett interjúk tartalmát. A fotódokumentálás módszerében igen sajátos helyzetet szül, amikor több esemény zajlik egyszerre egy időben, de a kutatásban részt vevők száma nem teszi lehetővé a teljesség igényével végzett felvételkészítést. Ezt küszöbölte ki esetünkben a helyi sajtó munkáinak felhasználása, a megfelelő hivatkozással. A különböző információs csatornákon (leginkább internetes oldalakon) megjelenő felvételek ugyanis nagyban elősegítették azoknak a jelenségeknek az értelmezését, amelyek valamilyen oknál fogva kimaradtak a kutatásból.

²³ A kutatásban részt vevő személyek többsége saját szakdolgozatához gyűjtött anyagot, ezek eredményeit lásd DENIA 4144, 4145, 4146.

II. „középső” generáció, 30–60 év közöttiek	1949–1974
III. „fiatal” generáció, 30 év alattiak	1986–1990

Interjúalanyaim életkora összességében 20 és 90 év közé tehető, amely által körülbelül 60–70 év távlatában volt visszavezethető az emlékezet. A felhasznált interjúrészletek, illetve bemutatott eseteírások során az adatközlők személyiségi jogait fenntartva nevük monogramjával hivatkozom a tőlük származó információkra, amelyet követ az adatközlő kora a gyűjtés időpontjában, illetve magának az interjúkészítés helyének és időpontjának megadása.

A kutatás első és középső fázisában párhuzamosan zajlott a recens adatgyűjtés és az archív adatok feldolgozása, megvalósítva egyszerre a szinkronikus és a diakronikus dimenzióban történő vizsgálódást. A recens adatgyűjtés kiterjedt több szatmári sváb településre, illetve referenciaként beszélgetéseket folytattam legtöbbször Debrecenbe elszármazott szatmári svábokkal, illetve több, a terepmunka során éppen a szülőföldön tartózkodó elszármazottal is. Az archív adatfeldolgozás németországi állomásaként a freiburgi IVDE intézet archívum- és könyvtárányagát tekintettem át többszörös ösztöndíjasuként 2006, 2007 és 2009-ben, illetve a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékének adattárában (DENIA) a Szatmárra vonatkozó kutatásokat vizsgáltam.²⁴

A dolgozat a klasszikus történelmi, társadalmi és kulturális sajátosságok, reprezentációs stratégiák bemutatásán túl kitér olyan újszerű, az identitásformálás eszközeként értelmezett jelenségek elemzésre, mint a különféle regionális orgánusok, honlapok, vagy az intézmények és társadalmi szervezetek szerepköre. A néprajzi módszer és a médiakutatás kombinált alkalmazása látható. A világhálón megfigyelhető jelenségeket az „*armchair*”²⁵ kutatási módszer újszerű kivitelezésével, a terepen tapasztaltakhoz illeszkedően vizsgáltam, megfogalmazva a modern technika adta lehetőségek társadalmi és néprajzi hasznosíthatóságát. A viktoriánus kori karosszék-antropológia 21. századi, átültetett kutatási formája a netnográfia, amely az etnográfiai módszerrel kívánja az on-line források feldolgozását megvalósítani. Ez a kvalitatív módszer már önmagában egy trianguláció, amely az on-line közösségek kultúrájának feltárását többféle aspektusból közelíti meg. A dolgozatban a netnográfia csak egy részterületét érintem a vizsgált csoport által alkalmazott

²⁴ A szerző kutatásait támogatta az MTA–DE Néprajzi Kutatócsoport és a freiburgi *Institut für Volkskunde der Deutschen des östlichen Europa* kutatóintézet. Témavezetőmnek, Ujváry Zoltán professor emeritusnak, illetve Bartha Elek és Keményfi Róbert Tanár Uraknak és a DE Néprajzi Tanszék munkatársainak ezúton fejezem ki köszönetemet a kutatás lefolytatása során nyújtott segítőkészségükért, szakmai tanácsaikért. Támogatásukért köszönet illeti még az MTA–DE Néprajzi Kutatócsoport tagjait, a freiburgi IVDE munkatársait és a kutatás során megkérdezett adatközlőket, szállásadókat.

²⁵ A karosszék-antropológia klasszikusait veszi számba: Vörös–Frida 2006: 399–400.

önreprezentációs felületek tartalomelemzésén keresztül, illetve megfogalmazom annak az etnográfiaiában betöltött szerepét.²⁶

A kollektív identitás külső burkaként megalkotott „*képzelt közösség*” felületei nem egyedi jelenségek, úgy, mint az „*identitástermelési kényszer*” megjelenése is minden olyan első krízishelyzetben megfigyelhető, ahol valamilyen oknál fogva intenzívebbé kívánják tenni a lét kifejezését, a kulturális másság reprezentációját.²⁷ Az identitás kifejezésének kutatása során pedig egyértelműen ezeknek az újszerű technikáknak az alkalmazása a megszokott eljárások, jelképek és események leírásán túl napjainkban már elengedhetetlen.²⁸ A résztvevő megfigyeléseket, így például az ünnepi és hétköznapi magatartásformák dokumentálását és elemzését, tömegkommunikációs anyagok feldolgozása is kiegészítette.

A kutatás legutolsó fázisa egyértelművé tette, hogy a vizsgálódások nem tekinthetők lezártak, és az újszerű reprezentációs módok egy későbbi dolgozat keretében további vizsgálódást igényelnek.

Mindezt összevetve a dolgozat nem törekszik az identitás fogalmának újszerű meghatározására, csak a terminológia mentén megfogalmazható kulturális, etnikai sajátosságok bemutatására, illetve az ezzel szorosan összefüggő egyéni és közösségi viszonyrendszer alakulásának vizsgálatára. A szatmári svábok népi kultúrájuknak alakulását az identitás szinte már megfoghatatlan plazmáján keresztül vázolom, azzal a céllal, hogy ismereteinket erről az átlátszónak tűnő, de olykor átláthatatlan hálóról újabb mozaikelemekkel gazdagítsam. Elsősorban az identitás társadalmi konstrukcióként történő értelmezése kerül előtérbe a vizsgálatok során, ugyanakkor nem kezelem azt egy megszilárdult állandóként, hanem az egyéni életút során bekövetkezett hatóerők módosítható és módosuló plasztikus történeti-történelmi entitásaként.²⁹ A társadalmi hovatartozás tudatát azonban nem vizsgálhatjuk a hagyomány, a történelmi események, a kommunikatív és kulturális emlékezet értelmezése nélkül, legyenek azok kulturálisan kódoltak vagy mesterségesen megteremtettek, hiszen a kollektív identitás keletkezését, de még fenntarthatóságát is feltételezik. A benne felhalmozott tudás és átadása [legyen az a továbbörökítés vagy a differenciálódás, illetve a másság reprezentációjának szándékával] az összetartozásukat mutatja.³⁰

---

²⁶ A netnográfia módszere a marketingkutatásokban egyre nagyobb népszerűségnek örvend, de a néprajz számára sem utolsó szempont egy olyan eljárás alkalmazása, amely valójában saját kutatási metódusaira alapoz. A netnográfia módszerének bemutatását lásd Dörnyei–Mitev 2010: 55–68.

²⁷ Vö. Bíró A. 1992, 2002.

²⁸ Bíró A. Zoltán és Bálint Blanka az identitás kimutatására alkalmazott új technikákra hívja fel a figyelmet, amelyek bevezetése a globalizált trendek megjelenésének következtében elkerülhetetlen, hiszen a modern kori társadalmak megértéséhez nem elegendő a pusztán történelmi és kulturális hagyományokra alapozó kutatások elvégzése. Bíró A.–Bálint 2006: 19.

²⁹ Az identitás társadalmi konstrukcióként való értelmezésének kritikai olvasatáról lásd Gyáni 2008, illetve plasztikusságáról Gyáni 2012a.

³⁰ Vö. Gyáni 2008.

1.2. A KUTATÁSI TERÜLET BEMUTATÁSA

1.2.1. A szatmári sváb fogalom jelentéstartalmai

A fentiekből vázlatosan látható volt, hogy a szatmári sváb entitás történeti vonalon hogyan alakult az idők folyamán, jelen alfejezet a 20–21. századi társadalmi formációit mutatja be. A szatmári sváb fogalmat használják tehát azoknak a baden-württembergi sváb telepéseknek a megnevezésére, akiket 1712-től telepített le gróf Károlyi Sándor és utódai a történelmi Szatmár megyében. A szaktudományos diskurzusban a telepések leszármazottjait is ezen az összefoglaló néven említik, így értendő ez az egykori sváb falvak jelenlegi, magyar nyelven beszélő, de magát sváb származásúnak valló lakosságára is.³¹ A terminust nemcsak a ma Magyarország és Románia területén élő magyar nyelvű sváb származású személyekre alkalmazzák, hanem azokra is, akik a szatmári sváb falvak egyikéből a világ egyéb területére elvándoroltak. Így ma számon tartunk Németországban és Amerikában élő szatmári svábokat is, akik az esetek többségében két- és többnyelvűek, de nem ritka náluk a három vagy a négy nyelv ismerete sem. A Szatmárból elszármazottak közül pedig többen Magyarországon találtak új lakóhelyet, és alakítottak ki sváb/német közösségeket.

A terminus tehát egyaránt jelenti a történelmi Szatmárban élő *sváb származású magyarokat* és a Németországba vagy a világ egyéb részére *elszármazottakat* is. Amíg az elszármazottak – legyenek azok a második világháború után elüldözöttek, menekültek vagy az 1990-es rendszerváltás utáni kivándorlók – öndefiníálásukra többségében a *szatmári svábok* fogalmat alkalmazzák, addig a *helyben maradtak/helyiek* önmeghatározásukkor gyakrabban a *sváb* vagy *sváb magyar* kifejezéssel élnek, de ettől eltekintve különféle kontextusban a *szatmári sváb* meghatározással hasonlóképpen azonosulnak, mint az elszármazottak.

A fent említetteken túl külön kategóriába soroltuk az úgynevezett *kétlakiakat*, akik télen Németországban, nyáron pedig a szülőfalujukban élnek. A besorolás kimondottan a romániai oldalon fekvő falvak sajátossága, a három Magyarországon található településen a kétlakiság ilyen formája nem jellemző. Ezek a személyek általában a legidősebb, nyugdíjas generáció tagjai közé tartoznak, így munkaviszony tekintetében nem kötődnek már az új hazához, tehát a szülőföldön való hosszú távú tartózkodás ilyen értelemben kötetlen. Ezzel szemben a szülőföldi viszonyok szempontjából fontos, hogy a gazdasági év szerinti rendnek megfelelően szervezzék meg hazautazásukat, így a tavaszi földművelő munkálatok megkezdésekor

---

³¹ Az idevonatkozó kutatási eredmények közlését lásd a következő alfejezetben.

érkeznek és a gazdasági év lezárásával, általában szünet után utaznak vissza Németországba.³² A *kétlakiak* fizikai mivoltukban is összekötik a helyieket a ténylegesen elszármazottakkal, hiszen ők a legtöbb helyi és németországi társas eseményen igyekeznek egyaránt részt venni. Általuk a kapcsolattartás a személyes szférában valósul meg, amely kiegészül egyéb kommunikációs csatornán keresztül közvetített társas érintkezéssel. Ők gyakorlatilag németországi kint tartózkodásuk alatt elszármazottnak számítanak, a szülőföldön tartózkodás ideje alatt pedig helybélinek minősülnek.

A fiatal generáció tagjai között is találunk kétlakiakat, akik annyiban különböznek a fent említettektől, hogy az év legnagyobb részét Németországban munkával töltik, és csak évente 1-2 alkalommal jönnek haza lakóházaik rendbetételére, csinosítására, a külföldön keresett tőke befektetésére. Házaik korszerűsítése, felújítása azt sejteti, hogy valamikor végleg vissza kívánnak költözni a szülőfaluba, de mindezt megelőzi egy hosszú távú, több évet átölelő külföldi munkavállalás az anyagi javak összegyűjtése és a megfelelő életszínvonal megteremtése érdekében.

Az elszármazott és a helyben maradottak identitásának és identitásválságának alakulása már csak az élettér diverzitásából adódóan is különbözőnek mondható, de ha az eredettudatot és a közös történelmi múlthoz való kötődést vesszük alapul, akkor e kérdéskör több ponton azonos. Mindkét csoportnál megfigyelhető egyfajta önreprezentációs és tudatépítő attitűd, amely különböző társadalmi megnyilvánulással való összefüggésben a térségi, területi, valamint az etnikai identitás kialakításának és újrafelfedezésének nyílt vállalásához kapcsolódik. A lokális és térségi kötődésük tárgya azonos, hiszen az adott település, a szülőföld, a régió az, ami a csoporttagokat összeköti. Amíg a helyiek triviális módon mindennapjaikban élik meg e teret, addig az elszármazottaknak legtöbbször csak az emlékezetben jelenik meg, amely akkor realizálódik, amikor látogatást tesznek a kibocsátó településen. A helyben maradottak számára a lokális kötődés erőteljesebb a térséginél, amíg az elszármazottaknál mindkettő hasonló intenzitással van jelen. Minden elszármazott saját szülőfalujáról tárol emlékképeket, de ugyanakkor megjelenik a Kraszna és a Szamos környéke is mint az elhagyott régió víziója.

Az ugyanazon településről elszármazottak már röviddel a kitelepülésük után úgynevezett „*Heimatortsgemeinschaft*”³³-ot (német rövidítésben: HOG), az *egy településről származók közösségét* hozták létre, és saját fórumokat alakítottak ki, amelyeken keresztül kommunikálhatnak az otthoniakkal és egymással. Sajátos elbeszélés- és emlékezetkultúrájuk

---

³² A kétlakiakra építve egész személyszállító rendszer kialakulása látható, hiszen több olyan kisvállalkozás jelent meg az 1990-es években, amelyek célja a Németország és Románia közötti nyugdíjas hazautazók háztól házig történő utaztatása.

³³ A HOG-ok szerepéről lásd a 4.3.3. alfejezetben.

formálódott a kitelepülést követően, amelyben az emlékezet szorosan helyhez kötött entitásként jelenik meg.³⁴ Kialakult az elhagyott tér/terület hiánya, és felmerült az igény az emlékezetet motiváló, szimbolikával felruházott helyek megteremtésére, „*ahol még megélhető az óhaza közössége, ahol találkozhatnak, [ahol] szimbolikus síkon megjeleníthetik az összetartozást, elbeszélhetik egykori élményeiket...*”³⁵

Ezeknél a személyeknél – legyenek helyiek vagy elszármazottak – az elmúlt évtizedek társadalmi, gazdasági, politikai hatásai és a területi, térbeli változások révén krízis alakult ki nemzeti és etnikai hovatartozásukat illetően. A nemzeti, etnikai azonosulás és az identitás reprezentálása elsődleges kérdés mindenki életében, de kiemelt hangsúlyt kap olyankor, amikor az egyén egy-egy fennálló társadalmi és szociális helyzetben hovatartozásáról kénytelen dönteni, vagy amikor valamilyen egyéb oknál fogva szülőhelyét kénytelen elhagyni, legyen az kényszer- vagy szabad migráció. Ilyen esetekben figyelhető meg az úgynevezett *identitásőrzés*, valamint az *identitásformálás* és a *honvágaturizmus*³⁶ jelenségének kialakulása. A szoros összefüggésben álló fogalmak közül az utóbbi esetével az elszármazottaknál találkozhatunk akkor, amikor az elvándorlás után röviddel, csoportosan szervezett utakat megtéve keresik fel az óhazát, majd később már egyénileg vagy családosan látogatják meg egykori lakóhelyüket, ezáltal stimulálva a helyiek emlékhorizontját is.

Az identitás megőrzésére való törekvés és identitásépítés folyamata, az azonosság-tudat újrakonstruálása a helyiek és az elszármazottak körében egyaránt megjelenik, mint az etnikus tudatban felmerülő krízis megoldásának eszköze. A helyiek az elszármazottakkal együttműködve olyan önkifejezési módokat valósítanak meg, amellyel egyrészt hangsúlyozzák a kívülálló számára létüket a szatmári térségben, másrészt stabilizálják kohéziójukat a saját csoporton belül.

A kétlakiak esetében a kötődés mértéke vagy egyenrangú az új haza és a szülőföld között, vagy ha az egyik erősebb, az leginkább a temetkezési hely megválasztásában manifesztálódik. A döntés sok esetben nem mindig tükrözi a valós kötelékek erősségét, hiszen a sírhelyváltás sokszor praktikus okból történik, de ha a temetkezés a németországi lakóhelyen zajlik, akkor sok esetben az utódok kényelmi szempontú választása érvényesül, hiszen a már Németországban született leszármazottak nem mindig vállalják a temetőlátogatást a szülők egykoron elhagyott hazájában.

Mindezek alapján dolgozatomban a szatmári sváb kifejezés alá tartozónak veszem az egykori telepeseket, valamint az eltelt 300 év alatt felnövekvő generációkat, beleértve a

---

³⁴ Vö. Gyáni 2004: 30.

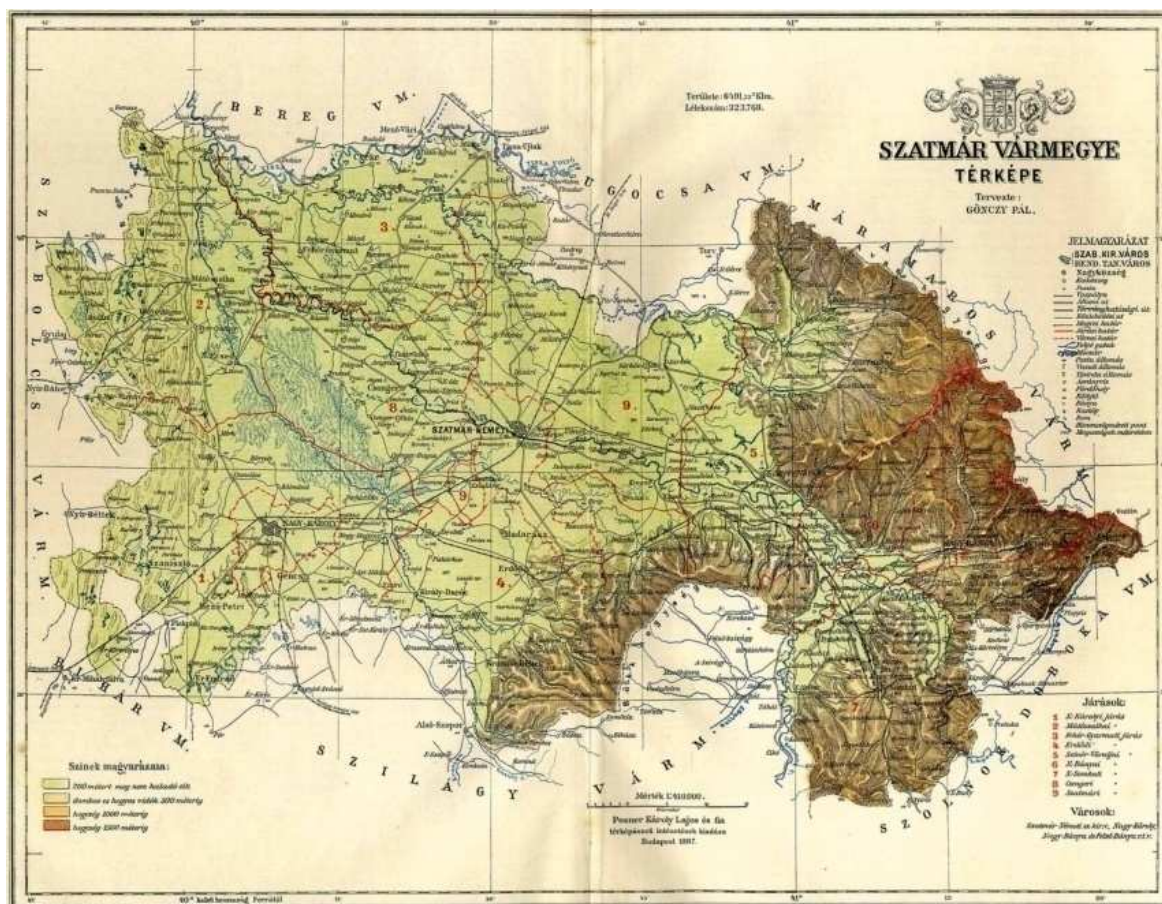
³⁵ Ilyés 2003.

³⁶ A honvágaturizmus fogalmi kereteiről lásd Fendl 1998: 85–100.

jelenben vizsgált, a Romániához csatolt egykori sváb telepés falvakban élöket, és az innen elszármazottakat is.

1.2.2. Etnogeográfiai meghatározók a 19–20. században – kvantitatív adatok

A történelmi Szatmár vármegye a különböző vallású és etnikumú népesség keveredésének különleges példája, ahol a 18. századtól kezdve öt jelentősebb felekezet és hét nemzetiség alakította a vallási-nemzetiségi arculatot, amelyek közül a két legnagyobb arányú a magyar és a román.³⁷ Amikor a 19. század első harmadára a svábok terjeszkedése a történelmi Szatmár megyében befejeződött, akkor a 31 szatmári sváb település a következő mérleget mutatta: „7 községben csak svábok éltek, 15 községben képezték a svábok a lakosság többségét és 10 községben volt a sváboknak saját templomuk és iskolájuk”.³⁸

Szatmár vármegye domborzati térképe a 19. században. A térkép eredeti lelőhelye: Pallas lexikon, <http://keptar.oszk.hu/000600/000645> (Letöltve: 2015. 04. 21.)

³⁷ Tátrai 2008: 1.

³⁸ Hauler 2003: 10.

Az alábbiakban nem törekszem a szatmári sváb települések összességére kiterjedő etnikai megoszlás bemutatására. Bázistelepülésem, Mezőpetri vonatkozásában részletesen, az egyéb vizsgált település esetében vázlatosan ismertetem a 18–21. századi etnikai viszonyokat, különös hangsúlyt helyezve a magyar–német lakosság nemzeti hovatartozásának számarányaira.³⁹

Mezőpetri (rom. *Petrești*) történelme a középkorra nyúlik vissza, a történeti források először 1332-ben említik *Mezeu-Petri* néven. Nagykárolytól délnyugatra, 13 km-re fekszik. A török hódoltság és az időszakos járványok megjelenésének következtében 1692-re elnéptelenedik, majd csekély számú magyar betelepülése után 1742-től sváb telepésekkel népesült be a falu. Mezőpetri azon két település egyike, ahol a lakosság legidősebb generációja a mai napig megtartotta a sváb nyelvjárást és a hétköznapokban a magyar nyelvvel együtt használják. A települést már a 17. század elején elpusztították a törökök, ennek ellenére Károlyi gróf csak az első telepítéseket követő majd 30 év után telepítette le azokat a svábokat, akik az első lakhelyen összetűzésbe keveredtek és ennek következtében átköltözésre kényszerültek.⁴⁰ 1740-től Mezőpetri lakossága a 19. század első feléig többségében német nemzetiségűnek mutatkozott, jelentős változást az 1910-es népszámlálási adatok mutattak, amikor is a teljes lakosság fél évszázad alatt, gyakorlatilag egy generációváltás alatt magyar nemzetiségűvé vált, majd 20 év múlva az 1930-as népszámlálások szerint újra német nemzetiségű többséggel rendelkezik a település. Ezek az eredmények viszont nem lakosságcsere-t jelentenek, hanem a többszöri nemzeti identitásváltás folyamatát láttatják, amely szinte a teljes település lakosságának nemzeti identitásbeli váltását jelentette. A számarányok az 1941-es adatok szerint a magyar–német nemzeti hovatartozás kérdésében újbóli fordulatot jeleztek, és ismételten a magyar nemzetiségi hovatartozás megnövekedését mutatták.

A 2002-es népszámlálási adatok szerint az etnikai besorolásnál a korábbiakkal ellentétben külön a német és a sváb származásra utalást találunk, hiszen ekkor már a német nyelv és a sváb nyelvjárás ismeretének függvényében, illetve a leszármazás viszonylatában alakultak az etnikai hovatartozásra vonatkozó kérdések válaszadásai.

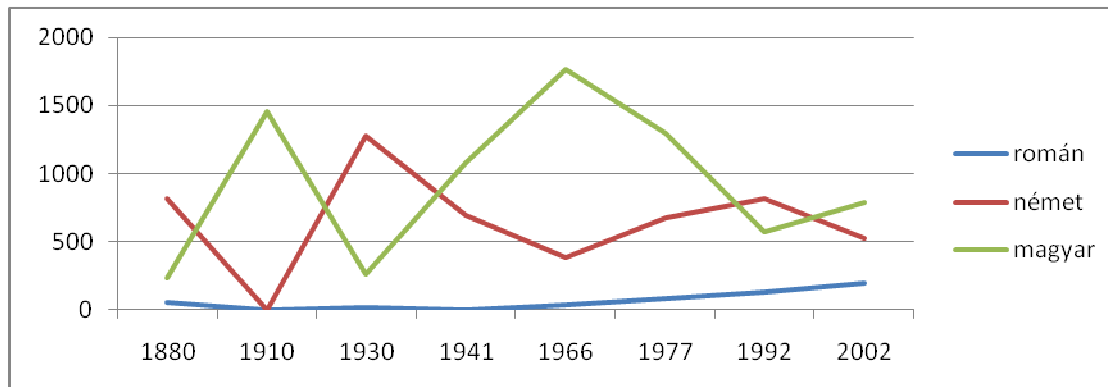
---

³⁹ Az alábbiakban közölt létszámadatok elsősorban a *Varga E. Árpád: Erdély etnikai és felekezeti statisztikája (1850–1992)* c. adatbázisból származnak, és csak részben tartalmaznak egyéb forrásból eredő adatokat is, példaként lásd Boros 2005, illetve Baumgartner 2010a: 106.

⁴⁰ Az ilyen jellegű áttelepülés a falvak között nem egyedi eset, hiszen köztudott, hogy az egykori magyar falvak lakói a betelepített svábokkal nem tudtak együtt élni és előfordult, hogy inkább áttelepültek másik településre. Ennek következtében a telepések egyfajta elvándorlási, helycsere-lő folyamatot indítottak meg a falvak között. Pontos etnikai felmérés ebből az állandó vándorlásból, amely pár év alatt zajlott Nagykároly környékén, nem született, bár a folytonos mozgás nem is tette volna lehetővé a teljes etnikai térszerkezet felvázolását.

MEZŐPETRI	1828	1839	1880	1910	1930	1941	1966	1977	1992	2002
összesen	1007	1057	1168	1455	1588	1801	2208	2081	1618	1683
magyar			237	1455	264	1085	1769	1301	574	794
román			59	0	18	3	37	81	132	199
német		+	819	0	1276	696	380	677	818	89
sváb										441
egyéb			53		30	17	22	22	94	160

A „+” a számarány nélkül megadott részvételt jelzi.

Mezőpetri lakosságának etnikai megoszlása 1880–2002 között

Kisdengeleg (rom. *Dindeștiu Mic*) Kisbesenyő és Csárda néven is ismert a szatmári svábok köztudatában. Az előbbi elnevezés egy 600 évvel ezelőtti latin nyelvű okiratban szerepel: „*kysbesenew*”. Csárda néven azért emlegetik, mert a település a 15–16. században kipusztult és csupán egy (hármás) csárda maradt a helyén. Újabb benépesülést a Mezőpetriből kiköltöző svábok megjelenése eredményezett a 18. század végén. 1864-ben már 90 római katolikus, 5 görög katolikus és 8 zsidó élt a településen.⁴¹ A 20. század közepére német lakosságának száma megnövekedett, majd az elmúlt 50 évben jelentősen apadt. A románok és magyarok beköltözése csak akkor vált lehetővé, amikor a szocializmus idején a település lakosságának majd 90%-a Németországba települt, ahol most nyugdíjas éveiket töltik, és csak nyaranta járnak vissza kétlaki szatmári svábokként, akik már a romániai népességi adatok növeléséhez nem járulnak hozzá.⁴² Kisdengeleg közigazgatásilag ma Mezőpetrihez tartozik, 1966-ig Érdengeleg lakosságát gyarapította, így a kisdengelegi adatokat ettől számítva soroljuk fel.

KISDENGELEG	1910 előtti népszámlálás mérége	1966	1977	1992	2002
összesen	255	640	560	311	268
magyar		421	146	39	91
román		21	35	21	75
német	145	198	379	251	
sváb					101
egyéb					1

⁴¹ Merli 1999: 294.

⁴² Boros 2005/I: 131, 133.

Nagykároly (rom. *Carei*) a történelmi Szatmár vármegye egykori megyeszékhelyeként sem minősült a legfejlettebb településnek a megyén belül, ezt mérete is alátámasztotta, hiszen nem a legnagyobb város volt. Jelentősebb fejlődése a svábok beköltözésével vált érzékelhetővé. Károlyi Sándor gróf csak az 1740-es évektől telepíti le itt a svábokat, ennek köszönhetően a lakosság etnikai összetételét a magyarok és románok mellett orosz, zsidó és tót etnikumokkal együtt színesítették. Számarányuk ekkor még bizonytalan a pontos felmérés hiányában. A valóságnak megfelelő számadatokat, de hiányos etnikai megoszlási adatot közöl Nagy Lajos 1828-ban, amely szerint 11 055-re tehető a nagykárolyi lakosság száma és felekezeti megoszlásuk szerint katolikusok, reformátusok és izraeliták. Fényes Elek 1839-ben 11 284 főről számol be, akik között már nem említ tót és oroszt, a felekezetük pedig római és görög katolikus, evangélikus, református, illetve zsidók is éltek kisebb létszámban. 1908-ban a lakosság pontos számát (15 382) és az etnikai megoszlás arányát ismerteti, amely szerint a magyarok jóval nagyobb arányban élnek még a városban, és a románok még kisebbségnek számítanak.⁴³ A magyar többség ugyan megmarad a 21. századra, de jól látható, hogy a település lakossága elsősorban a románok beköltözésével nőtt. A német kisebbség nemcsak a svábok elkülönülésének köszönheti erőteljes létszámcsökkenését, hanem a nagymértékű Németországba irányuló elvándorlásoknak is. Nagykároly önmagában is nagyobb település, mint az általam vizsgált egyéb falvak, ennek köszönhetően nehezen tudta elkerülni a román állami és kulturális hatást, így külső ránézésre elmondható, hogy ahogyan népességszámában is erősödni kezdett a román nemzetiségiek aránya, úgy csökkentek a magyarságra és részben a svábságra emlékeztető jegyek. Az egyre intenzívebben elterjedő román ortodox felekezetűek monumentális építményei egyértelműen jelképezik a szakrális térfoglalást, ugyanakkor a Károlyi család kastélyának felújításával újra kiegyenlítődni látszik ez a mérleg.

NAGY-KÁROLY	1839	1839	1880	1910	1930	1941	1966	1977	1992	2002
összesen	11 284	11 284	12 523	16 078	16 042	15 850	19 686	23 384	25 911	22 781
magyar	+	+	11 585	15 772	9912	15 005	12 273	10 495	13 830	12 596
román	+	+	337	216	4434	488	7356	12 082	10 108	9233
német	+	+	140	63	285	198	23	407	1184	283
sváb										241
egyéb	+	+	461	27	1411	159	34	400	489	428

Csanálos (rom. *Urziceni*) az első szatmári sváb telepes falu, amely 1712-ben népesült be. Jelenleg a vállaj–csanálosi magyar–román határátkelő romániai oldalát képezi 2003-tól. A sváb falvak közül etnikai megoszlásban kiemelkedő, hiszen az 1712-es betelepítést követően teljesen svábnak mondhatta magát. A 18–19. századi írások is német falunak tekintették,

⁴³ Boros 2005/I: 51–52.

amelyben minimális volt a román lakosság száma. Az elmagyarosodás folyamata azonban őket sem kerülte el, így a 2002-es népszámláláskor több sváb leszármazott magyarnak vallotta magát. Az elmondás szerint a magyar ajkú sváb leszármazottak törekednek birtokuk egyben tartására és a falu közösségi szellemének fenntartására. A közösségi összetartó erőnek köszönhetően a betelepült román lakosok csak rövid időt töltenek itt, és azért hagyják el a falut, mert nem tudnak beilleszkedni új lakóhelyük lokális társadalmába.⁴⁴

CSANÁLOS	1828	1839	1880	1910	1930	1941	1966	1977	1992	2002
összesen	919	952	1162	1748	1888	1987	1597	1509	1607	1509
magyar			582	1727	895	1885	1511	1321	690	1027
román			6	2	316	12	72	77	127	141
német		+	532	19	657	89	14	110	712	83
sváb										256
egyéb		+	42	0	20	1	-	1	78	2

Kaplony (rom. *Căpleni*) és **Kálmánd** (rom. *Cămin*) 1947 és 2002 között egy községet alkotott, így népességi adataikat együttesen nézzük.⁴⁵ Kaplony magyar lakosságának számát Kálmánnal együtt a svábok betelepítése csökkentette, hiszen azok átköltöztek a szomszédos Börvelybe. Ennek ellenére sem került többségbe a német ajkú lakosság, és a románok aránya is csekély volt. Kálmándon a németek létszámának gyarapodása az 1930-as években érzékelhető, de mindkét település lakossága a 20. század folyamán egyértelműen magyar többséget mutatott. A napjainkra elmagyarosodott falvak egyre inkább igyekeznek sváb etnikai karakterjegyeiket kihangsúlyozni, így sváb fúvós zenekart és néptáncsoportot is fenntartanak.

KAPLONY KÁL- MÁND	1828	1839	1880	1910	1930	1941	1966	1977	1992	2002
összesen	1049	1073	1247 740	1937 1072	2363 1320	2543 1438	4759	5063	4574	4511
magyar			828 381	1933 1058	2187 37	2501 1339	4572	4775	3367	3760
román			5	4	152	39	187	228	144	161
német			357 324	0 4	8 1242	3 93	-	10	964	131
sváb										302
egyéb			57 32	0 10	16 14	-	-	50	99	156

Mezőterem (rom. *Tiream*) azon falvak egyike, amely kettős telepítést élt meg, hiszen a 18. században svábokat, a 20. században románokat telepítettek le. A svábok nagy része a már

⁴⁴ Vö. Boros 2005/I: 71–72.

⁴⁵ Vö. Boros 2005/I: 256.

Mezőpetri esetében említett vándorlások következtében került Mezőterem községbe, mondhatni „spontán” átköltözésekkel. A románok betelepítése a román államhatalom által kezdeményezett áttelepítések következtében folyt az 1930-as években, mondván, ebben a térségben kevés az államalkotó nemzetiség aránya, ezért az ideköltözésre ingyen házhellyel és földdel buzdították a románokat. Ennek következtében az 1992-es népszámlálás már a román többséget egyértelműen kimutatta, amelynek csak megerősítése volt a 2002-es eredmény.⁴⁶

MEZŐ-TEREM	1779	1828	1880	1910	1930	1941	1966	1977	1992	2002
összesen			1662	2339	2135	2115	2237	2058	2489	2358
magyar			122	1953	190	1645	1695	1222	291	694
román	+	+	594	362	638	323	541	468	1183	1138
német			850	12	1254	147	1	252	831	185
sváb		+								147
egyéb			96	12	53	0	–	116	184	194

Mezőfény (rom. *Foieni*), mint a hozzá hasonló legtöbb sváb település a Rákóczi-szabadságharc után teljes mértékben elnéptelenedett, így Károlyi Sándor az 1720-as sváb telepes hullám csoportjaival népesítette be. Ettől kezdve a német (sváb) lakosok közé települtek magyarok, majd később az elmagyarosodásnak köszönhetően már azok is magyarnak vallották magukat, akik sváb ősokeket mondhattak magukénak, így a magyar többség mellett a lakosság harmada, illetve fele tartja magát német nemzetiségűnek. Ezzel szemben igen csekély a románok száma.

MEZŐFÉNY	1828	1839	1880	1910	1930	1941	1966	1977	1992	2002
összesen	977	1008	1206	1770	1851	1985	2268	2344	2053	1882
magyar			100	1748	820	1821	2228	2199	941	1045
román			19		20	23	38	55	53	53
német		+	1041	22	998	140	–	90	322	783
sváb									735	15
egyéb			46		3	1	2	–	2	

A felsorolt falvak létszámadatai nem minden esetben tükrözték a valóságot, az elmondások szerint a 20. század folyamán többször a beszélt nyelv és a történelmi-politikai helyzet tekintetében nyilatkoztak annak függvényében, hogy melyik nemzetiséghez való tartozást tartották helyesnek. Találtam olyan példát, amikor valaki azért nem vallotta magát svábnak, mert nem beszélte a nyelvet és csak nagyszülei vagy korábbi felmenői voltak svábok. Ennek az ellenkezője is él, hiszen vannak olyanok, akik svábságukat csak családfájuk jóval korábbi ágán tudnák bizonyítani, mégis svábnak érzik magukat. Ebben szerepet játszhat az is, hogy milyen közösségben élnek és mennyire élnek velük hagyományaik. Egy-egy

⁴⁶ Vö. Boros 2005/I: 191–192.

településen az ehhez hasonló szemlélet is növelhette a magyarság arányát ugyanúgy, mint a románokét, miszerint ha már Romániában vannak, akkor románok és nem valami más.⁴⁷

A Romániában élő német nemzetiségiek száma a 2011-es népszámlálási adatok szerint 36 884 fő. A Szatmárra vonatkozó adatok igen eltérő számarányt mutatnak, hiszen jelentős ingadozás látható a német (sváb) és magyar identitás kifejezése kapcsán.⁴⁸ Ez a folyamat jelentősen érzékelteti az 1970-es években látható német nemzetiségi növekedést, elsősorban a németországi kivándorlások következményeként, illetve az ezzel összefüggésben álló „*ethnic revival*” kontextusában ismételt nemzeti öntudatra ébredést dokumentáltak, amelynek intenzitása az 1992-es népszámlálás után stagnál, majd csökkenést mutat.⁴⁹

Az egyes településeken többszöri magyar–német nemzeti identitásváltás figyelhető meg, ezek egyértelműen jelzik az aktuálpolitikai és a történelmi helyzet adta személyes érdekegyeztetéseket is. Természeteszerű ez a jelenség, hiszen az elmondások is azt igazolják, amikor nem volt szabad svábnak lenni, akkor nem vállalták azt. A szatmári magyar nyelvű svábok lakta településeken alapvetően a legtöbb romániai népszámlálás eredményében a magyar nemzetiségi hovatartozás mutatkozott nagyobb arányban, 1966-ban 31 000, 1977-ben 29 000, 1992-ben 22 000, 2002-ben 20 000, 2011-ben 18 000 személy vallotta magát magyarnak és svábnak összesen. Az esetek többségében a magyar többséggel rendelkező falvak közül kivételt képez például Csanálos és Mezőpetri, amelyek az 1992-es népszámláláskor német többségűnek mutatkoztak.⁵⁰

1.2.3. A szatmári svábok népi kultúrájának jellemzői a 19–20. században

Az alapvetően önálló szatmári sváb paraszti társadalmi réteg néprajzi jellemzőit csak vázlatosan mutatom be, mozaikszerűen megrajzolva ezzel a vizsgált csoport 19–20. századi hagyományainak kulturális hátterét. A rövid áttekintés érthetőbbé teszi a dolgozatban taglalt és a jelenre orientált, ám de a múltból táplálkozó szokásfelújító manifesztációk működését.

---

⁴⁷ A dolgozat elsősorban a Romániában fekvő sváb településekre fókuszál, de egy-egy résztema kapcsán felkerestem Mérk és Vállaj településeket is. Így csak néhány adat a két településről: a mérki betelepítést 1772-re datálták. Lakosságának nagy része Csanálosról és Vállajról költözött át, ennek következtében napjainkig élő rokoni szálak kötik a három települést össze. Vállaj Károlyi Ferenc ideje alatt népesült be sváb lakosokkal, 1746-ban. A legfrissebb népszámlálási adatok szerint Szabolcs-Szatmár-Bereg megye német nemzetiségi arányát tekintve 2011-ben a 2800 főt elérő számból Mérken 231-en, Vállajon 436-an vallották magukat német nemzetiségűnek tartozónak. (Népszámlálás 2013: 24, 192, 194.)

⁴⁸ Kiss–Barna 2012: 11, 41.

⁴⁹ Kiss–Barna 2012: 50.

⁵⁰ Kiss–Barna 2012: 58.

Nem céлом a népi kultúra minden területét bemutatni, hiszen a folklórjelenségek a dolgozat számos alfejezetében egyébként is megjelennek, a tárgyi néprajzi vonatkozású adatok vázolója pedig leginkább a reprezentációs stratégiákban is jelentős szerepet játszó eszközökre, tárgyakra, objektumokra és épületekre terjed ki, ezek szintén a dolgozat szerves részét képezik. Jelen fejezet tehát egy rövid szakirodalmi áttekintés, amelynek kivonataként vázoló a dolgozat számára jelentős néprajzi adatok egy részét.⁵¹

Társadalmi kép

Számos leírás szerint a betelepülő svábok szorgalmas, becsületes és takarékos földművelők voltak, így rövid idő alatt anyagi háttérük javulásának köszönhetően iparos és földművelő rétegekre bomlottak,⁵² de ez nem jelentett erős határvonalat társadalmi rétegződésükben, hiszen mindkettő létét meghatározta munkájuk kölcsönhatása. Sokkal inkább láthatunk különbözőséget a férfiak és a nők társadalmi életében és munkamegosztásában, amely erőteljesen elhatárolódik.

A nők társadalmi élete alapvetően a munkavégzés köré szerveződött, és csak kevés alkalom adódott a háztartáson, a gyermeknevelésen és a gazdaságon túl a társas életük színesítésére. A ház körüli munkák elvégzése, a ház rendben tartása különösen kiemelkedő kérdés volt számukra, hiszen ez különböztette meg házaikat, falvaikat már kinézetre is a magyarokétól és románokétól.⁵³ [8.4./72. kép]

A nőkkel ellentétben a férfiak, akik ugyanúgy nehéz munkafolyamatokat végeztek, a társas érintkezések és a baráti kapcsolatok fenntartására több alkalmat kaptak. A házasságkötés után is fenntarthaták egykori társas életüket,⁵⁴ ha nem is olyan intenzitással, mint ifjúként. Kereskedelmi céllal a szülőfalu térben és időben hosszú távú elhagyására is inkább vállalkoztak, amelynek következtében a férfiaknál korábban megjelenik más nemzeti és etnikai csoporttól származó kulturális jegyek átvétele. Ennek köszönhetően az asszimilálódás folyamatában őket láthatjuk legkorábban mint nyelvváltókat és mint kivetkőzőket.

---

⁵¹ A fejezet jelentős mértékben alapszik Stephan Koch néprajzi monográfiájára, amelyben a szatmári svábok teljes népi kultúrájának leírását találjuk. Lásd Koch 1984.

⁵² Mertz 1943: 15.

⁵³ A nők napirendjét és feladatkörét lásd Koch 1984: 254–280.

⁵⁴ Lásd soros találkozó: Marinka 2005a: 33–34 [8.4/67. kép]. Példaként megemlíteném még a férfiak „*Weinkiär*” társas összejövetele, amely lehetőséget biztosított a beszélgetésekre és a kártyázásra. Lásd M. K. 1969: 7.

Nyelvi karakterjegyek

Nyelvjárásuk érdekessége, hogy jelentős mértékben különbözött az egyéb dunai sváb területek dialektusaitól. A Magyarországra települt németek nyelvjárása település-nyelvjárás, amely az új hazában alakult ki, sokszor igen eltérő nyelvjárások integrációjából, majd vált egységes helyi nyelvjárássá, később a szomszédos falvak nyelvjárásának integrálódása ment végbe egy-egy tömbön belül.⁵⁵ Vonház István megállapítása szerint a szatmáriaké felsősváb nyelvjáráshoz tartozik, amely alapján a telepeseket kibocsátó földrajzi terület elhelyezkedésére is következtetni tudott a telepítéstörténet megírása során.⁵⁶ A telepések sváb dialektusa a 31 település összességét tekintve körülbelül a 19. század végéig fennmaradt, de közben fokozatosan kétnyelvűvé váltak. A nyelvváltás folyamatában a 19–20. század fordulóján már több településen csak a legidősebb generáció beszélt nyelvében élt a sváb dialektus.

Teiszler Pál az 1960-as években végzett empirikus kutatómunkája során megállapította, hogy a Nagykároly környéki svábok körében a 19–20. század fordulóján megindult gyors nyelvváltási folyamat eredményeként a bilingvizmus csoportos és egyéni, belső nyelvi és nyelven kívüli jellemzői mind együtt vannak meg.⁵⁷ A 20. század elejétől a gazdasági, társadalmi és művelődési tényezők hatásaként vált általánossá a nyelvcseré és ezzel együtt a magyar tájnyelv, ezért Mezőpetriben például a beszélt magyar tájnyelvben és természetesen személynévanyagában is a sváb alapnyelvi réteg hatása hangsúlyozottabban érvényesül.⁵⁸

Szabó József az 1990-es évek végén vizsgált települések (Csanáros, Mezőfény és Mezőpetri) nyelvi-nyelvjárási alakulatának háttérben az elmagyarosodási folyamatot és a nyelvcseré lenyomatait látja, de a népélet bizonyos területein a sváb dialektus archaizmusait ő is kimutatja. Az elmagyarosodás mértékéről a három település vonatkozásában az 1960-as években tapasztaltakhoz hasonlóan ír: a 60 év felettiekre jellemző még a sváb nyelv ismerete, a középkorúak ismerik a német nyelvet, és a fiatalok nyelvismeretére már inkább az irodalmi német használata jellemző.⁵⁹

Amíg a 20. század második felében a nyelvjárás alakulatban háromféle artikulációs bázis: a magyar irodalmi, a magyar nyelvjárás és a sváb interferenciájával kellett számolniuk a nyelvészeknek,⁶⁰ addig a 20–21. század fordulóján a román nyelvhez köthető elemek átvételét és a német irodalmi nyelv esetleges alkalmazását is figyelembe kellett venniük.

---

⁵⁵ Hutterer 1973: 101.

⁵⁶ Vonház 1908: 40–41.

⁵⁷ Teiszler 1973: 5.

⁵⁸ Bura 1988: 3.

⁵⁹ Vö. Szabó 2000: 363–368.

⁶⁰ Lásd Teiszler 1973: 160.

„*Deutsch kenne ich aus der S’coala, de mi inkább svábul beszéltünk*”⁶¹

A sváb nyelvi archaizmusok egy sajátos példája a háznévhasználatban jelenik meg, amely a telepesek által magukkal hozott szokás fennmaradását jelzi. Etimológiailag a háznevek legtöbbször a ház első családjának nevét őrzik, annak birtokos esetű alakjában, de előfordul, hogy az első tulajdonos becenevére utalnak.⁶²

A nyelv használata esetünkben sokkal inkább a társadalmi interakciók és az egyéni életutak függvényében alakult. Bizonyos élethelyzetben előnyös volt a több nyelv ismerete, mint például a vásárokon zajló árucseré, egyes események függvényében (pl. deportálás) pedig csak akkor használták ki ezeket a nyelvi adottságokat, ha az előnyösnek bizonyult.

Az identitás nyelvi szempontú kifejezése egyébként a névválasztásban is megjelent, hiszen a német érzelműek gyakrabban adtak német hangzású nevet gyermekeiknek, a magyar érzelműek pedig általában a románra nem lefordítható magyar nevet.

Vallásosság és szokásfolklór

A szatmári svábok vallásosságát több forrásban dicséretre méltónak írják le,⁶³ hiszen nemcsak ünnepnapokon, hanem a hétköznapiakon is rendszeresen gyakorolják a vallásossághoz fűződő szokásokat. A felekezeti hovatartozás kifejezése mindenkor jelentős szerepet töltött be, olykor még az etnikai hovatartozásnál is erősebb volt. Az elmondás szerint a 19. század végéig nem jellemző a vegyes házasság, ha előfordult, hogy esetleg nem sváb származású személlyel házasodtak, arra ügyeltek, hogy legalább katolikus felekezetű legyen. A vegyes házasságok megjelenésével a vallásos élet és a mindennapi élet gyakorlata változásnak indult, mindezek ellenére a vallásos élethez fűződő szokások többségéről beszélhetünk.

A vegyes házasságoknak és az interetnikus kapcsolatoknak köszönhetően szokásfolklóruk a magyar paraszti kultúrára jellemző karakterjegyekkel tarkítottá vált már a 19. században, de a magukkal hozott német sajátosságok még többséget képeztek. A jeles napok és ünnepi alkalmak, de még az emberélet fordulóihoz kapcsolódó 20. századi szokások ezt jól tükrözik, ugyanakkor továbbra is meghatározó szerepet kap a vallásosság.

A gazdasági év kezdetét a pásztorok felfogadásának idejére teszik, amely a szatmári sváboknál egybeesett az adventi időszak kezdetével. András napján („*Ändrässe*”) ilyenkor

⁶¹ M. J. 83 éves férfi közlése, Mezöpetri, 2006.

⁶² Vö. Bura 1988: 8, 2001: 51.

⁶³ Példaként lásd Merli 1999: 180.

nemcsak megerősítették a pásztorok szolgálati idejét, hanem a nekik szervezett mulatsággal meg is köszönték egész éves munkájukat.⁶⁴ Az adventi böjti időszak nem olyan szigorú szabályokkal zajlott, mint a húsvét előtti. A nagyböjt sokkal inkább az együttlétről, a közösségi élet egy csendesebb, nyugodtabb megéléséről szólt, de ez nem jelentette a társas élet kizárólagos zárt térbe szorítását. Ezt példázza a rorátéra gyülekezés vagy a krampuszjárás szokása, amelyet Miklós-nap előtti este végeztek a soros legények, és amelyet osztrák eredetű szokásként ismernek.⁶⁵

A téli ünnepkörön belül kiemelt szerepet kapnak a karácsonyi⁶⁶ és az újévi szokások, amelyek között szintén találunk a magyarságnál is ismert szokáscselekményt, ugyanakkor német eredetű – és az egyéb magyarországi német nemzetiségi területen is elterjedt – például a keresztszülők ajándékhozatala keresztgyermeküknek újévkor.⁶⁷ A téli ünnepkörből megemlítendő még a Háromkirályok napja (január 6.), amikor a templomban vizet, sót és egy darab krétát szenteltetett meg minden egyes család,⁶⁸ illetve a farsang a lakodalmak és a mulatságok ideje. A farsangvégi napok Szatmárban is az eseményekben leggazdagabbak voltak. Nemcsak a fiatalok számára nyílt alkalma a szórakozásra, hanem a gyermekeknek és az asszonyoknak is. A *piszkos csütörtök* vagy svábul „*g'lumpata Dunschtig*” szokásainak megtartása kimondottan e két csoport körében zajlottak.⁶⁹

A húsvétot megelőző böjti időszak szintén a német nyelvterületről hozott szokásokban gazdag, amelyek közül kiemelendő a sajbózás.⁷⁰ A húsvéti ünnepkör szokásait is ez jellemzi, így például a soros legények által szervezett húsvéti tojásdobálás szokása, amely során a falu első legényét választották meg.⁷¹ A tavaszi és a nyári ünnepkörön belül településenként eltérő módon több fogadott ünnepet tartanak, így például Csanáloson Szent Flóriánt, amely a település egykori lakosainak a pestisből történő kigyógyulására emlékeztet.⁷²

A vallásos élet számos területén volt alkalmuk nyílt terű ünnep megtartására, amely általában az ünnepi liturgia utáni körmenetben teljesedett ki. Ilyen például az egyes települések egészére kiterjedő úrnapi körmenet, amelynek napjainkra már csak a

---

⁶⁴ A pásztorok megvendégeléséről lásd Czumbil 1975: 61. A gazdasági évkezdés ideje és az egyházi évkör szokásainak megtartása az 1945 utáni földkisajátításokkal és az életmódváltással veszt jelentőségéből, sokkal inkább előtérbe helyeződik a naptár szerinti évkezdés jelentősége. Gehl 2003: 331.

⁶⁵ Az adventi szokásokról lásd még Koch 1984: 347–360; Bura 2001: 59–60.

⁶⁶ A leírás szerint háromnapos ünnep volt, amelynek első estjén böjtös ételeket szolgáltak fel, majd az éjféltől mise utáni étkezésen már kolbászt. Germán eredetű két ilyenkor ismert szokás, az egyik az éjféltől mise után hazatérve búzát etettek a jószággal, a másik pedig az ünnep harmadnapján történő borszentelés. Bura 2001: 59–60.

⁶⁷ A karácsonyi és az újévi szokásokat lásd: Koch 1984: 361–388.

⁶⁸ A sót később abba a kenyértésztába tették, amelyből egy-egy darabot az állatoknak is adtak. Czumbil 1975: 68–69.

⁶⁹ Vö. Bura 2001: 64; Koch 1984: 69.

⁷⁰ Lásd Szabó 1997: 186–192.

⁷¹ Benkóczy 1910a, 1910b.

⁷² Bura 2001: 63.

templomkerten belül végzett változata él. Sváb eredetű szokás még a Szűz Mária-tisztelethez fűződő virágszentelés gyakorlata, amelyet Nagyboldogasszony napján tartottak.⁷³ A mezei virágokból és gyógynövényekből készült *vájbusli* megszentelése, majd a házban történő elhelyezése gyógyító és gonoszűző funkcióval napjainkban is megtalálható a gyakorlatban.

„Réges régen ilyen mezei virágokat gyűjtöttek és azt vitték. Na, most mindenki, gyerekek vagy idősek, most is megvan az a szokás, hogy elviszik a csokrot augusztus 15-én, megszentelik, és azt hazahozzuk. A csűr, eresz alá tesszük, vagy a háznál, az azzal, hogy ne üssön a villám be, tehát védve legyen.”⁷⁴

A nyári és az őszi betakarításokat követő arató- és szüreti bálók mellett meg kell említenünk még az őszi ünnepkörön belül Kisasszony napját és a mindenszentek ünnepét, mint a vallásos élethez fűződő szokásokat.

Gazdálkodás

Az önellátó, állattartó és földművelő gazdálkodás klasszikus példáját láthatjuk a szatmári sváboknál, amely az alföldi, a szatmári magyar paraszti társadalomban is elterjedt. A lábas- és aprójószág tartása gyakorlatilag a legtöbb sváb gazdálkodás részét képezte, amelyhez a szükséges terményt saját szántóföldjeiken termelték meg.⁷⁵

Sajátosságuk a lótenyésztés, amelynek kialakult formái már röviddel az első telepítések után elterjedtek. Jelentős lóállománnyal rendelkeztek, hiszen egészen a két világháború közötti időszakig jó kereskedelmi eszköznek bizonyult.⁷⁶ Juh tartása ritkábban fordult elő, legalábbis a szomszédos román településekhez képest.

A földművelésben már a betelepítéstől kezdve háromnyomásos gazdálkodásra rendezkedtek be, az állatok és a termény tárolására pedig a csoport etnikai karakterjegyei közé is sorolható monumentális gazdasági épületek, a csűrök szolgáltak, illetve a lakóépülettel egy fedél alatt álló kisebb gazdasági épületek.

Építkezés

A szatmári svábok építészete kapcsán nemcsak a gazdasági épületek túlméretezettségéről, hanem a lakóépületek túlzott nagyságáról is beszélhetünk. Ezek egyrészt gazdasági helyzetüket reprezentálták, másrészt azt a közösségi kohéziót, amelynek

---

⁷³ Bura 2001: 63–62.

⁷⁴ N. M. 57 éves nő közlése, Mezőpetri, 2009.

⁷⁵ Vö. Koch 1984: 204–205.

⁷⁶ Vö. Merli 1999: 203.

következtében egy-egy ilyen jellegű lakóépület tető alá emelése megvalósult, hiszen ezek többsége mindig kalákában készült, és három generáció befogadására volt alkalmas.⁷⁷

A lakóépületeket vályogból és téglából építették a 19. század második felétől, az azt megelőző házak falazata vert falból készült.⁷⁸ A tetőfedésre eleinte nádat használtak, majd a csűrregetések és a lakóépületek tűzveszélyessége miatt ezt felváltotta a cserép és a pala.

A lakóépületek fent említett jellegzetessége, hogy az összes melléképülettel egy fedél alá emelték, ezt az építési módot a magyarok is átvették, de a lakóház beosztását már kevésbé. Az utcafrontra néz a sváb házak első két szobája, ezeket követi párhuzamosan egymás mellett a pitvar (előszoba) és a konyha, majd ezek után jött ismételten két szoba, aztán a kamra és az istálló.⁷⁹ A ház mögött helyezkedett el a disznóól és a góré. A gazdasági udvart a birtok közepén a csűr zárta, amelynek felépítésében érdekesség, hogy nagyméretű kétszárnyas ajtajának két oldalán további kisebb ajtókat láthatunk, amelyek a csűr első részében található külön lezárt helyiségek bejáratai. Az egyik általában tyúkólként, a másik kamraként funkcionált.⁸⁰

Táplálkozás

A szatmári svábok táplálkozásának alapja a tésztaféleségek készítése búzalisztból. A *smóring*, *strudli*, *nudli*, *unkréc* a legjellegzetesebb általánosan elterjedt ételek közé tartoznak.⁸¹ Az ünnepi és a hétköznapi étkezés kis mértékben tér el, úgy, mint a böjtös és a nem böjtös ételek készítése sem mutat jelentős különbséget. Mindez a takarékos életmódnak is köszönhetően alakult ki, de ez nem jelentette azt, hogy húsféleség ne került volna az asztalra.

A karácsony előtti disznóvágás után már fogyasztottak húst, karácsony reggelén pedig bőségesen került hurka, kolbász és tepertő az asztalra, szilveszterkor pedig jellegzetes sváb húsételként a *Kopf flajs*, vagyis a pácolt és abárolt fejhúst említik.⁸²

Mindez kiegészül a krumplis ételekkel, amely elterjedtségét jelzi, hogy saját szokásaikat is ezáltal különböztetik meg a magyarok és románok táplálkozáskultúrájától, miszerint ők

---

⁷⁷ Az építkezés menetét lásd Koch 1984: 281–288. A lakóépület és a gazdasági építmények elosztásáról lásd a dolgozat 5.3.5. alfejezetét, illetve az első idevonatkozó leírást lásd Czimmermann 1900: 50–53. A kalákák működése napjainkban is tapasztalható, ennek lehettem tanúja egy csűrbonítás alkalmával Mezőpetriben, ahol a kisdengelegi rokonok – többnyire idős asszonyok – nyújtottak segítő kezét a téglá pakolásában. [8.4./40–42. kép]

⁷⁸ Németi (szerk.) 2009: 303.

⁷⁹ Móricz 1908: 263.

⁸⁰ Bura 2001: 26–27.

⁸¹ Bura 2001: 65; a táplálkozási szokásokat lásd Koch 1984: 302–307.

⁸² Cservenyák 1991: 161–162.

krumplit esznek krumplival.⁸³ Az egyéb dunai sváb terület táplálkozáskultúrájához képest kiemelendő különbség az aludttej nagymértékű fogyasztása az étkezések során.

A sváb étkezés takarékos és praktikus mivoltát az is meghatározta, hogy a nők hasonlóan nehéz fizikai munkát végeztek és kivették részüket a gazdaságban is, így a napi három étkezéshez szükséges élelem előállításakor szempont volt a gyorsan, egyszerűen elkészíthető, de mégis tápláló étel asztalra tétele.⁸⁴

***

A Felső-Tisza-vidék németiségének 20. századi szokásvilágát vizsgálva Hans Gehl arra a következtetésre jut, hogy a szatmári svábok, úgy, mint a dunai svábok, több hagyományozott szokással rendelkeznek, amelyek az erős elmagyarosodás ellenére identitásfenntartó faktorként léteznek.⁸⁵ A továbbiakban felmerül a kérdés, ha ezek a szokáscselekmények a nyelvvesztés után következő elhaló elemek, akkor mi maradhat az identitás fenntartásához szükséges eszközök sorában. A népi kultúra hagyományelemeinek elvesztésével a szatmári svábok felfedezik az őket más etnikumoktól differenciáló jelenségek lecsökkenését. Esetükben érzékelhető a „mindenki az, ami” létfelfogás, amelyben az identitás (*idem per item*) a hagyományok megtartásában, fenntartásában ölt testet. Ebben a felfogásban az identitás és tradíció úgy kötődik egymáshoz, hogy közben egymást legitimálják.⁸⁶ Ha a hagyomány megbomlik, és egyes elemei elhalnak, akkor természetesen, hogy elkezdik azokat az eszközöket/módokat keresni, amelyek annak visszaállítására vagy helyreállítására teszik képessé őket. Amíg az élménygeneráció a visszatanulás/újratanulás folyamatában elérhető, addig adva levő, hogy hozzájuk fordulnak segítségért, de napjainkban már egyre jelentősebb szerepet kap a néprajzi kutatás eredményeinek felhasználása az adott csoport szokásfelélesztő manifesztációihoz. A 21. század modernizálódott világában pedig újszerű konzerváló technikák kialakításával törekednek a sváb etnikai sajátosságokat megőrizni.

---

⁸³ Bódi 2006: 32.

⁸⁴ Vö. Czumbil 1975: 50.

⁸⁵ Gehl 2003: 350.

⁸⁶ Vö. Voigt 1991: 451.

1.3 AZ ELŐZETES KUTATÁSI EREDMÉNYEK ISMERTETÉSE

1.3.1. A szatmári svábok néprajzi kutatása Németországban

A német néprajzi kutatástörténeti háttér megvácolásánál áttekinthetőbb megoldásnak véltem a kutatások tematikus rendbe szedett ismertetését.⁸⁷ A sorrendet a Németországban működő, kelet-európai és délkelet-európai németséggel foglalkozó néprajzi kutatóintézet, mai elnevezése IVDE⁸⁸ gyűjteményanyagát alapul véve alkottam meg 2006-ban,⁸⁹ majd a dolgozat elkészítésekor kibővített változatát készítettem el. Mindezek ellenére jelentős mértékben azokra a néprajzi és történelmi kiadványokra, falumonográfiákra, népdal- és egyéb folklórgyűjtéshez, valamint nyelvjáráskutatáshoz kapcsolódó munkákra támaszkodtam, amelyek az említett intézetben 2009-ig megtalálhatóak voltak, de igyekeztem a legtöbb német vonatkozású művet egyéb forrásból eredően is felsorakoztatni, leginkább a bibliográfiai gyűjtemények feldolgozására hagyatkozva.⁹⁰

A 20. század elejétől egyre többen kezdtek el foglalkozni a szatmári svábok vándorlásának és helyfoglalásának történetével, majd a lokális etnikai konfliktusokból fakadó elvándorlások körülményeivel. Ezek az alkotások mind a szatmári sváb néprajzi vizsgálatok alapjaivá váltak és a század végéig többféle szempontú átdolgozásban jelentek meg. A legelső szaktudományos igényű leírást Hermann Fischertől ismerjük 1911-ből.⁹¹

---

⁸⁷ A szatmári svábok történetének historiográfiáját Baumgartner Bernadett állította össze, amelyben a szerző a kérdéssel foglalkozó irodalmat négy csoportra bontja: 1. a korabeli Németországban megjelent irodalom; 2. a Szatmárból származó és a külföldön élő svábok tanulmányai; 3. összefoglaló munkák a romániai németekről; 4. korabeli magyar irodalom. (Baumgartner 2010a: 10–12.) Mivel mindez érthető módon jelentős hasonlóságot mutat a néprajzi kutatástörténeti háttérrel, néhány kiegészítő hozzáfűzésével szaktudományunk számára is adaptálható. A néprajzi érdeklődés szempontjából viszont a Baumgartner-féle csoportosításhoz mintegy ötödik csoportként kategorizálnám az általa is külön megemlített 1945 utáni magyarországi tudományos munkákat, amelyek számbavételére a romániai kutatásokkal együtt jelen dolgozat következő alfejezetében vállalkozom. Egy hatodik csoportot képezhetnének az 1950-es évektől beinduló intézményesített sváb kutatások ismertetése, amelyek mind a németországi, mind a magyarországi viszonylatban is kiemelkedő eredményekkel szolgálták a kutatott téma mélyebb megismerését. Ez a csoportosítás azonban csak vázlatos képet adna a néprajzi vizsgálatok kutatástörténeti háttérééről, ez pedig azt a tényt jól tükrözi, hogy a szatmári svábokkal foglalkozó eddig megjelent irodalom igen sokrétű, mindazonáltal a téma feltárása még bőven ad feladatot a kutató számára.

⁸⁸ Az intézet 1951-ben jött létre, alapítója Johannes Künzig német néprajzkutató. Az alapítástól 1983-ig az *Institut für ostdeutsche Volkskunde* nevet viselte, majd *Johannes-Künzig-Institut für ostdeutsche Volkskunde* néven volt ismert egészen a közelmúltig. Az elnevezésben az „ostdeutsche” kifejezés terminológiai félreérthetősége miatt az intézet 2013. augusztus 1-től új névvel rendelkezik: *Institut für Volkskunde der Deutschen des östlichen Europa* (IVDE). A freiburgi intézet történelmi szemléletű társintézménye, az *Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde* (IdGL) 1987-ben alakult. Mindemellett meg kell említeni az Ulmban, *Donauschwäbisches Zentralmuseum* (DZM) néven működő központi múzeumot is, amely felújítás után 2000-ben nyitotta meg újra kapuit, a dunai svábok kultúrájának minél szélesebb körű bemutatására.

⁸⁹ 2006 decemberében, 2007 szeptemberében és novemberében, valamint 2009 februárjában és márciusában a Johannes Künzig Intézet ösztöndíjas kutatójaként volt alkalmam ezt a gyűjteményt áttekinteni. A 2006-os első kutatómunkám során készítettem el részletekben a szatmári svábok néprajzi kutatásának történeti vázát. Lásd Marinka 2007a: 43–52.

⁹⁰ Példaként lásd Moser 1941; Stephani 1985; B. Szabó–Huber–Szabó 2008; Kohút 2010.

⁹¹ Fischer 1911: 32–48.

Az ezt követően megjelent publikációk továbbra sem kimondottan tudományos célzattal készültek, hanem a sváb népcsoport körében végbement magyar asszimilációs folyamat és a szatmári népiségi mozgalom helyzetének egyszerű, illetve sok esetben ideologikus szemléletmóddal átszőtt tudósításaiként láttak napvilágot. Ennek a korszaknak hozadéka a „*Mitteilungen der Deutsch-schwäbischen Volksgemeinschaft Sathmar*”, amely 1926 és 1944 között jelent meg. 1936-tól *Sathmarer Schwabenpost* néven, Stefan Wieser szerkesztése és kiadása által terjedt. Mint a Német-Sváb Népközösség hivatalos lapja, magyar és német nyelven is megjelent, hiszen terjesztői arra törekedtek, hogy eszméik a már csak magyarul beszélő svábokhoz is könnyedén eljussanak. Társadalomnéprajzi szempontból a lapnak külön érdekessége az „*Aus Unseren Gemeinden*” rovat, amely számos adattal szolgált a településeken zajló házasságkötésekről, gyermekszületésről és elhalálozásról.⁹²

Tematikailag idetartozik még Johannes Straubinger 1927-es összefoglalója a sváb kivándorlók sorstörténetéről, „*Die Schwaben in Sathmar*” címmel.⁹³ A Romániában lévő szatmári német települések gazdaságtörténetéhez szolgáltat adalékot 1932-ben Carl Müller kötete, a „*Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte der deutschen Siedlungen bei Sathmar in Rumänien*”.⁹⁴ A svábok betelepítésének 225. évfordulója alkalmából adták ki Otto Schwab történeti tanulmányát – „*225 Jahre schwäbische Siedlungen im Sathmargebiet*” – a „*Deutsche Arbeit*” 1937-es számában.⁹⁵ A svábokra gyakorolt, az elmagyarosodást indukáló befolyásoló tényezőkről ír Sepp Pfeiffer 1940-ben a „*Zur Geschichte der Madjarisierung des Sathmarer Deutschtums*” című munkájában.⁹⁶

Az előző csoporthoz szorosan köthetők további történelmi vonatkozású munkák, amelyek közül kiemelkednek Stefan Schmied írásai. A krasznabélteki származású történész és népművelő röviden ismertette a szatmári svábok történelmének 1712-től 1962-ig terjedő időszakát, és megírta a szatmári német iskolatörténetet. Az 1918 és 1940 közötti eseményeket a német-sváb közösség életmódjának tükrében ábrázolja 1976-ban, „*Die deutsch – schwäbische Volksgemeinschaft Sathmar. Ein Beitrag zur Geschichte der Sathmarer Schwaben*” címmel.⁹⁷ A „*Sathmarer Heimatbrief*”⁹⁸ hasábjain erről a kiadványról ír bírálatot Anton Tafferner még a megjelenés évében, kihangsúlyozva Schmied a magyar állammal

---

⁹² Baumgartner 2010a: 161–163. A „*Sathmarer Schwabenpost*” lappal kapcsolatban lásd még a dolgozat 5.2.3. alfejezetét, a német népi mozgalomhoz köthető egyéb munkákról lásd még Baumgartner 2010: 111–163, valamint idevonatkozóan a magyarországi kutatástörténeti munkák között Cogitator és Jakabffy Elemér írásait lásd az 1.3.2. alfejezetben.

⁹³ Straubinger 1927.

⁹⁴ Müller 1932.

⁹⁵ Schwab 1937.

⁹⁶ Pfeiffer 1940.

⁹⁷ Schmied 1962a, 1972, 1976.

⁹⁸ Teljes neve: „*Sathmarer Heimatbrief: Mitteilungen der Landsmannschaft der Sathmarer Schwaben in der Bundesrepublik Deutschland.*” A „*Sathmarer Heimatbrief*” a Németországba kitelepült szatmári svábok közleménye, 2010-től „*Brücke*” néven ismert. Erről lásd bővebben az 5.2.2. alfejezetben.

szemben tanúsított negatív hangvétele.⁹⁹ 1978-ban Schmied a tárgyalt művet kibővíti a második bécsi döntést (1940) követő sváb sorsforduló leírásával.¹⁰⁰

Schmied egyébként éveken keresztül felelős kiadója volt az említett „*Sathmarer Heimatbrief*” folyóiratnak, amely a Németországba áttelepült/elvándorolt/elmenekült szatmári svábok életének eseményeiről tudósít. A folyóirat jelenlegi szerkesztője, Helmut Berner, aki szintén számos publikációt mondhat magáénak, így például gondozásában jelent meg Ferdinand Flesch 50 körlevelének gyűjteménye, amelyet Berner 1984-ben állított össze. A gyűjtemény a szatmári sváb települések szociálpolitikai helyzetéről, a németországi áttelepülésekről, az oroszországi deportálásról, a falvak templomainak és iskoláinak történetéről és a csoport kiemelkedő alakjairól szolgáltat adatokat.¹⁰¹

A szatmári svábok néprajzi kutatásának alapvető történeti jellegű irodalma „*A szatmármegyei német telepítés*”, amelyet 1931-ben készített el magyar nyelven Vonház István.¹⁰² A kötet német nyelvű kiadása 1987-ben Stefan Koch nevéhez fűződik.¹⁰³ A betelepítés történetét egyébként valamilyen formában többen feldolgozták, így például Ernst Hauler a szatmári régió 1000 éves német településeinek múltjáról számol be 1997-ben.¹⁰⁴

A két világháború közötti időszak szaktudományos és ideológiai háttérű gyűjtőútjai mindenek ellenére a szatmári sváb falvak folklórájának dokumentálásában jelentős, napjainkban is hasznosítható eredményeket hoztak. Hugo Moser 1928-ban első alkalommal Szinfaluban végzett kutatásokat. 1929-től 1938-ig tartó gyűjtőmunkája során a 31 szatmári sváb település nagy részét bejárta és részt vett különböző társas összejöveteleken, ahol „régí” (telepítéskori) sváb dallamokat talált. Ennek a terepkutatásnak eredménye lett később több népdalkötete, amelyek közül kiemelkedő az 1943-ban, majd viszontkiadásban 1953-ban megjelent „*Alte schwäbische Volkslieder aus Sathmar*” és az 1969-es kiadású „*Schwäbische Kinderlieder aus Sathmar*” című kiadvány.¹⁰⁵

A dunai svábok népzene hagyományának feltárása során többen vállalkoztak a sváb muzikalitás átfogó képének megrajzolására. Legtöbbször ezekben az összehasonlító

---

⁹⁹ Tafferner 1976: 3–4.

¹⁰⁰ Schmied 1978.

¹⁰¹ Berner (Hrsg.) 1984: 10.

¹⁰² Vonház István munkásságáról lásd bővebben lentebb, illetve az 5.1.3. alfejezetben.

¹⁰³ Koch (Hrsg.) 1987.

¹⁰⁴ Hauler 1997a.

¹⁰⁵ A dolgozat több ponton foglalkozik Hugo Moser munkásságával, mivel a kutatások eredményeként alakja és tevékenységének hatása igen élesen kirajzolódott, annak néprajzi vonatkozásai a dolgozat számára nélkülözhetetlenek, kihagyhatatlanok. Ugyanakkor hangsúlyoznom kell, hogy tisztában vagyok az általa képviselt ideológiai háttérrel és azzal a nehéz történelmi súllyal terhelt múlttal, amely nevéhez köthető. Mindentől teljes mértékben elhatárolódva dolgozatomban kizárólag azokra a néprajzi szempontból forrásértékű jelenségekre és megnyilvánulásokra fókuszálok, amelyek Moser kutatásainak köszönhetően jelentős mértékben meghatározták, befolyásolták a kutatott csoport kulturális jegyeinek alakulását. Hugo Moserről lásd bővebben az 5.1.4–5. alfejezetekben. Moser kiadványairól lásd Moser 1943, 1953, 1969. Gyűjtő- és kutatómunkája ideológiai háttéréről lásd Retterath 2013: 63–94.

munkákban a változásvizsgálatra fektettek nagyobb hangsúlyt, illetve több olyan népköltészeti kötet jelent meg, amely különböző sváb terület folklórkincséből, így népdalaiból is szemezgetett. Ilyen például Konrad Scheierling 1955-ös és 1985-ös sváb dalgyűjteménye, amelyben többek között szatmári dalokat is közöl.¹⁰⁶

A népdalkutatás kiemelt dimenziója volt a sváb interetnikus vizsgálatoknak, hiszen a zenei értékek, mint a legtovább fennmaradt etnikus specifikumok a sváb közösséget reprezentáló bizonyítékaiként éltek. Az egykori *Johannes Künzig Intézet* falai között az alapítástól folyamatosan zajlottak népzenei gyűjtések a Németországba elszármazott szatmári sváb adatközlők körében. A hanganyagarchívumban megtalálható szatmári népdalgyűjtemény egyik fele 1956-ban készült. A dallamok egy részét Ravensburgban énekelték fel a Színfaluból származó Koch és Erli család tagjai. A dalok másik részét Durachban vették fel az erdődi származású Schlachter családtól. 1973-ban az intézet egykori vezetői, Johannes Künzig és Waltraut Werner-Künzig az alsóhomoródi Stefan Kochtól és Helmut Bernertől gyűjtöttek dalokat Freiburgban.¹⁰⁷ Az intézet munkatársai közül Gottfried Habenicht népzene kutató és korábbi intézetigazgató foglalkozott a svábok zenei hagyományával. A dunai svábok népzenei hagyatékának tudósaként a szatmári sváb népdalrepertoárt sem hagyta figyelmen kívül.¹⁰⁸

A néprajzi érdeklődés a szatmári sváboknál a népdalokon kívül más folklórműfajra is kiterjedt. Mesék, mondák, hely- és élettörténetek, elbeszélések, legendák, viccek, trufák, gyermekmondókák és újévi jókívánságok is bekerültek a svábságról szóló leírásokba. Eleinte csak a történeti munkák adalékaiként jelentek meg rövidebb adatközlések a folklórkincsből, sokszor a sváb életmód bemutatásával párhuzamosan. A kutatási témák kiszélesedésével a népköltészeti alkotások antológiái több kötetre bővültek.

A szatmári sváb folklórkutatás kiemelkedő alakjává vált Helmut Berner és Claus Stephani. Berner 1973-ban közölt szatmári sváb trufákat, míg Stephani 1979-ben népmeséket, majd 1993-ban élettörténeteket és elbeszéléseket.¹⁰⁹ A szatmári sváb népköltészet egyik legnagyobb összefoglalóját adták közre közösen a „*Volksgut der Sathmarschwaben*” című gyűjteményes kötetükben, 1985-ben.¹¹⁰ A kötet érdeme még az a bibliográfia, amelyet Birigitte Stephani állított össze, és amely magában foglalja az összes 1950 és 1984 között főként Romániában megjelent kiadványt. A bibliográfia kimondottan néprajzi és honismereti írásokat ismertet, így kultúrtörténeti, muzeológiai munkák mellett összegzi az egyes úti

---

¹⁰⁶ Scheierling (Hrsg.) 1955.

¹⁰⁷ Lásd IVDE archívuma, Tbd 987/370 (7–8.)

¹⁰⁸ Példaként lásd Habenicht 1989.

¹⁰⁹ Berner 1973; Stephani 1979, 1993.

¹¹⁰ Berner–Stephani 1985.

beszámolókat, a népszokásokról, viseletről, gyermekjátékokról, hiedelmekről, kézművességről, a nyelvjárásról, az elbeszélő műfajokról, a népdalokról, egyéb folklór műfajról készült publikációkat. Mindezeket túl számos olyan forrást sorol fel, amely laikus írók tollából fakadt.¹¹¹ A folklór műfajok tekintetében nem hagyhatjuk figyelmen kívül Ernst Hauler munkáit sem, akinek különböző témájú művei között a népköltészeti alkotások is helyet kaptak.¹¹²

A Szatmár megyei németiség nyelvjárásával és hangtanával a 20. század elejétől foglalkoztak, és mivel ezeknek a nagy része magyar nyelvű kiadásban jelent meg, így azokat a magyarországi kutatásoknál taglalom. Két német nyelvű, szatmári vonatkozású alkotást kell még megemlíteni, az egyik írója Hugo Moser, aki 1937-ben a nyelvjárás mellett szokásokat is bemutat,¹¹³ a másik pedig Hans Gehl nyelvészprofesszor műve. Gehl nyelvjárás-kutatása a közelmúltra tekint vissza, hiszen 2001-ben egy hároméves szatmári terepmunka lefolyásáról számolt be, amelynek előmunkálataként megjelent a sváb dialektusról szóló tanulmánya. Az említett kutatás egyfajta német–román kutatói együttműködés révén valósult meg, előzetese az 1999-ben megrendezett nemzetközi konferencia: *„Interethnischen Beziehungen im rumänisch-ungarisch-ukrainischen Kontaktraum vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart”*.¹¹⁴ Az itt elhangzott előadásokban a Felső-Tisza-vidéket érintő alapvető problémák körvonalazódtak, így a gazdasági és építészeti formáktól egészen az interetnikus kapcsolatokig, a felekezeti vegyes házasságoktól egészen a néprajzi interferenciákkal bezárólag számos téma mutatta a térség vizsgálódási kihívásait. Az interdiszciplináris megközelítések árnyaltabbá tételére törekedve született meg az a kutatói együttműködés a tübingeni IdGL és a romániai Szatmár megyében lévő Szatmári Múzeum munkatársai között, amelynek célja a Felső-Tisza-vidék szellemi és tárgyi néprajzi anyagának felgyűjtése leginkább a német népcsoportok által érintett területeken.¹¹⁵ A kutatások 2000 és 2004 között zajlottak, eredményeként pedig 2003-ban megjelent Hans Gehl és Viorel Ciubotă szerkesztésében a *„Cultur materială și spirituală din Bazinul Tisei Superioare: influența populației germane asupra culturii etnii din regiune”* című tanulmánykötet.¹¹⁶

Tartalmi mondanivalójuk tekintetében és az olvasóközönség szempontjából a vizsgált terület kutatásainak sajátos kategóriáját képezik az úgynevezett falumonográfiák, emlékező

---

¹¹¹ Az ilyen jellegű munkák teljes körű felsorolása meghaladná jelen dolgozat terjedelmi kereteit, ennek következtében a bibliográfia elérhetőségét megadva jelzem az ismertetett művek jelentőségét. Vö. Stephani 1985: 355–384.

¹¹² Hauler 1979.

¹¹³ Moser 1937.

¹¹⁴ A konferencia kötetét lásd Gehl–Ciubotă (Coor.) 1999; Gehl nyelvjárásra vonatkozó munkáit lásd Gehl 1999: 446–468, 2001: 151–172.

¹¹⁵ Gehl 2001: 151, 153.

¹¹⁶ Gehl–Ciubotă (Coor.) 2003.

falurajzok, „*Heimatbuch*”-ok.¹¹⁷ Ezek a kiadványok az 1960-as évek közepétől folyamatosan láttak napvilágot. Többségük általában a svábok beköltözésének történetét, a templom és az egyházi épületek leírását, a svábok életmódjának és szokásainak egyszerű deskriptív formáját tartalmazzák. Mindezek közül csak néhány példát emelnék ki, mint Ernst Hauler 1966-ban megjelent Nagymajtényről szóló monográfiája, Stefan Schmied írása Szinfału történetének 1780–1970 közötti időszakáról, Stefan Berndli 1973-ban kiadott történeti munkája Alsóhomoródról, Josef Czumbil a szorgalmas svábok szokásait bemutató mezőfényi faluleírása.¹¹⁸ Többszerzős íróként Ernst Hauler nevét ismételten meg kell említeni, aki adalékot közöl Nagymajtény község templomának utolsó 200 éves történetéhez 1994-ben, egy évvel később Krasznaterebes sváb közösségét ismerteti és a román lakossággal való együttéléséről ír, majd 1997-ben Királydaróc falumonográfiáját készíti el.¹¹⁹ Ugyanebben az évben írta meg Johann Lini Szakas faluközösségének történetét.¹²⁰

Végezetül a legfontosabbak között kell megemlíteni a szatmári svábok teljes népi kultúrájára kiterjedő néprajzi összefoglalót, amelyet 1984-ben Stefan Koch készített el, *Die Sathmarer Schwaben – Oberschwaben in Südosten* címmel. A munka tartalmazza az emberélet fordulóinak szokásait, a munkaalkalmakat, a táplálkozási szokásokat, a faluközösségek társadalomnéprajzát, a jeles napokat, ünnepi szokásokat és a szokásfolklórt, illetve a szatmári svábok nyelvi karakterjegyeit.

A több mint egy évszázados múltra visszatekintő néprajzi és néprajzi jellegű vizsgálatok a szatmári svábok körében igen sokrétűnek mondhatók, a munkálatok azonban nem fedik le a szatmári svábság néprajzi kutatásának minden témakörét. Több olyan írásmű született, amelyik törekszik ennek a népcsoportnak az általános, átfogó bemutatására, de olykor a teljesség igénye nélkül. Némelyek kimondottan az elemi etnikus jegyeket írják le a szatmári svábokról, sokszor valamilyen másik népcsoporttal vagy a dunai sváb területek egyikével történő összehasonlításban ismerhetjük meg kulturális sokszínűségüket.¹²¹

---

¹¹⁷ Erről lásd bővebben az 5.2.1. alfejezetben.

¹¹⁸ Hauler 1966; Schmied 1970; Brendli 1973; Czumbil 1975.

¹¹⁹ Hauler 1994, 1995, 1997b. Jelen dolgozatnak nem célja Ernst Hauler, illetve a hozzá hasonló ideológiai háttérrel publikáló egyének nézeteiről szólni és azzal kapcsolatban állást foglalni. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy Hauler munkássága sajátos színezetet ad a szatmári svábokról szóló irodalomnak. Az pedig tagadhatatlan, hogy írásaiban kétségkívül vannak néprajzi értékű leírások. Hauler nézeteiről, publikációinak nemzetiségi beállítottságáról többek között Boros Ernő írt. Lásd Boros 2004. Nem kimondottan Hauler munkáihoz kapcsolódóan, de a szatmári svábok vonatkozásában a problémakörre reflektálva lásd még Kohút 2010: 28.

¹²⁰ Lini 1997. További kötetek listáját lásd Melléklet 8.3.

¹²¹ Moser 1941, 1955; Schmied 1962a; Schmied (Hrsg.) 1952, 1984; Gehl (Hrsg.) 1978; Koch 1984; Hauler 1987a; Solomayer 1996; Kiss–Balu 2000.

1.3.2. A szatmári svábok néprajzi kutatása Magyarországon és Romániában

A szatmári svábokat érintő néprajzi jellegű kutatások a magyarországi és romániai oldalt illetően olyannyira összefonódtak, hogy érdemesebbnek tartottam az árnyaltabb kép elérése érdekében egy fejezet alatt taglalni őket.¹²² Ennek egyik oka, hogy a trianoni határrendezések következtében beszélhetünk csak külön-külön a két ország kutatási eredményeiről, az azt megelőző időszakban írott művek a térségre vonatkozóan magyarországinak tekinthetők. Mindezek mellett számos fogalmi dilemma is felmerül, éppen a területi elhelyezkedés következtében, hiszen a szatmári svábok egyrészt a magyarországi németiséget erősítik, ugyanakkor a romániai, vagy más szóval élve az észak-erdélyi németiséghez is tartoznak. Ennek következtében mindkét fogalmi kereten belül igyekeztem a legtöbb olyan adatot összegyűjteni, amely komplexebbé teszi a szatmári svábok néprajzi kutatásának történetét.¹²³ Az alfejezetben taglalt magyar és román kutatások eredményeit megjelenési helyük és idejük szerint csoportosítottam, így kronológiai sorrendbe szedve láthatjuk.¹²⁴

A Szatmár megyei születésű Lauka Gusztávnak élete során számtalanszor volt alkalma résztvevő megfigyeléseket végezni a szatmári svábok körében, életmódjuk leírása mellett egyes szokásaikat és társadalmi helyzetüket is megismerhetjük az 1854-es Vasárnapi Újság hasábjain publikált írása alapján.¹²⁵ Ezt követően majd csak Czimmermann Pál 20. század eleji közlése lesz a legelső olyan szaktudományos cikk, amely klasszikus néprajzi jelleggel ismerteti a kálmándi és egyúttal a szatmári sváb ház típusát. A szerző célja elsősorban a felnémet típusú építkezés elterjedésének bemutatása, amelyhez a szatmári sváb házforma

---

¹²² Az elmúlt két évszázadban nagyszámú publikáció látott napvilágot, amelynek okát Tátrai Patrik a vizsgált térség etnikai és vallási kevertségében látja. Tátrai 2008: 3. A dolgozat terjedelmi kereteit meghaladná az összes idevonatkozó publikáció ismertetése, illetve a romániai kutatások románul íródott műveinek összefoglalására későbbi munkám során vállalkozom.

¹²³ Mivel ez esetben is áttekinthetőbbnek láttam a néprajzi töltetű művek időrendi, esetleg tematikai sorrendbe szedett vázolását, a Baumgartner-féle csoportosítást itt sem alkalmaztam, annak ellenére, hogy ezekre az írásokra szintén adaptálható lehetne.

¹²⁴ A magyarországi németiség néprajzi kutatásának történetével többen foglalkoztak, de a legtöbb ilyen kevés adatot tartalmaz a szatmári svábokról, mindez nem jelenti azt, hogy a magyarországi nemzetiségi kutatások között ne szerepeltek volna a szatmári németekre utaló leírások. Az általános művekből példaként lásd Manherz 1986: 549–543, 1998; Bellér 1981; illetve lásd még Kósa 1975: 422–436; Voigt 1986: 310–316; Ujváry 1992: 1–7. A magyarországi németiséget taglaló művek száma olyan mértékű, hogy nem áll módunkban minden általánosan a dunai svábságra értendő munkát felsorakoztatnunk. (Ehhez lásd B. Szabó–Huber–Szabó 2008.) Jelen fejezetben leginkább olyan kutatási eredmények közlésére vállalkoztam, amelyek árnyaltabban mutatják be a szatmári németiséget. A téma feldolgozásához forrásként szolgált a Jakab Albert Zsolt által készített online elérhető Romániai magyar néprajzi bibliográfia (Jakab é. n.), valamint Bura László Szatmárról készített néprajzi bibliográfiája (lásd Bura 1979: 31–33).

¹²⁵ Lauka 1854: 135–136.

leírása adalékkal szolgált. A cikk sajátossága még, hogy magyar nyelven íródott, de a jelentősebb építészeti terminusoknál jelzi a sváb elnevezést is.¹²⁶

A kaplonyi ifjúság egy nagyböjti és egy húsvéti szokását ismerteti Benkóczy Emil az *Ethnographia* hasábjain. A sajbózás és a húsvét hétfőn történő tojásdobálás a többi szatmári sváb településen is ismert, és nem mondható egyedinek, hiszen az egyéb dunai sváb területek településein más formában ugyan, de elterjedt.¹²⁷ A szokásról 1997-ben ír még Szabó Ágnes is, aki a mérki sajátosságokat mutatja be a szokás kapcsán.¹²⁸

Magyar nyelven a legismertebb Vonház István (1881–1945) munkássága, hiszen olyan alpműveket fektetett le a 20. század elején, amelyek napjainkban is nélkülözhetetlenek a szatmári svábok néprajzi kutatásához.¹²⁹

A 20. század eleji asszimilációról, illetve a két világháború népiségi mozgalmáról, visszánémetesítési törekvéseiről és a nyelvviszatanulás helyzetéről, lehetőségeiről *Cogitator*, Jakabffy Elemér, Láng Ferenc és Molnár Endre is tudósít, az esetek többségében több korabeli sajtóban, legtöbbször nyílt levelezéseik során.¹³⁰

A szatmári svábok viselete kapcsán Mertz Margit (1909–1989) szatmárnémeti születésű tanár nevét kell megemlíteni, akit már gyermekkorában elvarázsolt a helyi vásárokon látott környékbeli népek életmódja, így többek között a svábok, magyarok és románok öltözködése is. Egyetemi tanulmányait a szatmári svábok viseletéről szóló szakdolgozatával zárta, amely munka nyomtatásban is megjelent 1943-ban, Budapesten. A dolgozat elkészítésének háttérében komoly néprajzi jellegű kutatóút állt, amely első körben a szatmári települések feljárására, majd egy németországi tanulmányútra terjedt ki. Baden-Württemberg tartományban folytatott kutatásai során érintette azokat a településeket is, ahonnan a szatmári telepések származhattak. A németországi tapasztalatokkal pedig ismételten körbejárta a szatmári településeket, de már a változásvizsgálat lefolytatásához szükséges adatok felgyűjtése érdekében. A viseletek ismertetését először a származási hely öltözékének bemutatásával kezdi, majd ennek nyomait keresi a 20. század közepéig fennmaradt ruhadarabokon. Végezetül a magyarok és a románok hatását vizsgálja az egyházi, ünnepi és

---

¹²⁶ Czimmermann 1900: 50–53.

¹²⁷ Benkóczy 1910a: 113–114, 1910b: 114–115.

¹²⁸ Szabó Ágnes a DE Néprajzi Tanszék doktori programjának keretén belül írt disszertációjában két magyarországi sváb település, Mérék és Vállaj lakosságának identitásáról. (Szabó 2000.) Munkájának előzeteseiként foglalkozott a szatmári svábok említett farsangi szokásával, illetve a táplálkozási szokásaikkal. Szabó 1997: 186–192, 1998: 350–353.

¹²⁹ Vonház 1914: 303–320, 404–415, 499–508, 1931. Vonház szerepét az identitásformálás folyamatában lásd jelen dolgozat 5.1.3. alfejezetében.

¹³⁰ Láng 1924: 306–316; *Cogitator* 1928; Molnár Endre hozzászólásai közül lásd Molnár 1929; Jakabffy Elemér több nyílt levele közül lásd Jakabffy 1933: 81–90.

alkalmi öltözékek felvázolásával együtt. Ennek következtében pedig újabb információval bővíti ismereteinket a svábok társadalmi életével kapcsolatban.¹³¹

Nagy László, Mezőpetri egykori tanára (1958–60) néprajzi és helytörténeti cikkekkel került be a sváb kutatók sorába. Többek között a katolikus (sváb) ifjúság szüreti szokásait ismerteti, leírásával ugyanakkor a helyi társadalmi rendszer felépítéséről is képet kapunk, valamint az 1950-es évekig fennálló szüreti bálók alakoskodó figuráinak sajátos karakterjegyeit is bemutatja.¹³² A Nagykároly környéki települések szőlőskertjei mellett egy másik tanulmányában a kovácmesterség fortélyait közli.¹³³

A sváb tájnyelvi jellegzetességekkel foglalkozott Teiszler Pál (1932–1988) nyelvész, aki mezőfényi születésűként leginkább szülőföldjének, így a Nagykároly környéki sváb települések lakosságának nyelvjárását igyekezett feltárni. A kolozsvári egyetemen végzett tanulmányai alatt kutatta a szatmári svábokat, majd ez a téma adta doktori értekezésének alapját is.¹³⁴ Nyelvészeti, később néprajzi tevékenységet mondhat magáénak Bura László is, akinek munkásságát 2004-ben Dr. Scheffler János-díjjal jutalmazták.¹³⁵ Számos néprajzi vonatkozású írása mellett neki köszönhetjük az 1945 és 1978 közötti időintervallumról összeállított Szatmár megyei néprajzi bibliográfiát, amely több sváb vonatkozású publikációt ismertet. Bura László többek között Mezőpetri település ragadványneveinek vizsgálatára, Csanáros „kicsiny” falumonográfiájának összeállítására és népi gyermekjátékok ismertetésére vállalkozott.¹³⁶

Néprajzi szakkutatóként és muzeológusként is többen foglalkoztak a szatmári németséggel, hiszen a történelmi Szatmár megye múzeumainak munkatársai feladatuknak érezték a betelepült németség kulturális hozadékának feltárását. Az Észak-Tiszántúl német és román szórványlakosságának bemutatását, valamint népi építészeti felmérését például Páll István végezte az 1980-as évek folyamán.¹³⁷

Farkas József, a mátészalkai Szatmári Múzeum egykori igazgatója pedig egyik előadásában fejtette ki a szatmári svábokról ismereteit, majd további kutatási lehetőség irányvonalait rajzolta meg a jövő kutatógárda számára. Azokra a néprajzi területekre hívta fel a figyelmet, amelyek mindaddig kevésbé voltak érintettek, így „a szőlőművelésre és

---

¹³¹ Mertz 1943.

¹³² Nagy 1993: 110–118.

¹³³ Nagy 1991.

¹³⁴ Teiszler 1958, 1973.

¹³⁵ A kálmándi születésű vértanúpiszokról, dr. Scheffler Jánosról [8.4./20. kép] elnevezett díjat 2004-ben alapította a Szatmári Római Katolikus Egyházmegye. Az egyházmegye 200 éves jubileuma alkalmából létrehozott kitüntetést azon személyek érdemelték ki, akik az egyházmegye számára kiemelkedő tudományos és kutatói munkásságot mutattak fel. Bura László kutatói tevékenységének érdeméért 2004-ben még az RMDSZ Identitás-díját is átvehette. Lásd Juhász é. n.

¹³⁶ Bura 1979: 31–33, 1988, 1992: 76–82, 2001. Három település vonatkozásában foglalkozik még a magyar–német nyelvi kölcsönhatással Szabó József. Szabó 2000: 363–368.

¹³⁷ Páll 1980: 84–97, 1988: 159–167.

bortermelésre, a névmagyarosítások hátterére, a búcsú vigalmára, a kírbai-ra, a parasztlelet rendjére, a helyi népviseletre, az abbamaradt kendertermelésre és feldolgozásra, a süítésre-főzésre, a strudli-készítésre...”¹³⁸ Mindezek mellett az asszimilálódás folyamatának elemzésére, a nyelvvesztés és a saját technikai tudás átadásának értelmezésére egy magyar és román kutatókból álló munkabizottság alakítását javasolta.

A határon átívelő közös munka akkor még nem valósult meg, de a témát Farkas József utóda, Cservenyák László sem hagyta figyelmen kívül. A vállaji svábok táplálkozási szokásait ismertette, amelyben átfogó képet kapunk a szatmári svábok ünnepi és hétköznapi étkezési szokásairól, a különböző ételféleségek elkészítési módjáról.¹³⁹

A mátészalkai Szatmári Múzeum, a szatmárnémeti Szatmár Megyei Múzeum, a nyíregyházi Jósa András Múzeum munkatársai több rendezvényen mutatták be eddigi kutatási eredményeiket. Az intézmények rendszeres résztvevői egymás szakmai tanácskozásainak, konferenciáinak. A szatmárnémeti Szatmár Megyei Múzeum egykori munkatársaként Szilágyi Levente két határ menti település, Vállaj és Csanáros közötti határhátráti narratíváit dolgozta fel, amely munka a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen megvédett doktori disszertációjának alapját is képezte.¹⁴⁰

Az intézményes kutatások egyik legjelentősebb magyarországi mozgatója lett a DE Néprajzi Tanszék és a mellette működő MTA–DE Néprajzi Kutatócsoport. Az 1949-től fennálló tanszék első kutatott területe Szatmár volt, így érintőlegesen a környező sváb településekről is találunk adatot a tanszéki DENIA-adattárban.¹⁴¹

Gunda Béla már az 1950-es években felfigyelt azokra a német kulturális hatásokra, amelyek a mérki és a vállaji telepes falvak építőkultúrájában nyomon követhetők, és amelyekre egyébként már jóval korábban maga Móricz Zsigmond is felhívta a figyelmet. Gunda a sváb sajátosságok között említi meg az utcára néző háromablakos, tornácos házat, a zsalugátert és a csűröket.¹⁴²

Az MTA–DE Néprajzi Kutatócsoport programjának keretein belül a sváb kutatások tekintetében viszont már nagyobb lélegzetvételi munkásságról beszélhetünk. Az 1970-es években Barna Gábor mint akadémiai kutató végzett Mérken és Vállajon terepmunkát. A gyűjtőutak érdeklődési középpontjában többek között a sajbózás, az öröklés rendjének, az eredethagyománynak, a farsangi szokásoknak és a közösségi, ifjúsági társas alkalmaknak a

---

¹³⁸ Farkas 1991: 172.

¹³⁹ Cservenyák 1991: 159–163.

¹⁴⁰ Ezzel kapcsolatban lásd Szilágyi 2009.

¹⁴¹ Lásd DENIA 0020, 1334.

¹⁴² Gunda 1984: 45, 120.

feltárása állt.¹⁴³ Az azóta eltelt időszakban is találunk számos olyan publikációt tőle, amelyben érintőlegesen szól a szatmári németsegről.¹⁴⁴

Ezt követően a kutatócsoport munkatársai sokáig más területen tevékenykedtek, így annak ellenére, hogy Szatmár továbbra is a vizsgálatok fókuszában maradt, a szatmári svábok néprajzi kutatását mélyrehatóan az ezredforduló táján kezdték meg újra. Az elmúlt több mint 10 évben viszont Csanáloson, Kálmándon, Kaplonyban, Kisdengelegen, Mezőfényen, Mezőteremen, Mezőpetriben, Mérken és Vállajon gyűjtöttek különböző néprajzi adatot. Érdeklődésük kiterjedt a szatmári svábok szakrális szabadtéri kisemlékeire, a társadalmi élet folklórájára, a közösségi élet hálózatára, nyelvhasználatra, deportálásra, 1956 emlékezetére, társadalmi kapcsolatokra, táplálkozásra,¹⁴⁵ a női szereptudat és a történelmi tudat változására, a vallásos életre, az etnikai identitás és az identitásformálás mikéntjére.

Ezekre a témákra fókuszálva az MTA–DE Néprajzi Kutatócsoport munkatársaként a DE Néprajzi Tanszékével együttműködve több ízben szerveztem kutatótábort, eredményeként pedig számos szakdolgozat született a résztvevő néprajz szakos hallgatók gyűjtőmunkájának köszönhetően. Bódi Erzsébet főmunkatárssal és Szücs Róbert etnográfus fotóriporter segítségével többféle szokáscselekmény dokumentálását valósítottuk meg, az eredmények később fotókiállítások formájában voltak láthatóak a DE Néprajzi Tanszék sváb konferenciáin. A DE Néprajzi Tanszéke és az MTA–DE Néprajzi Kutatócsoport által 2008-ban szervezett „*Die heutige Konnotation des schwäbischen Phänomens*” című konferencia tanulmánykötete nemcsak új értelmezési keretek között ismertette a „sváb fenomen” jelentéstartalmait, hanem a szatmári svábok Szentháromság ünnepének fotódokumentációit is közzétette.¹⁴⁶ A freiburgi IVDE többszörös ösztöndíjasaként a magyar–német kutatói kapcsolatok kiépítésén munkálkodtam elsősorban a kutatási eredmények nemzetközi porondon történő bemutatása érdekében. Ugyanebben a szellemben szerveztem konferenciát 2013-ban az MTA–DE Néprajzi Kutatócsoport, a DE Néprajzi Tanszékével és a freiburgi IVDE néprajzi kutatóintézettel közösen.

Az utóbbi két alfejezetben ismertetett néprajzi vonatkozású kutatások eredményei is azt mutatják, hogy a szatmári svábság iránti érdeklődők között arányában nagyobb számmal vannak a saját csoportból származó egyének. Ez egyfelől azt a feltevést is igazolja, hogy az első érdeklődésektől napjainkig igen nagy a saját etnikus közeg kutatásának igénye. Mivel a vizsgálódások nemcsak néprajzi összefüggésben mentek végbe, így azt is elmondhatjuk, hogy

---

¹⁴³ Lásd DENIA 1858, 2401, valamint Barna 1974, 1996: 209–216.

¹⁴⁴ Példaként lásd Barna 1982: 564–625. Bálint–Barna 1994: 114.

¹⁴⁵ Az ezredfordulón a kutatócsoport főmunkatársaként Bódi Erzsébet kezdte meg a szatmári svábok kutatását, figyelme elsősorban a táplálkozáskultúrára és ezzel együtt a lokális identitásra terjedt ki. Vö. Bódi 2006: 29–43, 2009: 337–350.

¹⁴⁶ Marinka–Keményfi (Hg.) 2013.

mindez a társdiszciplínáink részéről szintén sváb származású, és valamilyen irodalmi, nyelvészeti vagy történész tanulmányokat végzett személy munkásságát jelenti. Azoknak a publikációknak a száma pedig igen csekély, ahol nincs valamilyen etnikai kötődés az adott kutató, szerző részéről.¹⁴⁷ A saját közeg kutatásának igénye a Szatmárból származók esetében nem csak laikus, hanem szaktudományos szinten is megmutatkozik, amelynek elsősorban ismeretbővítő, emlékállító és önreprezentációs jellege van. A laikus és a tudományos szféra pedig a kulturális életben több ponton találkozik, erre jó példa a németországi Dunai Svábok Központi Múzeuma (DZM) rendezvényeinek látogatása a szatmáriak részéről, vagy például a Nagykárolyban, 2012-ben megrendezett 300 éves betelepülési emlékűnnepségen való részvétel mind a tudományos életben tevékenykedők, mind a helyiek részéről. A helyiek részéről pedig egyértelműen érezhető a cél, a szülőhely iránti kötődésből eredő identitásőrző törekvés.

---

¹⁴⁷ Néprajzi hasznosíthatósága jelentős még azoknak a munkáknak is, amelyek inkább a történelmi-néprajzi vagy társadalomtörténelmi (Kohút 2010; Szabó-Zsoldos 2010), de legfőképpen történelmi szemléletűek. Ezek közül hiánypótlóként kiemelkednek Baumgartner Bernadett és Sáránci Tamás publikációi. Lásd Baumgartner 2010a,b; valamint Sáránci 2009: 295–319. Egyéb történelmi vonatkozású munka szintén nagy számban készült: csak példaként lásd Barabásné 1980.

II. AZ IDENTITÁS ALAKULÁSÁNAK TÖRTÉNETI-NÉPRAJZI VONALA

2.1. MIGRÁCIÓS FOLYAMATOK

A történelmi Szatmár megyébe betelepült svábok és utódaik életében a 18. századtól napjainkig többféle helyváltoztatás valósult meg, amely lehetett kismértékű vagy nagy távolságot átfogó, belföldi vagy nemzetközi (intern vagy extern), időszakos vagy állandó, egyszeri vagy rövid ideig tartó elvándorlás is. Ennek következtében a legkülönbözőbb vándorlástípusokat lehetett náluk felismerni, így találkozhattunk az önkéntes, de irányított migrációval, kényszer-, szabad, illetve vándorlás nélküli migrációval, valamint vallási és etnikai migrációval is.¹⁴⁸

Mivel egy-egy népcsoport kultúrája a migráció orientációs rendszerét is meghatározhatja,¹⁴⁹ ezért az adott csoport vándorlásának vizsgálata segít könnyebben megismerni kulturális sajátosságait. E tekintetben pedig a szatmári svábok igen gazdag migrációs formáinak, valamint migrációs burkának elemzése által kerülhetünk közelebb az etnikai identitás átalakulásának kulturális hátteréhez. A jelenkori mozgási folyamatok értelmezésével ugyanakkor körvonalazhatjuk azt a társadalmi, szociokulturális átrendeződést is, amely a 20. század folyamán esetükben több szakaszban ment végbe, és amely jelentős mértékben meghatározta jelenkori identifikációs magatartásformáikat is.¹⁵⁰

A betelepítés mint irányított államközi szabad migráció

A szatmári svábok betelepítése 1712 júniusában indul meg gróf Károlyi Sándor szorgalmazása által, aki a Nagykároly környéki, elnéptelenedett birtokait szerette volna római katolikus felekezettű, jó munkabírású sváb paraszttal benépesíteni. A nagy létszámmal bíró telepés turnusok költöztetését Károlyi saját költségén, szervezeten bonyolította le. A munkálatokban segítséget nyújtott felesége, gróf Barkóczi Krisztina,¹⁵¹ valamint birtokainak intézői és a külön erre a célra felbérelt telepestoborzó tisztek. A telepések, a jobb megélhetés

---

¹⁴⁸ A migráció terminust minden vándorlásforma szinonimájaként használom, ugyanakkor magát a fogalmat alapvető jelentésében értelmezem, amely Tóth Pál Péter megfogalmazásában a következőképpen szól: „...*megy, egyik helyről a másikra vonul, gyalogol, más tájakra is eljut... stb.*” Tóth 2001: 20.

¹⁴⁹ Lintfert 1998: 20.

¹⁵⁰ A problémakör mélyebb érzékeltetése érdekében csak bázistelepülésem, Mezőpetri vonatkozásában mutatom be a fent említett vándorlási formákat. A témával kapcsolatban lásd Marinka 2012b: 25–44.

¹⁵¹ Károlyi Sándor feleségéhez intézett levelezéséből számos adatot megismerhetünk az 1712-ben útnak induló svábokról és akkori életkörülményeikről. Mindebből megtudhatjuk azt is, hogy Károlyi felesége is feladatot vállalt a svábok letelepítésének munkálatai során. Kovács 1994: 166.

reményében, gyakorlatilag önként vállalták a költözéssel járó viszontagságokat a túlnépesedett és háborús körülmények között lévő dél-németországi területekről.

Az áttelepülések egyik jelentős motiválója volt a földesúr által felajánlott tehermentesség.¹⁵² Gróf Károlyi Sándor biztosította a telepesek költözésekor fennálló útiköltséget, a szabad határátkelést, vámmentességet, majd a letelepedést követően mentességi levelet adott ki a közterhek viselése alól, a katonaság részére történő szállásadás kötelezettsége alól, a kötelező fuvarozás és a fogat előállításának terhe alól. A földesúr biztosította még az egzisztenciális háttérrel, és támogatást nyújtott első lakóépületeik felépítéséig, így terményt és élelmet kaptak, amelynek feltétele volt a Szatmár megyei térség elhagyásának tilalma. Károlyi a telepeseket helyben maradási eskü letételével tántorította el a távolabbi területekre történő elvándorlástól. Csak azok kaphattak menlevelet, akik a korábbi költségeket megfizették vagy napszámos munkával ledolgozták.¹⁵³

Az 1712-es első betelepítést követő években folyamatosan érkeztek kisebb csoportok a mai Németország nyugati, délnyugati részéről. Az időben következő nagyobb telepes hullám az 1720-as évek elejére tehető, amely elsősorban nem a nagy telepeslétszám miatt vált ismertté, hanem a telepítés körülményeinek dokumentálása miatt, hiszen ebből az időből két telepestoborzó tiszti leírása is fennmaradt.¹⁵⁴ Ezekből megtudhatjuk, hogy a vándorlással járó procedúra, így a különféle engedélyek beszerzése, majd maga az utazás igen megerőltető és hosszadalmas volt. Az időintervallum, amely alatt a telepesek átköltöztek, körülbelül két hónapot ölelt fel, ebből a tényleges utazással töltött idő közel egy hónap lehetett. A leírások szerint a svábok Ulmból Pestre a Dunán hajózva érkeztek, majd szekerekre szállva indultak el Nagykároly felé.¹⁵⁵

További beköltözések történtek a térségbe 1721, 1722–1723 és 1726–1731 között, 1733-ban, 1735-ben, végül 1736 és 1738 között. Az ezt követő közel 10 éven keresztül inkább a települések közötti átköltözések voltak jellemzőek. Ennek következtében az 1740–50-es évektől újabb sváb községek jöttek létre.

A telepítések gróf Károlyi Sándor utódainak koordinálásával több hullámban egészen a 19. század első harmadáig tartottak.¹⁵⁶ Ez a vándorlásforma tehát, mint államközi szabad

---

¹⁵² Lásd Kovács 1994: 163.

¹⁵³ Vonház 1931: 36.

¹⁵⁴ Koch (Hrsg.) 1987: 22.

¹⁵⁵ Koch (Hrsg.) 1987: 23.

¹⁵⁶ A sváb telepes falvak megalapításának kronológiája a következő: 1712, Csanálos; 1720, Mezőfény; 1720, Nagykároly; 1722, Nagymajtény; 1730, Krasznabéltek; 1735, Kaplony; 1736, Erdőd; 1742, Mezőpetri; 1743, Királydaróc; 1745 Túrterebes; 1747 Vállaj; 1751 Szakas; 1750-57 Tasnád; 1752 Kálmánd; 1767 Krasznasándorfalu; 1772, Mérk; 1777, Krasznaterebes; 1779, Nagyszokond; 1779, Szinfalu; 1781, Alsóhomoród; 1784, Barlafalu; 1786, Szaniszló; 1790, Zajta; 1794, Józsefháza; 1795, Nántú; 1795, Csomaköz; 1800, Kisdengeleg (Csárda); 1801, Nagymadarász; 1810, Mezőterem; 1815, Tasnádszántó. Lásd Schmied 1962a: 22.

migráció irányítottan, megszervezve zajlott, amelyben a betelepülők saját akaratból indultak útnak. A lokális, kistérségi szintű szabad migráció lehetőségét a letelepedési eskü után megtarthatták, így áttelepülhettek más falvakba, de a Károlyi-birtokon kívül eső területekre a gróf szankcionálta a szabad elvándorlást. Ez érthetővé teszi a szatmári svábok hosszú ideig fennálló egy tömbben maradását és a sváb etnikus tudat megerősödését a 19. század végéig. Az áttelepülő „német parasztok első generációja a szülőföldön megtanult és internalizálódott identitásmintákat hozta magával. Lakhelyet változtattak ugyan, de nyelvet, életmódot nem.”¹⁵⁷ Az egy tömbben maradás, a mozgástilalom és az egymás közötti transmigráció következtében a sváb etnikai identitás hosszú távú fenntartása vált lehetővé, ugyanakkor a környezeti tényezők hatására egy teljesen újszerű életformára való berendezkedés következtében, mint újszerű fejlemény, hasonlóan a magyarországi német nemzetiséghez tartozókkal, alakult ki a szatmári sváb népi kultúra.¹⁵⁸

Mikrorégiós szabad migráció

Bázistelepülésem, Mezőpetri is azon települések egyike, amelynek sváb származású lakosai nem közvetlenül külföldről érkeztek, hanem a szomszédos falvakból települtek át.¹⁵⁹ Az első svábok 1740-ben jelentek meg, de maga a település ténylegesen csak 1742-re népesült be. A belső migráció megindulásának pontos okát csak találgatni lehet, hiszen a környező falvakban is közel hasonló életkörülmények között éltek a telepések, ugyanakkor feltételezhető, hogy a helyi őslakossággal való etnikai összetűzések miatt váltak lakhelyváltókká.¹⁶⁰ A feltételezést megalapozzák Károlyi Sándor egy, a feleségéhez címzett levelének sorai is, amelyet röviddel az első telepes turnusok megjelenése után írt:

„A magyarok pedig ne féljenek, csak kimaró kutyák ne legyenek, hiszen ha éhel elvesz az sváb, mit jövendőlnék magukrul. Leszen nékem abban módom, hogy elfér egyik az másikkal, lakhatik házában, Istennek is könyöröghet, ha mind törökiül hányja is a keresztet.”¹⁶¹

---

¹⁵⁷ Bindorffer 2005: 166.

¹⁵⁸ A magyarországi németek nem a németországi svábok átültetett formái, hanem egy teljesen új fejlemény, amelynek jellegzetes kulturális, nyelvjárási, gazdasági és társadalmi arculata alakult ki Magyarországon, a trianoni határrendezésekkel pedig az elcsatolt területeken élő, korábban magyarországi németekként aposztrofált csoportok további átalakulás elé néztek. Ezzel kapcsolatosan fejti ki gondolatait Hutterer. Lásd Hutterer 1973: 102.

¹⁵⁹ Mezőpetri történetét a svábok betelepülése előtti időszakból lásd Merli 1999.

¹⁶⁰ Az áttelepülések körülményeiről és a Mezőpetribe betelepülő személyekről lásd bővebb Merli 1999: 55–69.

¹⁶¹ Kovács 1994: 197.

Az összeférhetetlenséget eleve azon tény alapján is feltételezhetjük, miszerint egy terület elfoglalása mindenkor valamilyen erőszakos cselekedetet foglal magában, amelynek nyomán kiéleződnek a társadalmi és kulturális konfliktusok.¹⁶²

A Mezőpetribe áttelepülő svábok lakóhely-változtatásával mikrorégiós szabad migráció jött létre. Korábbi lakóhelyük feltételezhetően Mezőfény, Csanáros, Nagymajtény, Erdőd, Kaplony és Krasznabéltek volt.¹⁶³ Mezőpetri lokális társadalmában a későbbiek során sem lehet statikusságról beszélni, hiszen 1747-ig folyamatos ki- és bevándorlás figyelhető meg mikrorégiós szinten, illetve újból 1744-től találkozunk államközi betelepüléssel is, hiszen az újabb németországi telepes hullám tagjaiból is költöztek ide.¹⁶⁴ Mezőpetriben gyakorlatilag állandó lakosságcsere zajlik 1774-ig, amely során nagyobb lélekszámban jelennek meg államközi migránsok, illetve az első betelepülőkhöz hasonlóan átköltöző szabad migránsok is. Ezt követően viszont 1936-ig nem indult meg a település vonatkozásában hasonlóan nagy létszámú mozgás.¹⁶⁵ Ez nem jelentette azt, hogy kisebb csoport vagy egy-egy család időnként nem hagyta volna el a települést vagy nem költözött volna be. Egyéni szinten pedig jellemző volt a házassági vagy munkamigráció is. Kistérségi, mikrorégiós és rövid ideig tartó migráció pedig a nagyobb településekre, mint Nagykároly, Szatmárnémeti és Debrecen elsősorban vásáraik miatt volt jellemző.¹⁶⁶ Ez pedig már a magyar nyelvi asszimiláció előmozdítója volt.

Az etnikus tudat alakulásában az első világháborút követő „vándorlás nélküli” migráció időszaka hozott újabb fordulatot, amikor belföldi munka- és iskolamigrációt figyelhattunk meg. Így például az 1920-as évek végén, a népiségi mozgalmak megjelenése idején számos szatmári sváb fiatal tanult Temesváron, Nagyszebenben, Brassóban, többen pedig Bukarestben vállaltak munkát. Nemzetközi vonalon csekély létszámú mozgásról beszélhetünk, amely elsősorban Dél-Amerika felé irányult.¹⁶⁷

A „vándorlás nélküli” migráció és hatásai

A „vándorlás nélküli” migráció létező terminológia, annak ellenére, hogy paradoxonnak tűnik. Tóth Pál Péter értelmezésében a nemzetközi vándormozgalom sajátos formája, amely az első világháborút követően jelent meg több állam határán. A nagyhatalmak

---

¹⁶² Kürti 2008: 514.

¹⁶³ Koch (Hrsg.) 1987: 103.

¹⁶⁴ Merli Rudolf Mezőpetri történetéről szóló kötetében ezekre a betelepítésekre is kitér, valamint összesíti azoknak a névsorát, akikről biztosan tudjuk a Németországból történő elvándorlásuk idejét és a kibocsátó szülőfalvaik nevét. Lásd Merli 1999: 68.

¹⁶⁵ Schmied é. n. [1972]: 6.

¹⁶⁶ Dankó 1984: 11.

¹⁶⁷ Baumgartner 2010a: 130, 131, 144. Elsősorban a gazdasági helyzet és az akkori életkörülmények megromlásában látják a 19. század végi amerikai kivándorlások okát. Az első két szatmári sváb 1899-ben indult útnak, majd az első világháborúig kb. 1000 ember hagyta el Szatmárt. Vö. Flesch 1977: 232–233.

területi átrendezésével, új államhatárok meghúzásával a virtuális értelemben vett migráció valósult meg. A határzónákban élők több alkalommal végeztek el saját akaratukon kívüli nemzetközi „*virtuális migrációt*” anélkül, hogy szülőfalujukat elhagyták volna.¹⁶⁸ Egyszerre egy másik állam polgárai lettek, sokszor számukra ismeretlen, új nemzeti nyelvhasználattal és új személyes okmányokkal.

Mivel a vizsgált terület a magyar és román határregió részét képezi, többnemzetiségű lakosai a két világháború közötti időszakban mozgás nélküli migránssá váltak. Mezőpetri sváb lakosai megpróbálták az új élethelyzethez alkalmazkodni.¹⁶⁹ Többségüknél erősebb volt azonban a lokális kötődés, mint a magyar nemzeti azonosság kifejezésének igénye, így inkább a helyben maradást választották, mintsem egy újabb áttelepülés kezdeményezését Magyarország felé. Próbáltak új életet teremteni, amelyet külön színesített a „*Szatmári Német-Sváb Népközösség*”¹⁷⁰ létrehozása 1926-ban. A román állam hozzájárulásával német nyelvű miséket tartottak, saját kultúrházakat hoztak létre és német iskolát alapítottak. Az akkori államhatalom részéről ennek elsődleges célja az elmagyarosodott svábok visszanémetesítése volt.¹⁷¹ [8.4./81. kép]

Az 1940-es bécsi döntés következtében a szatmári svábok újra a magyar állam kötelékei közé, és ismét felmerült a magyar és a német nemzeti hovatartozás konfrontációja. Ez egyrészt jelentette az ország által szorgalmazott nemzeti lojalitás kinyilvánítását (iskoláztatások, nyelvhasználat, katonaság), másrészt egy önként vállalt magyar érzelműség manifesztálódott a névmagyarosítások kapcsán. Az állítólagos állami és egyházi magyarosítás mint folyamat lokális szinten nem maradt meg a kommunikatív emlékezetben olyan mély negatív élményként, mint a szabadon vállalt magyar nemzeti lojalitás érzékeltetése. Ennek következtében a település nemzetiségi értelemben kettészakadt. Az egyéni tudati szférában a sváb eredettudat megmaradt, de a nemzeti kötődés magyar vagy német lojalitást mutatott. A nemzeti hovatartozás képzetéhez Magyarország és Németország egyaránt hozzátartozott, szemben Romániával, amely nem képezte a haza fogalmának részét. Ettől csak még erőteljesebbé vált a lokális kötődés, amely a szülőfaluhoz vagy a kistérséghez kapcsolódó számos megnyilvánulásban napjainkig érzékelhető.¹⁷²

---

¹⁶⁸ Tóth é. n.: 7.

¹⁶⁹ Eddigi kutatásaim során nem találtam adatot az első világháború utáni időszakban Mezőpetriből Magyarországra koncentrálódó áttelepülésre, de ez nem jelenti azt, hogy teljes mértékben kizárható a kényszermigráció, amely az új élethelyzet következtében alakult ki, és amely egyébként jellemezte az új országhatár mentén élő magyarság egy részét. A Nagykároly környéki határ menti települések helyzetéről lásd Szilágyi 2009: 330–333.

¹⁷⁰ „*Deutsch-Schwäbische Volksgemeinschaft Sathmar*”. Schmied 1976: 19.

¹⁷¹ Minderről lásd bővebben: Baumgartner 2010a: 111–163.

¹⁷² Marinka 2011a: 147–159.

Mezőpetri jelenlegi lakosainak köztudatában a mozgás nélküli migráció okozta bonyodalom következményei, amely a csoport részleges asszimilálódásának kérdéskörével függött össze, a falu kettészakadásának történetében él. A narratívák szerint a sváb érzelmű közösség számára sokáig megbocsáthatatlan bűn volt a névmagyarosítás és a magyar nemzeti lojalitás kinyilvánítása.¹⁷³

Névváltoztatás mint a szabad migráció gátja – egy esetleírás példáján

A szatmári sváb települések számos történelmi és néprajzi leírásában olvashatunk a sváb származású lakosok névváltoztatási problematikájáról.¹⁷⁴ A változtatás okai közé sorolják a már fent említett magyar nemzeti lojalitás kifejezésére való törekvést, a 19. század végi és 20. század eleji asszimilálódást és az ezzel összefüggésben álló magyarosítási megmozdulásokat,¹⁷⁵ a német hadsereghez történő kényszerű besorozást és az oroszországi deportálás újbóli bekövetkezésétől való félelmet.

A Mezőpetriben élők narratívái szerint a nemzeti identitás perszonális kifejezésének igénye indított nagyobb fokú névmagyarosítási hullámot. A névváltoztatások azonban nem minden esetben jelentették azt a biztos megélhetést, biztonságot vagy nyugalmat, amelyre számítottak. A múltbeli események gyakran gátat szabtak a névváltoztatók leszármazottjainak szabad mozgásában, távlati terveik elérésében is. A névmódosítás, mint a migrációs lehetőségek egyik meghatározó tényezője, a vándorlási vagy helyben maradási relációs folyamatok módosító faktora lett. Több interjúalany elmondása is arra utalt, hogy a névváltoztatás milyen erőteljes bomlasztó hatást gyakorolt a lokális társadalom kohéziójára. Az emlékezet szerint a névmagyarosítás nem kényszerből történt, hanem szabad akaratból, a magyar nemzeti hovatartozás kifejezése érdekében ment végbe, vállalva ezzel a periferikus léthelyzet kialakulásának veszélyét a helyi közösségen belül.

A fent említett szituációt esetleírásom jól példázza. A történet főszereplője az a Mezőpetriben élő, sváb származású, de elmondása szerint magyar érzelmű, az interjúkészítés

---

¹⁷³ A névmagyarosítási mozgalom Kozma István szerint 1815 és 1956 között zajlott, több hullámban, és mint társadalmi jelenség többféle aspektussal: egyrészt az elmagyarosodó kisebbségek önkéntes asszimilációjának egyik megnyilvánulási formája, másrészt az idegen származású népesség asszimilációjára irányuló állami-politikai megmozdulások egyik eszköze volt. Az 1930–40-es években pedig akár menekülési stratégiaként is szolgált. Kozma 2000.

¹⁷⁴ Pfeiffer 1940; Schmied 1978; Hauler 2003; Boros 2005.

¹⁷⁵ Egyes történészek és számos saját etnikus közegekből származó író ma is fenntartja azt a nézetet, miszerint a szatmári svábok körében erőszakos asszimiláció ment végbe, amely kivitelezésében nagy szerepet kapott a szatmári római katolikus papság. Mindez azonban nem nevezhető egyértelmű erőszakos megmozdulásnak, annak ellenére, hogy tényként könyvelhetjük el az egyházi iskolák jelentős szerepét a folyamatban. Lásd erről Sárándi 2009: 294–319. Lásd még jelen dolgozat 2.3. alfejezetében.

idején 70 év feletti nő, akit *Klein M.* fiktív néven említek a továbbiakban.¹⁷⁶ *Klein M.* alapvető társadalmi problémája abból eredt, hogy lakóhelyének köztudatában két vezetéknevvel rendelkezik. Hivatalosan, a román állam által kibocsátott anyakönyv szerint, *Klein* néven szerepel, de az említett település lakosai *Kissnek* ismerik. A kétféle névváltozat nemcsak viselője, hanem elődei és utódai életében is különféle bonyodalmakat okozott. Interjúalanyom nagyapja, nevezett *Klein J.* az 1940-es évek elején hivatalos kérvényt nyújtott be a saját és öt testvére vezetéknevének magyarosítása érdekében. *Klein J.* öt testvérének a névváltoztatási eljárása *Kleinről Kissre* rövid időn belül lezajlott. A névváltoztatási folyamat elindításához szükséges űrlapon viszont *Klein J.* édesanyja nevét tévesen töltötték ki, ennek következtében az ügyet intéző hivatal a kérvényt visszaküldte. *Klein J.* – mondván, „*ő a leginkább magyar érzelmű a családban, és pont neki nem sikerül a magyarosítás*”¹⁷⁷ – ismételt kérvényt nyújtott be a névmódosításra. A második kérelem beadásának ideje alatt a névváltoztatások engedélyezését az állam beszüntette, és így maradt *Klein J.* családi neve az eredeti, míg testvérei a *Kiss* nevet viselték. *Klein J.* kérelmének elutasításáról Mezőpetri lakosai nem tudtak, így mivel az egész család magyar érzelműnek vallotta magát és magyarosította is a nevét, senkiben sem merült fel, hogy *Klein J.* családi neve *Klein* maradt a hivatalos okmányok szerint.

Klein J. fiát (*Klein M.* apja) szintén *Kissnek* ismerték a helyi közösségen belül, de a személyi igazolványban és egyéb okiratokban megmaradt az ő esetében is a *Klein* vezetéknev, így ennek következtében – mint német származású személyt – elhurcolták Oroszországba a második világháborút követő deportálás során. Interjúalanyom, *Klein M.* az apja deportálása alatti éveiben egyedüli gyermekként édesanyját kisértve dolgozni kényszerült, jeles tanulmányait a munka okozta iskolai kimaradások miatt nem tudta folytatni. Fontos megjegyezni, *Klein M.* családneve az iskolai bizonyítvány fejlécében is évenként változik, így az egyik évben *Klein*, a másik évben *Kiss* vezetéknevvel írták be. Ez esetben a bizonyítvány téves bejegyzése is igazolja, hogy nemcsak közösségi szinten, hanem a hivatalos ügyintézők során sem volt egyértelmű a család neve. A deportálás következtében kialakult helyzetből adódott, hogy *Klein M.* nem tudott elvégezni semmilyen magasabb iskolai osztályt. Elmondása szerint az ekkor megélt iskolai lemaradások és az otthoni rendszeres kemény munka oka lett jelenlegi – részéről elégedetlenséggel minősített – anyagi és társadalmi helyzetének. A deportálás általi kényszermigráció ennek a családnak is átalakította a lokális

---

¹⁷⁶ *Klein M.* névváltoztatási történetének közlése során a személyiségi jogok védelme érdekében a család eredeti német neve helyett *Klein*, míg a magyarosított neve helyett a *Kiss* vezetéknevet használom. A keresztnév kezdőbetűinek megadása pedig a történetben szereplő személyek pontos beazonosítása érdekében történt. Az idevonatkozó gyűjtött adatok a szerző házi archívumában megtalálhatók.

¹⁷⁷ K. M. idézi nagyapját: K. M. 72 éves nő közlése, Mezőpetri, 2007.

társadalmi kapcsolatait és az addigi élethelyzetét. Jól láthattuk, hogy a kényszermozgás nemcsak a vándorlásban lévő egyénekre volt kihatással, hanem a statikus személyeket is érintette.

A névváltoztatás a későbbi utódnemzedék szabad mozgását is meggátolta. A *Klein* család további leszármazottjainak példáján ez szintén jól érzékelhető. A közösség, illetve a hivatalos szervek bizonytalansága és a csoportközösség elutasítása ismét felmerült a *Klein* versus *Kiss* név kapcsán, amikor *Klein M.* férjhez ment. A házasságkötés előtt, a templomi hirdetéskor a *Kiss* helyett használt *Klein* név a faluközösség értetlenségét váltotta ki, hiszen mindenki *Kiss*nek ismerte a menyasszonyt. Az esküvő után *Klein M.* felvette férje nevét és a névváltoztatási probléma egy időre megszűnni látszott, majd újra felmerült *Klein M.* lánya és unokái életében az 1990-es rendszerváltást követő időszakban, amikor Mezőpetri lakosságának nagy része vándorolt ki Németországba. A kivándorlási folyamat feltétele volt a német eredet igazolása és egy, a már kint élő, Mezőpetriből származó ismerőstől vagy rokontól kapott meghívólevél kérése, amellyel az áttelepülést szorgalmazó család korábbi nemzeti lojalitását igazolta.

Az áttelepülések kapcsán újra kiéleződött a több évvel korábban felmerülő ellentétes magatartás a magyar és német érzelmű sváb leszármazottak között. A *Klein* család esetében a Németországban élő egykori falubeliek nem küldtek meghívólevelet, amellyel részben igazolhatták volna német származásukat. Az elutasítás indoka a rokonok részéről a következő volt:

„*Te addig is magyar érzelmű voltál, most meg hirtelen sváb lettél...*”¹⁷⁸

Ez természetesen nem egyedi példa, hiszen ugyanez a szituáció több helybeli sváb származású, de magát magyar érzelműnek valló lakossal megtörtént. Az 1990-es években kivándorlók és az akkor már Németországban élők között is újragenerálódott az a nemzeti identitás kifejezéséből eredő feszültség, amely a névváltoztatások időszakában lépett fel először, és amely akkor Mezőpetri faluközösségét nemzetiességi értelemben két részre osztotta.

A falu sváb származású közössége tehát két periódusban, illetve két generációt is érintve erőteljesen negligálta a magyarosítókat, amelynek narratív megjelenítése az „*ötpengős magyarok*”¹⁷⁹ gúnynév használatában élt. A névmódosítók azonban nem elsősorban a pénzért vállalták a procedúrát, hanem a magyar öntudat érzékeltetése mellett a különféle előjogok reményében szálltak szembe a helyi társadalmi normákkal. Az etnikai identitásból eredő

¹⁷⁸ K. M. 72 éves nő közlése, Mezőpetri, 2007.

¹⁷⁹ Néhány adatközlőm ugyanerre a névmagyarosításra a „*kétpengős magyarok*” elnevezést ismerte. A kommunikatív emlékezet narratív megnyilvánulásainak diverzitásában is érezhetjük tehát a névváltoztatások miatt felmerülő közösségi széthúzást, a kettészakadást és a nemzeti, etnikai ellentétek kialakulását a sváb származásúak között.

összetűzések nem csak verbális síkon mozogtak. Az emlékezet szerint a falu főtere, a templom előtti tér rendszeres verekedéseknek és veszekedéseknek volt színhelye. Ennek következtében elmondható, hogy a névváltoztatások nemcsak egyszerűen a szabad migráció gátját szabták, hanem a sváb lokális közösség kohézióját is megtörték. A névváltoztatásokból eredő szabad migrációs probléma pedig mind a mai napig megnehezíti a falu lakóinak mozgását. Ennek ellenére a helyiek mindig találnak valamilyen megoldást rövid vagy hosszú távú nemzetközi migrációs céljaik elérésére. Ezt bizonyítják azok az üresen álló lakóépületek Mezőpetriben, amelyek tulajdonosai jelenleg Németországban élnek.

Kényszmigráció: menekülés és deportálás

1944 októberében nagy létszámú német csoport hagyta el Romániát, amelyhez kis lélekszámban szatmári svábok is csatlakoztak. A menekülések megszervezésével központilag Stephan Barthot bízták meg,¹⁸⁰ Barth pedig Mezőpetriben és még további három szatmári sváb településen Stefan Heimot jelölte ki a lakosság informálására és felkészítésére.¹⁸¹ Heim visszaemlékezéseit erről az időszakról a „*Sathmarer Heimatbrief*” hasábjain olvashatjuk, amelyből kiderül, hogy a feladat korántsem volt egyszerű, hiszen a svábokat különösen nehéz volt mobilitásra bírni. Mindösszesen 51 család 84 gyermekkel menekült el a településről.¹⁸² Stefan Schmied leírása szerint a helyiek közül 217 személyt érintett a félelemből eredő kényszmigráció, akik közül a többség saját járművével csatlakozott az erdélyi szász menekülő transzporthoz. Az elsődleges cél a kivándorlás során Thüringen elérése volt, ez azonban keveseknek sikerült.¹⁸³ Heim leírása szerint a menekültek közül 1946-ban 38 család visszatért Mezőpetribe, a fennmaradó családok pedig Ausztriában és Németországban építettek ki maguknak új egzisztenciát.

A menekülés az új hazába a szebb jövő reményét jelentette, ugyanakkor az ismeretlenbe vezető út negatív élményével társult.¹⁸⁴ Nemcsak a félelem, a honvágy érzetét említik a visszaemlékezők, hanem az új helyzet adta nehézségeket, így például a befogadó társadalomtól eredő „megaláztatást”. Mindemellert munkavállalási kilátástalanság és nincstelenség várta őket, amelynek következtében sokan visszatértek szülőföldjükre.¹⁸⁵ A

---

¹⁸⁰ Lini 1994: 286.

¹⁸¹ Heim 1994: 279.

¹⁸² Heim 1994: 280.

¹⁸³ Schmied é. n. [1972]: 21.

¹⁸⁴ Lini 1994: 290.

¹⁸⁵ Fuchs 1994: 283.

visszatérőket azonban az otthon maradók sem fogadták mindig kitörő örömmel, hiszen attól féltek, hogy vissza kell adniuk az egykor ajándékba kapott földjeiket.¹⁸⁶

Mindettől sokkal súlyosabb törést okozott a mezőpetri svábok etnikus tudati szférájában az 1945-ben meginduló deportálás.¹⁸⁷ Az akkori Szovjetunióba irányuló kényszermigráció számos mezőpetri lakost érintett, a tényleges létszámadatok az egyes forrásokban azonban igen különbözőek.¹⁸⁸ A kommunikatív emlékezet szerint Mezőpetriből nemcsak sváb származású lakosokat deportáltak, hanem sváb származású, de magyar névvel rendelkezőket, sőt még magyarokat is. A kényszermigráció negatív élménye és hatásai Mezőpetri sváb leszármazottjainak életét mind a mai napig meghatározza. Az akkori események ugyanis nemcsak az elhurcoltak életét változtatták meg gyökeresen, hanem a helyben maradottakét is.

„'45 után, amikor átvonult a front, akkor a német nemzetet bűnös nemzetnek tekintették, deportálták a 16 éven felülieket. 16-tól nem tudom hány éves korig mindenkit, akiknek nem volt kiskorú családtagja, mindet deportálták újjáépítésre. [Az adatközlő apja] Dombász vidékére került Ukrajnába, onnan megszökött a deportálásból, és eljutott Németországba. '45-be vitték el, 46-ban megszökött. '47-be Németországba ott volt 6 hónapot és akkor onnan szintén szökve hazajött. Németországban egy német gazdánál, aki egy öreg bácsi volt, ott dolgozott egy parasztgazdaságba. Dolgozott tavasztól ősziig és hárman összeszövetkeztek és megszöktek. Hazaszöktek.” [...] „Én voltam a második a családba, volt még egy bátyám, mer' az csak két évvel volt idősebb. 10-12 éves korunkban jártunk a mezőre dolgozni, kapáltunk, mint a nagyok. 12 éves voltam emlékszem rá, mikor hazakerült az apám Oroszországból.”¹⁸⁹

Gyakorlatilag minden társadalmi réteg és minden család érintett volt a deportálás okozta súlyos következményekben. Amíg a fenti példa a gyermekkor korai megszakítását és 10-12-évesek kényszerű munkába állását mutatja, addig az alábbiak a fiatal házások „túlélési” stratégiáinak csak egyik változatát láttatják a sok közül:

„Mikor vége volt a háborúnak, akkor az első férjem hazaszökött. Na, itthon volt egy hétig. Rühes volt szegény, meg minden. Ahogy lehet gondolni, hogyan jött haza. És akkor dobolták, hogy aki katona volt, ha nem jelentkezik, azt elviszik. Hát nem akartuk mink, a sógoraim se, hogy menjen, de jelentkezni kellett abba a csűrbe kellett menni, jelentkezni. És hát ment, hogy volt katona, meg háborúba is volt, úgyhogy ő itt nem lehet hibás. Nem is gondoltak ilyet. Csak menjenek szépen a csűrbe. Akkor volt köztök, aki mondta, hogy ennek nem lesz jó vége. Volt, aki kijött, és akkor itthon maradt. De ő nem

¹⁸⁶ Boros 2005/I: 131–132.

¹⁸⁷ A szatmári svábok, illetve mélyebben a mezőpetri svábok deportálástörténeteiről és annak következményeiről lásd Szabó-Zsoldos 2010. Kiemelendő még Boros Ernő munkássága. Boros 2005/I–II. A témával kapcsolatban jelentős forrásként szolgáltak a szatmári sváb települések deportáltjaitól származó azon adatközlések is, amelyek Ernst Hauler szerkesztése által jelentek meg két részletben a „Sathmarer Heimatbrief” folyóiratban: Hauler (szerk.) 1988a: 180–196; 1988b: 206–232.

¹⁸⁸ Stefan Schmieđ szerint 120 mezőpetri lakost deportáltak és közülük 29-en nem tértek haza. Lásd Schmieđ é. n. [1972]: 22. Más forrásokban ez a szám jóval több 200, valahol pedig alig több mint 100 személyt említenek, és a hazatérők létszámát is különbözően adják meg. Lásd erről bővebben Szabó-Zsoldos 2010: 13, 15. Ugyanakkor feltételezhető, hogy az alacsonyabb számadatok csak részeredményeket jelentenek, hiszen egy 1988-as feldolgozás már egyértelműen több adat összeadásával operál, amelynek eredményeképpen 244 deportáltat tartottak nyilván, és amelyből 38 személy nem tért vissza szülőfalujába. Hauler (szerk.) 1988b: 232.

¹⁸⁹ H. M. 72 éves férfi közlése, Mezőpetri, 2008.

mert. Nem mert, mert gondolta, hogy hát én mindent megtettem, amit ezek mondtak, hogy hát, aki nem volt katona az bűnös, meg aki nem volt háborúba. Ő háborúba is volt, katona is volt. Osztt onnan Földvárra gyalog vitték le őket. Nem csak őt, sokat, nagyon sokan voltak. És az úton is volt, hogy szöktek, meg még a csűrbűl is, mert a csanálósi csűrbe vitték őket. És akkor mondta neki, mert akiknek voltak jó emberei és mondta a tiszt úr, hogy menjen a csűrből, mert most mán reggel visznek le benneteket. De hát a mienknek nem szóltak. Többeknek szóltak. Nekik nem szóltak. Petriből voltak, nekik nem szóltak, mert nekik nem volt senkijük, hogy mondjam, ilyen ember, amék főnök lett volna. Vagy valami, hogy közelébb lett volna. És akkor mondom oda került a [második] férjemnek a testvéréhez, és az adta a hírt meg, hogy meghalt. Mert az ott volt Oroszországban és ő mindig kiíratta magát, a sógorom. És az mondta, hogy: »Pista miért nem íratod ki magad, olyan gyenge vagy. Hiába nem kapsz közbe ennyivalót, de nem dolgozol. Fekszel az ágyon úgy, mint én. Hát én is tudnék menni úgy, mint te, de na én nem íratom ki magam.« Az meg mondta: »Én nem fekszek az ágyba, amíg nem vagyok beteg.« És azt mondja, hogy jönnek haza a munkából, és ő ott feküdt a mosdó mellett. És akkor megmosdott és összerogyott. És azt mondta, hogy: »Többet a családomat nem látom.« De ő már vissza se kérdezett, azt mondja, ott szörnyet halt. És akkor az ő [a második férj] testvére írta haza, hogy István meghalt. Mikor az hazajött, ment oda a kislány kérdezni, hogy mint volt, hogy volt. És akkor felemelte a kislányt, amék németbe van, ugye akkor még kislány volt. Felemelte a kislányt, azt mondta: »Látod ez van apukádtól« – egy olyan buksza, de papír semmi benne, az volt nála. Mert, hogy biztos volt tartozása. »Ez az emléked apukádról.« És én ezt az emléket, a kislány nem is figyelt erre, én ezt eltettem. És most mán nem kérdi tőlem. Senki. A kislány mán, hogy kérdezte volna, hogy apámról nincsen semmi, vagy izé. Mert egy évre rá én férjhez mentem, mert mondtam, hogy kiadtam a földet felibe, de nem tudtam fizetni az adót.»¹⁹⁰

A deportálás ténye az identitásváltásnak vagy esetleg a rejtett etnikus tudat kialakulásának okozója lett.¹⁹¹ Ennek következtében előfordult, hogy amikor kedvezőbb volt magukat németnek vallani, akkor németek voltak, amikor magyarságukkal jutottak előbbre, akkor magyarként nyilvánultak meg, de az eredettudatban ez nem jelentett változást, így a sváb származást nem tagadták meg. A deportálás ideje alatt többen időszakos hallgatásra ítéltettek, hiszen úgy hagyták el szülőfalujukat, hogy csak sváb dialektusban beszéltek, úgy pedig nem mertek megszólalni a fogság alatt.¹⁹²

„Mert itt internálták az embereket, elvitték málenkij robotra. Szóval nagyon rossz volt. Nagyon rossz volt. Minden reggelre 5-6 ember ott feküdt a priccsen meghalva. Télen volt és akkor azt ki kellett vinni. Csináltunk a foglyok egy ilyen nagy színt és oda be-, egymásra pakolni őket, de ruha nem volt. Anyameztelen volt. Úgy kellett egymásra pakolni őket. Mikor volt egy gépkocsival, egy gépkocsi jött, és akkor össze volt fagyva. Hát nem voltak 40-50, meg 30 kilósok. Úgy fel kellett dobálni a platóra őket és kivinni. Ott meg volt ásva a gödrök nekik. Nem sírhely, hát sírhely, na..., mert sírhely. 40-50 embert egymásra, gyerünk. Betakarni. Így volt, hát nagyon sokáig. Egész egy évig. Nagyon sokáig. Reggel volt vagy káposztaleves, vagy uborkaleves, este szintén ez volt. Na nem mondom azt, hogy 60 deka kenyeret kaptunk, aki nehéz munkán volt, az hetvenet, aki meg bányába volt, az meg egy kilót kapott. Aki meg nem dolgozott, az nem is kapott. Ki volt száradva mindenki. Nem mondom, az utolsó időkben már jobban foglalkoztak velünk. De hát akkor se volt. Nem volt még a saját népének sem mit adni. Nem volt élelem.

¹⁹⁰ M. M. 81 éves nő közlése, Mezőpetri, 2006.

¹⁹¹ Rác 1999: 386.

¹⁹² Többek között erről is beszámol a mezőpetri származású Stefan Barth a „Sathmarer Heimatbrief” hasábjain megjelent adatközlésében. Hauler (szerk.) 1988a: 193–195.

Nagyon rossz volt. Utolsó évben. Akkor mán 48-ban, akkor mán jobb volt. Úgy, hogy én mikor hazajöttem, akkor nagyon jó kondícióban voltam. De hát kirakodó munkás voltam ilyen vagonoknál. Rakodómunkás. Mink éjjel-nappal dolgoztunk. Ha vagon volt. Volt velünk ór, katona és a katona az mindig megjárta, hogy ha kipakoltuk a vagonokat, deszka vagy ilyesmi volt, érték volt, akkor aztat a kerítésen ki. És mikor el volt intézve, el volt rakva minden, akkor utána mentiünk be a lágerbe, akkor elébb odamentiünk és azokat elszállítottuk mindet. Akkor lopott még a nem t'om ki is. Lopásból élt mindenki. Lopásból. Na hát aztán a katona eladta, aki vigyázott ránk. Nekünk is jutott ott mindig. Úgyhogy aztán így léteztünk.”¹⁹³

A történelmi múlt, a kényszermigráció, a deportálásoknak köszönhető szenvedések a falubelieket és a környékbeli sváb falvak lakosságát is sorsközösséggé formálta, amelynek számos narratív megjelenési formája ismert.¹⁹⁴ Mindezek mellett az egykori negatív élményeket nyíltan reprezentálják még a deportáltak emlékére állított emlékművek. Az elmúlt években egyre több település vállalta fel a sorscsapás traumájának kifejezését, kialakítva ezzel egy újfajta hagyományt. Az emlékezetmunka részét képezik az emlékmű-állítatás rituáléi, valamint az azt követő társas összejövetelek közös étkezései és beszélgetései. Az áldozatokkal való sorsközösség vállalása végső soron a velük való azonosulás, az identitás kifejezése.¹⁹⁵ Az élménygeneráció közreműködésével kezdik el a trauma feldolgozását és ezzel együtt a közösségi osztozást, majd a közvetlenül érintettek elhalálózásával a kommunikatív emlékezést a szervezett emlékezés munkája váltja fel,¹⁹⁶ amikor az emlékművek hagyományoszerű ünnepségeit megtartják.

Mezőpetri 1995-ben a szatmári sváb falvak közül elsőként rendezte meg emlékező ünnepségét, amelyre akkor elhívta a környékbeli sváb települések deportáltjait. Ennek eredményeként napjainkban olyan sajátos emlékezetkultúra alakult ki, amely lokális szinten is lehetővé teszi a múlt lezárását, ugyanakkor az ehhez kapcsolódó kollektív emlékezet fenntartását. Egyfajta regionális szintű rendezvényé nőtte ki magát, amely mindig az adott évben központilag kijelölt ünnepszervező településen zajlik. Ezáltal egy újabb lokális vagy kistérségi migráció létrejöttét láthatjuk, hiszen a sajátjuk mellett rendszeresen látogatják az évente más-más településen megrendezett ünnepségeket. Mivel az emlékművek az esetek többségében a települések templom- vagy temetőkertjében kapnak helyet, a vallási migrációs folyamatok egyik indikátoraivá is váltak.¹⁹⁷

¹⁹³ G. F. 87 éves férfi közlése, Vállaj, 2006.

¹⁹⁴ Erre hoz példát Propsz Eszter a magyarországi német irodalomban fellelhető diszkurzív pozíciók értelmezése során. Propsz 2005.

¹⁹⁵ Vö. Takács 2013: 19.

¹⁹⁶ Lásd Assmann 1999: 65.

¹⁹⁷ Lásd bővebben jelen dolgozat 5.3. alfejezeteiben.

Migráció a 20. század második felében és napjainkban

A történelmi események következtében a 20. század második felére sajátos mobilitás alakult ki a magyar–román államhatár menti települések lakossága körében. A második világháború lezárásával Mezőpetri 27 másik szatmári sváb településsel együtt újra román államfennhatóság alá került, határ menti térség településeként pedig új életstratégiák megalkotására kényszerült. Röviddel a határrendezések után kialakult egy úgynevezett „*kettős birtokos forgalom*”, amely 1949 novemberéig adott haladékot a gazdáknak a földjeiken zajló munkálatok befejezésére. Az ezt követő időszakban a határátlépések szigorításával nem indult meg nagyobb létszámú mozgás, így azokat lehet csak megemlíteni, amelyeket kereskedelmi céllal indítottak Magyarország felé.¹⁹⁸ Természetesen olyan esettel is találkozhattunk, amikor az adott hatalmi rendszerben működő katonai szolgálat elől szöktek át a határon. A Magyarországra menekülő fiataloknak csak kis része maradt az országban, nagyobb hányaduk Németország felé orientálódott.

Mezőpetri svábjainak további, a származástudathoz kapcsolódó vándorlási lehetőségei az 1990-es években nyíltak meg. Ezt a fajta nemzetközi vándorlást viszont jelentősen meghatározta az adott csoport migrációs burka. A falu lakosságának közel fele élve az alkalommal, illetve az elszármazottakkal kialakított kapcsolatháló adta lehetőségekkel, Németországban próbált szerencsét. A letelepedés sikere pedig sokszor a már korábban elszármazott rokonság segítségnyújtásán múlt.

Az elvándorlók közül napjainkra többen váltak olyan nyugdíjas ingázóvá, akik a telet Németországban, a nyarat pedig szülőfalujukban töltik. A *kétlakiak* leszármazottjai viszont már Németországban születtek és általában a szülők meglátogatására, esetlegesen az augusztusi szabadságolások idején vagy *kirbáj* alkalmával keresik fel Mezőpetrit. 1964-ben a „*Sathmarer Heimatbrief*” hasábjain már tudósítanak arról, hogy különböző németországi és osztrák utazási irodák, kihasználva ezt a kétlaki életmódot és a honvagyuturizmus adta lehetőségeket, megkezdtek a csoportoknak vagy egyéni utazóknak szóló utazási propagandájukat a Németországból Romániába utazók számára. A járatok két lehetséges útirányba indultak el, Nagyvárad (*Oradea*) és Nagybánya (*Baia Mare*) felé.¹⁹⁹

Amíg a kétlakiaknál többes kötődés alakult ki, addig a leszármazottjaiknál már egyáltalán nem dokumentálható ilyen mértékű lokális kötődés a szülők elhagyott szülőfaluja iránt.

---

¹⁹⁸ Vö. Szilágyi 2009: 332–333.

¹⁹⁹ Lásd Schmieid 1964: 1.

Az itthon maradottak sem mondhatók teljesen statikusnak. Többen vannak, akik munkamigrációban keresik bérüket, és bejárnak Nagykárolyba. De vannak olyanok is, akik a házassági migráció során más településre, vagy akár Magyarországra, esetleg Németországba költöztek. Az ő esetükben a nemzetközi vándorlás következtében időről időre felmerül az eredet bizonyítása, amelyben kiemelkedő hangsúlyt kap az illető családneve esetleges névváltoztatása.

Szembetűnő még a helyi fiatalok erőteljes elvándorlása a magyarországi oktatási intézményekbe, így Nyíregyháza, Nagykálló,²⁰⁰ Debrecen és Budapest települések közép- és felsőoktatási intézményeiben is tanulnak Szatmárból származók. A nemzetközi mellett az országon belüli tanulmányi célú migráció és munkaerő-vándorlás is helyet kap, így Kolozsvár, Nagyvárad és Szatmárnémeti szintén a nagyobb vonzáskörzetek közé tartozik.²⁰¹

A fiatakorúak részéről megfigyelhetünk egyfajta Németországba irányuló időszakos munkamigrációt, amely szintén a Mezőpetriből elszármazottak általi segítségnyújtás egy forrása. Általában nyári idénymunkákat vállalnak németországi ismerősök kertészetében, a középkorúak esetében pedig előfordul a rotációs, 3 hónapos turnusban cserélődő idősgondozás.

Szórakozási lehetőségek keresése és fűrdőturizmus jellemzi még a sváb falvak lakosságát. Célállomásuk magyar vonatkozásban Hajdúszoboszló, Debrecen, Nyíregyháza, Mátészalka, Nyírbátor, kistérségi szinten pedig Szatmárnémeti, Nagykároly és Tasnád sorolható a vonzásközpontok közé.

A történelmi múlt áttekintésében az identitás alakulásában a vándorlási formákat mint befolyásoló tényezőket értelmezhetjük, hiszen minden migrációtípus esetében új hatások érték/érik a vándorló és a statikus közösséget is. Egy-egy kirajzás, eltávozás nemcsak a mozgásba kerülőket érintette, hanem az adott szórvány kiszolgáltató közösséget, migrációs burkát is.

Az elvándorlás és a helyben maradás relációja önmagában is jelenti az adott csoport identitásának váltását, de nem a vándorlás ténye, hanem sokkal inkább a mozgást követő időben megélt környezeti hatások lehetnek befolyásoló tényezők. Erre nagyon jó példa a németek amerikai bevándorlása, amely után saját állam létrehozásának igénye merült fel.²⁰² Mindennek pedig történelmi és politikai háttere is van, éppen ezért fordulhat elő, hogy időben

---

²⁰⁰ A településen az 1990-es évek elejétől magyar–német két tannyelvű tagozattal rendelkező gimnázium működik, amely lehetővé teszi a sváb leszármazottaknak a német irodalmi nyelv magas szintű elsajátítását.

²⁰¹ A 18. századtól meghatározó „*etnikumformáló migrációs folyamatoknak*” lehetünk tanúi az említett települések vonatkozásában. Dankó 1984: 10–11.

²⁰² Kürti 2008: 521.

sokkal hamarabb asszimilálódhat a helyben maradt csoport, mint a kisebb szórványban a világ egyéb pontjára elszármazottak.

Jól láthattuk, hogy 1945 után egy újabb korszak kezdődött a vizsgált terület Romániához való visszacsatolásának következtében. Kiemelkedő változást azonban pont az a migrációtípus hozott, amelyhez nem fűződik mozgás. Ezt erősítette fel a kényszermigráció, amelynek hatására módosultak a német és a magyar nemzethez való kötődésminták. Az etnikai migráció problematikájára reflektált a névváltoztatási procedúra, amelyeknek következtében ma Mezőpetriben olyan sváb származású emberekkel találkozhatunk, akiknek egy része magyar, más részük pedig német nemzeti lojalitást táplál úgy, hogy mindannyian sváb származásúnak vallják magukat. A lokális társadalmon belül pedig egyértelműen látszik, hogy mindazok, akiknél lokális kötődésük erőteljesebb, azok nem vállalják a kivándorlást, hanem új életstratégiák megalkotásával igyekeznek csoportfenntartásuk érdekében cselekedni. Minden jelenkori vándorlás esetében pedig nyilvánvalóan döntő szerepet kap az adott egyén sváb származástudatának, illetve lokális kötődésének intenzitása, amely nagymértékben befolyásolja mozgásuk orientációját. A 20–21. század fordulóján tapasztalható identitásörzésre törekvő szokásrehabilitálás pedig egyértelműen régi-új vándorlásformák megjelenését eredményezi, amelynek következtében kirajzolódik egy újabb társadalmi módosulást sejtető jövőkép is.

2.2. INTERETNIKUS KAPCSOLATOK FOLKLÓR LENYOMATAI

Egy adott közösség nyelvi állapota, nyelvének alkalmazása igen hasznos információkat közvetít kultúrájuk és identitásuk jellegéről,²⁰³ de ez nem jelent kizárólagosságot, hiszen egy a nyelvvesztés állapotába került csoport esetében számos olyan, a szellemi tudásukat tükröző jelenséget tudunk felmutatni, amely hovatarozásukat jelzi. A nyelvvesztés állapotának tehát nem feltétlenül kellene minden esetben identitásvesztést is jelentenie.²⁰⁴ A szatmáriaknál azt a jelenséget láthatjuk, amikor is a svábok és magyarok együttélése során eltűntek és a magyar nyelvre deformálódtak azok a folklorisztikai jelenségek, amelyek korábban a sváb nyelvhez kapcsolódtak. A szellemi kulturális javak között azonban léteztek olyanok, amelyeknek nem volt nyelvi formájuk, amelyek másfajta kommunikációs csatornán közvetítődtek, ezek a jegyek pedig azok, amelyek által a nyelv eltűnésétől függetlenül is eleven lehet az etnikai identitás.²⁰⁵ Esetleg, ha a nyelvi adottságok elenyésznek, akkor ezen kulturális jegyek mentén hovatarozásuk még megragadható.

A zenei és tánc hagyományok olyan nem folklorisztikai ágak, amelyek legtovább megmaradtak a szatmári svábok körében, de ez nem jelenti azt, hogy ezek mindenkor módosulás nélküliek lettek volna. A magyarokkal való együttélésekből eredő kulturális hatásoknak és a társadalmi átrendeződéseknek köszönhetően a táncalkalmak modifikációjával a tánc- és dallamvilág fokozatos átalakulását is láthatjuk. A megváltozott társadalmi élet egy módosult szellemi tudást hozott létre, amelyben már egyértelműen kirajzolódni látszott a szatmári svábok többes kötődésű identitásának lenyomata a 20. század folyamán. A második világháború végéig a *hagyományozódás (Tradierung)* során felépített tudás határozta meg az identitás kialakulásához szükséges támpontokat, ennek alapjait pedig már gyermekkorban elsajátították. Az alapokat képező identitásformáló tevékenységnek jól működő rendszerét a zenei és táncfolklorisztikai kulturális jegyek továbbadásában, illetve a hozzájuk tapadó szövegfolklorisztikai lenyomatokban láthatjuk.

Az identitás kialakulásának folyamatában az egyén számára meghatározó időszaként emlegetjük a gyermekkort. A hagyományozódás szempontjából az emberi élet egyik legaktívabb periódusa, hiszen ez az életszakasz biztosított teret számtalan sváb szokás elem elsajátításához. A többi szokás mellett a zenei tradicionális jegyek továbbörökítésének is jelentős időszaka volt. A sváb zenei kultúra alapjainak adaptálása a hagyományozás elemi közvetítő közegén, a családon belül, illetve a szorosan hozzá tartozó társadalmi környezeten

---

²⁰³ Vö. Manherz–Wild 2001: 79.

²⁰⁴ Huber 2003: 107.

²⁰⁵ Vö. Ujváry 1991: 15.

belül, így a különféle családi társas összejövetelek alkalmával valósult meg. A gyermekkor során sajátította el az egyén az alapvető ritmuskészlet ismeretéhez megszerezhető tudást, a zenein túl természetesen beszélt anyanyelvét is, amelyet a szülők és nagyszülők verselése, mondókázásai és ringatói által transzformálhatott.

A kutatás során (2003–2013) megkérdezett személyek legidősebb (60–90 éves) generációja még a hagyományozódás fent leírt működéséről számolt be. Ezek a személyek gyermekkorukban még sváb nyelven beszéltek családtagjaikkal, illetve a saját csoporton belül, így iskoláskorig kizárólagosan sváb gyermekdalokat és mondókákat tanultak meg. A felnőttkori társas összejöveteleken passzív résztvevőként voltak jelen, nem sok lehetőség adódott a közösségi érintkezésből eredő idegen kulturális elemek átvételére. Mindezek mellett érdemes kiemelni a nagyszülő-unoka viszonyát, hiszen a szülők munka alatti távollétében leginkább a nagyszülőkre maradtak a gyerekek. Ők pedig az esetek többségében svábul tanították a gyermekmondókákat. A megkérdezettek idős generációjánál a folklór jelenségek nagy része sváb nyelven élt az óvoda megkezdéséig. Ezek többnyire nem maradtak meg az emlékezetben, mivel az adatközlők életének olyan szakaszáról beszélünk, amelyről általában csekély emlékképpel rendelkezünk. Az ismert nyelvi elemek legtöbbször korábban lejegyzett autodidakta vagy néprajzi, nyelvészeti gyűjtésekben viszont fellelhető.²⁰⁶

Az óvoda- és az iskolakezdés életükben nyelvi és kulturális szinten is új helyzetet teremtett, hiszen ott már a magyar gyerekekkel együtt játszva, szinte észrevétlenül sajátították el egymás tudását. A gyermektársadalom a többi dunai sváb térség lokális társadalmaihoz hasonlóan gyakorlatilag ekkor válik kétnyelvűvé.²⁰⁷

Mezőpetriben a kislányok a társas játékot otthon a szobában babákkal gyakorolták:

„...hát, ugyi ketten voltunk csak, és akkor ültettük a puppe, a babákat környös körül. A kislánynak kellett menni a közepibe, oszt eljártuk eztet:

*Im Keller, im Keller ist dunkel,
Warum soll es so dunkel sein?
Scheint kein Mond, kein Sonnenschein.
Schliesst zu, auf welchem Steine sitztest du?*

A babák körbe voltak, és akkor kellett mondani, mert minden babának volt egy neve, hogy kiről van szó. És akkor kellett a babának mondani a nevét. Akkor fogta a babát és akkor tovább mondtuk ezt, de csak ennyi volt az egész. Ő táncolt a kis babával, aki mondjuk, hogy Teréz, és akkor ő fordul, ő táncolt, mink meg szórakoztunk.”²⁰⁸

Az iskoláskorból ismert gyermekjátékok már egyértelműen kimutatták a kulturális keveredést, hiszen a külön svábul és magyarul ismert dalok, dallamok és játékok mellett

²⁰⁶ Ezeket a gyűjtéseket lásd Moser (Hrsg.) 1969; Berner–Stephani 1985: 295–304; Bura 1992: 76–82.

²⁰⁷ Vö. Gehl 2006: 468.

²⁰⁸ E. J. 79 éves nő közlése, Mezőpetri, 2003. Kiemelés a szerző szakdolgozatából: Marinka 2005b: 7.

megjelentek azok is, amelyeket a két nyelv keverékéből kialakított szóhasználattal tudtak kifejezni. Ezt példázza a *stekázás*.²⁰⁹ A *stekával* el kellett kapni a *bigét* úgy, hogy az megálljon rajta, és utána egy szósort mondtak, miközben a bigét ütögették a levegőbe:

„...és akkor, amikor megvolt a steka, így rajta volt, akkor steka, bige, félbige, spitz, halba spitz, straubezili, mini straubezili. Amikor az elsőt fölütöttem, az steka volt. Aki mindet ki tudta ütni, akkor jött a következő, ha végig tudad csinálni.”²¹⁰

Egyik csanálosi adatközlőm a játék menetét magyarul írta le, de a játékban szereplő szósort csak ezzel a sváb–magyar kevert nyelvhasználattal tudta elmondani, mivel ők így használták a játék folyamán.

A fent vázolt helyzetet színesítette még a más etnikumból való cselédek fogadásának kiépült gyakorlata, akikkel kimondottan csak saját nyelvükön, így a szatmári relációban magyar nyelven tudtak kommunikálni. Nekik köszönhetően tovább gyarapodott a svábok magyar nyelvismerete:²¹¹

„Én azt mondom, mióta még akármék helyen voltam, még svábul beszélünk. Én voltam nagyon sok helyen. Voltam a nagymamájék. Az édesanyámnak a nagymamája volt és svábul beszélünk. Marikának is a nagymamája volt. Mer’ az édesapja, meg az én édesanyám édes testvérek. Na ott is svábul beszélünk. Akkor voltam ennél a nagymamánál, mán az édesapámnak a nagymamájánál. Ott is svábul beszéltek. Ott meg fiatalok beszéltek magyarul, mert cselédet fogadtak, tetszik tudni. És akkor azoktól, amit hallottam, mert magyarul beszéltek a cselédek. Úgyhogy én nem tanultam magyarul egy szót sem. Se az iskolába. Csak németül, meg románul.”²¹²

Különbséget kell tennünk azonban a zárt terű kommunikáció alakulásában és a nyílt társadalmi életben használt nyelvválasztás szándéka között. A közösségi alakalmakon általában az adott társadalmi környezet határozta meg a nyelvválasztást, így ha magyar gyerekekkel játszottak, akkor magyarul beszéltek, és felnőttként is magyar nyelvi közegben magyarul beszéltek. A zártkörű térben a két nyelv ismerete miatt a beszélgetések változatosabban alakultak. Egyes családok olyannyira elmagyarosodtak, hogy maguk között is

²⁰⁹ A *stekázás* megegyezik az egész Kárpát-medencében leginkább „*bigézés*” néven ismert csoportos sportjátékkal. A játék menetét lásd Hajdu (szerk.) 1971: 137–140. A *stekázásról* lásd bővebben Marinka 2011b: 702.

²¹⁰ E. É. 67 éves nő közlése, Csanálos, 2003. Lásd Marinka 2005b: 11.

²¹¹ A más etnikumú cselédek fogadása a paraszti társadalomban bevett szokás volt, az egész Kárpát-medencében elterjedve annak legkülönfélébb változataival, legjellemzőbben magyar–német relációban találkozunk. Az osztrák–magyar nyelvhatáron ennek történeti vonala a 16. század végéig nyúlik vissza. Egészen az első világháborúig élt a gyakorlatban a gyermekek küldése nyelvtanulás céljából. Ha kölcsönösen, mindkét fél részéről küldött gyerekekről volt szó, akkor a cseregyermek kifejezéssel éltek, ha ez egyoldalú volt, akkor a vendéggyermek (*Gastkind*) szóhasználattal. Természetesen más etnikumok között is megjelent, így például a dél-bihari magyar és román falvak gazdái legényfiaikat küldték szolgálatba a szomszédos nép nyelvének és gazdasági ismereteinek elsajátítására. Lásd Paládi-Kovács 1988: 147–148. Seewann szerint az etnikumok közötti átadás-átvétel folyamatát, az anyagi és szellemi javak cseréjét elősegítette a gyerekcseres szokása. Az együttélő etnikumok falusi közösségi szinten olyan zárt, politikamentes világot mutattak, amelyben elfogadták egymás etnikai másságát, és tiszteletben tartották egymás eltérő szokásait. Lásd Seewann 2013: 87–88.

²¹² M. M. 81 éves nő közlése, Mezőpetri, 2006.

szinte csak magyarul beszéltek, illetve többen arról számoltak be, hogy a nagyszülők csak akkor beszéltek svábul, ha olyasmit akartak egymással közölni, ami nem gyermeki füllnek való. Más családok esetében pedig ezzel épp ellenkezőleg az idősebb generáció hatására maradt fenn a sváb nyelvjárás.

A kutatás során a gyermekkori társadalmi élet egyik legtöbbet emlegetett összejövele az úgynevezett „*g'lumpata Dunschtig*”, azaz piszkos csütörtök napján megrendezett gyermekbál volt. A szokáshoz fűződő sváb dal Stefan Koch 1984-es monográfiájában szerepel, így feltételezhető, hogy a két világháború közötti időszakban még élt a vizsgált területen,²¹³ az emlékezet viszont már csak magát a táncalkalmat őrizte meg. Az ehhez hasonló gyermekbálok mindig valamelyik gyermek családjánál, egy erre a célra kijelölt szobában zajlottak, és csak ritkán, leginkább a nagyobb gyermekek számára béreltek tánctermet. A rendezvényhez nem fogadtak zenekart, általában harmonika adta a zenei kíséretet, hiszen megszólaltatója mindig akadt a településen.²¹⁴

A gyermekkori társas alkalmakon túl a fiatalkori összejöveleket a szellemi kultúra másik legfontosabb közvetítő közegei voltak, hiszen ebben az életszakaszban ezek a közösségi terek a kommunikáció és a társadalmi kapcsolatépítés folyamatában, az átadás-átvétel kiváló helyeinek bizonyultak. A lányok *bandázása*, a *le-feljáró utcázás*, a *sorhoz járás* (*Reihe*) és a fiúk *gáskája* vagy a *sorosok* bálszervezése mind a magyaroknál is hasonlóan megtalálható társas összejövétel volt, amelyek már csak részletekben hordozták magukon a sváb hagyományos elemeket.²¹⁵

A sváb „*Ruaihegah*” [*Reihengang*] szokását magyarul „*sorhoz járás*” néven említették, de használták az egyszerűbb „*Reihe*”/„*sor*” elnevezést is:²¹⁶

„*Mi mentiünk a sor után, vagy, hogy mondjam, mert sorba mentek a lányok. Egy utcában, máma mentem ide, holnap mentem oda, aztán egy másikhoz, és akkor így mentiünk sorba. És akkor mink a fiúk utána még az istállóba. Tele voltak az istállók lóval, 6,7,8, melyik helyen mennyi. És akkor egy vedér bort hoztunk, reggelig megittuk. Reggelre, mire fel kellett kelni otthon voltunk. Mentünk vakarni, trágyázni. Korán kellett kezdeni a munkát.*”²¹⁷

A *gáska* elnevezés valószínűleg a német *Gast*, vendég, vendégség, ünnepség kifejezésből ered, és utal a barátság szorosabb összefonódására:

²¹³ Vö. Koch 1984: 69.

²¹⁴ Napjainkban ez az esemény revitalizált szokásként él Mezőpetri általános iskolájában, szervezői pedig a helyi tanítók. Az egykori gyermekbálokon még inkább sváb dallamokra táncoltak, mindezt napjainkra felváltotta a gyerekek igényei szerint a CD-lejátszó alkalmazása, és a populáris kultúra zenei termékeinek hallgatása. A tanítók törekednek az ünnephez tartozó sváb dallamok elsajátítására, amelyekhez az említett, korábban felgyűjtött és publikált énekeskönyveket vagy néprajzi jellegű köteteket veszik igénybe.

²¹⁵ Ezek, mint spontán táncalkalmak gyakorlatilag megegyeztek a Nyírségben ismert társas összejöveleket hasonló formájával, a bandázásokkal. Vö. Ratkó 1996: 47.

²¹⁶ Lásd bővebben Koch 1984: 112/1. Marinka 2005c: 59–61.

²¹⁷ M. J. 83 éves férfi közlése, Mezőpetri, 2006.

„Istállóba, nem ilyen szobába. A jószágok közt. Úgy elszórakozgattak a fiúk és dalolgattak.”

Az ilyen nótázások a legtöbb esetben táncba torkollottak, ilyenkor a legények magukban egymásnak, egymás felé kisebb-nagyobb lépéseket tettek csárdás dallamokra. Hétköznapokon a tánc a *gáska* tetőpontját jelentette és utána hazamentek. Hétfévente – leginkább szombatoként – előfordult, hogy a hangulatot fokozván *tyúkestét* szerveztek a *gáskával*.

„Szombat este mindig tyúkeste volt. Elmentek, házaltak, aztán... Voltunk barátok így öten, te mensz zsírért, te mensz kenyérért, te borért, te krumplit hozol. Én elmentem haza a borért, ő elment énhozzám tyúkért. Egyszerre ment a bor is, a tyúk is. Ez kitolás volt haveri alapon. Megbocsátva. Én adtam a bort is, meg Jézus Isten, hát ez az anyám tyúkjá, na mi lesz? Hát vót is másnap. Mikor kiengedte a tyúkot, észre vette, a legszebbet fogták meg. A legszebb jércét.”²¹⁸

Sorosoknak nevezték a katonai szolgálatba lépéskor sor alá kerülő legényeket. Mint soros legényeknek, feladatuk volt a fiatakori bálok megrendezése, így többek között a sorosbál megszervezése is.²¹⁹ Az egy sor alá tartozó sorosok a katonaidő letelte után évente rendszeres találkozót szerveztek, ezt az összejövetelt *soros találkozóként* emlegetik. [8.4./67. kép]

A zenei hagyományban megőrzött sváb dalokat ekkor még az előadás helye és ideje szerint is megosztották, hiszen megkülönböztettek a munkához és a szórakozáshoz köthető énekeket, dallamokat. Munkaszüneti napokon, a fiatalok fent említett udvari találkozóin körjátékokat játszottak, énekeltek és táncoltak. Ekkor a hagyományosan átvett sváb dalok mellett régi stílusú és új stílusú magyar dalokat is énekeltek, így az ún. magyar nóta is bekerült a repertoárjukba. A magyar dalok erőteljes elterjedéséről tudósít Hugo Moser az 1920-as és 30-as évekből, aki már ekkor körülbelül 50 éve zajló folyamatként írja le a jelenséget, amelyet maga is tapasztalt a sváb falvakban végzett állomásozó kutatómunkái során.²²⁰ Az együttélésből eredő kulturális áramlatok természetesen nemcsak a zenei életre gyakoroltak hatást, hanem további szokások átalakulását eredményezték. A változás olyan mértéket öltött, hogy egyes szokáscselekmény kapcsán már egyáltalán nem ismernek sváb elnevezést és a szokáshoz fűződő dal is csak magyar nyelvű, ilyen például az *éjjelizene*.²²¹

²¹⁸ T. M. 63 éves férfi közlései, Csanálos, 2003. Kiemelés a szerző szakdolgozatából: Marinka 2005b: 17.

²¹⁹ Amíg e feladat és elnevezés az 1950–60-as években csak kimondottan a legényekre vonatkozott, addig napjainkban *sorosoknak* nevezik azokat a fiatalok legényeket és leányokat is, akik korban egy korosztályt alkotva, a felnőttkor küszöbéhez érve különféle társas események lebonyolítására (pl. a szüreti multság megszervezésére) kapnak jogot a lokális társadalmon belül. Titulusuk és feladatkörük mindig az adott évről szól, és a következő évben már az utánuk következő évfolyam nyeri el ezt a kiváltságot. Kaplonyban a *sorosok* nemcsak a szüreti bált szervezik, hanem magyar nótákból összeállított dallamfüzérre adnak elő egy betanult koreográfiát a település főutcáján, az újrászervezett helyi fúvós zenekar kíséretében. A magyaros viseletbe (*a lányok piros ruha, csizma és párta, a fiúkon fekete bricsesz és mellény, lágy szárú fekete csizma és fehér, bő ujjú ing*) öltözött párok az előadást követően a monostorba vonulnak, ahol áldást kérnek, majd ezt követően kezdik meg a szüreti bált. [8.4./88–90. kép]

²²⁰ Moser 1937: 141.

²²¹ Marinka 2005c: 59–61.

Itt már teljes mértékben felmerül a magyaroktól származó szokások adaptálása, majd a sváb nyelvi elnevezéssel az átvett elemek egyénire alakítása. A megkérdezettek fiatakorából már hangsúlyosabban találunk a kétnyelvűsége utaló jeleket, illetve a magyar nyelvhasználat egyre erőteljesebb elterjedésének, a magyar és a sváb szokások egymás mellett élésének lenyomatait. Hugo Moser éppen említett gyűjtőútja során annak ellenére, hogy közel egy évszázados elmagyarosodási folyamatról beszél mégis több sváb eredetű táncra, így például a „*Steirische*” és a *polka* létezésére utal.²²² A hagyományos táncrend rekonstruálásakor viszont számunkra egyértelművé vált, hogy ezek a két világháború közötti időben még meglévő tánc típusok a második világháború utáni időszakra részben eltűntek. Az emlékezetben ötféle tánc típus maradt meg, a magyar táncrendben szereplőkkel vegyesen. A telepeseiktől eredő sajátosságként a *polka*- és *valcertáncrészeket* említették, amelyeket a második világháború után is táncoltak, de már egyik sem töltött be olyan jelentős szerepet a táncrendben, mint a magyaroktól átvett *csárdás*, amely mind ritmikában, motívikában, plasztikában és dinamikában is megegyezett a szatmári csárdással.²²³

A felnőttkort elérve a társadalmi élet egyes folklór jelenségeit a táguló látásmód, a közösségi egység bomlása és a magyarsággal kialakított szoros kontaktus által eredményezett kulturális elemek mozgása tovább módosította.²²⁴ A változások a társadalmi normák lazulásával az interetnikus és a felekezetek közötti házasságkötés kollektív elfogadottságával már a 19. század második felében mutatkoztak.²²⁵ Az etnikai endogámia felbomlása időben megelőzte a felekezeti exogámia megjelenését, hiszen a vizsgált lokális társadalmakban előbb fogadták el az egyéb etnikumhoz tartozó, de katolikus felekezetű egyén beházasodását, mintsem a más felekezethez tartozó, de sváb származásúakat. A vegyes házasságok révén olyan újszerű elemek további beépülése valósult meg, amelyek számos korábbi sváb szokást módosítottak, többek között a lakodalmi szokáselemek is magyar sajátosságokkal bővültek.²²⁶

[8.4./58–66. kép]

Az interetnikus kapcsolatoknak köszönhetően a sváb lakodalmi szokásrend olyannyira megváltozott, hogy a sváb hagyományból már csak csekély elemet tudtak megnevezni a megkérdezéskor. A sváb jellegzetességek egyike a zenekari kíséretben mutatkozott, hiszen az

---

²²² Moser 1937: 142. Moser a gyűjtés időpontjából további 19. századi táncokat ismertet, így például: „*Gürteltanz*”, „*Hahnentanz*”, „*Siebenschritt*” – ezen utóbbi az egyik legelterjedtebb tánc a német nemzetiségek körében. Vö. Kiss 1997: 418.

²²³ Lásd bővebben Marinka 2006: 22–23.

²²⁴ Vö. Ujváry 1996: 28.

²²⁵ Gehl 2006: 463. Gehl mindezt Ernst Hauler kutatásaira támaszkodva írja le, amelyben az interetnikus kapcsolatok alakulásának az általunk is már korábban felvázolt vonalait a vegyes házasságok függvényében ismerteti. Ezek szerint a 19. század első feléig az egyes etnikumok egymás mellett éléséről és nem együttéléséről beszélhetünk. A 19. század második felétől már a vegyes házasságok megjelenésével kell számolnunk, ahol a nyelvhasználat alakulásában a németek nagyobb fokú hajlandóságát látták a magyar nyelv elsajátítására, mint a magyaroknál a német nyelv irányába mutató érdeklődését. Gehl 2005: 36.

²²⁶ A lakodalmi szokásokról lásd Györgyi (szerk.) 2001.

elmondás szerint a második világháború utáni időszakban még két zenekart fogadtak lakodalomkor, így a sváb sajátosságként közismert fúvószenekarok mellett megjelentek a cigányzenészek is. Egy másik sajátossága a sváb lakodalmaknak az a hangsúlyozottan megjelenő átmeneti rítus, amely a fiatalkort lezárva vezeti át a friss házásokat a házasesetbe. Amíg a hasonló jellegű magyar beavató és elváltató rítusoknál a búcsúvétel elsősorban a szülők felé irányult, addig itt sokkal inkább a fiatalkori társadalmi közeget szólította meg.²²⁷ Ez a *mirtuszlevágás* vagy *rózsaaavatus* szokáscselekménye, megtalálható a magyaroknál is,²²⁸ de ehhez tartozóan fennmaradt egy, a sváb etnikai sajátosságra utaló avatódal, *rózsadal* néven. Az avató rítushoz azonban átvettek még egy ismertebb magyar nyelvű dalt is, így két dallam párhuzamosan vált ismertté a lakodalom fő motívumaként. A sváb avatódal érdekessége, hogy az egyetlen olyan etnikus jegye a szatmári sváb folklórnak, amely a legrégebbinek mondható és bizonyíthatóan azoktól a telepeseiktől származik, akik egykoron „*sváb földről*” jöttek.²²⁹ Czirbusz Géza 1913-ban Weidenthalból szintén a lakodalmi szokások között említi a „*rózsadalt*”, mint egy „*régi német nóta*” töredékét, bár funkcióját nem ismerteti.²³⁰ A dal első szatmári felgyűjtése Hugo Moser nevéhez fűződik, aki az 1953-ban újra kiadott „*Alte schwäbische Volkslieder aus Sathmar*” című szatmári sváb népdalgyűjteményében közölte. A szöveget Mezőpetriben jegyezte le 1938-ban Josef Barthtól, a dallamot pedig egy mezőfényi asszony, Maria Lang énekelte fel.²³¹ 1985-ben Helmut Berner és Claus Stephani a szatmári svábok folklóráját gyűjtötték össze, „*Volksgut der Sathmarschwaben*” címmel. A gyűjteményben az 1938-ban lejegyzettel megegyező „*rózsadal*” szerepel, amelyet a szerkesztők szintén Mezőpetriben gyűjtöttek.²³²

2003-ban Mezőpetriben ennek a dalnak kismértékben eltérő szöveges változatát vettem fel, amely a folklór jelenségek hagyományozódásának szabályai szerint az előttem felgyűjtött szövegekhez képest minimális eltérést mutatott. Ennek oka lehet az idő eltelte és adatközlőm idős kora, hiszen 80. életévében járva már ő maga sem emlékezett pontosan, így az elfeledett szövegrészeket kipótolta egy-egy odaillő rímmel. A feltevést, miszerint adtközlőm a dalt korábban nem így ismerhette, egyrészt az interjúkészítés alatt tapasztaltak, másrészt egy közelmúltban megtalált, 1976-ban publikált szövegváltozat is alátámasztja, amelyet szintén Mezőpetriben találtak meg, ráadásul egy hasonló családnevű asszonytól jegyezték le. A bal oldali szövegváltozat az általam felgyűjtött varriáció, a jobb oldali a *Volk und Kultur*ban megjelent:

---

²²⁷ Hauler 1979: 70.

²²⁸ Lásd bővebben Ortutay 1973: 54; Marinka 2006: 27.

²²⁹ Eberl 1989: 43.

²³⁰ Czirbusz 1913: 149.

²³¹ Moser 1953: 54.

²³² Berner–Stephani 1985: 285.

„Jetzt blühet Ross,
Jetzt blühen Nelken,
Es blüht ein Mändelein,
Vergisst mal ihm.
Darum sag' ich nocheinmal,
Schön ist die Jugendzeit,
Schön ist die Jugend,
Sie kommt nicht mehr.
Ja, ja sie kommt, sie kommt nicht mehr,
Sie ist beim Millitär,
Schön ist die Jugend,
Sie kommt nicht mehr.

Ich hab' ein Mändelein geliebt
Mit achtzehn Jahren
Ich hab' ein Mändelein geliebt
Zum Zeit vertreiben
Drum sag' ich nocheinmal
Schön ist die Jugendzeit
Schön ist die Jugend,
Sie kommt nicht mehr.
Ja, ja sie kommt, sie kommt nicht mehr,
Sie ist bei Herzen schwer
Schön ist die Jugend,
Sie kommt nicht mehr.“²³³

„Es blühen Rosen,
es blühen Nelken,
es blüht ein Blümelein
Vergiß nicht ein.
Drum sag ich's noch einmal,
schön sind die Jugendjahr',
schön ist die Jugend,
sie kommt nicht mehr,
sie kommt, sie kommt nicht mehr,
sie bleibt beim Militär,
schön ist die Jugen,
sie kommt nicht mehr.

Ich habe ein' Weinstock, und der
trägt Reben,
und aus den Rebelein fließt süßer Wein.
Drum sag ich's...

Ich lieb' ein Mädchen aus
frommen Herzen,
Ich lieb' ein Mädchen
zum Zeitvertrieb.
Drum sag ich's...

Und mein Vater, der wollt's nicht haben,
meine Mutter noch weniger.
Drum sag ich's...“²³⁴

---

²³³ Cz. I. 79 éves férfi közlése, Mezöpetri, 2003.

---

²³⁴ Friedrich 1976: 54.

Ebben a dalban a sváb folklór egyik legtovább fennmaradt, hagyományozott jelensége élt a 21. század elejéig, bár már funkciótlanul, és csak egy-egy a legidősebb generációhoz tartozó személyek emlékezetében.

A dal különös fennmaradásán túl a szokáscselekményhez tartozó magyar dalok megjelenésére is ki kell térnünk, ha a kétnyelvűség jegyeire utalunk. A lakodalmi szokáskörnyezet ezen átmeneti rítusánál párhuzamosan élhetett egymás mellett a sváb és a magyar dal is, de teljesen eltérő dallammal és szöveggel.²³⁵

*„Egyszer egy virágos kertbe
Zöld pacsirta lebeg benne
Egy kisasszony ott nyugodva
Koszorúval körül fonva.*

*Épp egy úrfi arra sétál
Amint látja, csak csodálja
Kérdi tőle szelídecске
Leány szólít vagy menyecske.*

*Nem vagyok én szelídecске
Sem leány szól, sem menyecske
Én az kertbe virág vagyok
Alig nyílok, már hervadok.*

*Ha te virág vagy az kertbe
Én meg harmat leszek benne
Este a virágra szállok
Reggelig rajta maradok.*

*Rózsá, rózsá, piros rózsá
Nem vétettem neked soha
Ha vétettem is valaha
Bocsásd meg drága viola.*

*A violát akkor szedik
Reggel, mikor harmat esik
Az én szívem akkor nyugszik
Mikor véled mulatozik.”²³⁶*

A 20. század második felében már egy sokkal populárisabb dallam terjedt el, amely a magyar nótanékeseknek köszönhetően Petőfi Sándor egyik megzenésített versének folklorizálódását mutatta:²³⁷

---

²³⁵ A magyar nyelvű rózsadal eredetéről és az átvétel időpontjáról adatközlőim nem tudtak információt nyújtani. Csak a szokáscselekményben elfoglalt helyét határozták meg. Külön megjegyzendő, hogy a dal nem önálló szatmári fejlemény, szövegét már Kriza János is közölte a „Vadrózsák” című népköltészeti gyűjteményében, a háromszéki és erdővidéki balladák és dalok között. Kriza 1975: 194.

²³⁶ Cz. I. 79 éves férfi közlése, Mezöpetri, 2003.

²³⁷ Az MTA Zenetudományi Intézet Népzenei Példatárában a dallam a 10 szótagú, kisambitusú dallamok egyikeként szerepel, amelyet a felvidéki Zólyomban jegyeztek fel. <http://nepzeneipeldatar.hu/bongesztes/index.php?tid=3269&dialektus=5#a> (Letöltve: 2015. 03. 31.) A dal

„Én egy magyart tudok, amikor mindig a menyasszony fátylát letették:

*Éj van csönd és nyugalomnak éje,
a magas menny holdas, csillagos.
Szőke gyermek, kékszemű leányka
Drága Gyöngyöm, mit csinálsz te most. (ism.)
Engem édes álmok környékeznek,
de nem alszom, ébren álmodom.
Minden álmod egy fényes királyság
koronája te vagy angyalom. (ism.)
De szeretném, hogy ha lopni tudnék,
a lopás bár szörnyű lelki folt.
Ellopnám a szerelem kincstárát.
Gazdagítnám a jelenvalót. (ism.)*

Mindig ezt, amikor a menyasszonynak a fátyolt tették le, akkor szokták. Egy időben volt a vőlegény mirtuszlevágásával, de a mirtuszdalra nem emlékszem.”²³⁸

Az adatgyűjtések során számos olyan jelenséggel találkoztam tehát, amely az identitás sokszínűségét, a sváb–magyar kulturális jelenségek keveredését vetítette elénk. A betelepülő svábok a szatmári magyar kulturális környezetbe érve óhatatlanul átvettek olyan specifikumokat, amelyek beépülve, illetve keveredve az internalizált elemekkel eggyedivé váltak, kialakítva ezzel a szatmári svábok sajátos etnikai és kulturális jegyeit. Mivel ennek a több évtizeden, sőt évszázadon át zajló folyamatnak a lenyomatai elsősorban folklorisztikai vonalon manifesztálódtak, ezért az első terepmunkák során a leginkább szembeűnő társadalmi eseményekhez fűződő szellemi termékek értelmezését kezdtem el. Az állomásozó kutatások eredményeiként sikerült sorra venni a társas élet folklór jelenségeit.²³⁹ Zenei hagyományuk, valamint táncfolklorisztikai hagyatékuk olyan speciális struktúrát sejtetett, amelyben együtt mutatkozott a még részlegesen fennálló tradicionális gyakorlat és az újratanulás igénye.

A zenei hagyaték hosszú távú konzerválódása, illetve az újratanulás folyamatában mint reprezentációs forma eszközszerű alkalmazása érthető, azon ismeretek fényében, amely eleve a magyarországi németek és tágabban a dunai svábok zenei attitűdjéhez kapcsolódik. A magyarországi németek – korábbi kutatások megállapításai szerint – erős emocionális kötődést mutattak zenei hagyományuk iránt.²⁴⁰ Ez elmondható a szatmári svábok szinte valamennyi generációjával kapcsolatban is a betelepítéstől számítva egészen a 19. század végéig, illetve folyamatos módosulás által a második világháborút követő időszakig.

---

megtalálható még Dura Máté Magyarok daloskönyve című, 1906-ban megjelent kiadványban, amely az akkorra már „országserte ismertté vált népdalokat hiteles szövegben” közli. Lásd Dura (szerk.) 1906.

²³⁸ M. A. 69 éves nő közlése, Mezőpetri, 2008.

²³⁹ Ennek teljes anyagát lásd Marinka 2005b.

²⁴⁰ Példaként lásd Bindorffer 2008: 12.

A szatmári svábok társadalmi életének folklór hagyományából hozott néhány példa is körvonalazta a hagyományos paraszti társadalmi közeg meglazulásának és a magyarokkal való együttélésnek köszönhetően népi kultúrájuk jelentős mértékű átalakulását. Ez a példa azt is bizonyítja, hogy a svábok egyes kulturális, adott esetben folklórelemet konzerválni tudtak, így többek között népdalaik egy része is módosulással ugyan, de megőrződött. A fenn maradt dalszövegek között különösen nagy arányban találunk az elszármazásra/betelepülésre és az ősök szülőföldje után sóvárgó leírásokat, amelyek gyakran a sváb dialektus és a német irodalmi nyelv keverékeként formálódtak.

A legtöbb folklór jelenség egyébként csak a megkérdezettek legidősebb generációjának emlékezetében él, azoknál, akiknek szülei, nagyszülei vagy talán még ők maguk is beszéltek vagy értették a sváb dialektust. A jelenlegi fiatalok közül kevesen ismerik ezeket a dallamokat, illetve amennyiben tudomásuk van róla, az a kommunikatív emlékezet részeként van jelen, csak az elbeszélésekből ismert.

A szatmári svábok folklórjának etnikus értelemben vett kettőssége egyértelműen megmutatkozik, amely a magyar nyelvű svábok identitásának pluralitását is jelzi. Ez a többes kötődés teszi lehetővé, hogy zenei kultúrájukat egységében, szerves egészként kezeljük, amelyben egyszerre van jelen a régi, az internalizált, a magukkal hozott, az új és az átvett motívumok összessége.

Amíg a hagyományozódás társas közegeiben megteremtődött az átadás és megőrzés lehetősége, addig a 20. század közepére a szokásrend átstrukturálódása egy a zenei és táncélet átalakulásával megvalósuló újszerű zenei kultúra, és ezáltal egy újszerű népdalkincs kialakulását jelentette. A változatok olyannyira beépültek a leszármazottak zenei kultúrájába, hogy a népdalok eredetével, esetleges karakterjegyeivel kapcsolatban csak a korábbi népdalkutatásokra támaszkodva tudtam adatokat gyűjteni.

Ernst Hauler a szatmári sváb népdal állapotának alakulását figyelembe véve 4 periódust határozott meg, mint a módosulások időszakait:

1. periódus: a betelepüléstől az osztrák–magyar kiegyezésig (1867),
2. periódus: a kiegyezéstől az első világháborúig,
3. periódus: a két világháború közötti időszak,
4. periódus: a szocialista Románia égése alatt.²⁴¹

Hauler szerint az első periódus dallamvilága egy olyan réteget mutat, amelyen többek között kézművesek, tanítók, katonák és zarándokok közvetítése érződik, és amely a 19.

---

²⁴¹ Vö. Hauler 1979: 62.

századtól a 15. századig visszavezető folklorisztikai lenyomatokat takar.²⁴² Az időszak dalairól Hugo Moser a következőket írja:

„A dalok egy részét a bevándorlók Oberschwaben-ből hozták magukkal, ahogy azt az ottani dalkinccsel való egyezés is bizonyítja, egy részük a 19. század első felében más magyarországi német területről származik. De hatást gyakoroltak azok a katonák is, akik Bécsben szolgáltak, onnan is magukkal vittek dalokat, amelyeket otthon elterjesztettek.”²⁴³

A népdalok fejlődéstörténetének második szakaszában Hauler a magyar iskolát említi meg, mint meghatározó befolyásoló tényezőt. A két világháború közötti szakaszban Hugo Moser szatmári kutatóprojektjét, illetve annak eredményeit és következményeit emeli ki, hiszen az úgynevezett „*roten Büchlein*” kötete elterjedve a kutatott csoport között, egyértelmű módosító faktor volt. A negyedik szakaszban a kultúrházak megjelenését tartotta a szatmári sváb folklór jelentős befolyásolójának.²⁴⁴

A szatmári sváb dalkincsről egyébként Hauler a népköltészetük kapcsán írott cikkében tudósít, szerinte a betelepülők dalainak egy része Württembergből, más része Németország egyéb területeiről származik.²⁴⁵ Az 1930-as években dokumentált sváb melódiák korával kapcsolatban megállapítást nyert, hogy Moser „*Alte schwäbische Lieder aus Sathmar*” gyűjteményének adatközlői ugyan ismertek még 18. századi dalokat, de többnyire szöveg nélkül, így a gyűjteménybe is csak egyetlen régi stílusú dallam került.²⁴⁶ Nemcsak a stílusra, hanem a műfaji meghatározásra is a Moser-féle gyűjtésekből tudunk következtetni, miszerint a két világháború közötti időszakban még éltek balladák, gyermekdalok, egyházi népénekek és szerelmi dalok is.²⁴⁷ Mindezeket túl dalkincsük Hauler beszámolója szerint lakodalmi nótákkal, katonadalokkal, rabénekekkel és bölcsődalokkal bővült.²⁴⁸ Az egyházi énekek olyan népszerűek voltak, hogy a két világháború közötti időben még két nyelven éltek,²⁴⁹ napjainkra már inkább csak magyar nyelven hangzanak el. A kevert nyelvű, két nyelvű dalok sajátos fejleményei a dunai sváb zenei kultúrának, ahogyan ezt Hans Gehl is megfogalmazza, egyértelműen a magyarokkal való együttélés egyfajta folyományaként.²⁵⁰ A szatmári svábok esetében ezek száma igen csekély.

---

²⁴² Hauler 1979: 62.

²⁴³ Saját fordítás, eredetiben lásd Moser 1931a: 85–86.

²⁴⁴ Hauler 1979: 62–63.

²⁴⁵ Hauler 1979: 61.

²⁴⁶ Werner Dankertre hivatkozik Wolfram Benz. Benz é. n.: 10. (www.eglofs.de/sathmar/sathmarlied.pdf – letöltve: 2010. 09. 06.)

²⁴⁷ Moser 1937: 142.

²⁴⁸ Hauler 1979: 70–76.

²⁴⁹ A betlehemi játékok is ezek közé tartoztak. Vö. Nagy 2001, illetve é. n. http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarsag/2010/ro/kriza_tarsasag_evkonyv_33/pages/009_ketnyelv_u_betlehemes.htm (Letöltve: 2013. 08. 31.)

²⁵⁰ Gehl 2006: 468.

A 20. század végén tehát már nagyobb arányban találhatók magyar és csak kisebb arányban sváb dalok, előbbiek a zenei/népzenei stílusok legkülönbözőbb formáiban jelennek meg:

*„Jaj, de sokat áztam, fáradtam
Mikor házasodni, akartam
Mégsem kaptam kedvemre valót
Csak az a szeretőm, aki volt.*

*Bevágтам az ujjam, jaj, de fáj
Fügefalevelet kötök rá
Fügefa levele gyógyítsd meg,
Fordulj hozzám rózsám csókolj meg.
Fügefa levele gyógyítsd meg,
Fordulj hozzám rózsám csókolj meg.”²⁵¹*

*„Megérett a szőlő, október után
Elszakadt a csizmám a lányok után
Szakadjon el ráncra, ráncig a csizmám
Ha én többet járok a lányok után.*

*Mezőpetri lányok, mibe híresek
Egy kotló alá harminchat tojáást tettek
Harminchat tojásból csak egy kakas lett, az is kapa lett,
Mezőpetri lányok, mi lesz véletek.”²⁵²*

*„Akkor mindenféle énekek voltak, amikor a lakodalom. Hogy mondjam:
Sárga a csikó, sárga a nyereg rajta... meg ilyeneket.
Kikötöm a kispej lovamat a csárda élébe...”²⁵³*

Hauler történeti szakaszfelosztását a korábbiakban az etnikai identitás alakulásának viszonylatában egy ötödik periódussal kibővítve, hasonlóan láthattuk. Az általunk felállított ötödik szakasz már az 1990-es rendszerváltást követően kialakult szokásrevitalizáló magatartást mutatja, amelyben az elfeledett dallamok visszatanulásának igénye, illetve a rézfúvós együttesek felelevenítése vagy a sváb tánccsoportok alapítása az egyes településeken manifesztálódik. Mindez a 21. század elejére egyre csak erősödő jelenséggé vált, és ezt a szerves egészként működő vegyes zenei kultúrát – az emlékezetben mélyen eltárolt sváb etnikus specifikumokkal együtt – az újrafelfedezés élményével gazdagította. A fiatalabb generáció tagjainak újszerű elemeket hoz, az idősebb generációk emlékezetkultúráját pedig stimulálja, megteremtve ezzel több olyan emlékezhelyet, amely lehetővé teszi a kollektív emlékezet fenntartását.

²⁵¹ C. I. 81 éves férfi közlése, Mezőpetri, 2003.

²⁵² C. I. 81 éves férfi közlése, Mezőpetri, 2003.

²⁵³ C. I. 81 éves férfi közlése, Mezőpetri, 2003.

A szatmári svábok esetében ugyanakkor jogosan merül fel a kérdés, hogy ha már a magyar nyelvnek ilyen erőteljes hatása volt, akkor a román miért nem jelent meg hasonló intenzitással a népdalok kapcsán? A válasz a dalok hanglejtésében rejlik, hiszen a sváb dalok és a magyar énekek között nincs akkora különbség, mint a sváb és a román dallamok között. Ez azonban nem kizárólagos, és a román dalok elterjedése a 20. század végén egyébként már megfigyelhető, hasonlóan, mint a bánáti sváboknál,²⁵⁴ mindez sokkal inkább a 40–50 éves generáció tagjai között a legintenzívebb.

A zenei kultúrájukban természetesen jelenlévő többnyelvűség az otthonról hozott ismeretek mellett, az iskolai és a társadalmi élet közös eredménye. A dolgozat a zenei nyelvezetnek nagyobb keretet szentelt, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül a tényt, hogy ugyanez elmondható a beszélt köznyelv állapotáról is. A szatmári sváb települések köznyelvére jellemző a magyar–román–sváb szóalakok keverékének használata.²⁵⁵

*„Jani bácsinak, a férjemnek volt **buletin**-je [román nyelvű kifejezés, jelentése: igazolvány], mert kimostam egyik alkalommal a nadrágját, és benne volt a **buletin**, és akkor már nem fogadták el, hogy **passport**-ot [német nyelvű kifejezés, jelentése: útlevél] csináljunk, útlevelet, és akkor őneki kellett másik **buletint** csinálni, tehát őneki már megvolt.”²⁵⁶*

„Svábul? Hát rendesen beszélek én is, persze. Megértek mindent. Nem azt mondom, németül nem értek úgy, de svábul én mindent megértek. [...] A román is. Azt sem olyan jól tudom, de azért eladni nem tudnak. Hát románul is mit tanultam, ami volt Bukarestbe azt a 9 hónapot, a polgári inspektor... Na meg a feleségem román oszt ha elmegyünk az ü rokonságához, nagynénjéhez, még mikor éltek, oszt mindig románul beszélünk. [...]. Én svábul nagyon szeretek beszélni. Ez az anyanyelvem. Hát valamikor nem tudtam én, olyan rosszul beszéltem magyarul is, hogy mindig kacagtak rajta.”²⁵⁷

„A sváb nyelvet nem tudják, nem gyakorolják, feledésbe merült. Körülbelül az 1940-es évekig még, 40-es évekig még beszéltek a svábot, templomban is rózsafüzér imádság, meg ilyesmi sváb nyelven folyt, magyarul is, svábul is. Aztán főleg a második világháború után, amikor itt nagyon sokakat deportáltak Oroszországba, akkor '45-ben sokat deportáltak Oroszországba, akkor, ...azután már, már kevésbé használták a sváb nyelvet, már nem nagyon beszéltek svábul, hiszen etnikailag voltak megbélyegezve, és akkor egy kicsi félelem is volt. De már az iskola is, mivel azelőtt magyar nyelven ment, inkább csak az öregek beszéltek a sváb nyelvet, sokszor azért, hogy a gyerekek ne értsék. Még Petriben, ott többen, ott tovább megmaradt a sváb nyelv, még most is elég sokan beszélnek. Itt tényleg nagyon kevesen beszélnek, már csak az öregek közül néhányan.”²⁵⁸

A 21. századra kialakult többnyelvűségre, illetve a magyar nyelv dominanciájára többféle okozati tényezőt ismertettek a megkérdezettek. A magyar államfennhatóság ideje

²⁵⁴ A bánáti svábok kutatásával kapcsolatban lásd Habenicht 1978: 21.

²⁵⁵ A dolgozat nem kíván teljes körű nyelvjárástani elemzést adni a jelenlegi nyelvi állapotokról, de utalásszerű összegzése nélkülözhetetlen, hiszen az, mint a kultúra része, jelentős mértékben jelzi az identitás alakulását.

²⁵⁶ T. G. 69 éves nő közlése, Mezőpetri, 2007. Magyar Zoltán gyűjtése, DENIA 4144.

²⁵⁷ K. I. 69 éves férfi közlése, Mezőpetri, 2006.

²⁵⁸ S. F. 51 éves férfi közlése, Mezőfény, 2007. Jaczkó Fruzsínával közösen készített interjú részlete.

alatt a magyar nyelvű oktatást és a magyar nyelvű misézést az elsők között említették, de ugyanígy a magyar nyelvhasználat a kereskedelmi élet szintjén is jellemzőbb volt, olykor a magyar nyelv kommunikációs lehetőséget biztosított a románok és a svábok között. A sváb települések Romániához csatolásával a kereskedelmi és a hivatali ügyintézőkhez nélkülözhetetlenné vált a román nyelv ismerete. A nyelvhasználat alakulása új élethelyzetben tehát a legkülönbözőbb tényezők függvényében látható, így a sváb nyelv elhalása vagy éppen a magyar és a román nyelv használatának elterjedése kontextusfüggő, a saját életút függvényében alakul. Függ az egyén életkorától, de adott tájnyelvre stabil ismeretétől is úgy, mint az irodalmi nyelv bírásának mértékétől, továbbá képzettségi szinttől, élettapasztalatoktól, és még a gazdasági helyzetétől. De legalább annyira befolyásolhatja még a más/új nyelven beszélőkkel való kontaktusok intenzitása, mint azoknak a lehetőségeknek a megragadása, amikor az egyén eredeti nyelvén beszélőkkel tud kapcsolatot fenntartani. Ezen utóbbi intenzitása, a beszélgetések mélysége is nagymértékben előmozdíthatja az egyik nyelv előtérbe helyeződését a másikkal szemben. Végül az eredeti és az új nyelv hasonlósága, rokonsága esetében is felgyorsulhat a nyelvsváltás folyamata.²⁵⁹

2.3. VÉLEMÉNYEK A TERMÉSZETES ÉS MESTERSÉGES ASSZIMILÁCIÓ FOLYAMATÁRÓL

A 19–20. századi migrációtörténet szerint számtalan esetben láthatjuk a befogadó társadalom részéről előszeretettel alkalmazott társadalompolitikai eszközt, az asszimilációt mint konfliktuskezelő jelenséget.²⁶⁰ Az asszimiláció mikéntjét és milyenségét sok esetben elsősorban a nyelvhasználat és a nyelvsváltás vonatkozásában értelmezték, és csak a 20. század végi nézetek hozzák összefüggésbe az identitás kérdésével. Az elmagyarosítás problémakörén belül is inkább a magyar „anyanyelv” kérdésére fókuszálnak és nem az identitásváltásra.²⁶¹ Általában arra a kérdésre keresik a választ, hogy mesterséges vagy természetes asszimiláció ment-e végbe ezekben az eleve magától értetődő asszimilációs helyzetekben? A vélemények igen különbözőek és szélsőségesek. A magyarországi németek vonatkozásában azonban

---

²⁵⁹ Hans Gehl az elűzöttek németországi integrációjának és nyelvhasználatának értelmezése során vette figyelembe ezeket a faktorokat, amelyek nemcsak a szatmári sváb elszármazottak esetére adaptálhatók, hanem a helyben maradottakra is. A tényezőkről lásd Gehl 1999: 456.

²⁶⁰ Biczó 2011: 21.

²⁶¹ Vö. Seewann 2012/II: 79.

egyértelműen a kierőszakolt és a természetesen végbement beolvadás kérdése körül zajlott a legtöbb vita.²⁶²

Az általános értelemben vett asszimilációs helyzetet a szatmári svábok esetében sem hagyhatjuk figyelmen kívül, úgy, mint a többi dunai sváb térség németségénél, hiszen esetükben sem beszélhetünk vákuumoltan elzárt közösségekről, amely az új társadalmi környezetében sohasem próbálta volna meg a „másik pozícióját megérteni”.²⁶³ Ugyanakkor az egyéni döntésektől eltekintve számolnunk kell a saját közösség hatóerejével és a szemléletmóddal, amely az identitásváltó folyamat részeként az időszakosan felmerülő konfliktushelyzetek kezelésekor válik kérdésessé. Ebben pedig az asszimiláló és asszimiláns pozíciója változhat, gyakran felcserélődhet, hatásuk mértéke pedig különbözhet.

„Most már teljesen mindegy, teljesen mindegy. Tehát megbékéltek az emberek ezzel a gondolattal. Már nincsen ilyesmi. Ha kell, svábok vagyunk, ha kell magyarok vagyunk, tehát nem ilyen köpönyegforgatásra értem, hanem elfogadjuk, úgy, ahogy van. Az ilyesmi már jelentéktelen. Csak úgy néha, néha, mikor, esetleg nagyon-nagyon kiéleződik a vita egy-egy helyen. De mindig van egy bölcs, józan, aki mérsékelni tudja a társaságot. Én szerintem ez így is van rendjén. Nem kell ebből olyan nagy ügyet csinálni. De tulajdonképpen nem lehet mondani, hogy magyarok vagyunk, de azt se lehet mondani, hogy svábok. Mert az se vagyunk már teljesen, hogyha elvesztettük a nyelvet. Nem?”²⁶⁴

A két világháború közötti időszakban több alapvető kisebbségpolitikai kérdésnél példaként előtérbe került a szatmári svábok helyzete, amely a szakirodalmi háttér bizonyága szerint az összetűzések és nézetellentétek kontextusában egészen napjainkig megosztotta a véleményalkotókat. A tudományos és laikus írások ugyanis kettős értelműek, így a mesterséges és természetes asszimiláció mellett érvelők közül többen az előbbit vélték igaznak. Amíg a német nyelvű írások a kierőszakolt magyarosítás negatív mérlegeként írták le a folyamatot, addig a magyar sajtó kvázi szubjektivitása a spontán asszimiláció tételét hangsúlyozva a német népiségi mozgalom erőszakos germanizáló hatását sérelmezi.²⁶⁵

Baumgartner Bernadett ezt a helyzetet vizsgálva ír mindkét fél nézeteiről, így a két világháború közötti időszak német, és az 1945 után megjelent szatmári sváb származású szerzők által írott tanulmányokról, amelyek a szatmári kérdést, a kierőszakolt asszimiláció

---

²⁶² A természetes asszimiláció mellett érvelők egyik kiemeltjeként kell megemlíteni Paládi-Kovács Attila nézeteit, aki az 1850–1910 közötti magyar etnikum irányába való arányeltolódás értelmezését nem az 1880 utáni nacionalista kultúrpolitika, az iskolaépítés és a magyar államnyelv erőszakos terjesztésének eredményeként fogja fel, hanem ettől kézzelfoghatóbb tényezőket sorol fel. Három fő okot fogalmaz meg az asszimilációs folyamat megindulására: 1. a magyarok viszonylag magas természetes szaporulata; 2. a kivándorlás eltérő arányai az ország egyéb nemzetiségeinél, hiszen többségében nem a magyarok távoztak a történelmi Magyarországról; 3. az eleve asszimilációs különbözet: a kis csoportban érkező etnikumok a városok közelében hamarabb asszimilálódtak (ezt a folyamatot felgyorsította az iparosodás, a vasút és a közlekedési hálózatok fejlődése). A falvak szintjén természetesen ez egy lassúbb lefolyású jelenség. Paládi-Kovács 1991: 72.

²⁶³ Az „én” és „másik” pozícióját lásd Biczó 2004: 14, 11–19.

²⁶⁴ V. A. 51 éves nő közlése, Mezőpetri, 2007.

²⁶⁵ Vö. Baumgartner 2010a: 12, 79–85.

téziséből kiindulva taglalják, és a vizsgált csoportot az erőszakos magyar kisebbségpolitika áldozataként tüntetik fel.²⁶⁶ A felelősök keresésére adott válasz és a lokális társadalmi valóság nem minden ponton egyezik, mindezek ellenére a mindkét oldal nézeteit megvizsgálva vannak tények és tévedések. Nem lehet egyértelműen mesterséges és egyértelműen természetes asszimilációról beszélni.

„Hát ez a negyvenes évekbe, mikor a magyarok bejöttek ide, akkor. Addig mindenki svábul beszélt, mikor a magyarok bejöttek, akkor kétféle szakadtak. Volt, aki járt át magyar pártra. Voltak itt olyan verekedések, meg összeverekedtek a magyar meg a sváb. Hogy még, akkor még az izébe, a templomba svábul imádkoztunk és ott is akkor a fele hozzáfogtak, imádkoztak svábul, a másik fele magyarul, így a végén összeverekedtek, bent a templomba. Ez így volt, mikor a magyarok bejöttek. Addig nem volt itt probléma, mert, hát mindenki svábul beszélt. Mink a cselédektől tanultunk meg magyarul. Akkor itt család közt nem volt magyar beszéd, csak amikor muszáj volt valakivel magyarul beszélni.”²⁶⁷

Bindorffer Györgyi is gyakorlatilag mindkét hatást megfogalmazza, hiszen a magyar nyelvi asszimiláció irányába hatónak veszi azt a tényt, hogy az anyaországgal igen korán megszűnik minden kapcsolat (tehát a természeti környezet hatásáról ír), illetve megjegyzendő, hogy a svábok Németországból hozott dialektusainak nyelvi kiegyenlítődési folyamata a magyarországi gazdasági, politikai és társadalmi integráló és kényszerítő erő hatására állt meg.²⁶⁸

Az új környezet hatását és a németországi kapcsolatok megszűnését veti fel a természetes asszimilációs folyamat megindulásakor Merli Rudolf is, aki erre jó példának találja Mezöpetri esetét. A település sváb lakossága 1740-ben „*mint második generáció telepedtek le*” a szomszédos falvakból, így ennek a generációnak már nem volt kapcsolata elődeik egykori hazájával.²⁶⁹

Mindazonáltal meg kell jegyezni, hogy a szatmári svábok elmagyarosodása nem kizárólagosan természetes lefolyású és nemcsak a lokális szintű társadalmi élet megbontója volt, hanem intézményes kereteket is öltött, úgy, mint a szabadon választott német nyelvtanulás vagy a *regermanizáció – demagyarosítás*. Sárándi Tamás a két világháború közötti eseményeket a román állam által támogatott német népiségi mozgalom²⁷⁰ – élén a Gauamtal – és a magyar érzelmű hívek – a katolikus egyház törekvéseivel – az iskoláért folytatott küzdelmeként írja le. Az 1920-as években szinte minden sváb településen bevezették a német nyelvet, amelyet azonban helyi szinten nem mindenki preferált.²⁷¹ Az 1930-as évek végére a szatmári német településterületeken már csak két egyházi fenntartású

²⁶⁶ Baumgartner 2010a: 12.

²⁶⁷ C. I. 79 éves férfi közlése, Mezöpetri, 2003.

²⁶⁸ Vö. Bindorffer 2002: 16.

²⁶⁹ Merli 1999: 185–186.

²⁷⁰ A német népiségi mozgalom hatásáról lásd még 5.1.4–5. alfejezetekben.

²⁷¹ Sárándi 2009: 294–319.

magyar tannyelvű iskola működött, 26 szintén egyházi fenntartású iskolában pedig német nyelven oktattak. A *Deutsch-schwäbische Volksgemeinschaft*nak 26 településen egzisztált helyi csoportja, három községben alakítottak ki kultúrházat, egyes helyeken erre a célra termet béreltek.²⁷²

A mesterséges kontra természetes asszimiláció kontextusában Merli megállapítja, hogy mindig és mindenkor minden állam céljai között szerepel a kisebbségek „felszívása”, saját oldalára fordítása, amely érvényes Magyarországra és Romániára egyaránt. Merli erre példaként Straubinger írását hozza fel, amely szerint Magyarország mindezt „*cukros kenyérrrel*” próbálta elérni, Románia pedig hatalmi helyzetét kihasználva törekedett a visszánémetesítésre. A kérdés kapcsán Merli 3 csoportra osztotta a nyelvváltás és az identitás feladása tekintetében a szatmári svábokat:

1. tudatosan az elmagyarosodásra törekedtek,
2. tudatosan meg akarták tartani német-sváb identitásukat, és nem akartak és akarnak magyarokká válni,
3. nem politizáltak, így nem érdekelte őket a hovatartozás, csak a munka és az anyagi jólét biztosítása.²⁷³

Mindent összevetve a kutatások szerint a természetes asszimiláció mellett több érv szól. Már eleve minden kétség nélkül feltételezhetjük, hogy a migráció egyik legfontosabb velejárója az asszimiláció és az azt megelőző kulturális folyamat, az akkulturáció.²⁷⁴ A szatmári sváb települések földrajzi elhelyezkedése jelentős mértékben meghatározta az asszimiláció folyamatának intenzitását. Az általam vizsgált települések például szinte a leggyorsabban váltottak nyelvet, ugyanakkor érdekes jelenség, hogy mégis közöttük van az a kettő is, Mezőpetri és Kisdengeleg, ahol még napjainkban is hallani sváb dialektusban beszélő időseket. Ezen utóbbi esetében feltételezhetően a közlekedési elszigeteltség tette lehetővé a nyelvi elemek megtartását, Mezőpetri esetében pedig az identitásépítési folyamat részeként törekedtek erre. Az identitásformáló törekvések eredménye nyelvi kontextusban nem a sváb nyelv fenntartása lett, hanem a német irodalmi nyelv elsajátítása iránti igény felerősödése.

„És ezek az emberek küzdöttek a megélhetésért. Nem felelősek, mert nem küszködtek azzal, hogy kislányom, kisfiam, te most őrizd meg ezt a sváb nyelvet, ugyanis a másikkal érvényesült, mert ott fejlődött tovább. Evvel biztos, hogy nem foglalkoztak, hanem azt nézték, hogy most mán neked iskolába kell járni, ha meg mán iskolába jársz, akkor tanuld, meg azt a nyelvet, amelyken haladhatsz tovább. És ők ezt nem kényszerből tanulták, hanem ezt a 95%-a fontosnak tartotta. Írásbeliségük nem volt, a svábok tudták az imát. Amikor át kellett térni, persze, hogy nehéz megtanulni, mert nem könnyű magyarul se. Hát az egy olyan szöveg, hogy be kell vágni, mint egy verset. És nem

²⁷² Mindezekon túl egyébként 6 településen ekkor román (állami) iskola is működött. Tilkovszky 1999: 240.

²⁷³ Lásd Merli 1999: 183–184.

²⁷⁴ Kürti 2008: 523.

*tanulták meg és akkor tiltakoztak, hogy most már az imát is másképp kell mondani. De az élet ezt magával hozta, mert nem csak az imát kellett megtanulni, hanem a hétköznapi dolgokat, mindet.*²⁷⁵

Baumgartner szerint Szatmárnémeti és Nagykároly, mint két olyan központi település, amely magyar többséggel rendelkezett, befolyásolhatta a magyar nyelv erőteljes elterjedését, legalább annyira, mint az a tény, hogy nem alakult ki vagy fejlődött fel egyetlenegy sváb település sem, amely legalább hasonló mértékű központi szerephez jutott volna, mint az említett két magyar város. A gazdasági kapcsolatok, a modernizálódás sokkal nagyobb befolyásoló tényezőnek tekinthető, mint a központi vezető szervek hatása. Már a 19. század közepétől folyamatosan tágultak a kapcsolatfelvétel lehetőségei, amelynek következtében egyre több alkalom nyílt az addig zárt közösségben élő svábok magyarokkal való érintkezéseire. A kereskedelmi és gazdasági kontaktusok mellett egyre népszerűbb lett a magyar nyelvű sajtó, amely a magyar nyelvhasználat elterjedését szintén előbbre mozdította.²⁷⁶

Mindezek azt láttatják, hogy az iskolai és egyházi vezetők magyarosító hatása, amelyet egyébként számos, nem csak a szatmári svábokat érintő tanulmány hangoztat, nem kétséges, de nem kizárólagos.

„Itt a nagymamáék[nál] németül imádkoztunk. Amikor nagybőjt volt, úgy esténként németül imádkoztunk. De máskor a templomban, ott magyarul.”²⁷⁷

A magyar nyelv természetzerű használata, a sváb dialektus elhagyása és a német nyelvismeret elsajátításának megtagadása lokális szinten több forrásból ismert. Tempfli Imre Kaplony településről szóló monográfiájában az iskolaügy kapcsán közli az Egyházmegye Főhatóságának 1928. december 22-i leiratát, amely szerint a hívek kérésének megfelelően lehetőséget kell biztosítani a magyar nyelvű oktatásra, hiszen *„sem a szülők, sem pedig a gyermekek más nyelvet nem értenek”*.²⁷⁸

Tempfli az elmagyarosodással kapcsolatban szintén mindkét fél nézeteit sorra veszi. Sem az egyértelmű természetes és sem a mesterséges asszimiláció mellett nem teszi le voksát, hanem tényanyagokkal alátámasztva mutatja be azokat az érveket és ellenérveket, amelyek mindkettő mellett és ellen szólnak, majd az alábbiakra jut az egyház és az iskola elmagyarosító hatását illetően:

---

²⁷⁵ T. M. 62 éves nő közlése, Csanáros, 2003.

²⁷⁶ Vö. Baumgartner 2010a: 15, 22–23.

²⁷⁷ M. M. 81 éves nő közlése, Mezőpetri, 2006.

²⁷⁸ Tempfli 1996: 315.

„De, szerintem, ennek az iskolában így elősegített elmagyarosításnak nem lett volna sikere, ha szüleink, nagyszüleink meg tudták volna őrizni otthon, a négy fal között az anyanyelvet.”²⁷⁹

A magyar nemzeti öntudatra ébredés időszakában vonzóan hatott a svábok részéről az akkori korszellemnek hódolva a magyar nemzethez tartozás kifejezése, mind verbális és mind egyéb eszközök révén. Tempfli saját felmenője példáját mutatja be, amely szerint nagyapja, aki soha nem tanult meg magyarul, mindig jó magyarnak tartotta magát úgy, hogy soha nem tagadta meg sváb eredetét.²⁸⁰ A természetes folyamat indikátoraiként Tempfli mindezen túl a vegyes házasságokat, a magyar ajkú lakosság közelségét, az anyaországgal – Németországgal – megszakadt kapcsolatot és a nagyvárosok (Nagykároly, Szatmárnémeti, Debrecen, Nyírbátor, Tasnád) közelségét és hatását emeli ki.²⁸¹

Mindezeket összevetve tagadhatatlan a közvetlen etnikai környezet jelentős módosító ereje, amelyet mi sem bizonyít jobban, mint az a tény, hogy a szatmári sváb falvakban végbement asszimiláció mértéke is nagyban különbözött a földrajzi elhelyezkedéstől, a társadalmi környezettől és az interetnikus kapcsolatok mélységétől, milyenségétől.

„Tulajdonképpen, ez nekünk nem egy örvendetes helyzet. Tehát mi nem vagyunk ilyen szempontból jó helyzetben. Mert egyszerű lenne, magyar vagyok, mert annak születtem, és az vagyok. Nem? Vagy sváb vagyok, és... Szóval egy keverék vagyunk, és nem is keverék, mert édesapám is, meg édesanyám is, nem csak nekem, hanem a petrieknek, mind svábok voltak, csak a történelem így hozta. És még Romániában. Szóval nem egy egyszerű helyzet ez. Úgyhogy nem kell elítélni, hogyha egy gyerek mondjuk tizenvalahány éves korában nem tudja megmondani, hogy te most magyar vagy, vagy román. Nem tudja, mert nem érett még meg ahhoz. Lehet, hogyha engem is megkérdeztek volna ezelőtt 30 évvel, 35 évvel, én sem tudtam volna, hogy mi vagyok.”²⁸²

A sváb identitás ösztönös, majd tudatos fenntartása mellett jelentkező akkulturációs igény, amely a gazdasági és társadalmi környezethez való sikeres alkalmazkodásra való törekvésben manifesztálódott, alapvetően feszültséget okozott. Ezt a konfliktushelyzetet csak élesebbé tette a két világháború közötti időszakban elterjedt német népségi mozgalmak identitásmódosító hatása. Az identitás újrakonstruálásának és módosításának, vagy éppen megőrzésének történetében az egyik legintenzívebb időszak ez, amelynek emlékezete napjainkig erősen él az egyes sváb közösségekben.²⁸³

„...amikor megalakult az RMDSZ itt Petriben, már a helyi szervezete, akkor is olyan óvatosan jártak el az emberek, és hogy azért megszólta az idősebb generáció. Ilyen bölcs intelem: »Vigyázzatok, meg ne ismétlődjön ugyanaz, ami megismétlődött, az ami

²⁷⁹ Tempfli 1996: 247.

²⁸⁰ Tempfli 1996: 249.

²⁸¹ Tempfli 1996: 247–249.

²⁸² V. A. 51 éves nő közlése, Mezőpetri, 2007.

²⁸³ A témával kapcsolatban lásd Baumgartner 2010a: 26–27, 2012: 173–193.

megtörtént ezelőtt nem tudom én hány évvel, amikor szintén volt magyar párt, meg német párt és akkor nagy összetűzések voltak.»²⁸⁴

Ha az asszimiláció kérdését járjuk körül, akkor a mesterséges és természetes jelleg helyett sokkal inkább kellene a megértésre való törekvés/cselekvés részéről beszélnünk, úgy mint a befogadás, elfogadás és hasonulás mértékéről. Mindezek során ugyanis az egyéni döntés számít, még akkor is, ha a döntéshozatalt társadalompolitikai vagy egyéb társadalom-ökológiai ráhatás befolyásolja. Az asszimiláció így hermeneutikai értelemben vett olyan folyamatként értelmezhető, amikor a megértő célzatú párbeszéd szereplői a másokra vonatkozó ítéletalkotásra kényszerülnek. A másik pozíciójának megértő belátása különböző cselekvésekre készítetnek, amelyek mint asszimilációs stratégiák értelmezhetők.²⁸⁵

A hovatartozás egyéni döntés, amely gyakran egész családok kettéosztottságát eredményezi napjainkban, ahol a magyarságukat az alábbiakban fejezik ki: „*Sváb. Az a leszármazás. De mán az érzelem, az magyar.*”²⁸⁶ Ha a szülőföldről vagy szülőfaluról van szó, akkor egyként állnak ki mellette, etnikai/nemzeti hovatartozásuktól függetlenül, elsősorban származástudatuk alapján, amely összetartó erőként funkcionál, és svábságukra utal.

---

²⁸⁴ V. A. 51 éves nő közlése, Mezőpetri, 2007.

²⁸⁵ Lásd Biczó 2011: 29.

²⁸⁶ Cz. I. 79 éves férfi közlése, Mezőpetri, 2003.

III. FOGALMI KERETEK

3.1. IDENTITÁS ÉS HAGYOMÁNYŐRZÉS

A dolgozat az identitás társadalmi konstrukcióként történő értelmezése szerint járja körül a szatmári svábok hovatarozásának alakulását elsősorban az egyén és közösség viszonylatában, különös hangsúlyt helyezve a csoport 300 éves múltjában dokumentált többszöri identitásválságra. Ebből a folyamatból legnagyobb arányban az 1990-es fordulat után megfigyelhető „*ethnic revival*” jelenségére fókuszálva leginkább az identitás fenntartását szolgáló stratégiai megnyilvánulások, tudatos reprezentációk formáját veszi számba. Az identitás fogalmát mégis a szociálpszichológiai elméletekből kiindulva az eriksoni alapokra helyezve, de a krappmanni egyensúlyozó identitásfogalom felé hajolva gondoltam tovább. Az egyéni identitás alakulását saját választás eredményének látom, amely az egyén magával hozott tudása és az adott társadalmi hatóerők függvényében alakul.²⁸⁷ Az identitást tehát nem kezeltem egy megszilárdult állandóként, hanem az egyéni életutat befolyásoló hatóerők következtében módosítható és módosuló plasztikus történeti-történelmi entitásként, amely az egyén létezésének közösségi keretét is megadhatja. Az identitás nemcsak kategoriális képződmény, az egyénbe vésődött társadalmi pecsét, hanem életet szervező aktív dinamikus mag, amelynek mozgása előrehaladást jelent, az egyén önmaga alakítására, én-fejlődésére, így nemcsak a „*vagyok*” kifejezéssel leírható állapotra utal, hanem a „*lehetek*”, „*lennem kell*” sürgetését is tartalmazza.²⁸⁸

A társadalmi hovatarozás tudatát nem vizsgálhatjuk a hagyomány, a történelmi események, a kommunikatív és kulturális emlékezet nélkül, legyen szó ezek kapcsán kulturálisan kódolt vagy mesterségesen megteremtett szokásokról, amelyek a kollektív identitás keletkezését, de még fenntarthatóságát is feltételezik. Az ebben felhalmozott tudás és átadása – legyen az a továbbörökítés vagy a differenciálódás, illetve a másság tudatos reprezentációjának szándéka – pedig az összetartozás érzetét adja.

Az identitás és a hagyományörzés fogalmainak meghatározásához és összevetéséhez induljunk ki a két alapfogalomból. Az identitás fogalmának első, az élettörténeti koncepcióra vetített meghatározása után az elméletalkotók elsősorban az egyéni azonosulást csoportos és intézményes minták követéseként értelmezték, amelybe később az egyéni döntés, a spontán

---

²⁸⁷ Erikson értelmezésében az identitása az egyén aktuális kulturális és szerepmintákhoz való viszonyában alakul, Krappmann meglátása szerint az éppen zajló interakciók megfigyelésén keresztül formálódik. Lásd Bögre 2002: 57. A személyes identitás létrejöttét elemző társadalomtudományi kép módosulásáról lásd Erős 2001: 31–32.

²⁸⁸ Csepeli 1987: 374.

elhatározás és a személyes reflexió lépett be mint az identitás kifejezéséhez szükséges együtttható.²⁸⁹ Az identitás ilyen értelemben egymással folytatott interakciók eredményeképpen jön létre,²⁹⁰ amelyben az egyén alkalmazkodni kényszerül a csoport szabta követelményekhez. Az egyén csoporthoz való kötődése azonban nemcsak magatartásbeli változásokat jelent, hanem olyan mértékű azonosulást, ahol a célok, az értékek és a normák megegyeznek.²⁹¹ Mindezek kifejezésére számos dimenzió és motiváció áll rendelkezésre, ugyanakkor nemcsak azokra a külsődleges jegyekre kell itt gondolnunk, amelyek klisészerűen a téma kapcsán felsorolandók (viselet, zászló, dalok), hanem mindazokra, amelyeken belül vagy amelyek által az egyén otthon érzi magát. Mindezek intenzitása azonban állandó dinamikában létezik, amely a fenntarthatóság veszélyét is magában rejt. Preston ebben az értelemben az identitást instabil egyensúlyi állapotnak tekinti, amelynek egyik tényezője az egyén személyes tapasztalata, a másikat pedig a közsféra aktuális kihívásai képezik. Preston az identitás alakulásának folyamatát további három tényező szerint határozza meg, ezek pedig a lokális (*local* – mint helyszín, tér, helyi, helybeli), hálózat és a memória.²⁹² Az identitás kifejezésénél ilyen értelemben is érvényes hipotézisünk, miszerint a helyi kötődés (lokalitás), a kapcsolatok kialakítása, kiépítésének stratégiája (hálózat) és az emlékezet mint eszköz (memória) segít az identitás fenntartásában, amelyhez a reprezentáció mint önkifejezési mód nyújt megerősítést.

Amíg egy adott normarendszerben egyértelmű, hogy melyek azok a módok, amelyek az identitás egyensúlyának fenntartását elősegíthetik, addig a változást hozó marginális helyzetek mesterséges identitásfenntartó stratégiák kiépítését váltják ki. Ez az elgondolás elsősorban az Erikson és Krappmann elméletének egyik azon közös pontjára alapoz, amely szerint az egyén túl nagy követelményrendszernek van kitéve az identitás megőrzése szempontjából. Amíg Erikson elgondolásában ennek megoldása az identitás rögzítése, addig Krappmann véleményében az identitás éppen olyan helyzetek során alakul ki, amelyben az egyén változó elvárások közepette képes – éppen a nem túl szilárd identifikációjának köszönhetően – konfliktusokat feldolgozni.²⁹³

Az identitásmegőrző tevékenység megjelenési formája többféle lehet, éppúgy megtalálhatjuk a mitológiában és a vallásban, mint a mindennapi életben és a hétköznapi cselekvésekben. Az identitás fenntartását meghatározó ilyen cselekvések – a hétköznapi gondolkodásba beépülve – a múltat szimbolikus hatalommal ruházzák fel. Ennek összefoglaló

---

²⁸⁹ Niethammer 2001: 57–58.

²⁹⁰ Bausinger 1982: 11.

²⁹¹ Bausinger 1982: 13.

²⁹² Prestonra hivatkozik Bodó. Lásd Bodó 2006: 22.

²⁹³ Krappmann 1980: 107–108.

megnevezése hagyomány. Az eredet, az érdek és a konvenció, amely megerősíti a közösség identitását, felhívja a figyelmet a csoport egyediségeire és más csoportoktól való különbözőségeire.²⁹⁴

A hagyomány klasszikus megfogalmazásban „*a közösségi magatartásformák és objektivációk nem örökletes programja, a kultúra invariáns-rendszere, a kultúra grammatikája. A hagyomány jelenléte emberi közösségek létének feltétele; az élők világában egyedül emberi közösségek sajátja, amennyiben ezek élettevékenységét a genetikai kódokban rögzített programokon túl olyan szimbolizált jelrendszerek irányítják (pl.: nyelv), amelyek a megtanulás-elsajátítás folyamatában válnak a különféle típusú (szociális, etnikus) közösségek tagjainak birtokává, szervezik ezek viselkedését. A hagyomány nem egyéb tehát, mint e szimbolizált jelrendszerek összessége.*”²⁹⁵ Amíg a paraszti társadalom működésére ez a fogalmi keret elfogadottnak tűnt, addig a modernizálódott társadalmak szokásrendszerének áramlására egyfajta újraértelmezett formát kell alkalmaznunk, hiszen a hagyományból elhalt és a még hagyományozódás útján fennmaradt jelenségeket egyszerre kell számba vennünk, illetve erre alapozva felmerül a kérdés, hogy a felélesztés, revitalizálás fogalmának megjelenését is a hagyomány részeként kell-e, lehet-e értelmeznünk?²⁹⁶

A fentiek további kérdést generálnak, miszerint a hagyományőrzés az identitásformálás része lenne, vagy fordítva, esetleg ezek krízishelyzetben egymás kiegészítői lennének? Az identitás és a hagyomány egymással olyan kapcsolatban álló jelenségek, amelyek kölcsönösen igazolják, legitimálják és definiálni tudják egymást,²⁹⁷ nem marginális helyzetben a hagyomány az identitás folyamatos fenntartásának eszköze.²⁹⁸ Amíg a hagyomány átadásának természetes közegében az átadás-átvétel folyamata természetesen zajlott, addig az identitás fenntartása biztosított volt, hiszen a hagyományelemek állandó újratermelése szabadon, de szabályszerűen megvalósult. A hagyományozódás lefolyásának módosulásával az identitást biztosító elemek leépülését láthatjuk. A hagyományelemek felélesztése, mesterséges fenntartása révén ugyanakkor nem a folyamat visszafordításának megoldását kell látnunk, hanem egy újabb, a hagyományozódáshoz hasonlóan működő jelenséget, amely annak funkcióját kívánja átvenni, és amely az identitás megőrzésének eszközévé válik a kulturálisan

---

²⁹⁴ Vö. Siikala 1998: 2.

²⁹⁵ Istvánovits 1979: 393.

²⁹⁶ Ha Eriksen elméletére alapozunk, akkor a „*revitalizációs mozgalmak*” aspektusait teljesen új jelenségeknek tekintjük, még akkor is, ha az általuk közvetített kulturális gyakorlatokat „réginek” „képezzük”. Eriksen 2008: 122.

²⁹⁷ Voigt 2002: 560.

²⁹⁸ Hoppál 2008: 13.

plurálissá váló társadalmakban. Terminológiailag ennek a folyamatnak a megnevezésére alkalmazható a szokásrevitalizálás és az „*újratermelt hagyomány*”²⁹⁹ fogalma.

3.2. SZOKÁSREVITALIZÁLÁS

A *szokásrevitalizálás* fogalma a hagyományok felélesztésének kifejezése. Azt a folyamatot takarja, amelyben a „*revitalizált*” ünnepek³⁰⁰ jelensége kapcsán azok újratermelődéséről vagy újratermeléséről beszélünk a „*revitalizálódás*” során. A folyamat a helyi hagyományok újjáéledését tükrözi általában az emlékezetben meglévő elemek segítségével. Egy-egy lokális társadalmon belül jellemző módon jelenik meg a folyamatot indikáló aktív cselekvők csoportja, amelynek tagjai egyfajta aktoroknak tekinthetők, akik a szokások felelevenítése érdekében tevékenykedő egyénekként emelkednek ki a lokális társadalmakból. A csoportot tevékenységi körük alapján lehet a lokális közösségen belüli aktív résztvevőkként kezelni, és a tevékenység célzatából eredően, vagy sokkal inkább irányultságából fakadóan, lehet a csoportot *szokásrevitalizálók* névvel illetni. Olyan személyek tartoznak ide, akik nemcsak a mindennapi életükben vállalják fel a csoport kulturális mintáinak, etnikai karakterjegyeinek kihangsúlyozását, hanem tudatosan koncentrált, dinamikusabb cselekvésekkel jelzik létüket egyrészt a kívülállók, másrészt a saját csoporttagok felé. A hagyományörző csoporttól annyiban különböznek még, hogy nem végeznek speciális tevékenységet, és nem a tradicionális értelemben működő speciális (egyéni alkotásokból eredő) hagyományelemek felélesztését célozzák meg, hanem olyan szokáscselekményeket, amelyekkel egy közösség minden tagja képességeitől függetlenül is azonosulni tud. Olyan szokások felelevenítését valósítják meg, amelyek egykoron a mindennapok részét képezték.³⁰¹

A „*megalkotott*”, „*kitalált*” és az „*újratermelt hagyomány*” jelensége korántsem a 20–21. század vívmánya, annak ellenére, hogy a legtöbbet az elmúlt 50–60 év távlatában hallottunk róla. E fogalmak kontextusában alapvetően minden olyan élethelyzet értelmezhető, amely tudatos identitásépítő mechanizmusok működtetését feltételezi, és feladatként jelöli ki

---

²⁹⁹ Az „*újratermelt, kitalált, megalkotott hagyomány*” fogalmakat Erik Hobsbawm hagyománytermelés terminológiájára alapozva értelmezem. A tömeges hagyománytermelésről és a kitalált hagyományról lásd Hobsbawm 127–197. Magyarországi viszonylatban a teljesség igénye nélkül: Pusztai 2003: 9–23; Kovács 2006.

³⁰⁰ Vö. Schell 2009: 141. A fogalomhoz egyébként számos szinonimaként használt, leggyakrabban nem meghatározott terminust társítanak. Ezek meghatározatlanságára magyar vonatkozásban Juhász Katalin is felhívja a figyelmet. (Lásd Juhász 2011:161. A kategóriák kapcsán megemlíthető még Dan Lundberg és Ujváry Zoltán nézete, lásd 5.1. alfejezetben.)

³⁰¹ Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a csoporton belül nem lehetnek még a hagyományos technikákkal alkotó specialisták, hiszen a tagok foglalkozása ettől a társadalmi tevékenységtől független.

az egyes csoportok önreprezentációját, illetve eszközszerű alkalmazásával a tradicionális jelenségek kollektív tudaterősítő jellegének kiaknázását. Hiátus pótlásáról beszélhetünk, amely kifejezetten akkor jelenik meg, amikor egy adott kulturális környezet megváltozik, vagy amikor maga a kultúra hordozója kilép a korábbi életteréből és egy új társadalmi, illetve ökológiai környezet részévé válik. Ekkor az új kölcsönhatások révén „új hagyomány” kiépülésének lehetőségét, illetve kényszerét figyelhetjük meg a változások tükrében, függetlenül attól, hogy mennyire erősen ragaszkodik az adott csoport a magával hozott, internalizált szokáselemekhez.

Az identitását elvesztő vagy az elvesztéstől féltő közösségekben bevett gyakorlattá válik az új ünnepi alkalmak és vele együtt újszerű rituálék konstruálása, erősítvén ezzel csoportkohéziójukat, újrjelölve létüket az adott (korábban elfoglalt) térben, vagy éppen a gyökértelenség helyzetétől félve megkapaszkodási, fennmaradási lehetőséget kialakítva. A meglévők vagy „régiek” mellett „új ünnepek”, „újszerű szokások” bevezetésével találkozhattunk, amely új értelmezési keretek megalkotását igényelte a szaktudományos kutatók részéről. A „kitalált hagyomány” kontra „régik hagyomány”³⁰² két szemben álló pólusból kiindulva ugyan, de egységet alkotva határozta meg az új idők identitásörző gyakorlatát. Két forma valósult meg az egyes csoportok elbizonytalanodott léthelyzetéből kialakuló kulturális reflexiójában: egyrészt az újító gyakorlatformákat kapcsolták egy már korábban meglévő eseményhez – így keresve kapcsolódási pontot az újító gyakorlat saját csoporton belüli legitimálásához, másrészt az újító formákhoz megteremtették a múlttal való folytonosságot, ha az már megszakadt vagy csak csökevényes állapotában élt volna.³⁰³

Az identitásválság kríziskezelésének mintázatai körvonalazódtak ezekben a cselekmény- és eseménysorokban, amelyekben az elfeledett ünnepek, szokáscselekmények felélesztése mellett, mintegy megerősítő funkcióval új ünnepi rituálék megalkotását láthatjuk, és amelyek a 20. század végi, illetve a 21. század eleji társadalmi változások következtében kialakult lokális és etnikus kötődés, illetve marginális helyzetbe került, elvándorolt csoportok, személyek esetében a nemzeti – adott esetben etnikai – identitáshoz való kötődés újraértelmezésének szinte már követelményei. Ezeknek az ünnepi alkalmaknak a megteremtése alapvetően az elmúlóban lévő hagyományozódás rögzült gyakorlatainak hiányában, „pótcselekvésként” szolgálnak. Természetüknél fogva funkciójuk a múlt összekapcsolása a jelennel és a jövővel.³⁰⁴ A csekély számú konzerválódott³⁰⁵ szokás mellett

³⁰² Hobsbawm fogalmi meghatározására utal Schell Csilla is. Vö. Schell 2009: 141.

³⁰³ Schell 2009: 141–142.

³⁰⁴ Barna é. n.

³⁰⁵ Az egyén és népszokás kapcsolatában kimutatott szokásmegőrző személyek tevékenységére utalva használta Ujváry Zoltán a konzerváló kifejezést, megjelölve ezzel a bizonyos szinten, a hagyományozódás által

mint „megalkotott hagyományelemek” jelennek meg az eleve több pólus mentén felépített újszerű, illetve felújított ünnepi alkalmak, a „megalkotott hagyomány”, „újratermelt hagyomány” komplexumában.

3.3. REPRESENTÁCIÓ ÉS EMLÉKEZET

Az önreprezentáció dilemmája a valahova tartozás szükségessége és az egyéni választást korlátozó, túl erős társadalmi kötelekek közötti feszültségnek köszönhetően alakul ki.³⁰⁶ Ez a feszültség egyértelműen cselekvésre készíti az egyént sokszor oly mértékűt öltve, hogy az a környezetére is kihat, adott esetben saját közössége etnikus tudatának alakulását befolyásolhatja. Alapvetően egymásra hatásról beszélhetünk, amikor a környezet (legyen az társadalmi vagy ökológiai) befolyásolja az egyént, és ennek következtében vagy akár ezzel párhuzamosan is az egyéni reflexiók környezeti változásokat okozhatnak. Ebben a szituációban a reprezentáció fogalmát mint leképezést (*Abbildung*) vagy inkább megjelenítést (*Darstellung*) értelmezhetjük, ahol a képek, szimbólumok és jelek fogalmazódnak meg az adott vagy megváltoztatni kívánt környezetben.³⁰⁷ Ezek a helyekre, terekbe táplált szimbolikus manifesztációk az etnikai identitás sajátos reprezentációjaként is értelmezhetők, kimondottan nagy jelentőséget kaphatnak multietnikus kontaktzónában létező csoportoknál, ugyanakkor az emlékezet kontextusában, mint az emlékezet nyilvánossá tételének eszközei, emlékezeti helyként is funkcionálnak. A reprezentációk tehát felfoghatók mint az emlékezet által a múlthoz és a jelenhez köthető megnyilvánulások,³⁰⁸ amelyek által a kollektív tudatépítés részeként különböző objektumokhoz, tárgyi emlékekhez és társas összejövetelekhez köthető szimbolikus térkijelölés valósul meg. A reprezentációról ebben az értelemben beszélhetünk mint térben és időben elhelyezett konkrét tárgyakról, jelekről és jegyekről, eseményekről és cselekedetekről. Sajátosságok, amelyek valamely belső tudás, tudati állapot külső megjelenítései.³⁰⁹

---

fennmaradt szokások létét. Ujváry a konzerválni igyekvő egyének szemszögét „romantikusan” szemlélő törekvésnek vélte, ezen állásponttal egyetértve jelzem, hogy a konzerválódás fogalma nem jelenti a mindennemű hatástól mentes, vákuumolt lezárttságot, hanem adott szokás valamilyen formában történő fennmaradását, bizonyos variánsának kialakulását feltételezve. Minderről lásd Ujváry 1965: 515.

³⁰⁶ Bodó 2006: 23.

³⁰⁷ Vö. Holz 2006: 1. A megjelenítést – a kognitív és mentális értelmezéseken túl – a szimbólumok és jelek kontextusában alkalmazzuk, a reprezentáció fogalmáról ilyen összefüggésben lásd még Sandkühler 1999: 1384–1389.

³⁰⁸ Vö. László 2003: 160–164.

³⁰⁹ Vö. Jovchelovitch 2001: 178–179. Lásd még Marinka 2011a: 150.

Sperber értelmezésében a kulturális reprezentációk „*az adott csoportban lakozó mentális és nyilvános reprezentációk halmazának véletlenszerű alhalmazát képezik*”.³¹⁰ A mentális tartalmak nyilvánossá tétele feltételezi a kommunikáció jelenlétét,³¹¹ hiszen a verbális és nonverbális jelek alkalmazása a leghatásosabb reprezentációs módok egyike, amely egy adott csoport fennmaradásánál elengedhetetlen. Egy csoport létének feltételeként, kohéziójaként korábban számos tudományos diskurzusban az anyanyelv kizárólagos jelenlétét állapították meg.³¹² A nyelv szerepének jelentőségét nem is vitatjuk, hiszen mint kód olyan nyilvános reprezentációk összessége, amelyet egy közösségen belül tartósan alkalmaznak, ugyanakkor annak átalakulása ugyanúgy természetszerű lehet, mint az egyéb kulturális elemek módosulása. A szatmári sváboknál azt a jelenséget figyelhetjük meg, amikor a nyelv, mint jel és mint kommunikációs eszköz, veszít jelentőségéből, hiszen a sváb nyelvjárást felváltotta a magyar és az irodalmi német nyelv használata, ennek ellenére a csoport napjainkban is létezik. A nyelv módosulásával kialakítottak és alkalmaznak olyan egyéb jeleket, amelyek a nyelvtől függetlenül kommunikálják mentális reprezentációjukat. Az egyéni identitások egy közös kulturális kontextusban alakulnak, egy meghatározott közösség én-elbeszéléseinek készletében osztoznak, és az adott kultúrára jellemző szociális reprezentációk változatait képviselik.³¹³

A reprezentáció nyilvános jeleinek hordozói lehetnek templomaik, kápolnáik, német nyelven feliratozott síremlékeik, a deportáltak áldozataira emlékeztető szimbolikus sírok és emléktáblák, az egykori sváb betelepítésre emlékeztető táblák, valamint a hozzájuk kötődő társadalmi és vallásos megnyilvánulások, amelyek az emlékezetnek támpontot adva erősítik összetartozás-tudatukat és kijelölik helyüket a történelmi Szatmár területén.

Az emlékezet nyilvánossá tétele tehát egyben reprezentációs lehetőséget ad, amelynek sajátos motivációi vannak. A telepítés után röviddel kialakult és napjainkig kontinuos, konzerválódott jelenségeket, valamint az újszerű megnyilvánulási formákat, etnikus specifikumaikat külön vallási, történelmi és társadalmi motivációk alapján osztályozhatjuk. A motivációk között nem húzhatunk egyértelmű határt, hiszen azok közösen alkotják kultúrájuk reprezentációját.

A szatmári svábok, úgy, mint a legtöbb dunai sváb térség egyes lokális és regionális közösségei, ráeszmélvén a saját csoport teljes eltűnésének veszélyére, az elmúlt évtizedekben úgynevezett túlélési stratégiák sorát alakították ki. Felismerték azt a tényt, hogy

---

³¹⁰ Sperber 2001: 52.

³¹¹ Bódog 2008: 37.

³¹² Ez alatt értendők a „*Sprachinselvolkskunde*” képviselői. A témával kapcsolatban lásd Keményfi 2003: 20–23. A „*Sprachinselvolkskunde*” kritikai olvasatáról, az interetnikus kapcsolatokról lásd Weber-Kellermann 1978: 125–149.

³¹³ Pataki 2004: 42.

hagyományozott értékek nélkül lehetetlen identitásuk fenntartása.³¹⁴ A felmerülő identitáskrizisre kialakult kulturális reflexiók a szokások revitalizálásában, illetve újratanulás igényében manifesztálódott, amely által a korábban elhalt hagyományos szokáscselekményeket különböző forrásokra támaszkodva, sok esetben a kommunikatív emlékezetből merítve igyekeztek rehabilitálni. Ebben az identitásörző folyamatban kiemelt hangsúlyt kapnak azok az évkörön belüli társas események, amelyek valamilyen zenei hagyománnyal is összefüggésbe hozhatók, és amelyek a szatmári svábok identitásörzésében eszközként leginkább alkalmazhatónak bizonyultak.

A 21. században működő szatmári sváb ünnepi rend és az abban létező ünnepek funkcionálisan a tradicionális értelemben megszokott szokásrend lenyomatát tükrözik, de több ponton átalakult formában tárulnak eléink. Szerepük szerint kezeskednek az identitásbiztosító tudás közvetítéséért, fenntartásuk pedig garantálja az adott csoport tér- és időbeli összetartozását.³¹⁵ Ez a komplex hálózat, amely meghatározza a társadalmi és hozzá kapcsolódóan az etnikai-felekezeti hovatartozásuk alakulását, az ünnep – szokás – identitás kapcsolatrendszerében jól értelmezhető.³¹⁶ Ez a hármas meghatározza a csoportfennmaradás érdekében megfigyelhető tevékenységeket. Az identitásörzés egyik napjainkban legjelentősebb vonulata a már meglévő szokások, szokáscselekmények megerősítése, a régiek felélesztése (revitalizálása), illetve újak konstruálása.

A szatmári sváboknál a rendszerváltást követően egyre inkább a fent említettek jegyében törekedtek a legkülönfélébb ünnepi alkalmak nyilvánossá tételére. A nyilvánosságra hozatal szándéka esetükben az ünnep nagyságától és jelentőségétől függő mértéket ölt.³¹⁷ Az ünnepi rendben jól kirajzolódik a hatalom – de még mikroszinten a lokális vezető elit – érdekeltsége is.³¹⁸ A cselekvő szándék válik itt hangsúlyossá, amely az erre való törekvést jelenti.

Az identitásörzés sajátos formáit különféle reprezentációs stratégiákon keresztül tapasztalhatjuk meg, amely a szatmári sváb fogalmi körbe tartozás megjelenítéseként különféle cselekvéseket, eseményeket, viselkedési mintákat láttat.

A dolgozat további részében az itt összefoglaltak terjedelmesebb kifejtésére vállalkozom, annak a sajátos emlékezetkultúrának a tükrében, amely a szatmári sváb közösség kulturális identitásának elemeit képezi. Olyan eszközei (*Medien*) ezek az emlékezetnek,

---

³¹⁴ Vö. Bindorffer 2008: 12–13.

³¹⁵ Barna é. n.

³¹⁶ Idevonatkozóan pedig több dunai sváb terület feldolgozása mellett kiemelendő a Csilla Schell és Michael Prosser szerkesztésében megjelent tanulmánykötet, amely e hármas fogalmi kötődést hivatott kifejezni. Schell–Prosser (Hg.) 2008.

³¹⁷ Az ünnep akkor nyilvános, ha azt nyilvánosságra hozzák. Maurert idézi Schell. Vö. Schell 2009: 158.

³¹⁸ Vö. Barna é. n.

amelyek az egyén számára lehetőséget biztosítanak kulturális és társadalmi megtapasztalásban és tudásrendszerben való részvételre. Ugyanakkor éppen fordítva, az egyéni/személyes megtapasztalás és esemény az, amely az adott csoporton belül jelentéstöbblettel bír, és ezeken a mediális reprezentációin keresztül „táplálódik” bele az egyén a társadalmi rendszerbe. Ezek az eszközök nem pusztán közvetítőrendszerek, hanem olyan transzformátorok, amelyek speciális reprezentációin és narrációin keresztül strukturálják gondolataikat, érzelmeiket és cselekményeiket, ezáltal pedig az emlékezést. Az emlékezetkultúra médiái – mint a *rítusok* és *szokások* a múltat felidézik, és egyben orientációt nyújtanak a jövőben; az *emlékművek* és *emlékhelyeik* retrospektív és prospektív funkcióval egy közösség múltját ágyazzák az adott térbe; az *architektúra*, az *írásművek*, az *archívumok/múzeumok*, az *internet* – *emlékezeti terek* rendre az identitás fenntartását szolgálják.³¹⁹

---

³¹⁹ Vö. Gudehus–Eichenberg–Welzer (Hrsg.) 2010: 127–128. Az emlékezet eszközeiről és médiáiról általában lásd Gudehus–Eichenberg–Welzer (Hrsg.) 2010: 127–245.

IV. REPRESENTÁCIÓS STRATÉGIÁK

A valahova tartozás, árnyaltabban az egy adott csoporthoz tartozás nem az abban elfoglalt tagságot jelenti, hanem az egyén választását és döntését. Mindez állandó jelleggel fennálló egyensúlyozást kíván meg, amelyben az egyén saját helyét keresi és megtalálja az adott társadalomban, és ezzel együtt belső nyugalma is. Saját környezetének megértéséhez, a hozzá történő idomuláshoz, kategóriákba „szervezi önmagát”. Ez a kategorizáció kognitív folyamat, amely az események, közösségek, a tárgyak/objektumok rendszerezésével, szemléletmódjának kialakítását, szándékainak és cselekvésbeli döntéseinek megkönnyítését teszi lehetővé, ennek következtében pedig a csoportban elfoglalt helyét biztosítja. A csoporthoz tartozás mindig egyéni döntésen alapszik, a csoport etnikai identitása pedig a másik csoporttól való elkülönülésen.³²⁰

Az etnikai azonosság megjelenítésének klasszikus kategóriái, az etnikai hovatartozás és a másság reprezentációjának leglátványosabb megnyilvánulásai, amelyek mentén nemcsak a saját csoporton belülré irányulva, hanem a differenciáltság érzékeltetésére lehet megfogalmazni válaszként a „*Mit takar a szatmári sváb fogalom a 20–21. század fordulóján?*” kérdésre. Mindez több, egymással összefonódó dimenzióban vetül elénk, hiszen komplex hálózatként tartalmazza az adott csoport kulturális sajátosságait, amelyek mentén körvonalazható a szatmári sváb entitás. Így az alábbiakban a történelmi dimenzió (4.1.) bemutatását követően a vallásos (4.2.) és a társadalmi dimenziók (4.3.) alakzatait mutatom be, érzékeltetve ezen dimenziók összefonódását. A történelmi dimenzióba kategorizálható megnyilvánulások ugyanúgy átszövik vallásos és társadalmi életüket, mint ahogy az utóbbiak befolyásolják a történelmi tudat nyilvánosságra hozatalának mikéntjét is.

4.1. TÖRTÉNELMI DIMENZIÓ

A történelmi dimenzióban megragadható jellegzetességeket két nagyobb tematikus egységre bontva mutatom be, így a legtöbb szokáscselekmény és tevékenység leírása egyfelől a telepítéshez kapcsolódó emlékeztettermelésre, másfelől a kollektív trauma – a deportálás – lezárásának eszközeként megjelenő történelmi tudatépítésre helyezi a hangsúlyt.

4.1.1. A szatmári svábok eredettudata és a betelepítés évfordulói

A betelepítés nagy évfordulóinak megünneplése az egyes települések viszonylatában több időpontot jelöl ki, mivel az egyes települések első sváb telepeseinek megjelenését veszik

---

³²⁰ Vö. Huber 2003: 91–93.

alapul, így a telepítési évfordulók 200-250-300 éves megünneplése településenként temporálisan eltérő ünnepek megrendezését jelenti. A csoportszerveződés szempontjából a szatmári svábok kollektív telepítési évfordulóját az 1712-től számított első betelepítéshez mérten nézik, amelynek ünnepeit a 20. században már nyomon követhetjük.

A csoport 225. telepítési évfordulója például nemcsak jól dokumentáltsága miatt kiemelendő, hanem ideológiai háttérével fogva is említésre méltó mint óriási „*népünnepély*”. Az 1937 augusztusában, Nagykárolyban tartott ünnepeken 3600 szatmári sváb jelent meg, meghívott, közreműködő vendégeik pedig Hugo Moser és a Romániai Németek Népkegyességének képviselője, a román állam részéről Nagykároly polgármestere és főbírája voltak. A magyar érzelmű szatmári svábok nem vettek részt.³²¹ Az évforduló ünnepeinek megrendezése akkor kiváló lehetőséget nyújtott a német népiségi tudat csoportszintű erősítéséhez, de nem belülről eredő közösséggé szerveződés igényével, hanem felülről generált és kívülről érkező motivációval.

A 250 éves évforduló nyilvános megünneplése lokális szinten csak kevés településnek adatott meg, a regionális értelemben vett nagyobb ünnep (1712–1962) megvalósítása pedig a szocialista érában nem volt egyszerű. Az elszármazottaknak Németországban viszont lehetőség nyílt saját ünnepük megszervezésére. Mindehhez saját kiadású kötetekben tették közzé a telepítés történetét, illetve a települések és alapvetően a szatmári svábok szokásvilágát. Az első betelepítés 250. évfordulójára jelentette meg például Stefan Schmied 1962-es kötetét a szatmári svábok történetéről.³²²

A telepítési évfordulók lokális szintű megünneplése a 20. század végén már külön ünnepi alkalmat kialakítva emléktábla vagy emlékmű létesítési rituáléval együtt valósult meg. Az emléktáblák elhelyezésének terét a templom mint legfontosabb közösségi tér, gyakran a templomkerttel együtt biztosította. A szakaszi emléktáblát például az elszármazottak finanszírozásának köszönhetően 1999. augusztus 8-án avatták fel, a község 250 éves telepítési évfordulója alkalmából. Az elszármazottak ezzel egy időben a deportálás áldozatainak állított emlékmű renoválását is megvalósították.³²³ [8.4./12–13. kép]

A regionális szintű kollektív telepítési évforduló 2012-ben 300 éves jubileumot jelentett. Az évforduló megünneplésének jelentőségét a már megelőző években láthattuk, hiszen a terephelyszíneken tapasztalt készülődés mellett több tudósításban hallhattunk a szatmári sváb delegáltak látogatásáról, illetve egyeztetéséről a Dunai Svábok Központi Múzeuma (*Donauschwäbisches Zentralmuseum, Ulm*) és a szatmárnémeti Szatmár Megyei

---

³²¹ Vö. Baumgartner 2010b: 184.

³²² Schmied 1962a.

³²³ Reizer 1999: 273–274.

Múzeum munkatársaival. A róluk szóló online lapokban megfigyelhető diskurzus nemcsak a készülődést és az ünnep jelentőségét tükrözte, hanem a tudatos identitásformálás jellegét is megadta. A megjelent írások főcímei nem feltétlenül a vizsgált csoport egy-egy tagjától származtak, mégis a cselekvésre készítés motiválását érezhetjük bennük. A „Svábok örömmünnepe”³²⁴, „Ünnepség a svábok betelepülésének évfordulója alkalmából”³²⁵ és „Az identitás megőrzéséért”³²⁶ címszavak rendre azt közvetítették, hogy egy 300 éves múltra visszatekintő csoport létezik a történelmi Szatmár területén, amely a 21. századelő (számukra) legnagyobb ünnepségére készül. [8.4./2–8. kép]

A telepítési évforduló térségi központi ünnepsége Nagykárolyban és Szatmárnémetiben zajlott, amelyet felülről generált, de már saját, a csoporthoz tartozóktól eredő kezdeményezésről beszélünk.³²⁷ A háromnapos rendezvény Szatmárnémetiben kezdődött a telepítési évforduló alkalmából készített zászló felszentelésével, illetve a deportálás áldozatainak szentelt emléktábla felavatásával.³²⁸ A rendezvény a Károlyi család nagykárolyi kastélyának udvarán emlékműavatással folytatódott, majd ezt követően nemzetközi szimpózium keretében ismerhette meg az ünneplő közönség a 300 év néprajzi és történelmi vonatkozású tudományos vizsgálatainak eddigi eredményeit.

A szimpózium szervezése az évforduló kapcsán nem az első alkalommal történt, hiszen már a 280. évfordulóra szervezett ünnepségen (1992. július 11–12.) is figyelmet szenteltek a szaktudományos kutatók munkáinak, így a szatmárnémeti Szatmár Megyei Múzeum adott otthont a tanácskozásnak és egy „kulturális-etnológiai” kiállításnak is, amelyen többek között Mezőpetriből származó berendezési tárgyakkal installált szobabelsőt láthattak. A programsorozat részeként kerekasztal-beszélgetést tartottak a tudományos értelemben többnyire laikus, ám a csoportvezető elithez tartozó elszármazott és helybeli képviselőknek, akikkel nemcsak a történelmi múlt eseményeit idézték fel, hanem körüljárták a „*menni vagy maradni*” problémakört, amely a térbeli hovatartozás kríziskezelésének megoldására keresett jövőt (fennmaradást) biztosító megoldást.³²⁹

---

³²⁴ „Svábok örömmünnepe” <http://nagykaroly.szatmar.ro/index.php?p=news&act=show&cid=39434> (Letöltve: 2012. 12. 08.)

³²⁵ „Ünnepség a svábok betelepülésének évfordulója alkalmából” http://nagykaroly.szatmar.ro/Unnpseg_a_svabok_betelepulesenek_evforduloja_alkalmabol/hirek/39426 (Letöltve: 2012. 12. 08.)

³²⁶ „Az identitás megőrzéséért” <http://www.vasarnap.katolikhos.ro/22-szam-2012-majus-27/623-panorama/1376-az-identitas-megrzeseert.html> (Letöltve: 2012. 12. 08.)

³²⁷ Szatmárnémeti ugyan nem tartozik a szatmári svábok egykori „nyelvszigeti tömbjéhez”, de mint a megye központi települése feladatának érezte – már csak az ott működő múzeum tevékenységi profiljához illően is – az évfordulós ünnepségek megrendezését.

³²⁸ „A sváb deportálások...”

http://www.szatmar.ro/A_svab_deportalasoknak_emleket_allito_tablat_avattak/hirek/49903 (Letöltve: 2012. 12. 08.)

³²⁹ Hehn 1992: 206–211.

A 300 éves évforduló ünneppsorozatának kapcsán tehát újra nyilvánvalóvá vált a néprajzi és történelmi tudományos kutatógárda eredményeinek elismertsége a vizsgált csoport részéről, illetve a tudományos feldolgozások eszközszerű alkalmazásának igénye az identitásörzés folyamatában. A nagykárolyi kastély ez idő alatt például helyet adott egy kisebb – muzeológus szakemberek által installált – kiállításnak is, amely a szatmári svábok tárgyi emlékeit mutatta be. A meghívott vendégek között nemcsak az elszármazottak, illetve az elszármazottak közösségét összefogó „*Landsmannschaft*” vezetősége volt jelen, hanem a telepítő grófok leszármazottjai is, akik külön program keretében látogatták meg a Mezőpetriben 1993-ban létrehozott sváb tájházat. A programsorozat részét képezte a sváb települések „hagyományörző” csoportjainak felvonulása – a telepítési évfordulók és a sváb találkozók alkalmával már megszokott lokális felvonulások makroszintű formájaként – a sváb tradicionális attribútumok markáns kihangsúlyozása érdekében. A felélesztett fűvőszenekezők részéről ismert polkadallamok hangzottak el, amelyre az egyes településekről delegált, alkalomszerűen összehívott vagy már néhány éve folyamatosan egzisztáló tánc csoportok mutatták be repertoárjukat.

A telepítéstörténet jelentőségét jelzi a telepítő grófoknak szentelt mitikus képzetalkotás is. Az első telepítő, gróf Károlyi Sándor alakjának kultikus ábrázolása a kollektív emlékek társadalmi használatának egy példáját tükrözi, amelyben Károlyi gróf mint „uralkodó” és mint „népi hős” jelenik meg. A vele kapcsolatos megnyilvánulások egyértelműen mutatják, hogy miképpen használható a múlt, a társadalmi emlékezet és a mítosz – ez esetben a betelepítés „legendája” – az identitás meghatározásában.³³⁰ A Károlyi család felé mutatott tiszteletadás a kaplonyiak részéről például a kripta előszeretett látogatásában is manifesztálódik, de érzékelhetjük ezt a nagykárolyi kastély közösségi térként való használatában is.³³¹ [8.4./9–11. kép]

A telepítők mellett olyan személyek heroizálását is felfedezhetjük, akik a csoportfenntartás érdekében tevékenykedtek. Itt olyan egyének magasabb státuszra emelése körvonalazódik, akik a telepítés eseményeinek feltárására, illetve leírására törekedtek.³³² A szatmári svábok telepítéstörténetét kutató és megíró Vohnász István személyét illetően tapasztalható például ez a fajta megbecsültség. A szülőfalujában, Mezőpetriben felállított emlékmű Vohnász munkásságának méltó emléket állítva jelzi a történelmi múlt

---

³³⁰ Vö. Burke 2001: 12, 14.

³³¹ Lásd bővebben jelen dolgozat 5.3.5. alfejezetében.

³³² A kálmándi Joseph Solomayer professor emeritus nevét például életében és halálát követően is tisztelet övezte. Leginkább azzal emelkedett ki az elszármazottak köréből, hogy egy alapítványt hozott létre, amellyel a szülőföldön élők megsegítését kívánta szolgálni. De idesorolható Merli Rudolf tevékenységének elismerése is, aki Vohnász Istvánhoz hasonló módon mint a szatmári svábok kutatója írta be magát a vizsgált csoport történelmébe.

fenntartásának jelentős szerepét. A háromnyelvű emlékoszlop feliratából egyértelműen ez a kettősség olvasható ki:

*„Sein größtes Verdienst besteht in der Darstellung der Ansiedlungsgeschichte des Sathmarer Schwaben, ihrer Mundart und ihrer Sitten.“*³³³

Az emlékoszlopot 1995. augusztus 5-én avatták fel Mezőpetriben, ahol a település testvérvárosainak képviselői is megjelentek. Az ünnepségen Merli Rudolf atya három nyelven méltatta Vonház István professzor nagyra becsült munkásságát. Ezután a nyelvész professzor posztumusz kapta meg a település díszpolgári címét, amelyet az akkori polgármester asszony Vonház Salzburgban élő lányának nyújtott át. A családtagok közül többen részt vettek az ünnepségen és megkoszorúzták az emlékművet.³³⁴ [8.4./14–15. kép]

A betelepülési évfordulók kapcsán tehát többféle rítusalkotást tapasztalhattunk. Az egyes települések sajátos ünnepségei mellett – mint például a vállajiak emlékpark létesítése – a központi regionális értelemben vett ünnepségsorozatok mint felülről generált jelenségek az identitásörzés folyamatának egyik legkiemelkedőbb részeként valósultak meg. [8.4./19. kép]

A szülőföldön történő megemlékezések természetesen kiegészültek az elszármazottak új lakhelyén megrendezett ünnepségeivel, így külön programsorozaton vehettek részt Ulmban. Az ünnepségek többszintű megszervezése ténylegesen jelezte az évforduló jelentős szerepét, ugyanakkor egyértelművé tette a cselekvő szándékot, a tudatos önreprezentációt.

Az ünnepségeknek mint a ceremoniális kommunikáció szituációinak rítusai közvetítő csatornákként működnek, a csoport identitásrendszerének elevenen tartását szolgálják, hiszen az önazonosság tekintetében releváns tudásanyagot továbbítják. A ceremoniális kommunikáció szerepe ugyanis az identitásbiztosító tudás forgalomban tartása, illetve reprodukálása.³³⁵ Ilyen értelemben a minél gyakoribbá váló és sokrétű – a legkülönbélebb – ünnepségek megrendezése, nyílt terekre vitele a vizsgált csoport társadalmi identitásának fenntartásához szükséges tudásközvetítő közegét adja. Az új ünnepi gyakorlat kialakításának igénye ezek szerint az identitásbiztosító elemek tudatos bővítését jelenti, hiszen az abban szereplő rítusok hagyományoszerű, most már évről évre való megtartása az új hagyomány kialakulását és ezzel együtt a csoport etnikai karakterjegyeinek egy újabb alkotóelemét láthatjuk kibontakozni.

---

³³³ Legnagyobb érdeme a szatmári svábok telepítéstörténetének feltárása, nyelvjárásuk és szokásaik leírása [saját fordítás].

³³⁴ Merli 1995: 278–280.

³³⁵ A ceremoniális kommunikációról lásd Assmann 1999: 142.

4.1.2. A deportálás emlékezete

Új ünnepi gyakorlat vagy „újszerű hagyomány” kialakulásáról beszélhetünk, amikor a társadalmi amnéziából kifejlődő újfajta reprezentációt említjük, amely a második világháborút követő deportálást övező 21. századi rítusalkotásokban manifesztálódik. Az 1990-es fordulat után röviddel kialakuló újszerű kollektív megnyilvánulás során számos sváb település a deportálás áldozataira emlékezve emlékmű-állítatási ünnepséget szervezett és emlékező rituálét hozott létre, amelyet évről évre, hagyományszerűen megtartanak. Amíg több dunai sváb területen ehhez hasonló rangon jelenik meg a kitelepítés tényének szimbolikus megjelenítése,³³⁶ addig itt a kényszermunkára elhurcoltaknak állítanak emléket, hiszen utóbbi a vizsgált csoport esetében nagyobb áldozati létszámot követelt.

A települések közül először Kisdengelegen 1992-ben állítottak emlékművet, majd három évvel később nagyobb ünnepi rituáléval egybekötött találkozót szerveztek Mezőpetriben.

„A deportáltak megemlékezése újkori, tulajdonképpen régebbi, mert visszavezethető. Tehát a deportáltak hálából, minden évben, ahogy hazajöttek, egy misét mondattak, sőt nem is csak egyet, hanem kettőt is. Mert valaki szeptemberben jött haza, és valaki 5 évig volt és az nem tudom, talán januárban jött haza, úgyhogy volt, hogy kettő is volt. De egyet mindig mondtak, ahogy hazaértek, ők hálából mindig mondattak egy misét. Na, most ez külön volt, tehát Mezőpetribe, a mezőpetriek mondták a petri templomba. Úgyhogy így kollektíven, tömegesen, kollektíven, hogy mondják azt? [– Közösen. – MM] Közösen az összes megyéből a svábok, hogy megemlékezni, ezt a régi rendszerben nem csinálták. Tehát úgy, hogy újságokba hirdessék, na, hogy találkozó vagy ilyesmi. Akkor legelőször Petriben csináltunk egy ilyen közöst 1995-ben. Az Önkormányzattal, Fórummal, Múzeummal közösen, és akkor a kultúrotthonba. Tehát volt egy mise a templomba, ahol a környező falvak, tehát a Károly környéki falvak deportáltjai jöttek el. Akkor még sokan voltak. És volt egy mise értük, egy hálaadó mise, meg akkor a temetőben a deportáltak emlékműve van, ottan akkor egy tisztelet és koszorúzás és utána meg volt nekik egy kis ebéd, meg egy kis multság a kultúrotthonba. Az volt az első, és azóta minden évben egy-egy más településen ezt a megemlékezést megcsinálják január végén. Azóta minden évben.”³³⁷

Az egyre gyakoribbá váló ünnepségek sorába folyamatosan bekapcsolódtak a környező sváb települések, és a szomszéd falvak példáját követve rendre megalkották saját ünnepi alkalmukat. Így például 2006-ban Kálmánd településen lehattunk tanúi a temetőkertben elhelyezett emlékmű avatásának, majd vendégei a közös ebéddel záródó ünnepségnek. A 2009-es „találkozás az élőkkel” Kaplonyban élő történelemóra keretén belül valósult meg,

³³⁶ Lásd például Schell é. n.

³³⁷ N. M. 57 éves nő közlése, Mezőpetri, 2009.

amely annyiban különbözött az előző alkalmaktól, hogy itt tudatosan szerveztek összejövotelt a fiatalok és a legifjabbak, valamint az élménygeneráció tagjai között. Ennek következtében az ifjabb generáció tagjai az *oral history* szabályrendszerében nyerhettek ismereteket a számukra már történelmi múltnak számító eseményről.³³⁸

Az emlékművek létesítése a temető- vagy templomkertben az esetek többségében az elszármazott szatmári svábok finanszírozásából valósul meg, funkciójuk pedig a történelmi múltba ágyazott emlékezet, illetve a „*sorsüldözött*” vizuális értelemben vett diszkurzív pozíciójának kivetítése.³³⁹ Az emlékművek avatását követő évfordulókon a megemlékezések szentmisével kezdődnek, majd az emlékmű megkoszorúzásával és társas összejövotellel, élményelbeszéléssel folytatódnak. A történelmi esemény narratív reprezentációi itt elsősorban a saját csoporton belüli fiatalabb generációnak szólnak, mintsem a kívülállóknak, hiszen az ekkor kialakuló beszélgetések során a kollektív történelmi tudás egy része interpretálódik. A nyilvánosság felé vetítve az etnikai identitást kifejező szimbolikus térfoglalással egyszerre a múltidézés és a szimbolikus elégtétel is megvalósul. A megemlékezések olyan emlékező rituálék, amelyek elsődleges feladata a múlt egyszerű kimondása és annak lezárása,³⁴⁰ és nem pedig a felelősök keresése. [8.4./22–24. kép] Amíg a legtöbb emlékművön az elhunytak neveit jelenítik meg, addig a mérki emléktábla monumentalitását annak köszönheti, hogy a településről elhurcolt összes lakos nevét feltüntették, így az emlékmű funkciója – az áldozatokra való megemlékezés – nemcsak az elhunytakra értelmezhető, hanem a túlélők életének tragikus átalakulását is kifejezi.

Egy időben egyszerre több település is megszervezi saját megemlékezését, és minden évben egy település vállalja a központi ünnepség lebonyolítását. A 2002. február 2-án megtartott csanálói ünnepségen így például a helyi élménygeneráció tagjai mellett meghívott vendégek voltak a mezőfényi, a nagykárolyi, a mezőteremi, a mezőpetri, a kaplonyi, a mérki és vállaji deportáltak.³⁴¹

A szatmári sváb települések a 20. század végére, de leginkább a 21. század elejére kialakították saját ünneplő rituáléjukat, amelyen keresztül a deportálás tényét és az áldozatok emlékét állíthatják középpontba. Az új ünnepi gyakorlat részét képezi egy emlékmű emelése, amelyet azután hagyományyszerűen évenként megtartott ünnepségsorozat követ.

Az identitás nélkülözhetetlen része a múlttal való folyamatos szembenézés.³⁴² Az emlékezet fenntartása és nyilvánossá tétele ennek egy jelentős részét képezi, a megalkotott

---

³³⁸ Fr. Szilveszter OFM 2009.

³³⁹ A magyarországi németek diszkurzív pozíciójáról lásd Propsz 2005.

³⁴⁰ Vö. Fejős 1996: 133.

³⁴¹ Vö. HB [Helmut Berner] 2002: 28–30.

³⁴² Krappmannra utal Bögre. Lásd Bögre 2002: 62.

rítusokon keresztül lehetővé válik a belső, egyéni emlékezet társadalmi értelemben való megosztása és ezzel együtt a kollektív emlékezet fenntartása is.³⁴³ Az ünnepek identitásőrző hatása napjainkban pontosan ezek mentén értelmezhető. Az emlékezet nyilvánosságra hozatala által a hovatarozás érzetével adja a közösségformálás lehetőségét, amelynek működését jelzi a résztvevők nagy létszáma. Az élménygeneráció legutolsó tagjai mellett a közvetetten érintett családtagok, utódok viszik tovább a sorsközösség fenntartásának igényét, az emlékművek állíttatásával és a megemlékezések fenntartásával.

A történelem iránti igényt a jelen motiválja, az idesorolandó tevékenységek során a múlt letétbe helyezése történik meg.³⁴⁴ Az emléktáblák, emlékművek telepítésével emlékeznek, és az emlékezéssel a múltat igyekeznek tevékeny módon a jelen nemzedékeknek továbbadni.³⁴⁵ A deportálás emlékezete kapcsán hosszú ideig egyéni emlékezetéről és kollektív felejtéséről beszélhettünk, hiszen majdhogynem az élménygeneráció kihalásáig kellett várni, ezen történelmi esemény kollektív kivetítésére, még akkor is, ha az elmondás szerint templomi megemlékezést tartottak az elhunytakért már a szocializmusban is. Ez még, ha közösséginek is számított, akkor is zárt keretek között zajlott, a nyilvánosságra hozatalhoz több mint egy generációnyi időnek el kellett telnie. Az események kommunikatív emlékezetének hordozói ugyan kihalnak, de addigra a történelmi eseményhez kialakult ünnepi hagyomány már az adott csoport kollektív emlékezetének egy újabb szegmensévé alakul, amely már a térben megszilárdult, fixált pontot ad a közösség számára.³⁴⁶ A közösség identitását meghatározza ez a trauma, amely nemcsak az áldozatok, hanem a velük azonos identitást választók traumája is lesz, így az élménygeneráció közössége a kollektív identitás részévé válik. Az elődök traumatikus története befolyásolja az utódnemzedéket, a trauma továbbadásával öntudatlan választás alapján épül be a következő generáció „alap-identitásába”.³⁴⁷ Amíg az élménygenerációnál ez a trauma hosszú ideig lappangott, addig a következő generáció esetében a közösség újraszerveződésének egyik alapját képezte.³⁴⁸

Ezek a telepített emlékezeti helyek nemcsak történelmi vonatkozásban jelentik a csoport összetartozásának térbeli leképeződését, hanem az egyéb identitáskategóriák részelemei is lehetnek, így a vallási és a társadalmi kategorizáció markáns reprezentánsaiként is besorolhatók. Nemcsak történelmi fenomének, hanem kulturálisan kiterjedt jelenségek, ahol a

---

³⁴³ Az egyén életében természetesen különbséget kell tennünk a rítusok között, a kifelé közvetítés szempontjából eleve léteznek olyan rítusok, amelyek univerzálisan működők, és vannak olyan személyes rítusok, amelyeket semmiképp sem osztunk meg. Lásd Shore 2010: 143–144.

³⁴⁴ Keszeg 2007: 40.

³⁴⁵ Erős 2001: 113.

³⁴⁶ A kommunikatív emlékezet közelmúltra vonatkozó tulajdonságáról és a kollektív emlékezet a múlt szilárd pontjaira való irányultságáról lásd Assmann 2002: 51–52.

³⁴⁷ Takács 2013: 13, 15–16.

³⁴⁸ Lásd erről Takács 2013: 15–17.

szakrális és profán keveredését láthatjuk.³⁴⁹ Ez a tulajdonság viszont az általunk taglalt további dimenzióknak is sajátja. Nem egyszerű a külön csak történelmi, vallási vagy társadalmi keretek között egy-egy téma bemutatása, így a továbbiakban vázolt vallási dimenzió elemei is kapcsolódhatnak további kategóriákhoz is. Mindez legfőbb bizonyítéka annak, hogy itt nem beszélhetünk külön elhatárolt kategóriákról, hanem egy olyan hálózatról, amelynek többtényezős és többszörösen összetett elemei alkotják az egyén és a közösség hovatartozásának sajátos karakterjegyeit.

4.2. VALLÁSI DIMENZIÓ

A vizsgált szatmári sváb települések többségében a vallás mint az egyik legintenzívebb összetartó erő jelenik meg. A vallás esetükben az etnikum szinonim fogalmaként értelmezendő, hiszen egy regionális és lokális szinten is megvalósuló felekezeti, etnikai és nemzetiségi megoszlással találkozunk,³⁵⁰ ahol a szatmári régió magyarsága elsősorban református, svábsága pedig katolikus felekezetű.³⁵¹ Az ugyanebben a közegben élő románság esetében pedig ritkábban görög katolikus, gyakrabban ortodox felekezetű gyülekezetet értünk. Természetesen a felekezeti elkülönüléssel kapcsolatban sem beszélhetünk egyértelmű homogenitásról, de az identifikáció kérdésköre egy-egy ilyen multietnikus térségben elsősorban a felekezeti hovatartozáson keresztül fogható meg leginkább.³⁵²

Egy ilyen kulturális, etnikai és felekezeti kontaktzónában felmerül a kérdés egyfelől, hogy melyek azok az egyéni és közösségi vallásgyakorlási formák, amelyek integrálják és másoktól differenciálják a Szatmárban élő többségében elmagyarosodott svábokat? Ha mindezt az első betelepítéstől eltelt 300 év távlatában nézzük, akkor további kérdésként fogalmazódik meg a szakrális térfoglalás jelentősége, és az ezzel összefüggésben álló reprezentációk szerepe, amelynek első mozzanata a saját templom mihamarabbi emelésének szorgalmazása a sváb települések lakossága és a földesurak részéről egyaránt. A telepítő grófok adományaikkal biztosították az anyagi fedezet egy részét a helyi közösségek és a vallásos élet mihamarabbi megszilárdítása érdekében.³⁵³ Az építtetés magas költsége ellenére a vallásos meggyőződés a lokális közösségeket monumentális épületek emelésére készítette.

---

³⁴⁹ Siebeck 2010: 178.

³⁵⁰ A vallás és etnikum ilyen jellegű összefüggéseiről lásd Bartha 1984: 99.

³⁵¹ Barna 1974: 151.

³⁵² Bejinariu 2003: 414.

³⁵³ Gróf Károlyi Sándor feleségéhez intézett levelezéséből ismerhetjük a templomemelés szorgalmazásának célját. Kovács 1994: 163.

Ennek köszönhetően a történelmi Szatmár megye katolikus sváb településeinek egyik leglátványosabb reprezentánsai a templomok.

4.2.1. „Kirbáj” – a templombúcsú szerepe

A templomemlékek után kiemelt szerepet kapott a templom titulusának megválasztása. „A templomok dedikációjában többféle hagyomány, helyi-társadalmi, szakrális igény, koráramlat tükröződik.”³⁵⁴ Mindez a dedikációs búcsúünnep alakulásával kapcsolatban is elmondható, adott esetben a szatmári svábok *kirbájának* leírása során egy kontinuum szokás bizonyos szokáscselekményeinek elhalását, újszerűek felvételét és a régiéket fenntartását, esetleges felelevenítését láthatjuk.³⁵⁵ Hogy árnyaltabb képet kapjunk erről a nagy jelentőséggel bíró vallásos, ugyanakkor társas összejövetelről, ebben az alfejezetben a szatmári sváb települések közül több példát hozok a búcsús hagyomány ismertetésére, amely során bemutatom az ünnephez kapcsolódó szakrális és profán szokáscselekményeket is. Recens adatok közlésével pedig vázolólok a vallásos eseményhez köthető konzerválódott, revitalizált és újkori megnyilvánulási formákat, érzékeltetve ezzel a 19. század közepétől napjainkig terjedő időszak változásait.

A templombúcsú sváb elnevezésének formái

A templombúcsú-elnevezés a német nyelvben *Kirchweih*, *Kirchweihe*, *Kirchtag*, *Kirchweihfest*, *Kirmes* kifejezésekben él, amelyekből a különböző német nyelvjárásokban számtalan szóalak jött létre. A dunai sváb területeken ezek a következő formákban ismertek: „*Kerweih*, *Kirweih*, *Kiridag* és ezek változatai: *Kerwei*, *Kerwe*, *Kerwa*, *Kirwa*, *Kerb*, *Kerbeih*, *Kiarbe*, *Kirida*, *Chilbi*, *Chilbik*, *Kirbi*.”³⁵⁶ A szatmári svábok templomi dedikációs búcsúünnepa a „*kirbáj*”, amely kifejezés a sváb „*Kiearbe*” és „*Kiarbe*” magyaros változata. Amíg az előző változatot többségben a Romániában élők használják, addig az utóbbit gyakrabban a Németországba elszármazottak alkalmazzák. A *kirbáj* elnevezés egy sajátos

---

³⁵⁴ Bartha 2006: 104.

³⁵⁵ A téma jelentőségét mutatja, hogy Hans Gehl 1989-ben egy a dunai svábok templombúcsújának sajátosságait feldolgozó monográfia kiadására vállalkozott, amely a különböző sváb települések legjelentősebb vallásos hagyományát, az egyes sváb térségek karakterjegyeinek kihangsúlyozásával mutatja be. A dunai svábok templombúcsújának ezen összegzésében azonban csak két rövid megjegyzést találunk a szatmári svábokra vonatkozó szokáscselekményekről (lásd Gehl 1989: 16, 21), pedig az egyik legjelentősebb és talán éppen ennek köszönhetően a leghosszabb időt megérett, konzerválódott szokásról beszélünk. A szatmári sváb települések templombúcsújának időpontját lásd Melléklet 8.2.

³⁵⁶ Gehl 1989: 5.

szóalak, amely Szatmár mellett két másik sváb telepítési területen használatos, így például Bácsalmáson és a Versec környéki magyar nyelvsziget települései között található meg.³⁵⁷ Ezen területek esetében szintén felmerül az elmagyarosodás folyamatának erőteljesebb jelenléte a többi dunai sváb térséghez képest, ami érthetővé teszi a *kirbáj* szóváltozat gyakoribb használatát.³⁵⁸ Ugyanakkor kutatásaim során több olyan forrást is találtam, amelyben a szóalak írott változata még a régebbi formában, „*khirbi*” változatban ismert.³⁵⁹ A jelenlegi köznyelvben a *kirbáj* kifejezés él, nemcsak a helyiek, hanem az elszármazottak, vagy akár még a távolabbi nem Szatmárban élő rokonok körében is.³⁶⁰

A templombúcsú hagyományának kontinuitásával egy olyan jelenségnek lehetünk tanúi tehát Szatmárban, ahol egy részlegesen konzerválódott szokás szolgáltat nyílt teret az elmagyarosodott katolikus svábok etnikai identitásának reprezentálására. A vallásos megnyilvánulás az azonosságtudat megőrzésének eszközeként jelenik meg, amelynek segítségével elkülönülnek a környező ortodox és protestáns felekezetű nemzetiségektől.

A templombúcsú sajátosságai Szatmárban

A szatmáriak búcsús hagyománya funkcionálisan hasonul a magyarországi németekéhez, így a család és a faluközösség legfontosabb társas összejövetele. A templomi dedikáció búcsúünnepének jellegzetessége, hogy itt nem alakultak ki olyan markáns világi megnyilvánulási formák, mint amelyek több sváb térségben ismeretesek. Amíg számos magyarországi német településen a szokás egyházi jellege elhalványult,³⁶¹ addig Szatmárban nagyobb szerepet kap az esemény vallásos tartalma. A Bánátból és a „*Schwäbische Türkei*” területéről ismeretes profán szokáscselekmények általában a következők: búcsúval egybekötött bál szervezése, a templombúcsú koszorújának (adott esetben az aratókoszorúnak) körbe vitele a településen, a viseletbe öltözött párok felvonulása, a búcsús borosüveg kiásása és a búcsúfa felállítása.³⁶² Ezek közül csak az első három jelenik meg Szatmárban, és azok is a már revitalizált, a rendszerváltás után megrendezett *kirbájok* alkalmával. Így találkozhatunk vele Kálmándon, Mezőpetriben és Nagymajtényban is. A többi profán szokáscselekmény korábbi létezésére a bál kivételével nem találtam adatot. A települések egyéb, primer forrásai

---

³⁵⁷ Szőke 2007: 174.

³⁵⁸ A „*Kiarbe*”, „*Kierbe*” szóalak előfordulására egyéb nemzetiségeknél és felekezeteknél is találtam példát, de a téma sokrétűsége nagyobb mértékű vizsgálatot igényel, így ezek közlését dolgozatomból mellőzöm.

³⁵⁹ Lásd például Czimmermann 1900: 52.

³⁶⁰ Az egyik Debrecenben élő, sváb származású adatközlőm felesége is ezt alkalmazta, amikor kaplonyi anyósa meglátogatásáról beszélgettünk. (F. K. 38 éves nő közlése alapján, Debrecen, 2012.)

³⁶¹ Manherz 1998: 102.

³⁶² Gehl 2005: 518; lásd bővebben Wild 1986: 121–150, 1988: 53–80.

is az ünnep egyházi jellegét hangsúlyozzák, a *kirbáj* legjelentősebb mozzanata – több kisebb liturgia mellett – a búcsús nagymise, amelyet a legtöbb településen körmenettel zárnak.

A processziót az ünnep szakrális részének legkiemelkedőbb mozzanataként említik, amely meghatározott szabályok szerint zajlik. Egy 1986-os *nagymajtényi kirbáj* körmenetének leírásából ismerjük a menetben felsorakozók helyét: elől mentek a fáklyavivő férfiak, őket két zászlóhordó lány és négy Máriás-lány követte. Ezután következett a baldachin, amely előtt és mögött is két-két lámpahordó vonult. Az első lámpahordók és a baldachin között elsőáldozó lányok szórtak virágot. A hátsó két lámpahordó után vonult a „*Szent Kereszt Hadseregének*” zászlóvivője, majd a nők és végül a férfiak csoportja. A fiatalok és a gyerekek a processzió elején mentek.³⁶³ A legtöbb településen hasonló módon zajlott a körmenet.

Egy 1860-ból származó csanárosi templombúcsú leírása a fúvószenekar kíséretével zajló felvonulást említi a *kirbáj* legjelentősebb momentumai között. Az ünnepi menet a templomba vonult, ahol meghívott vendég papokkal tartottak liturgiát és ünnepi szónoklatot.³⁶⁴ A *kirbáj* jelentőségét mutatja, hogy ha hétköznapra esett az ünnep, akkor is munkaszünetet rendeltek el.³⁶⁵

Az egymás mellett fekvő szatmári sváb falvak *kirbájai* viszonylag hasonlóan alakultak, és csak néhány lokális jellegű eltérés mutatkozik. A differencia abból adódik, hogy szinte minden templomnak más-más védőszentje van, így különböző időszakokra tevődnek a búcsúünnepek. A dátumtól függően a munkaalkalmakhoz igazítva fejlődtek ki a templomünnepek sajátosságai. Minden település legnagyobb vallási és közösségi ünnepe saját templomának titulusunnepe volt, de az egyes falvak lakosai a szomszédos vagy távolabbi rokon települések *kirbájára* is eljártak.

A Szent Vendel-napi templombúcsú az egyik legnépszerűbb *kirbáj* a szatmári svábok körében. A Szent Vendelnek felszentelt templomok, Kisdengeleg és Vállaj templombúcsújára ilyenkor nemcsak a helyi és a környékbeli rokonság, hanem a távolabbi sváb települések lakói és a közelebbi román falvakból származók is elzarándokolnak.

„*Kirchweih, az templomszentelés. Például a mi templomunknak van egy patronja, például a miénk Szent Vendel, az október 20-án van. És azt az ünnepet ünnepeljük. Nekünk nagy ünnep az akkor. Akárhon van a család, akkor találkozik. Mert tegyük fel vannak, akik elkerültek, na akkor hazajön mindenki.*”³⁶⁶

---

³⁶³ Hauler 1987b: 292.

³⁶⁴ Berner (Hrsg.) 1984: 25.

³⁶⁵ Bura 2001: 63.

³⁶⁶ S. P. 75 éves férfi közlése, Mezópetri, 2003.

A Szent Vendel-tisztelet fenntartásával a svábok egy német eredetű kultuszt honosítottak meg,³⁶⁷ amely hatást gyakorolt a környező, egyéb felekezethez és etnikumhoz tartozó lakosságra is. Az említett két település közül a vállaji templombúcsú az első világháborúig töltött be központi szerepet, majd a Romániához csatolt sváb települések lakossága körében a kisdengelegi *kirbáj* nyert el a vállajihoz hasonló népszerűséget a határmegvonásoknak köszönhetően.³⁶⁸

A templombúcsú lokális különbségei között arra is találunk példát, amikor a betelepülés után felépített templom dedikációja megváltozik. Általában az adott templom leégése vagy állapotának megromlása okozhatja a titulussváltást. A felújított vagy teljesen újjáépített templomaiknak a hiedelem szerint nem adták az előző címet, így a dedikációhoz kötődő templombúcsú időpontja is módosult. Ehhez természetesen a helyiek és a környékbeli rokon települések lakosai is alkalmazkodtak. Ezt példázza a *kaplonyi* templom címének modifikációja. Kaplony első temploma már a 11. századtól bencés monostorként működött, romjai helyére építtette gróf Károlyi Sándor a második templomot, közvetlenül a szatmári béke megkötése után. A második templom titulusa szerint karácsony napján tartották a falu búcsúját.³⁶⁹ A 19. század első felében a kaplonyi *kirbáj* lehetőséget adott a teljes búcsú elnyerésére, ekkor a búcsú menete a következőképpen zajlott:

„Reggel 7 órakor volt a »pásztormise«, 8-kor harangoztak összet az ünnepélyes szentségkitételes nagymisére. [...] A miséző pap először meghintette a templomot és a népet (asperges), majd kitette az Oltáriszentséget és elvégezte a szentmisét. Az áldozás után, amelyben csak a szentgyónáshoz járulók részesültek, következett az ének. Délután kettőkor harangoztak össze az ünnepélyes vecsernyére, amelyen szintén kitétték a Szentséget, orgonakísérettel elénekelték a »Tota pulchra es Maria / Egészen szép vagy Mária« kezdetű éneket, majd miután áldást adtak a Szentséggel, eloszlott a tömeg.»³⁷⁰

A második kaplonyi templom az 1834-es földrengés következtében elpusztult. A harmadik templom építését csak 10 évvel később kezdték el, majd felszentelésére 1848-ban került sor, amikor is Páduai Szent Antal titulusát kapta. Ettől kezdve a kaplonyiak június 13-án tartanak *kirbájt*.

„Erre az ünnepre 1935 óta nagykilenceddel készültek az atyák. Az ünnep előtt mindenki elvégezte a szentgyónást, majd a napján tartott szentmisék egyikén (7, 8, 9 és 10 órakor voltak) megáldozott. Ilyenkor idezarándokolt az egész környék. Az áldozók száma általában 3-4000 körül volt, de volt olyan év is, hogy 5-6000-en járultak szentáldozáshoz.»³⁷¹

---

³⁶⁷ Bálint–Barna 1994: 114.

³⁶⁸ Flesch 1984: 10–11.

³⁶⁹ Tempfli 1996: 254.

³⁷⁰ Tempfli 1996: 253.

³⁷¹ Tempfli 1996: 302.

Az ünnep megtartása folytonos, de a 20. század második felétől a társadalompolitikai átstrukturálódások következtében a búcsú résztvevőinek létszáma fokozatosan csökkent. A rendszerváltást követően újra több zarándokot vonz a kaplonyi *kirbáj*, amelynek jelenkori megrendezéséhez szabadtéri oltár felállítása szükséges.³⁷²

Amíg a magyarországi németek több településén a templomok titulusünnepét általában az ünnepnaphoz legközelebb eső vasárnapon tartják,³⁷³ addig a szatmári svábok szigorúan az adott emléknapon ünneplik és csak egy búcsút tartanak egy évben. Ezzel szemben több dunai sváb településen megfigyelhetjük, hogy két vagy több búcsút is rendeznek az év folyamán, így nyáron és ősszel is. Az őszi ünnep egybeesik az aratási hálaadó ünnepséggel, és mivel a gazdasági év lezárását is jelenti, ilyenkor megengedhették a többnapos búcsú rendezését, amelynek következtében az évkör legjelentősebb ünnepévé vált.³⁷⁴

A szatmári sváb települések közül Mezőpetriben tartják a naptári év utolsó templombúcsúját, november 19-én, Szent Erzsébet napján.

„Azt szokták mondani: vége a munkának, most ráériünk ünnepelni. Ahol nyári napra esett a kirbáj, az a hír járta, hogy ebéd után már szénát gyűjteni viszik a vendéget. Másnap, november 20-án is ünnepelt az ifjúság és táncolt. Farsangkor 3 napon át, kirbájkor 2 napon át.”³⁷⁵

A mezőpetriek búcsúja az őszi betakarítások végeztével olyan időpontra esett, amikor volt idő a mulatozásra. Ezzel szemben *Mezőfényen* a templombúcsút a legnagyobb őszi betakarítások idején, szeptember 29-én, Szent Mihály napján ünneplik, így ezt tekinthetjük az időtartamban legrövidebb *kirbájnak*.

„Az ifjúság ilyenkor csak nappal táncolt, persze a kíváncsi édesanyák felügyelete alatt. Fényen is, ilyenkor este, ha megszólalt az esti harangszó, a községi bíró megjelent a táncteremben, közösen elimádkozták az Úrangyalát, és az ifjúság hazament. Éjjel a házások táncoltak. A háború óta ez megszűnt.”³⁷⁶

A szocializmus időszakában tartott templombúcsúk ismérveit mutatja *Mezőfény* 200. templombúcsújának leírása 1985-ből. Az ünnep és az azt megelőző készülődés bemutatása jól tükrözi az egyéb szatmári sváb települések búcsújának jellegzetességeit is. Ekkor a *kirbáj* előtti napokban disznót és különböző szárnyasokat vágtak, sört és ásványvizet szereztek be és kitakarították a házakat, megtisztították az udvarokat. Szent Mihály napjának reggelén a

³⁷² A kaplonyiak vallási életében a ferencesek hatására megjelent egy hasonló, de kisebb mértékű ünnep, amelyet augusztus 2-án porciunkula-búcsúként tartanak számon, és amelyet a svábok „*Kleine Kerbe*”, azaz „*kiskirbáj*” névvel illetnek. A szocializmus időszakában ezt az ünnepet áthelyezték az időponthoz legközelebb eső vasárnapra. Gehl 1989: 21. A témával kapcsolatban lásd még Marinka 2010: 92–93, illetve Szikszai 2013: 107–120.

³⁷³ Manherz–Wild 2002: 153.

³⁷⁴ Manherz–Wild 2002: 152.

³⁷⁵ Merli 1999: 183.

³⁷⁶ Merli 2000: 126.

Nagykároly környékéről elzarándokló vendégek gyalogosan, kerékpárral és autóval érkeztek. Az ünnepi szentmise 10 órakor, az egyházi személyek bevonulásával kezdődött, amelyhez a zenei kíséretet a helyi fúvószenekar szolgáltatta. Az ünnepi liturgián a környékbeli sváb települések plébánosai és az adott helyszínen korábban szolgáló papok is részt vettek.³⁷⁷

A templombúcsú napjainkban

A *kirbáj* jellegzetességei közül a legtöbb településen a körmenet megtartása és a fúvószenekar kísérete napjainkra megszűnt, az ünnepi liturgiák száma lecsökkent. Az esetek többségében egy vagy legfeljebb két misét tartanak. A prédikációk sajátossága, hogy német és magyar nyelven is folynak, és mindig az eredettudatot erősítő, az összetartásra buzdító szónoklatokat tartalmaznak. A celebráló papok ilyenkor ismertetik a svábok betelepülésének történetét, az azóta eltelt időszak fontosabb eseményeit és a jelenlegi állapotokat. A 21. század átalakult templombúcsúi a szatmári sváboknál egyfelől őrzik a *kirbáj* közösségi funkcióját, így egy konzerválódott társas összejövetelenek tekinthetjük, amely azonban lehetőséget ad az újkori szokások bevezetésére és az elfeledettek revitalizálására is. Így egyes településeken, mint Kálmádon és Mezőpetriben, felelevenítették a szocializmus alatt megszűnt processziókat, és visszaállították a fúvószenekarok kíséretének hagyományát.

A *kirbáj* mint közösségi esemény egyes helyeken egy újkori társas alkalomnak is teret biztosít, Túrterebesen például ilyenkor a Magyarországról átszivárgott *falunap* megrendezésének gyakorlatával találkozhatunk. A *kirbáj*jal egybekötött falunap egyrésztől azonos a sváb búcsúk vallásos és társas összejöveteleivel, másrésztől hasonul a magyar falunapok általános programjához, így itt is kiemelt szerepet kapnak az úgynevezett kultúrműsorok. A sváb és magyar hagyományőrző csoportok és fúvószenekarok, mint a magyarországiakéhoz hasonló ilyen alkalmakon, a közfelfogás által népinek tartott attribútumokként jelennek meg.³⁷⁸

A *kirbájok* profán részeként megjelennek a búcsús árusok, amely mint az ünnephez tartozó vásár az egyik legrégebbi múltra visszatekintő jelenség.³⁷⁹ Árukészletük kettős, így a szakrális tárgyak mellett (olvasó, kegykép, ostya) megtaláljuk a modern kori játékkínálat darabjait is. A vásár látogatása folyamatos, de a legnagyobb forgalom az ünnepi liturgia után zajlik, amikor a „*búcsúfia*” vagy „*vásárfia*” beszerzése kap szerepet. Ezt követően kezdetét veszi a családi ebéd, amelyre a távolabbi rokonok is eljönnek, mintegy „*kirbájt köszönteni*”.

---

³⁷⁷ Guffart 1986: 17.

³⁷⁸ Lovas Kiss 2008: 479.

³⁷⁹ A vásár tartása a vallásos ünnepek egyik leghosszabb ideje fennálló és azokat elválaszthatatlanul követő szerves része. Pfannenschmid 1878: 301.

Az 1990-es évek elejéig húsleves, töltött káposzta és házi sütemény került az ünnepi asztalra, manapság inkább különféle sütek és a bolti sütemények jellemzőek. A távoli rokonság fogadásának jelentőségét az is jelezte, hogy az 1900-as évek elején még külön tisztaszobát tartottak fenn, amelyet egész évben nem laktak, és csak a *kirbájkor* érkező vendégeknek nyitottak meg.³⁸⁰ A vendégek elszállásolásának, illetve a nagycsaládi vendégfogadás hagyományának már csak nyomait láthatjuk, napjainkra ez egy kisebb ünnepi ebédet jelent, mindentől függetlenül a *kirbájkor* készített ételeknek így is kiemelt szerep jut.

Egyes településeken az ünnep világi részeként különböző sportesemények és táncalkalmak váltak népszerűvé. A 20. századi esti bálakat napjainkra felváltotta a „*diszkó*”, amely már teljesen átalakult, populáris zenei és tánckultúrát mutat.

A jelenkori részt vevő közönség létszámának és összetételének átalakulását, adott esetben csökkenését a társadalmi viszonyok átstrukturálódása, a modernizációs folyamatok és a megváltozott munkaviszonyok okozzák. Amíg a második világháborúig a többségében önellátó gazdálkodásból élő sváboknak egyértelmű munkatiltalmi nap volt a templombúcsú ünnepe, addig a jelenben többen csak azokat a társadalmi eseményeket tudják látogatni, amelyek megrendezését eleve munkaszüneti napra teszik. Éppen ezért több helyen a templombúcsú szakrális részének elsődleges látogató közönsége az idősebb, nyugdíjas generációból kerül ki, és a fiatalság csak kisebb mértékben képviselteti magát.³⁸¹

4.2.2. A Szentháromság tisztelete mint „rég-új” szokás hatása a környezetre

A táj és az ember közötti relációk elemzése segítséget nyújt a „*kultúra táji változásainak értelmezéséhez*”.³⁸² A kultúra táji átformálódásai pedig érthetőbbé teszik egy-egy népcsoport életének és szokásvilágának differenciálódását, és részletekben értelmezhetik az etnikai identitás módosulásának okait, hiszen a táj egyszerre reprezentációként létezik, ugyanakkor a természetet jeleníti meg.³⁸³ Andrásfalvy Bertalan megfogalmazásában ennek folyamatában válik térré.³⁸⁴ A természet (tér) ugyanis olyan dichotómiában létezik a

---

³⁸⁰ Czimmermann 1900: 52.

³⁸¹ A szomszédos települések idősebb generációinak tagjai nemcsak *kirbájkor*, hanem egyéb egyházi alkalmakkor is ellátogatnak az ünnepi misékre. Ezt példázza a kisdengelegi asszonyok részvétele minden Mezőpetriben tartott ünnepi liturgián. [8.4./35. kép] Ilyenkor nyílik lehetőség az elszármazottak és a helyben maradottak találkozására. [8.4./37–39. kép]

³⁸² Viga 2002: 282.

³⁸³ Vö. Albert 1997: 8.

³⁸⁴ A tájhoz csak geográfiai elemek tartoznak, de a tér már az emberi magatartások összességének, illetve a kultúra stílusának kifejezője, egyben az integrálódási folyamatok eredménye. Andrásfalvy 1980: 43.

kultúrával,³⁸⁵ amely között az emberi beavatkozás jelenti az érintkezési pontokat, és amelyek szükségszerűségében az adott környezet újraszervezi önmagát. Ennek következtében a természet (tér) és a kultúra mint változók, egyaránt módosulnak. Sokszor egymás után vagy egymástól függetlenül, esetleg eltérő időintervallumban, így készítve az embert újabb változtatásra, alkalmazkodási stratégiákra. Halbwachs a kollektív emlékezet és a tér viszonylatában ugyanezt csoportra vonatkoztatva fogalmazza meg, miszerint a hely képes a csoport jegyeinek fenntartására és fordítva. Tehát a csoport tevékenységei a térben leképeződnek, és a hely, amelyben a csoport él, minden megnyilvánulásának egysége. Ugyanakkor természetszerű, ha a csoporton belül változások történnek, az a helyet is módosítja.³⁸⁶ Ennek következtében a helyekben konzerválódott kulturális jeleket nem tekinthetjük örök érvényűnek, azok legalább annyira állandó dinamikában vannak, mint amennyire egy-egy csoport, vagy amennyire maga a természet. A terekbe táplált kulturális jegyek fenntartásáért ugyanúgy munkálkodni kell, mint amennyire egy-egy épület állagának megtartásáért. Legyen az szellemi vagy tárgyi „emlékmű”, minden esetben állagmegóvást igényel.

A táji (térbeli) változások következtében egy szokás kialakulásának, esetleges újratermelődésének lehetőségét, valamint a vallási identitás társadalmi és ökológiai környezetre gyakorolt hatását a szatmári svábok a Szentháromság³⁸⁷ tiszteletéhez fűződő hagyományán keresztül mutatom be.

A Nagykároly melletti Szentháromság-kápolna példáján keresztül megtudhatjuk, hogyan épül be a svábok vallási hagyományába egy olyan ünnep, amellyel először az áttelepülés után az új hazában találkoznak. A csanálosi Szentháromság-kápolna állíttatásának okait és okozatait vizsgálva pedig azt láthatjuk, hogy miként válik egy egyszerű utcafront kultikus téré a vallásosság mértékéből eredően, a tájformáló emberi beavatkozás eredményeként.

A Szentháromság vasárnapjához kapcsolódó szakrális hagyomány újszerű fejlemény, amely a svábok vallási igényeihez mérten alakult, általa egy újabb önkifejezési módot találtak vallási identitásuk megerősítéséhez. A hitbuzgalom, a rendszeres imádkozás mindennapi

---

³⁸⁵ Albert 1997: 4.

³⁸⁶ Halbwachs 1967: 130.

³⁸⁷ A Szentháromság mint kultikus fogalom jelentősége más népeknél való elterjedésének mértékében is manifesztálódik, hiszen a Kárpát-medence különböző területein megtalálható. Romániában: Kolozsvár, Nagybánya, Csicsó; Ausztriában: Kismarton, Boldogasszony; Magyarországon számos templomot és szakrális kisemléket szenteltek a Szentháromság tiszteletére. Számos szobor és templom viseli magán a Szentháromság titulust. A Székelyföldön például „*kicsipünkösnek*” nevezik ezt az ünnepet, hiszen ideje a pünkösdhöz köthető, mivel a Szentháromság vasárnapja a pünkösdt követő első vasárnapra esik, időpontját hazánkban Kálmán király rendelte el. Vö. Bálint 1998: 421. Mozgóünnep, mivel a pünkösdhöz tartozva a húsvét idejétől függ. A Szentháromság tiszteletére felszentelt templomok a középkorban egyre nagyobb számban jelentek meg, de kultusza a barokk korban teljességgel ki. Vö. Tátrai–Karácsony Molnár 1997: 125.

életük része, és a faluközösség számára igen nagy jelentőséggel bír/bírt ennek kinyilvánítása. Ezért vált relevánssá társadalmi életükben a templomba járás, az imádkozás az út menti szakrális kisémlékeknél, a búcsúelnyerés feltételeinek való megfelelés és a rendszeres hálaadás. Az ünnepi alkalmakat és az ezekhez tartozó szakrális közösségi megnyilvánulási formákat rendkívül kedvelték. Mindezen túl a mindennapi életükben szükségessé vált szakrális támpontok kiépítése az általuk bejárt területen. A betelepülés után röviddel létrehoztak egyfajta szakrális hálót új társadalmi és ökológiai környezetükben. A Szentháromság megjelenése az egyes lokális közösségek körében oltalmazó funkciót töltött be, a tisztelethez fűződő szokáscselekmények általában valamilyen káreseményhez – állatvész, pestisjárvány, tűzvész – kapcsolódtak.³⁸⁸ A búcsújárások motivációja sokszor a bekövetkezett baj elhárításához köthető fogadalomból és/vagy hálából ered.³⁸⁹ A Nagykároly környéki szatmári sváb falvak lakossága körében a Szentháromság tisztelete egyszerre fejeződött ki az ünnepnaphoz és a Szentháromságra felszentelt szakrális építményhez vagy kisémlékhez való kötődésben.

A szatmári svábok búcsújárási szokásaiknak alakulásában „*kismértékű térbeli mobilitásra*”³⁹⁰ adott lehetőséget a Nagykároly mellett, az úgynevezett Lyukashalmon álló Szentháromság-kápolna, amely a svábok népszerűségi körében – az első világháború utáni államhatár módosulásával – Máriapócs elé került. A kápolna építtetését gróf Károlyi Sándor 1699-ben rendelte el, a Szentháromság iránti mély tiszteletének adózva, de az épület ténylegesen csak 1703-ban készült el.³⁹¹ A gróf utasításba adta a birtokán fekvő falvak lakóinak – etnikai és felekezeti megoszlástól függetlenül – a vallási élet rendszeres gyakorlását, és „*a Miatyánk elmondását [...] cirkálás*”³⁹² közben. Ettől kezdve minden arra járónak a nap bármely szakaszában a kápolna előtt imádkozni kellett. A gróf a kápolna névadó napján rendezett búcsú látogatását kötelezővé tette, de a szatmári svábok ettől függetlenül is gyakran zarándokoltak el a kápolnához. A nagymajtényi hívek már a betelepülésüket követő első évben elzarándokoltak a Szentháromság-kápolnához. Hám János szatmári püspök 1834-es látogatásáról szóló jelentéseiben közli a nagymajtényiak processziós rendjét. A búcsús menet felállása a kápolnához a következő volt:

„...*elől a kereszt, utána a zászlók, a kisfiúk, ifjak, fiatalemberek, férfiak, öregek, a pap és a ministránsok templomi ruhában, azután más zászlósok, kislányok, leányok, asszonyok,*

³⁸⁸ Ilyen például az Andocson 1826-ban pusztító állatvész, amely után fogadalomból zarándokoltak Szentháromság vasárnapján Csicsóra, a Segítő Szűzanya kápolnájához. Lásd Bálint–Barna 1994: 137.

³⁸⁹ Bartha 1990: 222–226.

³⁹⁰ Bartha 1990: 219.

³⁹¹ Éble 2005a: 151.

³⁹² Éble 2005a: 151.

*fiatalasszonyok és tízesével az öregasszonyok rózsafüzért imádkozva. A fívósbanda is részt vett az ilyen processzión.*³⁹³

A terebesiek a telepítést követő első időkben szintén rendszeresen vonultak Lyukashalomra a környékbeli rokon falvakkal együtt. A kaplonyiak például a Szentháromság vasárnapján és Úrnapján is elindultak a kápolnához. Tempfli Imre Kaplonyról szóló településtörténeti leírásában a Szent Flórián-napi búcsút is megemlíti, mint a Szentháromság-kápolnához vezetett „*nagyméretű*” zarándoklatot. Szerinte a kaplonyiak régi szólása, miszerint „*Megyén (vagy: Volt) Flóriánt leemelni!*”, a búcsú utáni mulatságra és „*eszem-izsomra*” utal.³⁹⁴ Gyakori volt még a természeti csapásokat követő zarándoklatok indítása a kápolnához.

A Nagykároly melletti Szentháromság-kápolna létrejöttével az egyszerű szőlős halom vált kiemelkedő szakrális térré, hiszen a táj a kápolna megépítésével módosult. A táj szakralizálódása, majd egy szokás kialakulása újabb változásokat hozott a térség lakóinak vallásos életébe. Károlyi gróf utódai azonban nem fordítottak kellő figyelmet a kápolna karbantartására, így az a 19. század végére látogathatatlanná vált. A kaplonyiak búcsús hagyományából például ezért esett ki 18 évnyi zarándoklat a Lyukashalomra. A kápolna 1912-es renoválása után a szakrális táj újra két centrummal rendelkezett, a búcsújárás központját a lyukashalmi kápolna és a máriapócsi templom együttesen alkotta. A Szentháromság-kápolna látogatásának fellendülése ténylegesen a trianoni döntés után következett be, amikor a processziók indítása Máriapócsra nagy távolságú kitérőt jelentett az új határátkelőhelyek eléréséhez.³⁹⁵ A zarándoklatok gyakorisága ezáltal a Szentháromság tiszteletét erősítették. A felújítást követően röviddel a kápolna állapota romlásnak indult, a szertartások megtartása a 20. század közepére ismételten lehetetlenné vált. A zarándoklatok megmaradásával, de misés hálaadás nélkül látogatták a kápolna szent terét, fenntartották a kultuszt. A kápolna előtti stációknál a hívek imáikkal bűnbocsánatot nyerhettek. A 20. század végére a kápolna szinte teljes amortizációja következtében egyre csökkent a zarándokok száma, és ezzel a Szentháromságot övező tisztelet nyilvános megjelenítése is hanyatlani kezdett. A kultusz ugyan zárt körben tovább élt, ezt bizonyítja a vizsgált települések lakóépületeiben megfigyelhető Szentháromság-képek megjelenése. [8.4./52–53. kép]

---

³⁹³ Hauler 1994: 144.

³⁹⁴ Tempfli 1996: 303.

³⁹⁵ Az első világháborút követően a sváb falvakhoz legközelebbi határátkelő Érmihályfalvánál volt. Amíg a Nagykárolytól számított korábbi egyenes vonalú út Máriapócsig kb. 50 km távolságú lehetett, addig a határmegvonások után ez a háromszorosára nőtt. Ezenfelül sokszor problémát okozott az útlevél beszerzése a román állampolgároknak, illetve maga a határátlépés folyamata is, így érthetővé vált a közeli zarándokhelyek látogatásának felerősödése.

2006-ban a nyilvános tiszteletadás újjáéledését eredményezte a kápolna ismételt felújítása. Szentháromság vasárnapján a kápolnát új födémszerkezetével együtt újraszentelték, és ezzel a búcsújárás újbóli lehetőségét adták a szatmári sváb falvak lakóinak. A jelenlegi látogatóközönség már nemcsak a szatmári sváb származású, magyar ajkú környékbeli lakosságból áll, hanem a nagykárolyi és a közeli települések egyéb etnikai és nemzetiségi csoportjainak tagjaiból.

Amíg a Nagykároly melletti Lyukashalom Szentháromság-kápolnája a sváb falvak számára kistérségi szintű vonzáskörzetet alkotott, addig a csanálói kápolna kimondottan lokális hagyomány kialakulását mutatja a tájatalakítás és a vallási élet változásainak függvényében.

A kápolna Csanáros főutcáján – 200 méterre a magyar–román határátkelőtől – a Mosoni család udvarában áll. A kápolna eredeti épületét Mellau Nándor és felesége, Reszler Ágota építtette 1897-ben, ezzel fejezték ki hálájukat a jól működő pálinkafőzőjük bevételéért. A felszenteléstől kezdődő rendszeres kápolnalátogatásra nem találtam adatot, de az elmondás szerint egy ima elmondására a helyiek gyakran megálltak. A Szentháromság tiszteletének konszolidációját a kápolna újjáépíttetése eredményezte, az eredeti kápolna ugyanis a Mosoni család telkének azon a részén állt, amelyet a jelenlegi szomszéd megvásárolt. A telek beépítésének következtében az új tulajdonos a régi kápolnát 1966-ban lebontatta. A Mosoni család a családi hagyományt és hálaadást megtartva újat építtetett a maradék telekrészen, 1967-ben. Ezáltal a közvetlen környezetük azon része szakralizálódott, amely korábban egyszerű udvarrész volt. Ez a kultikus térformálás a kápolna és környezete vallásökológiai jelentőségének növekedését vonta maga után. A felszentelést követő egy éven belül egyre többen álltak meg imádkozni az új Szentháromság-kápolna előtt, így a Szentháromság iránti tisztelet fokozatosan beépült a csanálói svábok vallásos életébe. A tájatalakulás egy szakrális teret alakított ki, amelyben egy idő után a hely tisztelete mellett a szabadtéri vallási megnyilvánulási formák is előtérbe helyeződtek, ennek köszönhetően jött létre ez az újkori szokás, amelyet a mai napig megtartanak Csanároson. Szentháromság vasárnapján késő délután kiülnek a feldíszített kápolna elé és imádkoznak. Mivel a kápolna közvetlenül a falu főútja mellett van, a jelenlévők egy része a kápolna előtt, a másik része pedig a műút túloldalán ül, az utat szabadon hagyva a határátkelő felé. A Szentháromság litániát mindig a mindenkor katolikus pap tartja. A szokás jelentőségének mértékét jelzi, hogy a Csanárosra újonnan helyezett papot rendszeresen felkérlik a hagyomány megtartására, hiszen a közösség számára fontos a szokás továbbörökítése a fiatalabb generáció tagjainak. [8.4./54. kép]

A csanálói tájformálás, amely az emberi beavatkozás hatására ment végbe, egyúttal szokásteremtő megmozdulásnak tekinthető. A vallási identitás kinyilvánítása, a természet

megkötése a szakrális háló kiépítésével az erkölcsi normarendszerük szerinti igény egyik újabb kifejezőeszköze. Ebben az esetben jól látható az a vallás és a környezet közötti kölcsönös egymásra hatás, amelyben a vallás megteremti és állandóan fenntartja, gyakorlatilag újratermeli a létezési feltételeit biztosító környezetet.³⁹⁶ A táj átformálódása alakított a szatmári sváb vallásos gyakorlaton, de alapvetően a vallásosságból eredően maga a táj is módosult. Így egy körforgás vagy inkább egy spirál alakul ki, hiszen a környezet és a vallásgyakorlás formái/módjai egymás kölcsönhatásának állandó dinamikában forgó változóiként folyamatosan átalakulnak. A táji deformáció az adott népcsoport kultúrájának változását is maga után vonja, ez újabb vallási igényeket eredményez, amely szintén kihathat a környezetre. Ebben a körforgásban érthető a szatmári svábok etnikai és vallási identitásának egymásra hatása is, amelynek további vizsgálata a jelenlegi kultúradinamikai folyamatok értelmezéséhez nyújthat segítséget.

Mindkét példát értelmezve igazolódni látszik az a megfogalmazás a tájról, miszerint „*a táj nem egyéb, mint a társadalmat vagy a népi műveltséget alakító tényezők egyike*”.³⁹⁷ Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy adott esetben a természet és az ember közötti viszony oda- és visszaható kölcsönösségében a környezet és az ember is egyaránt lehet az átalakulás elsődleges indukálója. Ezt figyelembe véve azonban érdemes elgondolkodni Mircea Eliade elméleti tézisének is, és megvizsgálni azt a sváb telepések szatmári beköltözésére vont párhuzamban. Eliade szerint egy területen letelepedni és az élőhelyet kialakítani mindig a közösség és az individuum számára is létfontosságú döntés. Ilyenkor teremti meg az ember azt a világot, amelyben élni szeretne.³⁹⁸ A szatmári svábok új életterének elfoglalásakor is felmerülő szakrális térformálás lakótérbeli és lakókörnyezetbeli vallási alapú alkotásnak minősül. Az élőhely lokális és kistérségi szakralizálása eredményeképpen alkotják meg saját világukat, amelynek természetszerűen létezik középpontja is. Ha lakóépületet nézünk, akkor abban a mindenkori szent sarok képezte a szakrális origót, amelynek szerepe napjainkig fenntartott. Nagyobb léptékben, a falu közösségi élettereit nézve a szakrális tér középpontjaként funkcionálnak templomaik, búcsújáró helyeik és szakrális kisemlékeik.³⁹⁹

Napjainkban elsősorban a szakrális háló fenntartása jelent kihívást, az etnikai hovatartozás kifejezésének egyik eszközét így különös hangsúlyt helyeznek annak alkotóelemeinek megőrzésére. A szakrális háló azonban nemcsak egyszerűen az objektumok állíttatásával jön létre, hogy lefedje azt a területet, amelyben állíttattak, hanem azok egyéni

---

³⁹⁶ Vö. Bartha 1992: 39.

³⁹⁷ Kósa László idézi Mendöl Tibort. Kósa 1982: 15.

³⁹⁸ Vö. Eliade 1999: 45.

³⁹⁹ Erről bővebben lásd jelen dolgozat 5.3.2 és 5.3.4. alfejezeteiben.

vagy csoportos felkeresésével, használásával. Ezt példázzák a zárandoklatok, amelyek egy része a konzerválódott, más részük pedig már a revitalizált szokások körébe tartoznak.

4.2.3. Egyéb revitalizált és konzerválódott vallásos szokások

Zarándoklatok

A különféle zárandoklatok egyértelműen jelzik egy-egy népcsoport tagjainak vallási meggyőződését, a hitéletbeli migrációs folyamatok a vallási identitás permanens kifejezőeszközei.⁴⁰⁰ A szatmári svábok búcsújárási szokásaik alakulásában kismértékű térbeli mobilitást láthattunk a fent említett Nagykároly melletti Szentháromság-kápolna vagy a kaplonyi *kirbáj* idején, június 13-án, Szent Antal napján a monostor és a telepítő grófok sírhelyének felkeresésével. Ide sokáig gyalogosan vagy szekereken jutottak el, napjainkban már inkább jellemző az egyéni vagy kis csoportos zárandoklat autóval és autóbusszal.⁴⁰¹

A vallásos élethez köthető vándorlások közül a Szent Vendel-napi templombúcsúra indított zárandoklatok elsődleges jelentőséggel bírtak. Kisdengeleg és Vállaj temploma ezen a napon nemcsak a helyi és a környékbeli rokonsággal telik meg, hanem a távolabbi sváb települések lakóival és a közelebbi román falvakból származókkal is. Ezzel a svábok egy napjainkig töretlen, német eredetű kultuszt honosítottak meg a betelepülés után röviddel,⁴⁰² amely hatást gyakorolt a környező, egyéb felekezethez és etnikumhoz tartozó, állattartásból élő lakosságra is.⁴⁰³

A konzerválódott vallásos szokáselemek mellett a szokásrevitalizáló magatartásnak köszönhetően zárandoklatok felújításával tartósítják felekezeti differenciáltságukat a térség egyéb etnikumaival szemben. A mezőpetriek szokásfelújító „akcióinak” egyik leglátványosabb eseménye a kigyeyi kápolnához vezető szeptember elsejei zárandoklat felélesztése, amely a kistérségi hagyomány újrakonstruálódását mutatja.⁴⁰⁴ A 18. századig létező Kigye település a Kidey nemesi család tulajdona volt, Károlyi Sándor pedig a Rákóczi-szabadságharc után kapta donációként. Ma Kigye egyet jelent a Mezőpetri és a Nagykároly között elterülő pusztával, illetve dombbal, amelyen az egykori település temploma áll. A

⁴⁰⁰ A vallási migrációról lásd Bartha 2008: 603–608. A vallás és identitás összefüggéseiről, illetve a vallás térformáló erejéről lásd Bartha 2006.

⁴⁰¹ Flesch 1984: 10.

⁴⁰² Bálint–Barna 1994: 114.

⁴⁰³ Lásd bővebben Marinka 2010: 91–94.

⁴⁰⁴ A kigyeyi kápolna utolsó jegyeként őrzi az egykori Kigye település létezésének emlékét. A település Mezőpetritől 3 km távolságra terült el a Nagykárolyt Nagyvárral összekötő főút mentén.

kápolnát Szent Egyed tiszteletére emelték, ennek következtében *kirbája* szeptember 1-én volt. A környékbeli svábok Egyed napján búcsús zarándoklattal és litániával emlékeztek meg az egykori település *kirbájáról*.⁴⁰⁵ A zarándoklat a szocializmus ideje alatt elmaradt, majd az ezredforduló után egy másik fogadott ünneppel rehabilitálták. [8.4./55–57. kép]

A mezőpetriek egyébként az 1834-es földrengést követően az év két másik napján is rendszeresen elzarándokoltak a kigyeyi kápolnához. Sarlós Boldogasszony (július 2.) és Szent Teréz (október 15.) napján minden baj elhárítására fogadalmi ünnepet tartottak. A kigyeyi processziók rendjét több ehhez hasonló fogadott ünneppal együtt egy német nyelvű okiratban foglalták össze, melyet a források szerint Mezőpetri községládájában helyeztek el.⁴⁰⁶ Az új hazában felvett ünnepek mellett az okiratban több, a már őshazából hozott ünnep is szerepel, így például a már korábban említett Szent Vendel napja. A két említett fogadalmi ünnep közül az októberit már nem találtam meg a helyi gyakorlatban, ezzel szemben a Sarlós Boldogasszony-napi szokás revitalizált formája újra él Mezőpetriben. Az elmondás szerint a hagyomány az 1970-es évekig élt, és ilyenkor reggel szent misén vettek részt, majd a kigyeyi kápolnához zarándokoltak. A szokás elhalásának okát a kollektivizálás hatásában látják a helyiek, hiszen az eredményeképpen tapasztalt társadalmi és gazdasági változások ténylegesen felborították a szokást éltető közeg ünnepi és munkarendjét.⁴⁰⁷ Mezőpetriben ismeretes olyan eset, amikor az ünnep megtartása és a kollektívában végzendő munka ideje egybeesett, így az konfliktushelyzetet alakított ki:

*„Édesanyámat meg akarták büntetni, mert nem ment a kendertörésre, hanem ahelyett ment templomba. És a faterem akkor mondta, ő is volt az ülésen a kollektívába, hogy kérem szépen ez hagyomány és meg kell neki bocsátani.”*⁴⁰⁸

A példa jól mutatja, hogy az idősebb generáció tagjai az adott rendszerben próbálták a tradicionális szokásrendet fenntartani, de az bizonyos esetekben lehetetlenné vált. A közösség a hatalmi rendszer diktálta követelményekhez való alkalmazkodásra kényszerült, így a szokás kontinuitása a fent említett időszakban megszakadt. A jelenben is megtartott fogadalmi zarándoklat rehabilitációja pedig az Egyed-napival együtt 2002-ben a helyi Nőszövetség kezdeményezésére történt, amikor a Sarlós Boldogasszony napjához legközelebb eső vasárnapot jelölték ki az ünnep lebonyolítására.⁴⁰⁹

⁴⁰⁵ A kápolna állapota a szocializmus ideje alatt leromlott, 1983-ban felújították és újraszentelték. Az ünnepi misét a kisdengelegi, a mezőfényi és a mezőpetri plébánosok celebrálták. Merli 1999: 303.

⁴⁰⁶ Merli 1999: 281–282.

⁴⁰⁷ Erről lásd bővebben Ujváry 1980: 66–67. A szocialista éra vallásos életre gyakorolt hatásáról lásd még Telenkó 2008: 617–618.

⁴⁰⁸ N. M. 57 éves nő közlése, Mezőpetri, 2009.

⁴⁰⁹ Lásd Marinka 2009: 161–172.

A sikeres szokásrevitalizálás mellett arra is találunk példát, amikor egy szokáscselekmény korábbi formájának visszaállítása a közösség ellenállásába ütközött. Ezt példázza a falu négy végében lévő út menti kereszt funkcióváltása, és az úrnapi körmenet visszaállításának kísérlete, hiszen az említett kisemlékek egykoron az adott település egészére kiterjedő körmenet négy szakrális pontját képezték, a szertartást övező térváltoztatás kiemelkedő állomásai voltak. Jelentőségük a szocializmus ideje alatt kezdett hanyatlani, amikor a körmenet térbeli elhelyezését a templomkertben belüli területre korlátozták. A helyi Nőszövetség ennek a szokásnak a felújítását is megszervezte, ez azonban azon megmozdulások egyike lett, amely a helyiek részéről nem vált támogatott megnyilvánulássá, így egy alkalom után a falu utcáira kiterjesztett körmenet visszakerült a templomkertbe:

„Réges régen úgy volt, tehát én már gyerekkorom óta amióta én már emlékszem, akkor már nem úgy volt. Lehet, hogy ezt is a rendszer hozta magával, nem tudom, de régen én úgy hallottam, hogy kimentek egészen itten a falu végéig, meg a másoknak, erre-arra. És akkor hogy hívják, utána nem volt más csak a négy kis sátor, és az bent volt a templomkörön belül. És akkor nem is tudom, milyen év volt, valamit ünnepültünk, nem nálatok magyarban volt akkor az Eukarisztia éve? Na és akkor lementünk egészen a falu végére. Na de aztán nagy meleg is volt, akkor egyesek kommentálták, mások már elmentek haza, szóval láttuk, hogy nem lehet ezt annyira visszatenni, és akkor visszatettük, hogy most megént a templomkertben van.”⁴¹⁰

A mikrorégiós és kistérségi zarándoklatok mellett kiemelt jelentőségű a svábok vallásos életében a Mária-tisztelethez kötődő búcsújáró helyek felkeresése. A Mária-tisztelettel kapcsolatban a vallásosság egy folytonos formájáról beszélhetünk, amely napjainkig jelen van.⁴¹¹ A betelepülés előtti időszakban ugyanis Baden-Württembergben erőteljes volt a Mária-tisztelet.⁴¹² A kultuszhoz kapcsolódóan a telepések nem alakítottak ki saját búcsújárási gyakorlatot, hanem bekapcsolódtak a magyar hagyományba,⁴¹³ így a Mária-tiszteletük konzerválódását a Szatmárban már akkor meglévő vallásosság tette lehetővé. A zarándokhelyek közül Máriapócs és Máriaradna a leglátogatottabb kultikus helyek.

Máriapócs a 18. század elejétől a szatmári svábok egyik kiemelt kegyhelye volt az első világháború végéig, majd a trianoni döntés következtében az államhatár problematikus átlépése miatt szerepe csökkent. Az évkör két napján indítottak nagy létszámú processziót, így augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján és szeptember 8-án, Kisasszony napján.

„Hogy berakták a derékaljba a szekérre a holmikát, ételt, takarót, gyerekeket, és elindultak. Tehénnel is, mert nem mindenkinek volt lova. Teheneket fogtak be, és

⁴¹⁰ N. M. 57 éves nő közlése, Mezőpetri, 2009.

⁴¹¹ A szatmári svábok körében a Mária-kultusz elterjedését jelzik még a görög katolikus zarándokhely látogatása mellett azok a római katolikus templomok, amelyeket Mária tiszteletére szenteltek fel: Szokond, Erdőd, Nagymadarász, Túrterebes, Szaniszló temploma.

⁴¹² Lantos 1997: 65.

⁴¹³ Bálint–Barna 1994: 114.

elindultak búcsúba. Gyalog mentek, imádkozva. És akkor, amikor megérkeztek oda Máriapócsra, akkor mesélték az öregek, hogy mindenhol nyitott kapu volt. Tehát behajthattak bárhova, hogy megpihenjenek. Ez nem azt jelentette, hogy őket ott megvendégelték, hanem hogy legyen egy helyük, ahol lepakoljanak, vagy megaludjanak, vagy még másnap is a búcsú után, hogy megaludjanak, mert általában indultak, mert mindig dolog volt itthon is, és két napos ceremónia volt előtte is, és utána is és kellett nekik 3-4 nap, mire ez lebonyolódott. Tehát ők így mentek egyenesen. Természetesen, amikor az utak megszűntek, azután, amikor a határ véget vetett neki, tehát így a kapcsolatok is megszűntek.”⁴¹⁴

Amíg az első világháborúig gyalogosan, olykor szekerekre ülve közösen tették meg a kétnapos utat Máriapócsra,⁴¹⁵ addig a rendszerváltás utáni revitalizált pócsi zarándoklatok már elsősorban egyénivé váltak, gyakrabban a szűk családra vagy egy kisebb, 8–10 fős csoportra korlátozódtak. A kisebb zarándokcsoportok gyalogos indítása szintén felújított szokáscselekmény, és az esetek többségében mindig valamilyen nagyobb csoport útjába bekapcsolódva zajlik. 2012-ben például egy Csíksomlyóról Máriazell felé tartó zarándoklatba csatlakoztak be a mezőpetriek. A zarándoklat két napig tartó gyalogos utat jelentett Máriapócsra.

A kontinuos szokások egyike a kis létszámú zarándokcsoport indítása Máriaradnára. A nagy távolság miatt a zarándokutat mindig vonattal tették meg. A hasonlóan nagyobb térbeli mobilitást igénylő zarándoklatok között újszerű szokásként jelenik meg a búcsújárás Nagyfaluba, melyet néhány éve keresnek fel a mezőpetriek. Az itt lévő Szentháromság-hegyen rendszeresen részt vesznek a búcsús szentmiséken, és gyakran hálaadó misét is mondatnak családtagjaikért.

Az előzőekben is láthattuk, hogy a szokások változásvizsgálatánál figyelembe kell venni, hogy egy állandóan módosuló jelenséget szemlélünk, amelyben abszolút megállás soha nem következik be, hiszen a szokások élő hordozóikkal együtt deformálódnak.⁴¹⁶ Egy ilyen etnikai és felekezeti kontaktzónában, mint a szatmári, ahol román–magyar–sváb együttélésről beszélhetünk, a deformáció az interetnikus kapcsolatok révén elkerülhetetlen. A vallás mint az egyik legerősebb összetartó erő a közös rítusok, egyházi ünnepek és a kollektív hitbéli meggyőződés révén köti össze az adott etnikumot.⁴¹⁷ A vallás megtartó erejére a különféle búcsújárási szokások és a zártkörű ájtatosságok bemutatásán keresztül utaltam,⁴¹⁸ hiszen amíg a nyílt terű manifesztációk a kívülálló számára egyértelmű jelzéseket adnak, addig mindezek mellett a saját csoport felé a zárt terűek mutatják a megerősítő szálakat. A

⁴¹⁴ O. M. M. 58 éves nő közlése, Mezőpetri, 2007. Jaczkó Fruzsina gyűjtése, DENIA 4256.

⁴¹⁵ Koch 1984: 423.

⁴¹⁶ Ujváry 1980: 63.

⁴¹⁷ Huber 2003: 101.

⁴¹⁸ A vallás a maga hagyományai révén az etnikai közösség megtartó erejeként működhet. Ugyanakkor a vallásos élet hagyományai sem tekinthetők mindenkor változatlanoknak, így például a vallásos alkalmak formái az egyén és közösség életében több alkalommal is megszaporodhatnak. Lásd erről Bartha 2006: 31, 60.

csoportfennmaradás érdekében legalább olyan jelentős cselekménynek számítanak, mint a nyilvános alkalmak.

„Stundebeate” – éjjeli imaóra

A szabadtéri vallási megnyilvánulások mellett egy az egyén és közösség viszonyát jól tükröző zárt terű ájtatosság, az éjjeli imaóra – sváb elnevezése a „Stundebeate”, amely helyhez és időhöz kötött hagyomány, az éjjeli szentségimádást jelenti. A szokás eredete a 17. századra vezethető vissza, amikor is Alacoque Szent Margit isteni megnyilatkozással kapta az éjjeli szentségimádás rendjét:

„Kívánom tőled, hogy minden csütörtökön éjjel 11-12-1 óra között földig hajolva imában töltsd ezt az órát, hogy részed legyen abban a fájdalomban, melyet az Olajfák hegyén a halállal küzdve átszenvedtem és ezáltal megengeszteljed haragomat a bűnösök iránt.”⁴¹⁹

Az ájtatosság a betelepülést követően igen korán elterjedt, és a Jézus Szíve tisztelettel párhuzamosan vált népszerűvé a szatmári svábok vallásos életében.

A helyi gyakorlatban az éjjeli imaórát éjfélkor az otthonában térdepelve végzi az adott dátumra kijelölt személy. Az ima pontos betartásában egy az éjjeli szentségimádásról szóló vallási ponyvairódalom segít. Az imádságos könyvecske tartalmazza tulajdonosa éjjeli imaórájának időpontját, az éjjeli szentségimádás létrejöttének történetét és magát az egy óra hosszúságú imát.⁴²⁰ A szokás gyakorlatilag egy ájtatossági kisközösséget képez, melynek vezetője számon tartja, hogy adott csoporton belül kinek melyik időpontban kell az imát végezni, illetve további feladata a településen belüli személyi változások nyilvántartása is.

Az emlékezet szerint a mezőpetri asszonyok generációról generációra hagyományozták az éjjeli imaóra szokásrendjét. Az imaóra öröklése nem volt szigorúan rokonsági kapcsolathoz kötött, mint ahogy azt sem szabták meg, hogy egy évkörön belül csak egy időpontja lehet egy személynek. A Németországba elszármazott sváb asszonyok például az adott településen maradtakra hagyták saját imavégzésük időpontját. Sok esetben olyan kapta ezt a feladatot, aki még nem volt tagja a csoportnak, de az is gyakori, hogy valaki egy évben kétszer is imádkozik. Az egyik időpont a saját imaideje, a másik pedig egy elszármazott vagy egy elhalálozott családtag megörökölt imaideje:

„Szentségimádás nekem van december 18-án, a másik meg van karácsony harmadnapján János napkor reggel 6-tól 7-ig. Adventben, mikor megkezdődik az advent, akkor vannak ezek a szentórák. Nekem mondom van december 18-án egy, mert ezek családi

---

⁴¹⁹ Ziegler 1932.

⁴²⁰ Ziegler 1932.

*hagyományok, az egyik az édesanyámé volt már, a másik meg már a dédmamámé volt. [...] Ez van éjjel is, mondjuk, nekem van a december 18-án 2-től 3-ig nappal. Mondjuk, van a szomszédasszonynak, szembe velünk, annak fél egytől 2-ig. Mert akkor sokszor jött ide csörgőóráért. [...] Édesanyám azt mondta, hogy ő úgy került be, hogy a plébános úr kiadta, egy kis megbeszélésre, hogy valamilyen szentségimádás lesz, és akkor be lesznek osztva. És amit János napkor imádkozok, az onnan származik. A másik, édesanyám 1906-ban született, az 1800-as évekre, mert édesanyám 906-ba született, hát akkor már nagyanyám nem volt olyan fiatal, olyan régi ez a decemberi. A másik az már nem, mikor Oroszországban volt, akkor kezdődött.*⁴²¹

Az ájtatosság jelentőségét mutatja, hogy több családtag is odafigyel az imádkozó asszony felébresztésére vagy esetleges ébren tartására saját imanapján. A szokás gyakorlatát az egyház is preferálta, így azon imádkozó, akinek imaórája nagycsütörtökre vagy Úrnapjára esett, teljes búcsút nyert.⁴²² A szokás jelen pillanatban kontinuuus, a fiatalabb generációnál felmerülő vallásgyakorlási érdektelenség következtében azonban egyre fokozódik elhalásának veszélye. [8.4./43. kép]

***

„Ami a falu számára fontos, azt a falunak látnia kell”, ez érvényesül azoknál a szokásoknál, melyek a falu bejárását, a falu elhagyását, az utcákon való végighaladást és a házakba való betérést mutatja.⁴²³ Adott esetben ezek a megnyilvánulások reprezentálják a falu, a környezet és tágabb értelemben a régió egyéb felekezetei és etnikumai számára az adott csoport létét és szokásvilágát. Mindez megmagyarázza az etnikai identitás elvesztésétől féltő csoport aktivitását a búcsús hagyomány revitalizálása érdekében, hiszen ezeknél pontosan a mobilitással együtt valósul meg a hovatartozás és az összetartozás kifejezése.

A vallásosság nyilvánosságra hozatalának szándéka mellett a vallási életnek igen fontos intern irányultságáról is említést kell tennünk, ezt példázza az általunk bemutatott egyetlen zárt közeget igénylő szokás, amely egyértelműen bizonyítja, hogy a meglévő szokások megőrzése, fenntartása a saját etnikus közegben élőknek is elengedhetetlen. A szokások folytonos reprezentálása, nemcsak a más csoportoktól való elkülönülés jelzését szolgálja, hanem a saját csoport kohéziójának fenntartását is.

Nem szabad figyelmen kívül hagynunk egy adott csoport etnikai karakterjegyeinek vizsgálatakor, hogy mint ahogy szokásaik folytonos dinamikában létező jegyeikként jelennek meg, úgy az identifikáció, az identitáskonstrukció és maga a csoport struktúrája sem állandó. Éppen ezért a szatmári svábok esetében jövőbeni kérdésként merül fel, hogy mi várható az

---

⁴²¹ K. M. 73 éves nő közlése, Mezöpetri, 2008.

⁴²² Ziegler 1932.

⁴²³ Verebélyi 2005: 115.

egyre terjedő hiányos vallásgyakorlással szemben, amely esetükben még nem látszik erőteljesnek, bár a legifjabb generáció tagjai között ennek folyamata úgy tűnik, megindult.

4.3. TÁRSADALMI DIMENZIÓ

Az előzőekben jól láthattuk a vallás ökológiai és a társadalmi környezetre gyakorolt erőteljes hatását, hiszen erkölcsi normát jelöl ki és szokásrendet határoz meg,⁴²⁴ ugyanakkor nem minden esetben tud a rögzült profán szokáscselekmények ellen fellépni. Ezt az egymásra hatást leginkább példázza a sváb fiatalok egyik legnépszerűbb szokásának, a *fenstrálásnak* a hosszú időn át történő fennmaradása, majd hirtelen elhalása. Az egyház számára megvetendő cselekedetnek számított a szokás, amely a legények és a leányok találkozási helyét biztosította a lányos házak ablaka alatt. A betelepítéstől egészen a 20. század elejéig küzdött a papság ellene, de betiltatni nem tudta.⁴²⁵ E szokás felett még a mélyen vallásos idősebbek is szemet hunytak, hiszen ők is éltek ezzel a lehetőséggel, amikor fiatalok voltak, azt azonban megvetették, aki nem járt templomba. Az elmondások szerint viszont ugyanez a vallásos meggyőződés megerősödése végül mégiscsak véget vetett a *fenstrálás* szokásának is.

A vallás tehát az egyik legjelentősebb társadalomszervező erő, amely a közösségen belül többféleképpen fejt ki hatását.⁴²⁶ Ennek következtében az itt taglaltak egy része a vallásos dimenzió keretein belül is értelmezhető lenne, szerepük pedig hasonló az eddig felsoroltakéhoz.

4.3.1. Vallásosság – társas élet – identitás

Az identitásépítés folyamatában a vallás közösségfenntartó szerepe mellett etnikai vonatkozású hatóerejét is meg kell említenünk, hiszen több példán keresztül már az eddigiekben is láthattuk, hogy az „*ethnic revival*” mesterséges tudatépítői is kimondottan a vallásos élet szokásvilágából szemezgetve, arra támaszkodva erősítik felekezeti és ezzel együtt etnikai elkülönülésüket. Természetesen ez nem egyedi példa, hiszen több kisebbségben

---

⁴²⁴ A témával kapcsolatban lásd Bartha 1992, 2006.

⁴²⁵ Merli 1999: 181.

⁴²⁶ Bartha 2006: 29.

élő csoportnál láthatjuk, hogy a megélt identitásukat múltbéli vallásos képükre formálva élesztik újra és hozzák nyilvánosságra.⁴²⁷

A vallásos élethez fűződő társulások mint hitbuzgalmi társulatok már a 20. század elején közösségformáló szereppel, köznevelési funkcióval és a felekezeti elkülönülés erősítése érdekében jöttek létre. Az egy évszázados múltra visszatekintő ilyen jellegű közösségek működése az emlékező falurajzokban közölt egyházi adatokból és az elmondásból is ismert. Az 1904-es sematizmus szerint Mezőpetriben több hitbuzgalmi társulat tevékenykedett, így Szentolvasó társulat 230 fővel, Élő Rózsafüzér 600 fővel és Örökös Rózsafüzér társulat 300 taggal. 1931-ben a Rózsafüzér társulat taglétszáma 825 tagra bővült, illetve megjelent a Szent Kereszt Hadserege 31 fővel és a Szent Ferenc III. rendje 15 taggal. Az új társulatok mellé további alakult 1941-ben, Katolikus Kaláka leánykör névvel.⁴²⁸ A társulatok tevékenysége a helyiek emlékezetében is fennmaradt, így az elmondás szerint a „Kaláka” mint ifjúsági egyesület elsősorban a lányok közművelésének érdekében jött létre.⁴²⁹ A társulatok feladata nemcsak a közösséggé szerveződés és a vallásosság fenntartása volt, hanem valamilyen karitatív tevékenység ellátása.

A 20. század első harmadában egzisztáló hitbuzgalmi társulatok feladatait látják el a 21. századiak is, ugyanakkor a vallásos társulatok karitatív tevékenysége civil szervezetek munkájával is kiegészül. Mezőpetriben például így működik együtt a Mária Légió és a Nőszövetség, mindkét társulat vallásos tevékenysége mellett közösségi ájttatosságokat végez, de további funkciójuk nem minden ponton azonos. Amíg a Mária Légió tagjai a betegeket a vallásosság megerősítése érdekében keresik fel, addig a Nőszövetség tagjai ezenfelül szociális támogatást is nyújtanak. A két szervezet tagjainak többsége mindkettőhöz tartozik, így a nőszövetségi tevékenységből a Mária Légió tagjai is kiveszik részüket, legtöbbször a közös ájttatosságok kapcsán. A közösségi ájttatossági formákat a rendszerváltásig általában házi ájttatosságként tartották, így a lourdes-i kilenced végzését és a szentcsalád-járás szokását is. A mezőpetriek a felélesztett közösségi ájttatosságokat a Nőszövetség szorgalmazására a helyi idősek otthonának nagytermébe helyezték át.

„Régen ez megtörtént így házaknál. Azt hiszem, kilenc család, igen. Mert este mindig máshova mentek. Minden este. Másnál tartották azokat az imákat, amiket el szoktak mondani. De akkor mentek férfiak is, gyerekek is. Tehát az egész család szinte. Tél volt és akkor ráértek. Még én is, mikor kisebb voltam, emlékszem, akkor karácsony előtt mindig vándoroltunk a Szent Családdal és akkor mindig más-más helyen voltunk. Na most, már az utóbbi időbe, már összegyűltünk, mióta megalakult a Nőszövetség. Összejövünk mi és akkor a plébános meghirdeti a templomba, hogy aki akar, az társulhat. A Nőszövetség meghívja, és aki részt akar venni. És akkor volt, mikor a hittanterembe gyűltünk össze.

⁴²⁷ Vö. Szőke 2007: 6.

⁴²⁸ Merli 1999: 261.

⁴²⁹ Lásd Aranyos 2007: 185.

Hát voltunk 50-en, 60-an. És volt egy másik évben a teleháznál. Oda is jöttek idősek is. És akkor úgy mondtuk az imádságot, mint amikor még régen jártunk. Tehát ők vezették. Aztán az idén már itt tartottuk a clubba. Megszámoltam, de soha ötvennél kevesebben nem voltunk. Volt, aki hozta az unokáját is. Még gyerekek is voltak. Meg, aki el tudott jönni. Tehát voltak idősek is. Vagy esetleg februárba, amikor a lourdes-i kilencedet tartjuk, akkor is itt volt megtartva a clubba. Akkor is úgy történik, hogy meg van hirdetve a templomba. És így jönnek idősek is. Tehát társulnak hozzánk.”⁴³⁰

A szokás részben kontinuos, részben felújított, újszerű elemekkel tarkított. A településen előfordul, hogy kisebb csoportok még a megszokott szokásrend szerint házaknál végzik az ájtatosságot, az újjáélesztett forma viszont sokkal inkább jelentett azoknak megoldást, akik nem kívánták a közösségi ájtatosságot házukba vinni.

A vallásos élethez kötődő szerveződések ugyanakkor számos, a profán élethez köthető tevékenységgel forrnak össze. A fentiekén túl például az egyes települések templombúcsúin, falunapjain vagy gasztronómiai fesztiváljain veszik ki részüket a közösségért folytatott munkából. Adománygyűjtő és -fogadó akcióik révén például megvalósult több esetben a települések modernizálódása is, amelynek alapját az 1990-es évekig visszanyúló kommunális partnerkapcsolatok adták. [8.4./85–86. kép]

4.3.2. Kommunális partnerkapcsolatok – interkulturális viszonyok

A mezőpetri svábok modernizálódott és a 20. század második felében egyre inkább individuálissá váló lokális közössége kollektív etnikus tudatának újraszervezését az 1990-es rendszerváltást követő években kezdte meg. Ugyanebben az időszakban megfigyelhető a gazdasági szféra és a társadalmi rétegződés radikális átalakulása, ennek egyik következménye a közösséghez tartozás megélésére való törekvés, amely következtében különböző társadalmi csoportok létrejöttét láthatjuk. Ezek később a kommunális partnerkapcsolatok kiépítésében és fenntartásában kiemelt szerepet kaptak. Mezőpetriben ilyen például az 1993-ban megalakult „Öreg fiúk” labdarúgócsapata, vagy az 1995-ben létrejött „Ifjúsági Egyesület” és a 2001-től működő Nőszövetség. Hasonló és egyben önreprezentációs funkcióval nemcsak csoportok, hanem létesítmények is képződtek, így például az 1993-ban kialakított falumúzeum és a 2003-tól működő teleház, illetve az a kulturális és sportközpont, amely 2011-re készült el, és amely 2000 fő befogadására is képes egy alig 1600 fővel rendelkező településen.

---

⁴³⁰ O. B. 42 éves nő közlése, Mezőpetri, 2006.

A kommunális partnerkapcsolatok kiépítése nemcsak a nemzetközi egymáshoz közelítés és leginkább az európai integráció kontextusában jelenik meg bevált módszerként, hanem az egyéb jellegű kontaktusok színterévé is válhat és vált is több lokális kisközösség társas életében. A helyi vezetők részéről is manifesztálódott az igény az ilyen jellegű testvérkapcsolatok kialakítására. A lakosság jövőbeni megélhetésének jobbá tétele érdekében elsősorban nyugati partnereket kerestek, jóval a Románia EU-s csatlakozását megelőző években. A nyelvi adottságokból következett a német és magyar kapcsolatok kiépítésének igénye, és a kritériumok között szerepelt az uniós államból származó település kiválasztása, az EU működésének közelebbi megismerése céljából. Így testvértelepülési kapcsolat alakult ki a németországi Grafrath⁴³¹, valamint a magyarországi Polgárdi⁴³² és Máriapócs⁴³³ településekkel, amelyeket az interkulturális kommunikáció kontextusában vizsgáltam meg.

Ha az interkulturális kommunikációt⁴³⁴ etnológiai szemszögből közelítjük meg, mint ahogyan azt tette Alois Moosmüller, akkor megállapíthatjuk, hogy e diszciplína vizsgálódásának fókuszában mindazokat a kapcsolatokat, összefüggéseket, mondhatni kontextusokat értelmezik, amelyek egy-egy kultúra és egy-egy individuum érzékvilága, gondolatisága és cselekedetei közötti viszonyrendszert meghatározzák.⁴³⁵ Ebben az értelemben e tudományág a pszichológiai antropológia tárgyköréhez is közel áll, és mivel speciális cselekvéshelyzetben még egy-egy individuum kapcsán az etnikus tudat szisztematikus építésének vizsgálata is megfogalmazódik, így az interkulturális kommunikáció az „alkalmazott néprajz” praxisát is megközelíti.⁴³⁶

Alois Moosmüllernek éppen ezen megállapítása által merült fel vizsgálatom során a Mezőpetriben élő svábok identitásának az interkulturális viszonyok kontextusában történő értelmezése. Az identitást jelentős mértékben befolyásolták a kultúraközi kapcsolatok,

---

⁴³¹ Grafrath Münchentől 30 km-re fekvő kisváros. 1972-ben két település, Unteraltling és Wildenroth összevonásával hozták létre. Körülbelül 4000 lakossal rendelkezik, legismertebb nevezetessége a Szent Rasso-kegytemplom. Önkéntes tűzoltósága 1983-ban alakult, amely révén számos testvérvárosi kapcsolatot alakítottak ki Európa több államát érintve, így például a magyarországi Polgárdival és a romániai Mezőpetrivel.

⁴³² Polgárdi a Balaton északkeleti részén fekszik, Budapesttől 80 km-re. Több mint 6000 lakossal rendelkezik. Korai források már a 13. századtól említik a települést, amely a Batthyány család kastélyáról is híres. Itt van Közép-Európa legnagyobb fája és itt temették el gróf Andrassy Gyulát. Grafrath mellett testvérvárosi kapcsolatban áll a szlovákiai Vágfarkasd (szlo. Vlčany), a romániai Mezőpetri és a hollandiai Weerselo településekkel.

⁴³³ Máriapócs fekvésénél fogva is a legközelebbi testvértelepülése Mezőpetrinek, hiszen 25 km-re fekszik Nyíregyházától és alig néhány km-re a román–magyar határtól. A források Pócs néven már a 13. századtól említik, de csak a 18. századtól vált ismertté a könnyező Szűz Mária kegyképe által, amelynek következtében Máriapócs névre keresztelték a települést. A görög katolikusok legnagyobb magyarországi zarándokhelye, amelyet 2005-ben Magyarország nemzeti kegyhelyévé nyilvánítottak.

⁴³⁴ Az interkulturális kommunikáció fogalmának kiindulópontjaként a kulturális antropológia tudományágát szokták megnevezni a társadalomtudományi kutatások, és ezen belül is Edward T. Hall nevét említik meg első körben. Önálló szakágként az interkulturális kommunikáció kifejlődését a kulturális antropológiából származtatják, de az etnológiához is kapcsolódik.

⁴³⁵ Vö. Moosmüller 2007: 13–49.

⁴³⁶ Moosmüller 2007: 15.

amelyek a kommunális partnerkapcsolatokon keresztül jól mérhetőek, hiszen létük feltételezi a kommunikáció kialakításának igényét, és ezáltal a különböző kultúrák képviselőinek találkozását.

Nem pusztán egyszerű találkozásról beszélünk, ha az interkulturalitásról ejtünk szót. Interkulturálisnak tekintjük azt a jelenséget, amely során különböző kultúrák egymásra hatását tapasztaljuk, illetve közöttük kulturálisan kölcsönös gazdagodásról,⁴³⁷ gyarapodásról beszélünk. Ebben az értelemben sokkal inkább egyfajta holisztikus vagy inkább mélyebb interakcióról lehet szó, mintsem egyszerű nemzetközi együttműködésről, beszélgetésekről, találkozókról, rövid látogatásokról.⁴³⁸

A grafrathi interakció kialakulása az etnikus és a lokális kötődéssel összefüggésben lévő kapcsolatépítés egy sajátos példája. Az 1990-es fordulat után ugyanis több mezőpetri lakos hagyta el szülőfaluját és Németországban telepedett le. Közülük néhány család Grafrathban talált új hazát, azonban az elhagyott térséghez fűződő kötelék rendszeres hazalátogatásra ösztönözte őket. Így a Grafrathban élő egykori mezőpetriek honvagyuturizmusából alakult ki ez a kapcsolat 1991-ben, amikor is a grafrathi városvezetőség küldöttsége is ellátogatott Mezőpetribe. A látogatás célja ekkor a település közelebbi megismerése mellett Mezőpetri szociális támogatási lehetőségeinek felmérése volt. Majd 1993-ban a grafrathi önkéntes

---

⁴³⁷ Porcher 1989: 35.

⁴³⁸ Az interkulturális kommunikáció terminológia második tagja az előzőhöz hasonlóan valamilyen „kultúra”, „kulturális szint” jelenlétét feltételezi, hiszen a kommunikáció a kultúra részeként van jelen, azzal szorosan összefüggő fenoménként meghatározható. Ahogy a kommunikáció feltételezi a kultúra meglétét, úgy a kultúra fenntartásához is szükségeltetik a kommunikáció. A jelenség kapcsán a ki, kivel, hogyan, miért és miről kommunikál kérdések merülnek fel, amely személyes kapcsolatok révén valósulhat meg. Az interkulturális kommunikációt eszközül választó társadalmi vizsgálatok pedig mindazokra a manifesztációkra helyezik a hangsúlyt, amelyek az adott kultúrára gyakorolt hatások és ellenhatások, illetve az egyén magatartásmintáit befolyásoló tényezők révén válnak nyilvánvalóvá. Az interkulturális kommunikáció feltételezi a „face-to-face kommunikációt” (Moosmüller 2000: 174), ugyanakkor tudjuk, hogy napjaink modernizált világában a kommunikációnak nem kell lezárulnia a személyes kontaktus (tényleges találkozó) megszakadásával. A személyes kapcsolatok viszont értelmezhető kommunikációtudományi (*speech and communication*), alkalmazott nyelvészeti és pszichológiai szemszögből is, amely során a kulturálisan rögzült gondolati és cselekvésminták egyfajta speciális interakciós szituáció révén jelennek meg. (Moosmüller 2000: 174.) Ezekből az eleve módosult viselkedési mintákból ugyanakkor következtetni tudunk az eredeti, a saját kulturális közegben alkalmazott jegyekre, hiszen, ha interkulturális kommunikációról beszélünk, akkor eltérő érdekeket képviselő és eltérő kulturális mintázattal rendelkező kommunikáló felek interakcióját, tágabb értelemben dialógusát értjük alatta. Ezt a dialógust számos tényező befolyásolja, így például az idő, a hely, illetve a tér, a társadalmi légkör, de még a kommunikáló felek fizikai és pszichikai állapota is. (Trojan 2002: 230; Maletzke 1996; Moosmüller 2000: 169–185; Casmir 1998: 15–26; Markowska 1998.) Ezek eleve részei a különböző kultúrák közötti kapcsolattartásnak. Természetesen többről van szó a verbális és a nonverbális kommunikáció egyszerű fenntartásánál, és többet jelent, mint egyszerű interakció, hiszen az egész lényege, hogy a dialógus kultúráközi szituáció mentén menjen végbe, tehát feltételezze az interkulturalitást, az interkulturális cselekvés készségét. Azt a cselekvést, amely során a kommunikáció a kultúrák közötti kapcsolatfelvétel eszközeként jelenik meg. A folyamat pedig akkor eredményes, amennyiben általa egyfajta magasabb fokú tanulási folyamat is megvalósul, amely lehetővé teszi az új dolgok elsajátításának képességét, a perspektívaváltás és az átképzés okozta konfliktusok kezelését, mélyebb és holisztikusabb felismerési képességet ad, alkalmazkodási képességet biztosít, felkészíti az egyént az addig rögzült attitűdök módosítására, segít az identitáskrizis kezelésében és újabb identitásminták átvételében. Lásd erről Thomas 2007: 60. Tanulási lehetőséget ad, az új ismeret megszerzésének körülményeit biztosítja.

tűzoltó találkozóra Grafrath két testvértelepülését hívta el, így Mezőpetri és Polgárdi képviselőit. A mezőpetriek itt találkoztak először a polgárdiakkal, és a találkozó eredménye az ún. „*Német–Magyar–Román Szövetség*” megalapítása lett. Az esemény emlékét őrzi a Mezőpetri községházában látható faragott címer, amely a szövetség partnertelepüléseinek mindegyikénél megtalálható. A partnerkapcsolat szorosabbá tétele érdekében a grafrathi önkéntes tűzoltók egy tűzoltóautót ajándékoztak a mezőpetriek önkéntesei számára. Ezzel együtt a helyiek a kapcsolat érdekéért említették még, hogy a grafrathiak szociális támogatásban is részesítették őket. Számos háztartási kisgép és nagy gép került a mezőpetri otthonokba, amelyek a modernizálódó falu egy újabb fejlődési irányvonalát adták, és amelyek szétosztásánál külön szerepet kapott a Nőszövetség. [8.4./82–83. kép]

A társas összefüggések terén leginkább a falunapokat és a kulturális rendezvényeket lehet megemlíteni, így például 1995-ben Mezőpetri kulturális napjára a már említett „*Német–Magyar–Román Szövetség*” tagjait is meghívták. Később Polgárdi viszonyítva a meghívást, 1997-ben vendégül látta a szövetségben működő településeket. Ezen az összefüggésen ismerhették meg a mezőpetriek Polgárdi másik partnertelepülésének képviselőit, a szlovákiai Vágfarkasdról. A találkozó eredményeként a mezőpetriek számára további kapcsolatépítési lehetőség nyílt.

Röviddel ezután a Polgárdiban megrendezett első nemzetközi ifjúsági találkozón már a négy település fiataljai együtt jelentek meg. Ettől kezdve a négy település közötti kapcsolatot nemzetközi labdarúgó-mérkőzések megszervezésével is erősítették. Az összefüggések természetesen minden évben más-más településen zajlottak, egészen az ezredfordulóig. Az utóbbi években a kapcsolatok meglazulásának köszönhetően elmaradtak ezek a rendezvények, az addig aktív 3 + 1 település képviselői már egyre ritkábban keresik egymást.

A Mezőpetri és Máriapócs közötti kapcsolat kialakítását más alapokon nyugvó érdekek motiválták. Mezőpetri vezető elitje részéről megjelent a határon átívelő regionális kommunikáció kiépítésének igénye is, ezért egy a magyar–román határ közelében található települést kerestek Magyarországról. A településválasztásban kritériumként szerepelt a partnertelepülés részéről a teleház-létesítési projektben való részvétel.⁴³⁹ 2003-ban így lett a teleházi kommunális partnerkapcsolat a mezőpetri gyermekek médiakommunikációs tanulmányainak megalapozója. A kapcsolat a kezdetekkor nemcsak a világhálón keresztül élt, hanem diák-csereüdvés keretein belül ismerhették meg egymás kulturális és társadalmi adottságait. Az együttműködés az interkulturális tanulás mellett közös pályázati projektek működtetésével életszínvonaluk minőségi emelésére is irányult.

---

⁴³⁹ Magyarország médiakommunikációs e-pontjainak telepítési programjáról, illetve az eEurope programról lásd <http://www.emagyarorszag.hu/index.php/eMagyarorszag-program> (Letöltve: 2013. 09. 01.)

Mezőpetri partnerkapcsolatainak alakulása jól példázza a kultúraközi kommunikáció kontextusában megfigyelhető interakciós lehetőségeket, illetve a hasonló szituációban fellépő gátló tényezők megjelenésének okait is. Geográfiai értelemben Mezőpetri tudatosan távolabbi és közelebbi, határon átívelő és nemzetközi kapcsolatokat teremtett, amelyet az egymáshoz közelítés mellett interetnikus és saját csoporton belüli viszonyainak alakítására is felhasznált. Ezt a folyamatot az interkulturális kommunikáció többoldalú kiépítésének is nevezhetjük, amely esetében különböző kommunikációs akadályok merültek fel. Mezőpetri testvértelepülési kapcsolatai településenként eltérőnek mutatkoztak, mégis hasonló interakciós akadállyal és esélyekkel együtt léteztek. Ez a differenciált kapcsolatteremtés a kutató számára lehetőséget ad az egyazon nézőpontból kiinduló, ugyanakkor árnyaltabb vizsgálat lefolytatására. Éppen ezért a kapcsolatok összefüggésében értelmeztem a kommunikációs partnerek egymással szembeni érdekeltségét, a különböző generációk és társadalmi csoportok kontaktusát, a Kelet és Nyugat kép vízióját a migrálások vonatkozásában, a német állampolgárokkal való viszonyt és a nyelvvesztés következtében fellépő kommunikációs problémákat.

A kommunikációs partnerek egymással szembeni érdekeltsége alapját képezi az interkulturális dialógus kialakulásának. A kultúraközi dialógus pedig nem más, mint két különböző kultúra, vagy több állam, nemzet, etnikai csoport képviselői között létrejött kontaktus, amely ötletek, ismeretek és sajátosságok „árukeréjét” vonja maga után.⁴⁴⁰ Az egyes települések esetében a horizont kiszélesítése és a másik kulturális elemeinek esetleges átvétele, majd integrálása a saját társadalmi, kulturális közegbe. Ez jellemezte a Mezőpetri és Grafrath, valamint a Mezőpetri és Máriapócs közötti kapcsolatot. Ezeket a testvértelepülési kontaktusokat azonban nem lehet a teljességgel ismeretlen megismerésére való törekvéseként értelmezni és neutrálisan kezelni, hiszen mindig valamilyen politikai, ideológiai, ugyanakkor pszichológiai körülmény és/vagy szükséglet befolyásolja azt. Előfordulhat, hogy a másiról szerzett információáramlat előítéleteket szülhet, amely a kapcsolat megromlásához vezet.⁴⁴¹ Az elmondottak alapján vélhetően ez az akadály merült fel a Polgárdi várossal fenntartott és megromlott viszony kapcsán. Éppen ezért napjainkban ez a testvértelepülési kapcsolat csak kimondottan formális síkon, mondhatni „a ritualizáltság mezébe”⁴⁴² bújva létezik, tehát a vezető elit közötti kommunikáció megvan, és jól működik a különböző intézményi ünnepeken, falunapokon és *kirbájok*, de informális dimenzióban a társas összejövetelek nem valósulnak meg. Adott esetben interkulturális dialógusról nem beszélhetünk, hiszen a

---

⁴⁴⁰ Hippler 1996: 37.

⁴⁴¹ Hippler 1996: 38.

⁴⁴² Peti 2005.

szemben álló felek között korábban fennálló interakciók során éppen a kulturális másság erőteljes reprezentálása olyan negatív visszajelzéseket láttatott, amelyek a kapcsolat megszakítását eredményezték.

Az interkulturális dialógus sokkal inkább látható volt a Máriapócs lakosságával fenntartott kapcsolatban, ahol nemcsak egyszerű információcseréről beszélhettünk, hanem a másik fél irányába tematizálódó egyéni érdekek és szükségletek kinyilvánításáról.⁴⁴³ Ebben az esetben mindkét fél részéről manifesztálódott az egyidejű és kölcsönös közelítés, amely a másik fél megsegítésére irányul, és amely akceptálja a másik fél kulturális másságát. Természetesen minden ilyen esetben interkulturális dialógusban fejeződött ki a kommunikáló partnerek különféle érdeke. Ott azonban, ahol nem egyeztek a felek érdekei, a kapcsolat, a dialógus megszakadt, a Polgárdihoz fűződő interakciónál például ez a további kapcsolatfelvétel igényét is redukálta. A grafrathiakkal szemben fennálló, korábban virágzó kapcsolat aszimmetrikussá vált, hiszen idővel már csak akkor kommunikáltak egymással, ha külföldi pályázati partnert kerestek az éppen aktuális projektjükhöz. A máriapócsi kapcsolatot nevezhettük ténylegesen szimmetrikus viszonynak a vizsgálat idején, fenntartása akkor az egyazon érdekeket szolgálta, ez pedig a határon átívelő pályázati lehetőségek közös kiaknázása a közösségépítés és az önreprezentáció megvalósítása érdekében.

A testvértelepülési kapcsolatokat a különböző nemzedékek és társadalmi csoportok kölcsönhatásának összefüggésében is megvizsgáltuk, hiszen egy-egy kultúraközi kommunikációs szituációban különböző korosztályokhoz tartozó és különböző szociális szinteken lévő individuumok találkoznak. Hogy a kommunikáció hogyan zajlik, az a felek „mentális programozásától”⁴⁴⁴ függ. Számos tényező befolyásolja ezt a kommunikációt, adott esetben a társadalmi keretek játszanak jelentős szerepet, hiszen egy-egy testvértelepülési találkozón is a különböző társadalmi rétegek és generációk kontaktusáról beszélünk. A Mezőpetriben zajló kapcsolatformálások két síkon mozogtak, így a már említett formális vonalon a polgármesteri hivatalok, tehát a vezető elit és a privát szférában a települések közösségi szintjén. A „vezető elit” számára nagy jelentőséggel bír a helyiek támogató hozzáállása a partnerkapcsolatok kiépítésében. A lokális közösség elfogadása lehetővé tette, hogy az egyik legjelentősebb társas és hivatalos testvértelepülési találkozó Mezőpetri falunapja legyen, amely mindig augusztus második hétvégéjén zajlik, amikor a település elszármazottjai is hazalátogatnak szülőfalujukba. A kapcsolatok intenzívebb meglétekor a település lakói még a vendégek elszállásolásából is kivették részüket, később azonban leginkább a nyelvi kompetencia hiánya, majd a kulturális különbségekből eredő másság érzete

---

⁴⁴³ Hippler 1996: 38.

⁴⁴⁴ Moosmüller 2000: 171.

okozott távolságtartást a szállásadók és a vendégek között. Ebből a szempontból a grafrathi kapcsolat fenntartása eleinte könnyebbnek tűnt a többihez képest, hiszen az érintett felek egy része még ismerve a sváb dialektust, kommunikálni tudott. A következő generációból azonban már csak azoknál valósult meg privát jellegű kontaktus, akik német nyelven beszéltek. A kapcsolat fenntartására a grafrathiakkal megvalósított diák-csereüdülés,⁴⁴⁵ amely egyébként egy kiváló interkulturális szituáció, sem volt elegendő. Annak ellenére sem mondhatták sikeresnek, hogy a diákcsereprogram funkcionálisan mélyebb kapcsolatok megteremtését feltételezte, hiszen nemcsak intézményes keretek között, tehát az iskolán belül és közösségi szinten, hanem az otthonszállásolás során, a privát szférában is lehetőség nyílhat a kulturális háttér mélyebb megismerésére. A Polgárdival kialakított viszony esetében nyelvi akadály nem lépett fel a mezőpetriek nyelvi asszimilációjának köszönhetően, a privát kapcsolatok elmélyítését viszont a kulturális különbségekből eredő félreértések nehezítették.

Az interkulturális kommunikáció megvalósulásának akadályai között a távolságot is meg kell említenünk, mivel ez az elsődleges gátló tényezők egyikeként volt jelen a multimédiás kapcsolatteremtések kiépítése előtt, amikor elsősorban csak a mozgások, migrálások által alakulhatott ki személyes kontaktus. Ezt jól példázza a már említett grafrathi kapcsolat, amelyben nemcsak az elszármazottak vettek részt, hanem egyéb német állampolgárok, mindennemű etnikai hovatartozástól függetlenül. Sokszor csak kíváncsiságból, a turizmusélmény, valamint az autenticitás megélésének élménye miatt indultak útnak.⁴⁴⁶ Az interakciók kapcsán felmerül a kultúraközi kapcsolatok orientációs és határon átívelő funkciója.⁴⁴⁷ Az orientációs funkció a Grafrathba elszármazottaknál az etnikai hovatartozáshoz kötődött, hiszen a kapcsolatépítés az elhagyott szülőföld irányába mutatott, majd hozzájuk kapcsolódtak a kötelék nélküliek és a már elszármazottak utódai is, turisztikai és ideológiai motivációval. Ezen utóbbi alatt a tradicionális lét megismerésének lehetősége adja az orientációt a nyugati ember számára Kelet felé. A mezőpetrieknél egyrészt a német és a magyar nemzeti identitás orientálta a kapcsolatfelvételek irányát, másrészt a nyugati világ túldimenzionált pozitív víziója, amely megismerése számukra a modernizálódás egyik további lépcsőfokát jelentette. Ez a fajta kommunikáció áthidalhat térbeli távolságokat, politikai határokat, úgy, mint a kulturális másság adta feszültséget. Ebben az esetben a kultúraközi kommunikáció mint eszköz és mint folyamat értelmezendő.⁴⁴⁸

---

⁴⁴⁵ Az interkulturális tanulási folyamat nemcsak az iskolára korlátozódik, hanem kiszélesített társadalmi közegben a diák-csereüdülésben részt vevő tanulók családját bevonva is működik. Lásd Krajczy 1990: 140.

⁴⁴⁶ Peti Lehel R. Bendixre hivatkozva ír minderről a testvérfalvak és a falusi turizmus kontextusában. Lásd Peti 2005.

⁴⁴⁷ Ronneberger 1989: 22.

⁴⁴⁸ Tomka 1989: 106–107.

A különböző testvértelepülési partnerfelek interakciójában mediatizált kommunikációval is találkoztunk, amely kiemelt jelentőséggel bír a geográfiai nehézségek által akadályozott kapcsolatteremtés megkönnyítésében. Grafrath és Polgárdi esetében a kommunikáció egyéb gátló tényezői olyannyira felerősödtek, hogy a mediatizált lehetőségeket már ki sem használták a viszony megtartása érdekében. Ezzel szemben a máriapócsi kontaktus egyik legfőbb bázisát a teleházon keresztül létesített kommunikáció adta. Románia EU-s csatlakozását követően ezek a kommunikációs csatornák még inkább elérhetőbbé váltak, hiszen ezzel is megszilárdították a határon átvélő kapcsolatok fenntartását. Az azóta eltelt időszakban a teleház megszűnése annak kihasználatlansága miatt már a fiatalabb generáció otthoni internethasználatának elterjedését tükrözi.

A kapcsolatépítések vonatkozásában szembeűnő az 1980–90-es évek gazdaságra korlátozódó polgárosodásának hatása, amely a település népességi arányának csökkenésében, valamint modernizálódásában manifesztálódott. Az anyagi helyzet növelésének igényével magától értetődő a németországi lehetőségek megragadása: ennek a folyamatnak több lépcsőben építkező mozzanatai tudatos felkészülést mutatnak, amely a német nyelvtanulással kezdődik, majd németországi munkavállalással, többéves kinttartózkodással folytatódik. Hossza a munkavállalás függvényében alakul: nyári idenymunka, rotációs jellegű idősgondozás, épületfelújítás, kereskedelem. Az így megszerzett vagyon felhalmozása, majd felhasználása a szülőfaluban vásárolt lakóépület modernizálásában látható.

„Pláne még eleinte, de most már úgy vagyok vele, hogy majdnem azt siratom, amelyik még itthol van. Mer nehéz nekik na! Nincsen olyan kereset, mint ottan. Most is például az egyik menyem, amelyik Károlyba van, kint volt vendégmunkásnak. Ott majdnem a kétezeret megkereste. Euro. Na jó, mindet nem hozta haza, de ezernégyszázat hazahozott, mer azért élni is kellett, akkor telefonálni is csak telefonált, a családnak, meg akkor a keresztlányja is ballagott, akkor annak adott vagy 100 eurót, meg akkor 25 éves évforduló volt az egyik fiannak, a nagyobbiknak, házassági évforduló, akkor azoknak is vásárolt, úgyhogy de megérte, mondta, hogy megérte. Na minden esetre szerencse volt neki, mert bent dolgozott, nem a tűző napon, válogatás volt, úgy spárgát szedtek, és akkor azt szurkálták úgyi úgy a gépen, hát csak tető alatt volt, nem tűzte a nap, nem esett az eső.”⁴⁴⁹

A Németországhoz fűző viszony identitásfenntartó funkciót is betölt, hiszen a lokális önreprezentációs módok, egyéb megnyilvánulások, de még a fent említett polgárosodási igény is jelzik a település etnikai és nemzeti kötődését. Az etnikus kötődés és a nemzeti identitás kifejezése ugyanis a nyelvvesztés, a sváb dialektus elhagyása után is lehetséges, mivel az etnikai hovatartozás reprezentálására számos egyéb stratégiát alakítottak ki. A szokásrevitalizáló magatartás mellett, egyik ilyen mód a falumúzeum létesítése, amelynek

---

⁴⁴⁹ T. G. 69 éves nő közlése, Mezőpetri, 2007. Magyar Zoltán gyűjtése, DENIA 4144.

látogatása minden testvértelepülési találkozó programja is volt. Ugyanakkor a német nemzetiségi hovatartozás kifejezésére szolgálnak a különböző ház- és útfeliratok, és reklámtáblák, amelyek nyelvi és vizuális eszközként ugyanúgy részei az interkulturális kommunikációnak. A háromnyelvű táblák egyúttal tükrözik a mezőpetriek többnyelvű interakciós készségét is, még akkor is, ha a közösségnek nem minden tagja képes erre.

Összességében elmondhatjuk tehát, hogy a kommunális partnerkapcsolatok bevált eszközei a nemzetközi egymáshoz közelítésnek és az európai integrációs törekvéseknek. Továbbá az így kialakult kontaktusok, úgy, mint a testvértelepülési kapcsolatok is, valóban lehetőséget biztosítanak az interkulturális kommunikáció megvalósulásához. Mezőpetri esetében ezt még az interetnikus viszonyok alakítására is felhasználták, így joggal merült fel a kérdés, hogy vajon a testvértelepülési kapcsolatok kiépítése és működtetése során a kultúrák közti kommunikáció eszközeivel élve az etnikai hovatartozás reprezentációja is megvalósul? Illetve lehet-e egy-egy ilyen jellegű kapcsolat az interkulturális kommunikáció kifejezőeszköze. Ha azt a tényt tartjuk szem előtt, hogy számos interakciós mód szükséges ehhez, akkor megállapíthatjuk, hogy a testvértelepülési kontaktusok több ponton megvalósítják az egyes kultúrák közötti párbeszédet. A partnerfelek interakciója során azonban nem minden esetben valósul meg minden olyan tényező, amely az interkulturális kommunikáció lefolyásához szükséges. Ahogy azt a példák is mutatják, sok esetben ezek a kommunikációs akadályok a partnerkapcsolat megszűnéséhez vezetnek. Ennek ellenére, ha a különböző csoportok között kölcsönös átadás-átvétel folyik a már megszerzett ismeretekről és tudásról, amely kapcsán kölcsönösen tematizálódnak az egyéni érdekek, akkor beszélhetünk testvértelepülési kapcsolatokról mint az önreprezentáció egyfajta eszközéről, és mint a kitörési lehetőségek egyik stratégiai eleméről, amely interkulturális dimenzióban is megvalósulhat. Ezek akkor a legerősebbek, ha olyan települések lakosainak kapcsolatáról beszélünk, ahol valamilyen szintű kötődés alapjaira építenek, így például az elszármazottak új lakóhelye és az elhagyott szülőfalu között kialakított kapcsolatháló.

4.3.3. A sváb találkozók: a HOG-ok és az LM szerepe

A helyiek és az elszármazottak körében külön-külön és közösen megszervezett rendezvények látogatását is meg kell említenünk, mint a kollektív összetartozás élményét biztosító társas összejöveteleket. Amíg a helyben maradottak számos konzerválódott, kontinuum vallásgyakorlási forma erősítését és a szokásrevitalizáló magatartásnak köszönhetően több fogadalmi ünnephez kapcsolódó zarándoklat felújítását szervezték meg,

addig az elszármazottak új életterükben az identitásszimbólumok alakítására egy leginkább adaptálható jelenséget választottak, ez pedig a templombúcsú ünnepe.⁴⁵⁰

Az ünnep társadalmi dimenzióban történő bemutatását annak közösségépítő vonatkozásainak hangsúlyozása indokolta, hiszen az elszármazottak egy, a vallási hagyományból eredő ünnepet vittek magukkal, de elsősorban a közösség összetartozásának érzékeltetésére, a társas élet megszervezése érdekében formálták újszerűvé, új hazájukban.

Szintén a közösséggé szerveződés igényét mutatja, hogy a szatmári sváb elszármazottak Németországban a kibocsátó települések nevét viselő, egyesületként működő szervezeteket, „*Heimatortsgemeinschaft*”-okat (rövidített formában: HOG) hoztak létre. Az egyesületek elsődleges feladata az adott településről elszármazottak összefogása, a kapcsolattartás fenntartása, valamint az elhagyott szülőfalu templombúcsújához legközelebb eső hétvégén a „*Schwabentreffen*”, sváb találkozó megszervezése. A találkozók időpontja a *kirbájhoz* kötött, de szándékosan nem az adott napon megtartott, hiszen előfordul, hogy az elszármazottak közül valaki az új hazában és a szülőfaluban megtartott *kirbájon* is részt akar venni. Az elszármazottak és a helyiek kapcsolatát az is erősíti, hogy a helyiek egy kisebb delegációját időközönként meghívták az elszármazottak találkozójára.

„Az mióta elmentek, mióta kint vagyunk. Hogy is mondjam, máma van a miénk kirbáj, azután szombaton van a treffen. Az egész országból, hát nem egy faluban vannak a csárdaiak, minden fele szíjjelszórva németbe. Valahol van egy találkozó hely, ahol minden évben szokott lenni. Például a tömeg Augsburgba van, és legtöbbször ott van. Van egy úgy, mint itten van egy mise, egy hálaadó, és esznek-isznak.”⁴⁵¹

A találkozók jellegzetesen egy labdarúgó-mérkőzéssel kezdődnek, amelynek résztvevői általában a fiatalabb generáció tagjai. Ezt követi a délutáni liturgia, amely már az otthoni templombúcsú emlékét őrzi.⁴⁵² A sportjáték nem minden esetben volt része a találkozóknak, így például Kemptenben 1963-ban misével kezdődött a találkozó, majd egy közös ebédet rendeztek.⁴⁵³ A szentmise utáni közös vacsora és bál az utóbbi néhány évtizedben vált gyakorivá, utalva a szatmári *kirbájok* családi és társas összejöveteleire. A megjelenők elsősorban az emlékek felidézésére és az összetartozás érzékeltetésére teszik tiszteletüket Németország különböző részeiről. A találkozók átlagos létszáma általában eléri a 350 főt is.⁴⁵⁴ A sváb hagyományőrző csoportok itt is képviseltetik magukat a modern kori populáris előadások mellett, úgy, mint az egyes szatmári települések átformálódott, esetenként falunappá szerveződött *kirbájainak* kulturális rendezvényein. [8.4./25–34. kép]

⁴⁵⁰ A vallásos szokások felélesztéséről lásd Marinka 2009: 161–172.

⁴⁵¹ S. P. 80 éves férfi közlése, Kisdengeleg, 2008.

⁴⁵² Wieser 2000: 221.

⁴⁵³ Lásd Schmied 1963b: 1.

⁴⁵⁴ Wieser 2002b: 22.

A találkozás a kollektív tudatépítés céljából jön létre, a kollektív emlékezet fenntartására. A találkozó egyik legfontosabb tematikája az „eredetmítosz” továbbörökítése, így az ekkor elhangzó beszédek rendre a szatmári svábok településtörténetét és az azóta eltelt időszak történelmi eseményeit vázolják. A kálmándiak 1976. július 25-én Bad Wurzachban tartott Szent Anna-ünnepén például Stefan Schmied ünnepi beszédében a Szatmári Német-Sváb Népközösség – „*Deutsch-schwäbische Volksgemeinschaft Sathmar*” – működéséről és az első betelepülés óta eltelt 250 év történetéről szolt.⁴⁵⁵ [8.4./84. kép]

Nemcsak a Németországba áttelepültek, hanem az egyéb országba, esetleg másik földrészre kerülő dunai svábok is előszeretettel megrendezik ünnepeiket.⁴⁵⁶ Időpontjuk mindig az elhagyott település *kirbáját* követő hétvégére esik. Megnevezésük településenként változik, amíg a Mezőpetriből elszármazottak „*Petemer Kierbe*”⁴⁵⁷ („*petri kirbáj*”) néven nevezik találkozójukat, addig a Kisdengelegről elszármazók „*dr Treff*”, „*Treffen*”, „*Schwabentreffen*” és „*Heimattreffen*” néven is emlegetik.⁴⁵⁸

Amíg az egyes településekről elszármazottak külön-külön szervezik meg sváb találkozójukat, addig minden második évben központi sváb találkozót is rendeznek, ahol nemcsak egy-egy település elszármazottai vannak jelen, hanem a legtöbb szatmári sváb településről elszármazottak összességében képviselik a szatmári svábokat. A rendezvény rotációs rendszerben kiválasztott helyszínen zajlik, így egyik évben valamelyik szatmári sváb településen, a másik évben pedig valamelyik németországi településen, az elszármazottak területi koncentrációjának függvényében.

1947 őszén – egy évvel azt követően, hogy körülbelül 800 személy költözött át először Szatmárból Ausztria északi területeire, majd innen „*Allgäu*”-ba – jött létre az a hivatalos egyesületi forma, amelyet *Landsmannschaft* (rövidítve: LM) néven ismerhetünk, és amely lehetővé teszi a szatmári sváb elszármazottak csoportközösséggé formálódását. Az egyesület megalakulása, története és tevékenysége jól dokumentált, hiszen működéséről a mindenkori vezetők rendre beszámoltak, saját kiadású folyóiratuk, a „*Sathmarer Heimatbrief*” hasábjain.

Az LM megalakulásának 15 éves évfordulója alkalmából publikáltak szerint az első sváb találkozót („*Heimattreffen*”) 1948-ban tartották, és az első sváb bált („*Schwabenball*”) 1949-ben, Kemptonben rendezték meg. Schmied megfogalmazásában a társas összejövétel elsősorban az összetartozás kinyilvánítására és a „*nép- és sorsközösség*” létének érzékeltetésére jött létre. Ettől kezdve az elszármazottak rendszeresen szerveztek találkozókat Németország különböző helyszínein, legtöbbször Kemptonben, Biberachban és

---

⁴⁵⁵ Lásd N.n. [az esetek többségében a *Sathmarer Heimatbrief* szerkesztője] 1976: 1–2.

⁴⁵⁶ Gehl 1989: 70.

⁴⁵⁷ Wieser 2002a: 243.

⁴⁵⁸ Példaként lásd 8.4./91–92. kép.

Ravensburgban.⁴⁵⁹ Stefan Schmied, a *Landsmannschaft* első vezetője ezen elgondolását hosszú távon fenntartotta, az 1965-ben, Kemptenben 18. alkalommal megrendezett találkozót továbbra is a német nép- és sorsközösséghez való tartozás ráeszmélésének vélte, amely lehetővé teszi az elhagyott szülőföldön maradt „fivérekkkel” és „nővérekkkel” való kapcsolattartást, amelyhez szükségeltett a Romániában élő németség helyzetének javítása, és ezzel együtt a család egyesítések megvalósítása. A találkozóra többen eljöttek Ravensburgból, Biberachból, Göttingenből, Stuttgartból, Münchenből, Sonthofenből és Kemptenből. Az összejövetel misével kezdődött, ezt követte a közös ebéd, amely kezdetekor elénekelték a „*Heimatlied*” néven megfogalmazott, a szülőhazához kötő dalt: „*Großkarol, ui schöni Stadt*”.⁴⁶⁰

Az elszármazottak közül többen, röviddel a szülőföld elhagyását követően Németországból is továbbvándoroltak Amerikába. Az LM tudósításainak köszönhetően a tengeren túli társas élet szerveződéséről is képet kapunk, amely szerint Cliftonban 1953. március 15-én alakították meg amerikai egyesületüket „*Sathmarer Heimatverein*” néven. Az egyesület legfőbb célja az anyanyelv és a szokások ápolása, a népdalkincs megtartása, a szellemiség továbbörökítése és a baráti összetartás az új és az elhagyott hazában is.⁴⁶¹

Az egyesület tevékenységében a találkozók megszervezése és az elszármazással felbomlott családok újraegyesítésének szándéka egyértelműen kirajzolódik, és ennek jelentős identitásfenntartó szerepe – még olykor a sorok között kiolvasható, az ideológiai háttérre emlékeztető kifejezések ellenére – vitathatatlan. Az LM mint társadalmi szervezet az elszármazottak identitásának fenntartására törekszik, ennek következtében az egyesület történetének és munkájának leírása nélkülözhetetlen, annál is inkább, mivel az egyes tevékenységek nemcsak az elszármazottakra, hanem a helyiek körében is hatást gyakorolt. Az LM fennállásának 50. évfordulója alkalmából Helmut Berner összegezte a szervezet tevékenységét a „*Sathmarer Heimatbrief*” hasábjain,⁴⁶² de hasonló információkat kaptunk az LM hivatalos weboldaláról (<http://www.sathmarerschwaben.de/>) is. Az alábbiakban ezekre alapozva veszem számba az LM működését és történetét.

Az LM első vezetője Stefan Schmied volt, aki 1978-ig (haláláig) állt az egyesület élén. Schmied nevéhez fűződik a „*Sathmarer Heimatbrief*” folyóirat megalapítása is, amelyet 1977-ig szerkesztőként vezetett. 1978-ban Stefan Koch vette át az LM vezetői szerepét 1981-

---

⁴⁵⁹ Schmied 1962b: 1.

⁴⁶⁰ Schmied 1965a: 1, 1975: 1.

⁴⁶¹ Vö. Schmied 1963a: 1.

⁴⁶² Az LM történetéről és tevékenységéről lásd: Berner 1997: 226–233.

ig. Koch a néprajzi értékek megmentését szorgalmazta,⁴⁶³ így közreműködött a „*Sathmarer Heimatstube*” – szatmári szoba berendezésében a kürnbachi szabadtéri sváb múzeumban („*Oberschwäbisches Museumsdorf*”, *Kürnbach*).⁴⁶⁴ Koch munkájában ekkor még helyettesként segített Helmut Berner, a későbbi LM-vezető. 1981-ben a vezetést Franz Einholz vette át, aki 1989-ig megvalósította, hogy a szervezet bekerüljön a Duna-menti Svábok Szövetségébe („*Landsmannschaft der Donauschwaben*”) és a Német Száműzöttek Szövetségébe („*Bund der Vertriebenen*”). Ez alatt az idő alatt Helmut Berner, a szövetség kulturális referenseként arra törekedett, hogy a kürnbachi múzeumban installált szatmári szoba – helyszíni gyűjtőmunkával együtt – kibővüljön, és egy szatmári múzeumra nője ki magát. Ennek köszönhetően 1989-ben megnyitották a szatmári svábok kiállítását a kürnbachi múzeum *Haus Hepp-Ailing* épületében. Berner saját csoportja iránti elkötelezettségének további eredménye lett, hogy 1989-ben az LM élére választották. Saját megfogalmazásában az általa vállalt munka sokrétű, és szerepe jelentős a szatmári svábok kulturális sajátosságainak megőrzésében úgy, mint a legtöbb olyan helyen történő manifesztáció, amellyel a szatmári svábok létüket kifejezhetik. Ennek függvényében az LM feladata nemcsak a Németországba áttelepültek összefogása, hanem a szülőföldön élők pénzügyi, szociális, gazdasági, egészségügyi és kulturális támogatása. Ilyen értelemben az LM mint az elszármazottakat a helyben maradottakkal összekötő híd működik.

Az 1990-es rendszerváltást követően Berner törekvéseiben szorgalmazta a német nyelvű óvodák és iskolák szatmári létesítését, illetve a német nyelvű misék bevezetését. A számos politikai és kulturális fórum kialakítása mellett törekedett a néprajzi értékhozó intézmények fenntartásának biztosítására, támogatására is, így többek között az ulmi Dunai Svábok Központi Múzeumával (DZM) is együttműködött.

A tevékenységek legfőbb mozgatói tehát elsősorban a hagyományok megőrzésére való törekvés, a szatmári sváb „kulturális javak” reprezentálása, a németországi és a szatmári fiatalok aktivizálása, kiállítások megvalósítása több helyszínen (Ulm, Sindelfingen stb.), konferenciák szervezése a szatmári svábok történelméről, HOG-találkozók és kulturális találkozók („*kulturelle Begegnungstreffen*”) lebonyolítása mind a németországi és a szatmári helyszíneken.

---

⁴⁶³ Koch elhivatottságát jelzi az 1984-ben megjelentetett monográfiája, amelyben a szatmári svábok teljes körű néprajzi leírására vállalkozott. Lásd Koch 1984.

⁴⁶⁴ A „*Landsmannschaft*” 1965-ben felvételek és tárgyak gyűjtését adta közre a „*Sathmarer Heimatbrief*”-ben, mivel egy néprajzi szoba – „*Heimatstube*” – berendezését, illetve egy kép- és fénykép-archívum létrehozását tűzték ki célként. Ezzel az 1945-ös száműzetés utáni új életszínvonal kialakulását szerették volna bemutatni. A felhívás szerint elsősorban olyan felvételeket vártak, amelyek a szülőföld templomait, házait, csűrjeit, iskoláit, pincéit és szőlőseit, valamint munkaalkalmait és összejeveleteit ábrázolja. Schmied 1965b: 3.

Az LM tevékenységének fent vázolt funkcióját jól példázzák a már említett kollektív találkozók, amelyek közül a Mezőpetriben, 2004. augusztus 8-án megrendezett összejövotelt emelem ki. Az ünnepség egyértelműen az identitásépítés jegyében emlékezett vissza a szatmári svábok történelmére. Az eseményről szóló tudósítások szerint is a nagybetűs „Ünnep” fogalmát közvetítette az ünnepi felvonulás és a szentmise alkalmával:

„*Festumzug, Festgottesdienst und Festakt in Petrifeld.*”⁴⁶⁵

A találkozón az ilyenkor megszokott hagyományörző csoportok, néptánc- és énekegyüttesek, illetve fúvószenekarok, a legtöbb szatmári sváb település képviselőjében vonultak fel Mezőpetri főutcáján. Az aratókoszorú hagyományoszerű körbevitelét után az ünnepi mise a Szent Erzsébet-templomban német nyelven folyt, amelyet a Müncheni Szatmári Svábok kórusa kísért. A misét követően az ünnep profán részének lebonyolítási helyszínére vonultak, ahol a csoportok színes kulturális programon vettek részt. Az ünnepség kulináris kínálatáról a helyiek mellett a szomszédos településekről érkező „*strudlisütők*” gondoskodtak.⁴⁶⁶

A program a korábban ismertetett ünnepi gyakorlatot mutatta, amely évenként ismétlődő jellegéből adódóan biztosítja az „új hagyomány” megszilárdulásának lehetőségét. A 21. század ünnepi rendjét egyértelműen már ezek a kollektív megnyilvánulások határozzák meg, amelyek beépülve a helyi gyakorlatba a szatmári svábok ünnepi alkalmává válnak.⁴⁶⁷

***

Barth a szatmári svábok reprezentációs törekvéseihez hasonló szituációkról mint identitásszimbólumok megalkotásáról beszél, amikor egy képzeletbeli közösség [esetükben a szokásrevitalizálók] lép fel néhány megkülönböztető vonás előtérbe helyezése érdekében, szimbolikus voltának kihangsúlyozására, és ezzel együtt határvonalak megalkotására egy-egy szemben álló csoport irányába.⁴⁶⁸ Ha néprajzi olvasatban akarjuk ezeket az ünnepeket értelmezni, akkor a kívülre kommunikált ünnep fogalmában felmerül a kérdés, hogy belülről, a csoporton belül valójában nekik mi az ünnep. Látván a rendezvények és emlékhelyek látogatottságát a vizsgált csoport tagjai részéről, elmondható, hogy számukra minden olyan reprezentáció mérvadó, amelyen feleleveníthetik a betelepülés, és ezzel együtt származásuk

---

⁴⁶⁵ Berner 2004: 166.

⁴⁶⁶ Vö. Berner 2004: 166–169.

⁴⁶⁷ Az LM aktivitása nemcsak a fórumokból olvasható ki, hanem a gyűjtőutak során is tapasztalható volt, így például Helmut Berner több ízben jelent meg a szatmári svábok nagyobb rendezvényein is. A jelenlegi LM-vezetővel való személyes találkozó csak részben valósult meg a 2012-ben megrendezett 300 éves telepítési évforduló nagykarolyi ünnepségének alkalmával, így tényleges megismerkedésünk és egy esetleges beszélgetés lefolytatása egy későbbi kutatás része lehet.

⁴⁶⁸ Barth 1996.

tényét. Nemcsak a saját maguk által rendezett ünnepeken vannak jelen, hanem partnerei azoknak az eseményeknek is, amelyek szaktudományos kontextusban (legyen az történelmi vagy néprajzi jellegű program) vetítik elének a csoport jellemzőit. Ők ezeket a rendezvényeket is ünnepként értelmezik és jelenlétükkel legitimálják, magukénak vallják azt. Ezt példázza az a tapasztalat, amely a néprajzi munka elismerését jelentette a helyiek részéről. 2009-ben a nagykárolyi Szent László Községi Házban szerveztünk Szücs Róbert fotódokumentációjából kiállítást, amelynek anyagát a 2006-ban zajló vallásos ünnepek fényképfelvételei adták. A laikus, helybéli résztvevők rendre arról számoltak be, hogy egy ilyen jellegű esemény számukra azért ünnep, mert minden olyan megmozdulás elsődleges, amellyel létük és hovatartozásuk kommunikálható.

**V. AZ IDENTITÁSFORMÁLÓ
TÖREKVÉSEK EGYÉNI
ÉS KÖZÖSSÉGI VETÜLETEI**

5.1. AZ IDENTITÁSFENNTARTÓ EGYÉNEK ÉS CSOPORTOK TEVÉKENYSÉGE

Egyén és közösség viszonyát többféle aspektusból lehet megragadni,⁴⁶⁹ a vizsgált csoporton belül mindezt a szokások fenntartására, bizonyos elhalt szokáselemek felélesztésére, ezzel együtt az identitás megerősítésére való törekvés különböző szintjein, illetve azok térbeli leképeződésein keresztül értelmezzük. Több zarándoklat felélesztése vagy például a szentcsalád-járás szokásának felelevenítése során nemcsak a kisközösségek szerveződését dokumentálhattam, hanem az egyéni szervezőerő közösségi hatóerejét is.

A folyamatot korábban már a *szokásrevitalizálás* fogalmán belül értelmeztem,⁴⁷⁰ amely terminológiát a *revitalizálás* és a *revitalizálódás* különbözőségein keresztül elsősorban a cselekvés és a cselekvő szempontjából lehet leginkább meghatározni. Amíg előbbi fogalomban a cselekmény végrehajtását érzékelhetjük, addig az utóbbi a szokások vonatkozásában jelenti a helyi hagyományok újjáéledését általában az emlékezetben meglévő elemek segítségével. A fogalom értelmezése nem egyszerű, hiszen számos szinonimaként használt, leggyakrabban nem meghatározott terminust társítanak hozzá, mint például *revival*, *restauráció*, *rekreáció*, *rekonstrukció*, *innováció*, *transzformáció*. Ezek árnyaltabb körvonalazásának igényére többen felhívják a figyelmet, így magyar vonatkozásban Juhász Katalin, aki az Ingrid Åkesson által svéd népdalénekesek körében – az előadók hagyományhoz fűződő viszonya szerint – kidolgozott *recreating*, *reshaping*, *renewal* kategóriákat mutatja be.⁴⁷¹ A terminológiák meghatározása kapcsán jelentős még a Dan Lundberg által megfogalmazott különbségtétel, a *revival* és a *revitalization* folyamatelméleti vonalon történő elkülönítése. A *revival* kifejezés alatt az elhalt zenei formák esetében azok életre keltését érti, a *revitalizálás* során pedig olyan folyamatról beszél, amely a zenei formák esetében népszerűségének újbóli visszatérését jelenti.

A zenei formák újjáélesztésére alkalmazott *revitalizálás* mint folyamat a népszokások felelevenítésére ugyanúgy átültethető, úgy, mint ahogy a Lundberg által megfogalmazott modell is, amely az újjáélesztés folyamatában a szereplők szokással kapcsolatos alapállását értelmezi. Mint ahogy a hangszerek kapcsán Lundberg *doers*, *knowers*, *makers* kategóriákat állít fel,⁴⁷² úgy a szokások jelenkori helyzetét – azok működtető személyeit – illetően is

⁴⁶⁹ A korábbi feldolgozásokból csak néhányat emelek ki példaként, a teljesség igénye nélkül: Banó 1944: 26–33; Dégh 1960: 28–42; Ujváry 1965: 501–517; Szabó 1993: 177–179; Mérei 1996; Andrásfalvy 2011: 553–563.

⁴⁷⁰ Vö. Schell 2009: 141; illetve jelen dolgozat 3.1. alfejezetében.

⁴⁷¹ Lásd Juhász 2011:161.

⁴⁷² Lundberg 2007.

különbséget kell tennünk „csinálók”, „tudorok” és „terjesztők” között.⁴⁷³ Az első kategória szereplői végzik magát a szokáscselekményt, a második kategória tagjai az ismeretszerzésre helyezik a hangsúlyt – a szokások kapcsán ide vehetőek a saját kulturális közegüket kutató és/vagy a települések emlékező falurajzát leíró egyének, a szokások esetében pedig a terjesztés egy példájaként említhetnénk a nyilvánosságra hozatal szándéka, amely az etnikai elkülönülés szándékát is kifejezi. Ezek pedig megjelenhetnek közösségi alkalmakon, nyílt reális tereken, de akár egy a csoportról szóló könyvben vagy a csoportkohéziót szolgáló virtuális terekben.

A vizsgált csoporton belüli differenciálódást nemcsak a fentiek alapján kell értelmeznünk, hanem az egyén részvételi szándéka szerinti felosztásban, aktív és passzív résztvevőként is.⁴⁷⁴ Elsősorban a közösségi szintre vitt szokásfelélesztő és ezzel együtt tudatos identitásfenntartó manifesztációk vonatkozásában az egyéni szerepek pontosabb mérhetősége kedvéért fontos ezek szerint tagolást végeznünk. Kiemelten aktív szereplőkként értelmeztem egyrészt a sváb falvak vezetőit, a regionális vezetői elit rétegének tagjait és az egyes térségi társadalmi csoportok, lokális kisközösségek tagjait. Így például a nőszövetségek és különböző hitbuzgalmi társulatok tagjai, akik sváb szokások felújítását szorgalmazták, váltak az identitásépítés szempontjából aktív tevékenykedővé. Ezek a személyek mint végrehajtó és átruházó személyek jelentek meg a lokális társadalmakban. Az aktív és passzív személyek csoportosításában a hagyományos elemzésektől eltérően, több ponton sokkal inkább a Pozsony Ferenc által megfogalmazott „*rugalmasan felcserélhető*”⁴⁷⁵ szerepek előfordulását szem előtt tartva határoztam meg a kategóriákat.

A szokások működése esetében ugyanakkor kérdésként merült fel, hogy mennyire kell különbséget tennünk akkor, ha ezeket a kategóriákat a tradicionális közösségeken belül értelmezzük, vagy ha már a 20. század végi–21. század eleji szokásfelújítók körében vizsgáljuk. Ujváry Zoltán a cselekmények, események kezdeményezőiként organizátorokat jelöl meg,⁴⁷⁶ Pozsony Ferenc pedig a végrehajtó személyek között ugyanezen szóhasználattal él.⁴⁷⁷ A csoportosítást magam is alkalmazva az organizátori szerepkört a 21. századi szokásfelújítások esetében kimondottan azokra a személyekre adaptáltam, akik a szokásfelélesztés ötletével és az ehhez szükséges egyéni „akcióikkal” a közösség egy bizonyos részét mozgósítják. Az organizátort követő, a tényleges megvalósításban megjelenő,

---

⁴⁷³ A magyar kifejezésekről lásd Juhász 2011: 158.

⁴⁷⁴ A hagyományos paraszti kultúrára vonatkozóan Ujváry Zoltán a közösség megoszlását a szokást fogantatókat (aktívak) és nézők (passzívak) szerint értelmezi. Lásd Ujváry 1965: 502.

⁴⁷⁵ Pozsony 2006: 71.

⁴⁷⁶ Ujváry 1965: 509.

⁴⁷⁷ A népszokások működése közben Pozsony Ferenc további kategóriákat határoz meg az átruházó, valamint vevői vagy célszemélyek elkülönítésével. Pozsony 2006: 71–72.

cselekvő személyek kategorizálhatók a végrehajtó szerepkörön belül, ez azonban nem zárja ki, hogy a felújított szokás működése során az organizátor ne lenne végrehajtó személy, sőt a tapasztaltak szerint a szokásfelújítás folyamatában ugyanolyan cselekvő egyén.⁴⁷⁸

A fesztiválok és egyéb újszerű társas összejövetelek (pl. regionális szintű sváb találkozók) kitalálói, szervezői, lebonyolítói sorolandók tehát ide mint organizátorok, akiknek feladata újszerű szokások bevezetése, megszilárdítása a közösség újjáépítése érdekében. Hozzájuk kapcsolható az identitás fenntartásában kiemelkedő, végrehajtó szerepet betöltő zenész, táncos és énekes egyéniségek, akik az organizátor által kiadott feladatoknak megfelelően adják elő repertoárjukat. Az egyéniségek között az átruházó személyek körében kell megemlíteni az írói vénával rendelkező egyéniségeket, akik tollat ragadva reprezentálják csoportjuk létét különböző tárgyiasult formában, és teljesen külön kategóriában sajátos szerepkör jut a néprajzkutatónak, aki munkája során döbben rá az identitásépítők szemszögéből felállított reprezentáló, terjesztő státusz elnyerésére.

5.1.1. Zenész és énekes egyéniségek

A paraszti társadalom tradicionális rendjének működése alatt a zenei kultúra élő hordozói a legkülönfélébb munka- és ünnepi szituációkban kaptak lehetőséget ismereteik továbbörökítésére. A második világháborúig ezek különböző nyílt terek, társas összejövetelek lehettek: „...in der »Kunkelstube« [fonó], beim »Sunneroseglocke« [napraforgó bugázás] und »Kohlbeschelwre« [kukoricafosztó] oder beim »Hanftrete« [dörzsölő] und »Ruaiha« [sorhoz járás]...”⁴⁷⁹ A szocializmus idején az átadó közeg többnyire módosult, az adott termelészövetkezeti munkálatai alatt más kontextusban valósult meg a már ismert dallamok továbbörökítése, ugyanakkor ezek a színterek új zenei anyag befogadását is lehetővé tették. Mindezek mellett a zenei élet reprezentációs helyei voltak a rokonlátogatások, családi ünnepek, illetve a baráti összejövetelek.

A jól láthatóan átalakult tradicionális szokásrend nemcsak a kollektív megnyilvánulásokat modifikálta, hanem az addig megszokott szerepeket is megváltoztatta. Az

---

⁴⁷⁸ Természetesen léteznek olyan személyek is, akik ebből az egész folyamatból teljes mértékben kizárják magukat, és még jelenlétükkel sem legitimálják a tevékenykedők cselekedeteit egy-egy faluközösségen belül. Az ilyen mértékű passzivitás oka egyfelől lehet eltérő etnikai és felekezeti hovatartozásuk, másfelől sváb származású egyéneknél előfordul, hogy a helyi vezető elit vagy maga az organizátor tevékenységének elítéléséből eredően vonják ki magukat a közösségi életből. Számuk a vizsgált települések összlakosságának arányát tekintve csekély.

⁴⁷⁹ Hauler 1979: 61.

egyéni repertoár átformálódott, úgy, mint ahogy az átadás-átvétel folyamata, illetve az abban résztvevők szerepköre is.

A hagyományozódás természetes folyamatával kapcsolatban veti fel a kérdést Wolfram Benz „*Das Liedgut der Schwaben in Sathmar/Rumänien*” c. tanulmányában, hogy a hagyományozódása sokkal inkább női vagy férfiúi szerepkörben tapasztalható-e. Kérdésselvetése abból indult ki, hogy a Hugo Moser által közreadott népdalgyűjteményben többségében férfi adatközlőkkel találkozhatunk.⁴⁸⁰ Benz kérdése nem volt alaptalan, hiszen napjainkig érzékelhető a zenei kultúra továbbörökítői és hordozói körében a férfiak többsége. Ennek a szembeutnő jelenségnek a magyarázata viszont a sváb nemi szerepek egyes tradicionális elemeiben visszatükrözödik. Ha arra gondolunk, hogy a hagyományos társadalmi normák működése szerint a sváb asszonyok házasságkötésük után már nem élhettek olyan intenzív társas életet, mint a férfiak, akkor érthető a férfiak nagyobb arányú részvétele a nyilvános társadalmi életben. Amíg a nők feladatköre a gyermeknevelésre és a háztartásra korlátozódott, elzárva őket ezáltal a társas érintkezés számos formájától, addig a férfiak számára több szórakozási lehetőség adódott.⁴⁸¹ Mindez nem jelenti a férfiak nőekkel szembeni nagyobb arányú részvételét az identitásörző egyének között, gondoljunk itt éppen a nőszövetség tagjainak tevékenységére, sokkal inkább a sváb kulturális jelenségek ezen csoportján belül megnyilvánuló intenzívebb aktivitást.

A 21. század zenés-táncos összejuveteleinek hangszeres kíséretében szintén férfiakkal találkozunk, úgy, mint az énekes egyéniségek körében is szinte csak férfiak jelennek meg. A vizsgált falvak közül Csanáloson, Mezőpetriben és Kisdengelegen is találkoztam kimondott énekes, illetve zenész specialistákkal, akik a sváb zenei folklóranyag különböző szintű hordozóinak tekinthetők a dallamok elsajátítása viszonylatában. Mivel a három adatközlő egyike a kutatás folyamán elhalálozott, így azt az időszakot veszem viszonyítási alapul, amikor mindhárman aktívan részt vettek az egyes lokális közösségek társadalmi életében. 2006-ban mindhárom adatközlővel sikerült több hangfelvételt készíteni, így identitásörző tevékenységüket a vizsgált időpontig vezetem vissza. *S. P.* (kisdengelegi énekes) a vizsgálat időpontjában a 70-es évei végén járt, *H. J.* (mezőpetri énekes és zenész) és *E. I.* (csanálosi harmonikás) pedig az 50-es éveit töltötte.⁴⁸² A hagyományozódás és az újratanulás viszonylatában kétféle egyéniségtípusba sorolhatók.

Az első csoportba tartozik *S. P.* és hozzá hasonlóan az idősebb generáció képviselői (60–80 év közöttiek), akiknek még lehetőségük volt a hagyományozódás megszokott

---

⁴⁸⁰ Benz é. n.: 12.

⁴⁸¹ Vö. Marinka 2005b: 59–161.

⁴⁸² Az egyéniségek bemutatását nevük helyett a monogramjuk alkalmazásával teszem. Az adatközlők adatai a szerző házi archívumában megtalálhatók.

rendjében elsajátítani a sváb dallamokat. Ugyanakkor a legidősebb generáció zenész képviselőit sem tekinthetjük mindennemű hatástól mentes továbbítóknak, hiszen tudásuk a két világháború közötti „német népi mozgalom” képviselőinek hatására német zenei anyaggal bővült.

A szocializáció során elsajátított tudást életük számtalan szakaszában mint énektudó specialisták adhatták tovább és terjeszthették, különösen a szülőfalu és a közeli települések ünnepegeinek, társas összejöveteleinek énekes előadóiként. S. P. ezt a magával hozott tudást kihasználva életének számtalan – de az identitásörzés tekintetében legintenzívebben az utolsó – szakaszában mint énektudó specialista a közeli települések, illetve a sváb találkozók énekes előadójává vált. Repertoárjának megismerése leginkább idős korából eredően hosszabb időintervallumot magába foglaló munkát igényelt. 2003 és 2008 között több alkalommal készült vele interjú, amelyek kapcsán egyértelműen csak kevés dallamot tudott emlékezetéből felidézni. Azokon a társas összejöveteleken viszont, ahol a résztvevők énekelni kezdtek, és S. P. jelen volt, a dallamokat felismerve bekapcsolódott az éneklésbe. A legtöbbet énekelt dalai az alábbiak:

*Hui sott i gau (A107), Großkarol, ui schöni Stadt (A48), Tüt‘ wünschen, ‘s wär‘ Nacht (A33), Uf am Wasa (H046, S.21.), Wenn i mein Schimmel verkauf (A92).*⁴⁸³

A másik, egy generációval fiatalabb korosztályt képviselő zenészek csoportjába tartozik E. I. és H. J., akik már azt a zenei tudásanyagot mutatták fel, amelynek kisebb részét a szájhagyományozódás útján szocializációjuk során sajátították el, nagyobb részét egy tudatos visszatanulási vagy újratanulási procedúra eredményeként. Így például a kutatás során nyilvánvalóvá vált, hogy a két fiatalabb zenész egyéniség zenei repertoárjában számos olyan dallam található, amely Hugo Moser 1943-ban, majd viszontkiadásban 1953-ban megjelent „*Alte schwäbische Volkslieder aus Sathmar*” c. művéből, illetve a mezőpetri zenész esetében Moser „*Volkslieder, zusammengestellt für die Sathmarer Schwabensiedlung in Rumänien*” c. 1931-es gyűjteményes kötetéből származik. Az elmondás szerint a kötet jelentős szerepet töltött be mindkét egyén zenei tanulmányaiban, E. I. esetében még magát a kötetet, mint rendszeresen forgatott munkaeszközt találtam meg, amelynek egyes dallamaihoz ceruzával még akkordmegjelölést is írt. E. I. repertoárja azonban nemcsak sváb dalokból állt, hanem magyar, német és román dallamokkal is gazdagodott. E. I. már 14 éves korától kezdve tanulta

---

⁴⁸³ A dalok lelőhelyét a Moser „*Alte schwäbische Volkslieder aus Sathmar*” c. kötetében található sorszámmal jelölve adtam meg. Az 'A' betű utal a szóban forgó kötetre, a betű utáni szám pedig a kötetben megadott dal sorszámaát mutatja. Így például az A107 jelentése tehát Moser kötetének 107-es számmal ellátott dallamára utal. Lásd Moser 1953. S. P. esetében, annak ellenére, hogy a dalok megtalálhatók Moser gyűjteményes kötetében, nem beszélhetünk visszatanult tudásról, hiszen ő maga a kötetel nem találkozott, viszont a korosztályára hatást gyakorló német népiségi mozgalom befolyásáról igen. Erről bővebben lásd 5.1.5. alfejezetben. A H046, S.21-es jelzés értelmezését lásd a következő lábjegyzetben.

a sváb dalokat a csanálosi idősebb generáció tagjaitól, mindezek ellenére az interjúkészítés idejéig a legtöbb dallamot a Moser-féle kötetből visszatantult változatban adta elő. *E. I.* repertoárjának sváb dalai egytől egyig megtalálhatók tehát Moser gyűjteményes könyvében:

Es ging ein Jäger gih jage (A17), Frau Wirtin, habt Ihr Bier und Wein? (A30), Tüt' wünschen, 's wär' Nacht (A33), Zipprebom (A41), Grün ist der Holder (A39), Großkarol, ui schöni Stadt (A48), Ich geh zum Brünnelein (A57), Sobald der Schneider ins Wirthaus geht (A86), Wenn i mein Schimmel verkauf (A92), Eins, zwei, drei (A96), Sepp, bleib no do! (A100), Bald gras i am Acker (A104), Juchhe, wa rumplet em d Scheitlebeig? (A105), Hui sott i gau (A107), Schätzli, Schätzli, tanz mit mir (A110), Drei liadrigi Strümpf (A112).

Mindezen felül *E. I.* több olyan sváb dallamot játszott harmonikán, amelyeknek szövege ismeretlen, ő maga is csak „*Keringõ*”, „*Kirmestanz*” és „*Schneiderpolka*” néven emlegette ezeket.

H. J. mezőpetri származású zenész-énekes repertoárjában a legszembetűnőbb Moser korábban említett és a térségben „*rotes Büchlein*” (vörös könyvecske) néven is elterjedt 1931-es kiadványának alkalmazása. *H. J.* saját repertoárját írott formában is bemutatva egyértelművé vált, hogy az általa ismert 50 dalból 21 dallam a Moser által közölt gyűjteményben is megtalálható:⁴⁸⁴

Ade, zur guten Nacht (H004, S.72), Am Brunnen vor dem Tore (H005, S.44.), Bald gras i am Acker (H011, S.5.), Das Lieben bringt groß Freud (H013, S.47.), Drei liadrigi Strümpf (H019, S.6.), Droben im Oberland (H020, S.38.), Durchs Wiesatal gang i jetzt na (H021, S.28.), Es ging ein Jäger ge jaga (H025, S.14.), Großkarol (H030, S.11.), Hab mein Waga voll gelada (H031, S.67.), Im Schönsten Wiesengrunde (H035, S.44.), Is Muottrs Stübele (H039, S.25.), Kein schöner Land (H003, S.75.), Mueß i denn (H041, S.28.), Schön ist die Jugend (H045, S.31.), Uf de schwobische Eisebahna (H047, S.25.), Uf am Wasa (H046, S.21.), Ujeh wa rumplet (H049, S.5.), Wenn alle Brünnelein fließen (H053, S.48.), Wenn i mein Schimmel verkauf (H055, S.10.), Zipprabom (H058, S.6.)

A három egyéniség kapcsán elmondható, hogy amíg az idősebb generáció, tehát *S. P.* dalai az emlékezetkultúra részét képezik, addig a két fiatalabb énekes, zenész specialista számára ugyanezek az identitásépítés eszközeivé váltak. Átalluk a folyamat azon részét láthatjuk, amikor még együtt él az a két egymást követő generáció, amelyből az első szocializációja során a kulturális specifikumokat tradicionális keretek között sajátította el, és az ezt követő generáció pedig már a sváb identitásjegyek csak egy részét hordozza. Ezen utóbbi generáció alapvető kulturális tudásbázisát, többek között az önazonosságát

⁴⁸⁴ *H. J.* zenei repertoárjának rekonstruálását megkönnyítette saját kezűleg készített dallamgyűjteménye, amelyből fotódokumentációt készítve a következő jelölési rendszert készítettem el: 'H' betűvel jelöltem *H. J.* dalainak összességét, majd a fényképfelvételek sorrendjében számoztam a dalszövegeket. Így pl. a H004 jelenti a *H. J.* gyűjteményéből készített fényképek 4. felvételét. A zárójelben található további jelölés, mint például S.72 pedig jelenti a Hugo Moser-féle „*rotes Büchlein*” gyűjteményének oldalszámait, ahol az adott dal szintén szerepel. Lásd Moser 1931b. A *H. J.* dalszövegeiről készült teljes fotódokumentáció megtalálható a szerző házi adattárában, illetve a bonni interkulturális kutatóprogram, a „*Deutsche Musikkultur im östlichen Europa*” projekt archívumában.

meghatározó sajátosságokat a saját csoporton belül már nem egyértelműen a belenevelődés során sajátítja el, hanem a tudatos visszatanulási igénnyel jelentkezve, egy újfajta rehabilitációs szituációt kialakítva keresi meg az idősebb korosztály képviselőit. Mindkét generáció számára az emlékezet ilyenformán identitásőrző funkcióval lép fel, ahol az új élethelyzet, új motivációkat szülve mindkét esetben az emlékezetkultúra módosulását is maga után vonja. Ennek következtében az utódgenerációk már teljesen újszerű mintákat kapnak a saját csoport identitásának megőrzésére törekedve, amelyben a szocializáció az emlékezetet stimuláló sajátos funkcióval jelenik meg.⁴⁸⁵ A tanulási folyamat végeredménye akkor éri el célját, amikor az említett zenészeket felkérjük például egy-egy sváb találkozó alkalmával zenei repertoárjuk előadására.

5.1.2. Csoportvezetők, szokásrevitalizálók, közösségépítők

Az identitás fenntartását szolgáló rehabilitációs hullám egyéni indíttatásából több kollektív tevékenység megvalósulását láthatjuk. A korábban történelmi, vallási és társadalmi kategóriákban felsorolt reprezentációs törekvéseken túl idetartozik még az elhalt sváb zenekarok újjáélesztése, illetve a sváb néptáncsoportok alapítása a Nagykároly környéki sváb települések részéről. Amíg a táncsoportok megalakulása újszerű jelenségnek tekinthető a tradicionális szokásrend meglétéhez képest, addig a fúvószenekarok felállítása az áttelepülő svábok sajátosságaként jóval nagyobb múlttal rendelkezik.

A betelepüléstől számított első fúvószenekar megalapításának időpontjával kapcsolatban mindeddig nem találtam egyértelmű adatot, számos forrás leginkább csak a zenekarok társadalmi szerepét taglalja. Jelentőségük mértékét jelzi, hogy a második világháború végéig gyakorlatilag minden szatmári sváb településen folyamatosan egzisztáltak. Ezek a források ugyanakkor azt a feltevést is igazolják, miszerint már a telepítést megelőző rendelkeztek elsajátított zenei képzettséggel, és ezt magukkal hozva az új hazában olyan szinten tudták továbbörökíteni, hogy a legkisebb sváb települések is saját zenekar felállítására voltak képesek. Az egykori telepeselek kisebb hangszereket – trombitát, furulyát, hegedűt – hoztak magukkal, majd röviddel a telepítés után ezekkel felsősváb („*oberschwäbische*”) dalokat adtak elő a helyi templomokban.⁴⁸⁶

---

⁴⁸⁵ Vö. Assmann 2000: 200.

⁴⁸⁶ B[erner] 2003: 200.

Helmut Berner alábbi megfogalmazásának köszönhetően érthetővé válik a zenekarok több mint két évszázados hagyományának megtartása, miszerint a zene számukra az elhagyott szülőföld egy emlékdarabját jelentette:

„*Musik war und blieb für sie ein Stückchen Heimat.*”⁴⁸⁷

A zenei hagyomány 20. századig fennálló nagyfokú konzerválódásához az is hozzájárult, hogy a zenei együttesek nemcsak a profán társas összejövetelek kísérői voltak, hanem számos vallásos esemény zenei aláfestését nyújtották. Ez nem jelentette a zenekarok teljes változatlanságát, hiszen a konzerválódás itt leginkább a kontinuitást jelenti és nem a vákuumoltan elzárt, hatóerők befolyásától mentes állapotot, sokkal inkább a fennmaradáshoz szükséges azon rugalmasságot, amely bizonyos funkciók megmaradását és más szerepek átalakulását jelenti egy-egy szokáson, szokáscselekményen belül.

A zenekarok fennállását és működését jelentős mértékben meghatározta a zenei tehetségek kiállítása, illetve a hangszerek állagmegóvását, esetleges beszerzését finanszírozók kívánalma. Mezőpetriben a zenekar fennállásának története 1850-től datált, és a leírtak szerint szinte tízévente újjászerveződött. Az 1861–69 közötti zeneegyletet Schnabel Gottfried vezette, aki mint tanító-karmesterük klasszikus darabok betanítását is szorgalmazta. A közösségi alkalmazhatóság szempontjából jelentős módosító tényezőt jelentett a zenekar hangszereinek pótlására és javíttatására szolgáló egyházi segítség, hiszen ennek következtében 1871-től a költségek fejében betiltották a zenekar kocsmában és lakodalmakban való részvételét. Az egyház kizárólagosságot rendelt el, funkciójuk inntől csak a templomi és a körmenetek zenekari kíséretére korlátozódott.⁴⁸⁸ A zenekarok a 19. század végén tehát a templomi ünnepeken, így például a *kirbájokon*, illetve a különféle zarándoklatok alkalmával rendszeresen emelték az ünnepség fényét. Ugyanakkor a zenei kíséret szerves részét képezte a temetkezési szokásoknak is, ez a funkció a második világháború utáni időszakra az egyetlen szerepköre maradt a zenekaroknak.⁴⁸⁹ A helyi emlékezet viszont megőrizte az együttesek ünnepi és hétköznapi feladatokban betöltött kiemelt funkcióját, így például a lakodalmi menet kísérőjeként is említették. A közösség társas életében betöltött szerepének jelentőségét jelzi a zenekarok elsődleges rehabilitációja az „*ethnic revival*” első megmozdulásai során. [8.4./93. kép]

---

⁴⁸⁷ B[erner] 2003: 200.

⁴⁸⁸ Merli 1999: 216–217.

⁴⁸⁹ Berner 2003: 132.

A sváb identitás fenntartása érdekében a fúvószenekarok felélesztését már az 1970-es évektől kezdődően tapasztalhatjuk,⁴⁹⁰ de egyes településeken, ahol az identitásépítés munkafolyamata időben később indul meg, mindez csak a 20–21. század fordulójára tehető. Ennek oka a lokális társadalmak összetételének különbözősége, illetve a zenei tehetséggel rendelkező fiatalok kinevelésére alkalmas egyén jelenlétének hiánya. Ez bizonyítja azon hipotézisünket, hogy az identitásörzők csoportot képezhetnek, amely kisközösség a kollektív tudatépítés érdekében tevékenykedik. A csoport mindig egy specialista – alkalmasint organizátor – aktivitása és irányítása alatt működik. A vezető egyéniség figurája, személyes karaktere, habitusa és a sváb kultúra iránti kötődése nagymértékben meghatározza az általa vezetett csoport szellemiségét. Ezen egyének szellemi tőkéje azonban nem minden esetben az ún. „tisza forrásból” merített tudást tükrözi, hanem egy újratanult rekonstrukciót, éppen ezért az újjászülető zenei csoportok repertoárja a legtöbb esetben Moser gyűjteményes köteteiből visszatanult sváb dallamokra, illetve egyéb tangó-, valcer- és polkadallamokra korlátozódik.

A táncsoprotok esetében, amelyek inkább a rendszerváltást követően szaporodtak el, sokkal inkább egy az egyéni indíttatásból, de nem a hagyományosra, hanem olyan – nem feltétlenül szatmári sváb – karakterjegyek elsajátítására való törekvést láthatunk, amely lefedi a „sváb folklór” fogalmát. Ennek értelmében a legkülönbözőbb formájú „bajoros”, és csak szerencsés esetben az egykoron „megalkotott” szatmári sváb viseletként⁴⁹¹ ismert ruházatba öltöztetett csoportokkal találkozunk, akik a legkülönbözőbb német népzenei anyagot feldolgozva táncolnak „sváb” táncokat. A repertoár kiválasztása is gyakran a vezető egyén szubjektumától függ, így az őt ért hatások nagyban befolyásolják a betanult koreográfiákat, illetve a zenei művek beépítésének mikéntjét. Gyakran előfordul, hogy a felvett/betanult tánc és dallam egy másik dunai sváb terület táncsoprotjánál látott, és tőlük átvett repertoárrészlet, amely nem a helyi sajátosságokra alapoz, hanem az általánosan elterjedt, közismert elemekre, gyakran a területi különbségekre való tekintet nélkül.

A zenei és néptáncsoprotok elsődleges előadóterei a saját csoporton belül konstruált újszerű társas összejövetelek, így az elszármazottak esetében az évente megrendezett sváb „találkozók” és falunapok, fesztiválok. De egyéb – legyenek azok szakrális vagy profán – társas események funkcionálhatnak a kollektív tudatépítés színtereiként, illetve a kollektív és a kommunikatív emlékezet tereiként. Az ekkor előadott, illetve sok esetben az alkalomra elsajátított/újratanult sváb zenei/énekes és táncos performanszok az egyes lokális társadalmak kohézióját is jelzik, ezt példázza az a tény, hogy nem minden szatmári sváb település képes hasonlók megszervezésére. Ilyen szempontból legaktívabbak a Nagykároly környéki

---

⁴⁹⁰ Berner 2003: 132.

⁴⁹¹ Lásd Mertz 1943: 90.

települések. A táncalkalmakon való részvétellel közösség termelődik, az ehhez a közösséghez való tartozás természetesen jelenti a táncon keresztül kifejezett kulturális üzenet elfogadását, így a táncselekményben való aktív részvétel az egyéni és a kollektív identitás kifejezésére is alkalmas.⁴⁹²

A társas érintkezések mellett számos egyéb eszköz lehet a zenei kultúra közvetítő közege, így például a „*Heimatbrief*”-ek, illetve „*Heimatbuch*”-ok folklór szövegközlései, melyek között népdalleírásokat találhatunk,⁴⁹³ vagy a virtuális térben, az egyes települések weboldalai. Alsóhomoród honlapján például „*Lieblingslieder*” címszó alatt adnak közre sváb dalokat.⁴⁹⁴

Maguk a példák jól láttatják, hogy az identitásörzés nem valami magától értetődő, „megtörtető” folyamat, sokkal inkább olyasmi, aminek érdekében cselekedni kell, vagy akár küzdeni érte. Különösen igaz ez a kisebbségi helyzetben lévő csoportok esetében.⁴⁹⁵ A szatmári svábok pedig ennek érdekében stratégiák sorával élnek, leginkább a 20–21. század fordulóján dokumentált szokásrevitalizálás és az újszerű hagyományteremtés vonatkozásában látjuk ennek nyomait.

A csoportszervezők között külön kell szólnunk az egyes települések azon egyéniségeiről, akik mint organizátorok aktiválják, újjászervezik a lokális közösség társas életét. Ők mozgósíthatják az „*ethnic revival*” folyamatának szerves részét képező szokásfelújításban aktív kisközösséget. A kisközösséghez csatlakozás egyéni választás, ugyanakkor az egyén aktivitását meghatározza az organizátorhoz fűződő viszonya. A kis lélekszámú településeken gyakori tényező lehet ezenfelül a tagokkal kialakított kapcsolat, amely az etnikai hovatartozás kifejezésének szándékánál is nagyobb lehet. Sokszor mindezt a vallásos meggyőződés felülírja, főként akkor, ha egy-egy felújított szokás vallásos életükhöz köthető. Minden ilyen tényező figyelembevételre alkalmas a tevékenykedő csoport méretén, létszámán, összetételén és aktivitásán. A szokást felújítók mindaddig aktívnak tűnnek, ameddig az organizátor megfelelő támpontot nyújt tevékenységük eredményességéhez.

Az egyéni tevékenység és szerepvállalás ilyen értelemben a közösséget mindenkor befolyásolhatja. A csoportfenntartás szempontjából pontosan ezért érdemes figyelmet szentelnünk a rugalmasan felcserélhető szerepek alakulására, hiszen gyakran az adott felújított szokás további fenntartását eredményezheti például az organizátor személyének cseréje, de éppen úgy egy-egy cselekvő pozícióváltása jelentheti a tevékenység hanyatlását is. Az aktív

---

⁴⁹² Kavecsánszki 2013: 94.

⁴⁹³ Lásd bővebben jelen dolgozat 5.2.1. és 5.2.2. alfejezeteiben.

⁴⁹⁴ Lásd Alsóhomoród honlapja:

http://www.johann-mutter.de/hamroth/hamroth_lieblingslieder_der_hamrother.htm (Letöltve: 2010. 09. 26.)

⁴⁹⁵ Molnár Bodrogi 2011: 273.

cselekvők (a szokást végzők) és passzív cselekvők (a szokást fogadók),⁴⁹⁶ illetve a ténylegesen passzívak (a szokás fenntartásában és fogadásában részt nem vevők) helyzete idővel változhat. Ha mindezt az organizátori szereptől a ténylegesen passzívokig nézzük, akkor például az organizátor leváltása vagy lemondása is okozhatja egy-egy cselekvő passzívvá válását, de egy-egy addig passzív tevékenykedő is válhat aktívvá, mint ahogy az organizátornak sem kell teljes mértékben passzívvá válni, hiszen az aktív cselekvők sorába is beállhat a vezetői szerep lemondását követően. Egyén és közösség viszonyának alakulása tehát jelentős mértékben meghatározhatja azoknak a kulturális mintáknak a fennmaradását, amelyek egy adott (éppen leírt) időpontban a vizsgált csoport etnikai sajátosságait mutatják.

Egy-egy lokális közösségen belül azonban nem minden esetben beszélhetünk csak egy organizátorról, aki a szokások felújítására törekszik megszervezve a hozzá szükséges aktív cselekvőket, terjesztőket, hanem lehetséges, hogy több különböző szokáscselekmény fenntartásához különböző specialista szükséges. De az is előfordul, hogy a szokásfelújítás cselekménye szempontjából éppen maga a településvezető vagy egy-egy kulturális referens, szakfelelős válik organizátorrá. A speciális tudást igénylő feladatok esetében azonban ez a szerepkör átruházódik arra a személyre, aki ennek birtokában van, ezzel felcserélve a cél érdekében kialakuló aktív szerepeket.

A szatmári svábok kollektív identitásának fenntarthatósága szintjén, a nemzetközi vonalon fellépő organizátorokat (pl. HOG-vezetők és az LM vezetője) és a politikai képviseletben érdekelt személyek cselekményeit is a közösségépítésre vonatkoztatva kell megvizsgálnunk. Ha a helyben maradt csoportra vetítve nézzük, akkor ők lehetnek azok, akik esetlegesen aktivizálhatják az egyes lokális társadalmak vezető elitjét a cselekvés érdekében, ekkor a lokális társadalmi szinten már eleve organizátorként működő vezető is aktív terjesztő szerepkörbe kerül, közösségépítő tevékenységükkel pedig a „csinálók” (szebben fogalmazva alkotók) szerepkörébe sorolódnak.

A cselekvők és terjesztők kategóriája mellett említettük a tudorok tevékenységét, akik a vizsgált csoport vonatkozásában sokkal inkább az alkalmazott kulturális reprezentációk írásos alapjait biztosíthatják. Idesorolandók a kutatói attitűddel működő csoporttagok.

---

⁴⁹⁶ Ezen utóbbi két kategóriát lásd Ujváry 1965: 506.

5.1.3. Író és kutató egyéniségek különböző kontextusban

Írói és kutatói attitűd vallásos kontextusban

Az identitás fenntartásához nemcsak személyek, hanem intézmények is kellenek, így „*a templom és az iskola, de család, folklórcsoport, párt, rádió, televízió, újság és egyebek. Ha ezek hiányoznak vagy elvesznek, az identitásőrzés nehezebb vagy egyszerűen lehetetlen. Ilyen helyzetekben hangsúlyosabb szerepet kaphat a népi kultúra egy vagy több eleme: a viselet, az ételek a táplálkozási kultúrában, vagy a vallással összefüggő számos kulturális megnyilvánulás, különösen az ünnepek szokásrendje.*”⁴⁹⁷ Hogy árnyaltabb képet kapjunk az elmagyarosodott svábok vallásos életéről, a vallásos magatartás egyéni és közösségi vetületeiről és az ezzel összefüggésben álló identitásformáló tényezőkről, szükségeszerű azoknak az egyházi személyeknek és vallásos közösségeknek a számbavétele, akik az identitásőrző törekvéseikkel nagymértékben befolyásolták az egyén és közösség viszonyát lokális szinten. Mindezzel összefüggésben kell megemlítenünk az egyház „*identitásőrző funkcióját*”,⁴⁹⁸ amelyet a Szilágyi Györgyi–Flóra Gábor vallásszociológus szerzőpáros által alkalmazott tipológiából adaptáltam. Ők e terminológiát a partiumi és erdélyi kutatásaik során az egyházi külkapcsolatok irányultságát és tartalmát meghatározó funkciók között ismertették. A szimbolikus, instrumentális és közéleti funkció mellett az identitásőrző az, amely magában foglalja a vallási, etnikai, nemzeti önazonosság védelmével, megőrzésével, fejlesztésével kapcsolatos érdekvédelmi, képviselői közösségépítő, valamint érték közvetítő egyházi feladatokat és tevékenységeket.⁴⁹⁹ Ennek értelmében az egyház mellett az azon belül lévő egyházi személyek tevékenységét egy adott etnikai csoport identitásépítési folyamatában is vizsgálat tárgyává kell tennünk. Éppen ezért különös érdeklődéssel fordultam a mezőpetri születésű egyházi személyek törekvései felé, akik a közösségépítést nemcsak a társadalmi és vallásos élet szervezése szintjén szinkronikusan valósítják meg, hanem a múltat a jelennel összekötve írói-kutatói tevékenységükkel is.

Elsők között Merli Rudolf (1929–2013) plébánost kell megemlíteni, aki felszentelését követően 30 évig Szatmár megyében, majd az utóbbi több mint 20 évben a németországi Bubesheimben szolgált. Merli munkásságában erőteljesen tükröződik a szülőföld iránti kötődése, és a szatmári sváb identitás fenntartására való törekvése. A kitelepült szatmári svábok németországi folyóiratában, a „*Sathmarer Heimatbrief*”-ben rendre publikálta a

---

⁴⁹⁷ Barna 2011: 12.

⁴⁹⁸ Szilágyi–Flóra 2003.

⁴⁹⁹ Szilágyi–Flóra 2003.

szatmári egyházmegyében lévő sváb települések rövid monográfiáit, különös hangsúlyt helyezve az adott település templomának történetére. Az itthon maradottak származástudatának fenntartása érdekében a *Szatmári Friss Újságban* újra közreadta ezeket a rövid leírásokat, majd az *Otthonom Szatmár megye* sorozatban jelent meg a szatmári sváb települések összes leírása *Harminckét település története* címmel. (A harminckét település története később német nyelven is napvilágot látott.) Ezt követően újra kiadatta a mezőpetri születésű nyelvész professzor, Vonház István sokat idézett kötetét, amely a Szatmár megyei németek településtörténetét taglalja.⁵⁰⁰ Ezeket az „apróbb” munkákat egy nagyobb lélegzetvételű monográfia összeállítása követte, amelyben Mezőpetri történetét sajátos kontextusban tárja elénk. A Mezőpetriről szóló kötethez hasonlóan alkotott mezőfényi monográfiájában, illetve halála előtt még egy kiadvány megjelentetését tervezte, amelyben Mezőterem falurajzának megírására vállalkozott volna. Munkásságának elismertségét nemcsak kötetei népszerűsége, hanem a síremlékén olvasható felirat is jelzi [8.4./17–18, 36. kép]:

„A szatmári svábok betelepítésének
és sorstörténetének kutatója,
Mezőpetri és Mezőfény díszpolgára”⁵⁰¹

Merli munkái mellett Brázay János 1886-ban kiadott emlékirataiban ismerhetjük meg Mezőpetri község római katolikus plébániájának és magának a településnek a történetét.⁵⁰² Brázay plébános 1866 és 1908 között szolgált Mezőpetriben, tevékenysége és a szóban forgó műve mégis fellelhető a jelenkori lokális társadalom emlékezetében. Munkája nem csak történetírói jellegű, hiszen emlékirata számos, a svábok asszimilációjára és az identifikációjára utaló jelenségről is beszámol. Leírásai alapján a 19. században már fellépő identitáskrizisről is képet kapunk, az asszimilációs kérdés kapcsán kifejezetten erőteljesnek véli a sváb férfiak hajlamát, hiszen megfigyelései szerint ők korábban idomultak a magyar környezethez, mint a nők. A nők a falvak határát kevésbé elhagyva tovább őrizték hagyományaikat, mint a férfiak.⁵⁰³

A mezőpetri születésű egyházi személyek közül meg kell még említeni Hans Czumbil (Czumbil János) (1916–1984) atya nevét, aki 1947-től számos néprajzi adat publikálásával járult hozzá a szatmári svábok identitásőrzési folyamatához. Munkáit a „*Neuer Weg*”, a

---

⁵⁰⁰ Vö. Máriás 2009.

⁵⁰¹ Merli Rudolf síremlékének felirata, lásd Melléklet 8.4./18. kép.

⁵⁰² Brázay 1886. Nevét általában Merli Rudolf helyi születésű plébánoséval együtt említik meg, annyi különbséggel, hogy Brázay emlékirata már nem található meg a településen lakók otthonában, hiszen az a 19. század végén keletkezett, Merli kötetei viszont számos helybéli polcán fellelhetők.

⁵⁰³ Brázay megfigyeléseire hivatkozik Baumgartner is a szatmári svábok asszimilációja kapcsán. Baumgartner 2010a: 26–27.

„*Tribuna Rumâniei*” és a „*Volk und Kultur*” hasábjain olvashatjuk.⁵⁰⁴ Írásai így egyaránt eljutottak a helyben maradtakhoz és az elszármazottakhoz is.

A mezőpetri papok tevékenysége természetesen nem egyedi, a többi szatmári sváb település papja és/vagy tanítója között is találunk olyan kiemelendő egyéniséget, aki saját küldetésének érezte a település mindennemű leírását az etnikus tudat továbbörökítése érdekében. Ilyen például Stefan Brendli (1913–1982) atya, aki alsóhomoródi svábként hasonló monográfiát írt szülőfalujáról, mint Merli Rudolf, továbbá ő maga is számos történeti leírást közölt a szatmári svábokról.⁵⁰⁵ Olyan plébánosról is tudunk, aki nem helyi születésűként harcolt a közösség összetartása érdekében és a szatmári németiség fennmaradásáért. A 19. század végéről ismert például Anton-Joseph Ilk munkássága, aki cipszerként tevékenykedett a szatmári svábság német nyelvjárásának fenntartásáért.⁵⁰⁶

A nyelvész professzor Vonház István és kultusza

Vonház István [8.4./16. kép] mezőpetri származású nyelvész professzor, aki 1931-ben jelentette meg a szatmári svábok telepítéstörténetét „*A szatmármegyei német telepítés*” címmel.⁵⁰⁷ Ezzel a munkával az egyik legjelentősebb személyként írta be magát a szatmári svábok történetébe. Munkája olyan hiánypótló mű volt, amely napjainkban is alapvető szakirodalomnak számít a csoporttal foglalkozó kutatók számára, ugyanakkor a saját csoporton belül is kultikus személyiséggé emelkedett a telepítéstörténet megírása révén. Többen ennek köszönhetően találtak rá saját egyéni élettörténetük alapvető részletére, amellyel a sváb származás igazolását valósíthatták meg. A gyűjtőmunkák során több alkalommal nyert bizonyosságot, hogy a megkérdezett személyek Vonház könyvéből merítik saját családtörténetük adatait.

„Általában a történelmi jellegű dolgok, történelmi regények, történelmi munkákat nagyjából áttanulmányozgattam. [...] Svábokkal kapcsolatban is. Dr. Vonháznak a munkáit, amik voltak a szatmári svábok történetéről, eredetéről, stb..., ami megjelent. Aztán a Petri történetéről, amit a Brázay János egyik plébános volt itt, az adta ki. Aztán az utóbbi időben a másik Vonház József, a tanár, itt lakik Károlyban, tanár. Fizika tanár volt, de történelem is érdekelt, az is írt pár érdekes dolgot a petri szokásokról. És ilyenformán. [...] Ő [az adatközlő felesége – MM] nem nagyon foglalkozott ilyesmivel, csak a háztartással. [Merli Rudolf könyve? – MM] Az is megvan nekem, azt is elolvastam. Rudolf ezeket, mint forrásmunkákat felhasználta Vonháznak a könyveit, Brázayét is. [...] Szüleimtől nem sok mindent, nem foglalkoztak ilyesmivel. Meg, hát paraszt emberek, nem volt idejük ilyesmire.”⁵⁰⁸

⁵⁰⁴ Berner–Stephani 1985: 395.

⁵⁰⁵ Berner–Stephani 1985: 395.

⁵⁰⁶ Lásd Berner–Stephani 1985: 397.

⁵⁰⁷ Vonház 1931.

⁵⁰⁸ H. M. 72 éves férfi közlése, Mezőpetri, 2008.

Vonház kétkötetes munkája a szatmári svábok betelepüléséről a helyiek számára majdhogynem a bibliával egyenértékű olvasmány lett, amely megteremtette a hiteles forrást történelmi múltjuk igazolásához. Vonház saját csoportja iránti elhivatottságból foglalkozott eleinte csak a Szatmár megyei német nyelvjárással, majd eredményei a kutatás elmélyítésére, és ezzel együtt a telepések lakóhelyének feltárására ösztönözte. Saját bevallása szerint eleinte megfelelő történeti okmányok hiányában a nyelvészeti kutatásoknak köszönhetően a nyelvjárás és a családnevek egyezésével tárta fel a szatmári svábok őseinek németországi kibocsátó területét, majd a Károlyi grófok levéltárának hozzáféréseivel következtetései megerősítést nyertek. Vonház történeti áttekintésében a szatmári sváb telepések egykori hazáját és ottani életkörülményeit mutatja be, részletesen ismerteti az 1712-es, 1720-as, 1721/22-es, 1723-as, 1726-os, 1727/28-as és az 1729–31 közötti telepítéseket, illetve külön kitér Krasznabéltek, Kaplony, Erdőd, Mezőpetri és Nagykároly benépesítésének történetére, majd Erdőd hanyatlására és Krasznabéltek fejlődésére, valamint az új sváb községek keletkezésére külön az 1750-es, 1760-as, 1770-es, 1780-as, 1790-es években és 1803 után. Leírása nemcsak az újonnan kialakuló sváb közösségek életkörülményeinek bemutatására korlátozódik, hanem kiterjed a forrásanyag – adott esetben a Károlyi grófok okmányainak „*Okmánytár*” címszó alatti – közreadására. Ezzel és a családi névtár publikálásával a további kutatások lehetőségét kívánta biztosítani az őt követő érdeklődők számára.⁵⁰⁹

Vonház munkája célját egyértelműen elérte, hiszen a szatmári svábokat kutatók számára nélkülözhetetlen alaplámpaként szolgál. Merli Rudolf – Mezőpetriről készített emlékező monográfiájában – joggal említi Vonház Istvánt a nevezetes egyéniségek között. Az egyetemi tanárról úgy ír, mint a szatmári svábok eredetével, származásával és nyelvével először foglalkozó úttörőről. Merli Vonház leányának édesapjáról írott rövid életrajzát is közléteszi, amelyből megismerhetjük tudományos tevékenységét, szakmai hozzáértését, a szatmári svábokhoz fűződő viszonyát és munkásságának eredményeit:⁵¹⁰

„Dr. Vonház István nyelvésztudományi tevékenysége keretében többek között behatóan foglalkozott a Szatmár megyei német nyelvű kisebbség nyelvjárásának hangtanával. Anyanyelve iránti szeretetből nagy érdeklődéssel tanulmányozott és elemzett minden egyes szót, és különös örömeire szolgált, ha váratlanul összefüggéseket fedezett fel. Sokoldalú egyetemi ténykedése mellett előszeretettel tanulmányozta honfitársainak nyelvét és eredetét. Tanári hivatásán kívül foglalkozott a szegénysorsú diákok szociális helyzetének könnyítésével, nyári egyetemeken előadásokat tartott és különféle nyelvtudományi munkákat írt. Beutazta és felkutatta azokat a területeket, ahonnan a Szatmár megye német nyelvű lakosainak ősei származtak. Az általa összeállított családjegyzékek alapján lehetővé akarta tenni azon családok eredetének felkutatását, melyek a régi szatmári és württembergi okmányokban megemlézésre kerültek. Ez irányú tanulmányaival és kutatásaival kapcsolatban alábbi könyveit adta ki:

– A Szatmár megyei német nyelvjárás hangtana, Budapest 1908.

⁵⁰⁹ Vö. Vonház 1931. Előszó.

⁵¹⁰ Merli 1999: 269–270.

- A Szatmár megyei német telepítés, Budapest 1914.
– A Szatmár megyei német telepítés, Pécs 1931.”⁵¹¹

Vonház neve gyakorlatilag minden szatmári sváb településen ismert. Mezőpetriben, szülőfalujában pedig nem találtam olyan adatközlőt, aki ne hallott volna munkásságáról. Mint a szatmári svábok gyökerének felkutató professzora, neve a településen fennmaradt és nem csak a tiszteletére emelt emléktáblának köszönhetően.⁵¹²

„Vonház professzorról elég sokat tudok, mert volt egy öccse a Vonház professzornak, Vonház Mátyás nevezetű, aki egy idős bácsi, nagyon sokat mesélt nekem róla, mert az ő házában volt egy időben a kollektíva irodája. S az öreg bácsi mindig ott ült és mesélgetett, és hallgattuk ott többen is. [...] Vonház professzor, mikor Oroszországban fogságban voltak, hónapok alatt megtanult oroszul, és az oroszoknak, azon a vidéken, ahol ők voltak Szibériába, nem volt semmi hagyományuk, nem volt irodalmuk, nem volt semmi, Vonház professzor megalkotta az orosz nyelvtant, írt is egy tanulmányt az oroszok is felhasználták azt. Hasonló volt a Moszkva környéki oroszok nyelvtanához, úgyhogy nagy munka volt az is. Aztán mesélte, hogy hogy kerültek ők Port Arturba. Ez Vladivostoktól nem messze van, most Mandzsúriában van ez a kikötő. Onnan megszöktek egy hajóval, megkerülve Afrikát úgy kerültek haza. Majd a francia Riviérán kötöttek ki, mikor hazakerültek, és onnan került haza Oroszországból. A pécsi egyetem professzora volt ő már akkor. Elemibe ide járt, gimnáziumba Károlyba, és aztán egyetemre Pestre járt.”⁵¹³

Vonház István tulajdonképpen annak a hősnek a személyével azonosítható, akiben testet ölt a történelem valósága, mivelhogy ő maga jelentette a szatmári svábok történelmének lelkét,⁵¹⁴ kutatómunkájában és írásaiban mindezt hiteles forrásokkal alátámasztva. A személyét illető, a fenti példához hasonló elbeszélésekben, leginkább tetteit mint hősi cselekedetet állítják az adott csoportközösség fenntartásának szolgálatába. Ahogy az elmondás szerint az oroszoknak „nem volt hagyományuk” Vonház munkájának megszületése előtt, úgy a saját csoportnak sem volt igazán történelme az ő szemükben mindaddig, amíg a *Szatmár megyei német telepítés* történetét meg nem írta. Kultusza tehát emlékezetközösséget képez, identitást épít, lehetővé teszi az etnikai identitás kifejeződését.⁵¹⁵ A kultuszok eseményein részt vevők pedig újra és újra felismerhetik önmagukat, ennek következtében újra és újra megerősödik identitásuk.⁵¹⁶

⁵¹¹ Vonház István lánya, Flemmer-Vonház Julianna 1996-ban írt levelének részlete. Merli 1999: 269–270.

⁵¹² Merli 1995: 278–280.

⁵¹³ H. M. 72. éves férfi közlése, Mezőpetri, 2008.

⁵¹⁴ A hőskultusszal kapcsolatban Carlyle-ra hivatkozik Gyáni. Lásd Gyáni 2005: 90–91.

⁵¹⁵ A kultusz emlékezetközösséget képező erejéről és identitásépítő funkciójáról lásd Gagyai 2005: 307.

⁵¹⁶ Lakner 2005: 23.

5.1.4. A német népi mozgalom képviselőinek hatása

Az énekes és zenei specialisták repertoárja, valamint az egyéni kutatások kapcsán is nyilvánvalóvá vált a német népi mozgalom által gyakorolt erőteljes hatás, amely napjainkig érzékelhető nyomokat hagyott a szatmári svábok kultúrájában. A Bleyer által felállított koncepció, „*a német népi élet érintetlen biztonsága*”, a sajátos népi kultúra megőrzése,⁵¹⁷ éppen az általa megfogalmazott, majd az eszméit követők már szélsőséges politikai radikalizmusba forduló ideológiájának köszönhetően az addig természetesnek ható változások mellett kívülről generált hatóerők mozgósítását eredményezte, társadalmi és etnikai összetűzéseket okozva. A lokális szinten megtapasztalt befogadó és elutasító egyének németiséghez való viszonya nemcsak a társadalmi kettéosztottságot jelentette, hanem a kulturális jegyek fenntartásának vagy éppen az újszerű jelenségek mint német specifikumok és mint hagyományelemek beépülését vagy megtagadását, esetlegesen az addig meglévők módosulását, torzulását.

A politikailag, gazdaságilag, kulturálisan és társadalmi tagozódás szempontjából is fejlettebb, gazdagabb erdélyi szászoktól vagy bánáti sváboktól eltérően a szatmári sváb csoport egy a betelepítésektől 1918-ig jóval szegényebb, paraszti társadalmi réteget képezett, amely egyébként kialakult vezetői értelmiség hiányában nem jelentkezett, mint önálló politikai vagy kulturális entitás.⁵¹⁸ A német nemzeti öntudatra ébredés szempontjából a 1918–1926 közötti időszakot sem lehet egy belülről kiinduló szerveződésnek említeni, sokkal inkább beszélhetünk egyfajta információszerzési szakaszról, amelyben erdélyi szász és bánáti sváb vezetők megjelenése volt jellemző Szatmárban.⁵¹⁹

A szatmári svábok népiségi mozgalmának első, 1926–30 közötti szakaszában Fritz Winterhofen krasznabélteki földbirtokos, jogász vezetői tevékenységének hatását kell kiemelnünk, amely a kulturális jegyek módosulása szempontjából jelentős. Egyes faluközösségekben éppen neki köszönhetően vezették be a német nyelvhasználatot az óvodában, az iskolában és a templomban, amely a kezdeti eszméknek pontosan ellentmondó eredményeket szült, hiszen nemhogy a sváb kulturális jegyek fenntartását erősítette volna, és ezzel együtt egységes közösséggé szervezte volna az elvártak szerint a szatmári svábságot, hanem lokális szinten erőteljes megosztottságot szült.⁵²⁰

---

⁵¹⁷ Seewann 1988: 111.

⁵¹⁸ Baumgartner 2010b: 152–153.

⁵¹⁹ Az információszerzéssel kapcsolatban a kifelé irányuló kapcsolatok építését viszont meg kell említenünk, hiszen a fentiekén túl Baumgartner Vonház István szebeni utazásáról is ír, amelynek célja német iskola igénylése a szatmári svábok számára. Vö. Baumgartner 2010b: 156.

⁵²⁰ Vö. Baumgartner 2010b: 174, 178.

1926-tól – Johann Straubinger és 4 teológushallgatójának látogatásától – kezdődően évente egy-egy 10-20 fős német egyetemistákból álló csoport „kutatott” Szatmárban, a német nemzeti azonosságtudat megerősítése érdekében tevékenykedve.⁵²¹ Az ún. „*Szatmárutazókat*” (*Sathmarfahrer*) vezető Johann Straubinger megjelenését sem lehet egyszerűen a kizárólagos tudományosság igényével tevékenykedő kutatók közé sorolni, hiszen többedmagával a szatmári németiség állapotának felmérését valósította meg.⁵²² Még akkor is, ha Straubinger első látogatásakor maga is szembekerült a mozgalomnak ellenálló papsággal, akik közül több szempontból is kiemelendő Scheffler János személye. A kálmándi születésű teológiai és egyházi író a szatmári papok 1926. április 24-én tartott értekezletén a „*veszedelmes mozgalommal*” szemben javasolja a hívek felvilágosítását, többek között a vasárnapi miséken felolvasott főpásztori körlevélen keresztül; népies, de méltó röpirat szerkesztése által; a sváb falvakból kikerülő diákok továbbtanulásának támogatásával és különböző katolikus szervezet bevezetésével.⁵²³

A figyelmeztetések és az ellenállások ellenére az 1930-as évek végére a mozgalom képviselőinek tevékenysége látszólag elérte célját. A mozgalomnak egy-egy településen kihelyezett vezetője volt, aki a helyi szervezeteket összefogta, de bizonyos ismeret – legyen az valamilyen színdarab vagy dal betanítása – átadása céljából már központi vezető érkezett Nagykárolyból az adott településre.

„Még mikor kikerültünk az iskolából, volt nekünk egy »Jugendführer«, oszt ott tanultunk mi ilyen nótákat, meg szerepet, meg ilyesmi. Iskola után. Volt egy ilyen fiatal szervezet, volt egy szervező, aki irányította, meg szerepeket, meg nótákat, meg ilyesmit. Csak németül.”⁵²⁴

Mindezt a történelmi tények is alátámasztják, hiszen az 1930-ban megalakult és 1935-ben aktívvá vált *Deutsche Kulturverein* kultúrházak megvásárlásával, kialakításával, bérlésével biztosította az „oktató” tevékenység helyszínét. Erre a célra 1935-ben, Mezőpetriben házat vásároltak, amely lehetővé tette előadások tartását vagy éppenséggel a német nyelvű oktatást. A szatmári fiatal értelmiségiekből is formálódott egy közösség, *Sathmarer Jungschwabenbund* néven 1929-ben, a szervezet Stefan Koch elnökletével a Németországból érkezőkkel együtt tevékenykedett, többek között táncokat és énekeket tanítottak be.⁵²⁵

A német népiségi mozgalomban megjelenő személyek, mint Johann Staubinger, Stefan Schmied, Carl Müller, Hugo Moser stb. tevékenységükkel jelentős mértékben befolyásolták

⁵²¹ Az utazásokban részt vevő fiatalok az utazást követően is tartották a kapcsolatot, majd közülük 36 személy 1972-ben egy találkozón vett részt. Hans Jörg az 1931-es szatmári úton készített feljegyzéseit a „*Sathmarer Heimatbrief*” szerkesztőségének ajándékozta, így a lap az úti beszámolót több részletben közzé is tette. N.n. [az esetek többségében a *Sathmarer Heimatbrief* szerkesztője] 1972a: 3.

⁵²² Baumgartner 2010b: 157, 170, 181.

⁵²³ Baumgartner 2010b: 167.

⁵²⁴ S. P. 80 éves férfi közlése, Kisdengeleg, 2008.

⁵²⁵ Baumgartner 2010b: 174, 181, 182.

az adott kor Szatmárban élő svábságának nemzeti azonosságtudatát. Az akkor megalkotott munkáik⁵²⁶ kulturálisan kódolt lenyomataival pedig több esetben is találkoztunk. Amíg hatóerejük a két világháború idejében sokkal inkább volt tekinthető kívülről generált akciónak, addig a tevékenykedők által kiadott és a szatmári sváb falvakba visszajutott műveik később már több esetben a belülről fakadó identitásfenntartás eszközeként jelentek meg. Használóik gyakran ezek ideológiai háttéréről mit sem tudva forgatták a könyveket, egyszerűen csak a sváb dalok megtanulása érdekében.⁵²⁷

5.1.5. A „néprajzkutató” szerepe

A kutatás során élesen kirajzolódott a kutató személyével kapcsolatos kérdés, miszerint milyen támogatást nyújthat a néprajzos szaktudás a lokális és marginális jelenségek felértékelődésének és eszközszerű alkalmazásának folyamatában. A paraszti társadalomban megragadható szimbólumelemek, elhalt és csak a tudományos lejegyzésekből ismert szokáscselekmények hiteles közvetítéséhez elengedhetetlen a megfelelő szakemberek alkalmazása. A saját etnikus közegét kutató egyénekén kívül szakkutatók is nyitottak a vizsgált csoport felé, munkájukban a csoporttagok a csoportfenntartáshoz szükséges tudásanyag megszerzését biztosító eszközt vélték látni.

Nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy ahogy a kutató személye az adott csoport kapcsán segítő, hírvivő funkciót betölthet, úgy mindenkor jelentős mértékben befolyásoló tényezőként is hathat. Az első ilyen jelentős kutatómunka, mint ahogy azt az előzőekben már láthattuk, leginkább ideológiai háttérüknek és a nehéz történelmi múlttal terhelt visszhangjuk miatt került be a tudományos köztudatba. A két világháború közötti időszak „népiségi” kutatásai többéves gyűjtőmunkát takartak.⁵²⁸ Ezek közül a legnagyobb jelentőséggel bíró, és Németországban a legnagyobb visszhangot keltő gyűjtőút Hugo Moser vezetésével zajlott. Moser 1928-ban hallott először szatmári sváb dallamokat, majd ettől kezdve 1938-ig rendszeresen végzett gyűjtőmunkát Szatmárban.⁵²⁹ Moser maga is vall a gyűjtőúton tapasztalt kutatási nehézségekről, így megemlíti, hogy a népzenei gyűjtés kapcsán a dallamok

---

⁵²⁶ Lásd a dolgozat 1.1.2. alfejezetében.

⁵²⁷ A moseri ideologikus háttér németországi megítélése nem jutott el a Szatmárban élő svábokhoz a könyvvel ellentétben, amely jól láthattuk, megtette hatását. Moser tevékenységéről nem tudtak azok, akik például a dalok újratanulására vállalkoztak. Moser és a német népiségi mozgalom által körülölelt ideologikus kutatói attitűdtől korántsem mentes munkákról ír Hans-Werner Retterath. Lásd Retterath 2013: 63–94.

⁵²⁸ A német kisebbségi kutatások a 20. század első felében erőteljes ideológiai szállal terhelt tudományos irányvá váltak. Lásd erről Keményfi 2002b: 102; illetve vö. Keményfi 2000: 1–10.

⁵²⁹ Moser 1953.

lejegyzése okozta a legtöbb problémát, mivel több dalnak számos variánsát találta meg.⁵³⁰ A terepmunka eredményeképpen jelent meg 1930-ban először kéziratban gyűjteményes kötete, ez a már említett „*rotes Büchlein*” néven terjedt el a szatmári térségben.⁵³¹ Moser további gyűjteményes kötetet adott közre „*Alte schwäbische Volkslieder aus Sathmar*” címmel, amely szintén eljutott a gyűjtések helyszínére, befolyásolva ezzel a következő generációk tanulási folyamatát. Moser nem titkolta ezen szándékát, hiszen résztvevő megfigyelései alatt maga is érzékelte a helyiek identitásválságát.⁵³²

Moser személye, jelenléte a vizsgált csoporton belül olyan jelentős szerepkörrel társult, amelyben megtestesítette a szatmári svábok fennmaradásáért tevékenykedő „hóst”. Ennek köszönhetően az elszármazottak által szervezett találkozók és ünnepségeken már nem mint egyszerűen meghívott vendég vagy mint egy kvázi objektivitásra törekvő kutató jelent meg, hanem mint a csoport szellemi javainak megőrzője.⁵³³

A „néprajzkutató” akkori megjelenése napjainkig érzékelhető hatást gyakorolt az egyes lokális közösségekre, anélkül hogy az említett ideológiai háttérről bármilyen tudomásuk lett volna. Azoknál a generációknál, ahol a folklór jelenségek adaptálása a hagyományos szocializáció folyamatában zajlott, ott nem gyakoroltak különösebb hatást az elterjesztett kötetek, sokkal inkább a mozgalomban tevékenykedő személyek helyszíni megjelenése. Annál a generációnál, ahol a tradicionális továbbörökítési mód csorbult vagy részlegessé, illetve a befogadás hiányában teljesen lehetetlenné vált, ott ezek a dokumentációk a legjelentősebb segédeszközei lettek a visszatanulási folyamatnak.

Az akkori „kutatói” látogatások korántsem egyeztethetők össze a 21. században megjelenő kutató szerepkörével, már csak a „kutató” indíttatását tekintve sem. Ugyanakkor a helyiek szemszögéből nézve az akkor megjelenők, kívülről érkezők és a csoport direkt átalakításáért dolgozó személyek voltak. A napjainkban megjelenő kutató szerepköre már sokkal inkább a csoporton belülről kiinduló érdekképviselőt jelzik, még akkor is, ha egy kutató kvázi „idegenként” jelenik meg először. A 300 éves telepítési évforduló kapcsán szervezett tudományos tanácskozások alkalmával több település képviselője fejtette ki nézetét a körükben megjelenő néprajz vagy egyéb társadalomkutató jelenlétével kapcsolatban. Az egyre nagyobb tudományos érdeklődést megélő helyiek számára a kutató jelen pillanatban az identitásörzés újabb „alkotó” egyéniségeként, specialistájaként ragadható meg, hiszen úgy

---

⁵³⁰ Moser 1937: 142.

⁵³¹ Hauler 1985: 34.

⁵³² Ugyanerre a problémára figyelt fel többek között Helmut Berner és Claus Stephani is, akik 1965 és 1984 között Moser gyűjtéseit kibővítve több folklór műfajt érintve jelentették meg a „*Volksgut der Sathmarschwaben*” című gyűjteményes kötetüket. (Vö. Benz é. n.: 3.) A kiadvány szintén eljutott egy-egy szatmári sváb településre.

⁵³³ Lásd pl. N.n. [az esetek többségében a *Sathmarer Heimatbrief* szerkesztője] 1977: 1.

tekintenek rá, mint egyfajta kulturális közvetítő személyre – tudorra és terjesztőre egyaránt, akinek szerepkörével kapcsolatban többféle elvárás fogalmazódik meg:

- Az egyes lokális társadalmakban a néprajzkutató dokumentálja a jelenlegi állapotot a jövő generációi számára, amely egyfajta biztosíték a kulturális javak fenntartásához.
- A kutató feladata feltérképezni a múltban történeteket, és a vizsgált csoport helyett és/vagy mellett mindezt közvetíteni a külvilág felé. Különösen jelentős hangsúlyt kap ez olyan témák kapcsán, amelyeket önmaguk csak néhány éve mernek megemlíteni: pl. deportálás.
- A kutató a csoportról megszerzett ismereteket terjesztve továbbviheti híriket a világba, ezáltal újabb csatorna épül ki reprezentációs stratégiáik sorában.

A vizsgálatok során ezek az elvárások nemcsak az egyes települések vezető elitjétől érkeztek, hanem több olyan, magasabb iskolai végzettséggel rendelkező értelmiségitől, akik jelenlegi pozíciójukban a kutatói munka előmozdítását segíteni tudják. Számos aspektusból nézve jelenik meg tehát egy-egy lokális társadalomban a „néprajzkutató” idillikus képe, akiről a vizsgált csoporttagok elképzelése nemcsak a kvázi objektív információközvetítés, hanem az általuk képviselt törekvések megerősítéséhez kéznél lévő „társ”. Ez a társ napjainkra ugyanakkor lehet a saját kulturális környezetét kutató egyén is, hiszen egyre elterjedtebb az egyetemi tanulmányok során végzett kutatómunka saját szülőfalujukban történő elvégzése.

A néprajzkutatók megjelenésével – legyen az a 20. vagy a 21. század első felében – mindenkor a kulturális csoportérdekek képviselőjének elvárásával éltek. A mítoszalkotás és heroizálás (Károlyi, Vonház, Merli...) mint stratégiai elem szintén megjelenik a saját kulturális értékek más szemszögből való értelmezése, amikor a nagyfokú érdeklődést láthatták csoportjuk iránt. A kutató első megjelenésének ténye ugyan újabb kérdést vet fel, mint ahogy irányomba is több esetben feltették azt, hogy miért foglalkozom a szatmári svábokkal, ha nem vagyok sváb? Illetve mennyire lehet ez előny, ha valaki nem „benszüllöttként” akarja a csoport identitásának alakulását megvizsgálni? A partnerség, a kutató „társként” való kezelése az idegent ismerőssé teszi, majd barátá, ahol egy idő után a csoporthoz való kötődés olyan szintre emelkedhet, amikor a visszatérések során baráti fogadtatásban részesülhet. Az addig étikus perspektívája émikussá válhat, majd a két perspektíva között lavírozva végzi munkáját.

***

A csoportjelenségek ott jöhetnek létre, ahol a társadalmi viszonyok interperszonális alakot öltenek, ahol az objektív vonatkozásokra rárétegződik a személyes érintkezések, az összekapcsolódó tevékenységek, szerveződések és „sűrűsödések” jelentésvilága. Ez akkor

látható, ha az egyéni törekvések és motívumok valamiféle közös célban (csoportcél) összegződnek, és ennél fogva az egyéni célok elérését a csoportcél teljesítése hordozza és közvetíti.⁵³⁴ A fentiekben taglaltak identitásbiztosító tevékenységek az egyént a csoportcél elérésére ösztönözve szolgálják a szatmári sváb csoport fennmaradását.

---

⁵³⁴ Pataki 1975: 57.

5.2. A „KÉPZELETI” KÖZÖSSÉG REPRESENTÁCIÓI

Benedict Anderson álláspontja szerint a közösségeknek kétféle típusát különböztetjük meg, így léteznek közvetlen interakciókon alapuló közösségek és társadalmi reprezentációkon alapuló közösségek. Amíg az első esetében a tagok többnyire a gyakori interakciókra, szemből szembe találkozásra alapozva építik közösségüket, addig az utóbbinál a tagok egy nagyszámú képzeletbeli csoporthoz, társadalmi csoporthoz tartoznak, amelyek együttes találkozási majdhogynem kizárt, mindezek ellenére közösségként reprezentálják magukat.⁵³⁵ A modernitás alkotta új médiumok, a kommunikáció újszerű trendjei lehetővé teszik, hogy egészen más dimenzióban kialakuló közösség mint „képzeletbeli közösség” jelenjen meg, amely nem az etnikai vagy nemzeti közösségek fiktív, valóság nélküli tagjainak csoportosulása, hanem egy kognitív szinten létrejövő kollektív reprezentáció.⁵³⁶

Esetünkben egy olyan helyzetről beszélünk, ahol a múltbéli események következtében egymástól térben elszakadó tagok különféle kapcsolattartási lehetőséget építenek ki, és az egykor megélt közösség képzeletbeli dimenzióba lépését látjuk, amely leginkább az elszármazók körében jelenik meg. A helyben maradottak továbbra is az andersoni első csoportba sorolandók. Ugyanakkor a vizsgált csoport nem különíthető el egyértelműen az Anderson-féle csoportosítás szerint, mivel adott esetben többször is megvalósul tényleges találkozás mind az elszármazottak, mind a helyiek között külön-külön és együtt is. Ennek a jelenségnek mintegy hibrid közösségként értelmezett csoportját alkotják a kétlakiak. Az elkülönülés elsősorban nem térbeli, hanem időbeli lehet, hiszen az idősebb generáció tagjai nem minden esetben alkalmazzák a modern vívmányok adta kapcsolattartási lehetőséget. A fiatalabbak esetében a csoportépítés színtere tehát sokkal inkább elmozdulhat a virtuális szféra irányába.

A közösség képzeletbeli és tárgyiasult dimenzióiban egyszerre lehetnek olyan eszközök és módok, mint pl. írott termékek, különböző tárgyak, épületek, építmények és intézmények, de akár virtuális felületek, amelyek funkcionálisan az identitásmenedzsment megvalósulását szolgálják. Az eszközök, objektumok, intézmények és médiumok közül többet már részletekben megismerhettünk, ebben a fejezetben árnyaltabb bemutatásukra, összesítésükre vállalkoztam. Különös hangsúlyt helyezve arra a tényre, miszerint, ha az emberi kontaktusok megszakadnak, akkor ezek hídként funkcionálnak, időbeliség és térbeliség akadályait leküzdve.⁵³⁷

---

⁵³⁵ Benedict Andersont idézi Horváth. Horváth 2006: 57. A képzeletbeli közösségekről lásd Anderson 2006.

⁵³⁶ Vö. Horváth 2006: 57.

⁵³⁷ Ezzel kapcsolatban vö. Keszeg 1998: 622.

5.2.1. A „*Heimatbuch*” mint néprajzi forrás

A „*Heimatbuch*” olyan írott forrás, reprezentációs eszköz, amely megszületésének hátterében jelentős szerepet játszik az elhagyott település iránti honvágy.⁵³⁸ Első ránézésre egyfajta településrajznak tekinthető, amelyet az emlékezet horizontjára emelt egykori hazakép írásos megjelenítésének nevezhetnénk. Az emlékezet egy olyan deskriptív leképezése, amely a régen látott és szinte csak az emlékezetben élő szülőfalu egy sajátos, kimerevített képét vetíti elénk.⁵³⁹ Ez a kép az elvándorlás időpontjában rögzül, és a korábbi idők emlékképeivel együtt válik teljes egészé a papírra vetés pillanatában. A kötet szerzője a visszaemlékezés következtében képes számos egyéb diszciplináris kategória ötvözésére úgy, hogy közben egyfajta laikus jellem érződik művén. Nevezhetnénk akár írott „történeti emlékkanyagnak”,⁵⁴⁰ amely kiváló adalékkal szolgál az adott csoport történelmi tudatának megismeréséhez, és amelyet forráskritikával kezelve mégis hasznosítani tudunk. A *public history*⁵⁴¹ kategóriáján belül is értelmezhető, de forrásértéke miatt a történelem-, az irodalom- és néprajztudomány számára is hasznos információkkal szolgál egy adott kor társadalmi-kulturális vonatkozásában. Komplexitása oly mértékű, hogy gyakorlatilag nem elemezhető holisztikus szemlélet, illetve interdiszciplináris módszerek bevonása nélkül. Strukturálisan és tematikailag inkább határműfajként fogható fel, amelyben megjelennek az emlékező falurajz⁵⁴² karakterjegyei autobiografikus elemekkel tarkítva.

A „*Heimatbuch*” néven ismertté vált „ismeretlen tömegjelenséget”⁵⁴³ Jutta Faehndrich külön irodalmi kategóriaként említi, a kötetek eredetét mégis a honismeret történetiségével vezeti fel, utalva ezzel a műfaj néprajzi vonatkozásaira. Az emlékezet és emlékezés kontextusában értelmezi a „*Heimatbuch*” tartalmi mondanivalóját, ezáltal mérlegelve a kérdést, hogy mit tekinthetünk „hamis”, illetve „igaz” emlékezésnek.⁵⁴⁴ Faehndrich Humbolt emlékezetfogalmával operál, amely szerint az emlékezetet úgy lehet felfogni, mint az elme, a

---

⁵³⁸ A napjainkra nemzetközivé vált fogalom kutatástörténetének áttekintése egyértelműen mutatja, hogy a legtöbb vizsgálat során csak egyes jellemzőit tisztázták egyértelműen, általában egy kiválasztott regionális kötetcsoporthoz átfogóbb leírásán keresztül. A műfaj magyar nyelvű kutatástörténeti áttekintését lásd Marinka 2012c: 346–349.

⁵³⁹ Vö. Ilyés 2003.

⁵⁴⁰ Szilágyi 1986: 10.

⁵⁴¹ A *public history* az akadémiai történetírás múlttal kapcsolatos kérdésfeltevéseivel ellentétben már eleve válaszokat fogalmaz meg. Így a *public history* rendeltetése nem a kutatás, hanem a múlt aktuális célokra történő felhasználása, valamint a tömegkultúra médiumain keresztül történő reprezentálása, nyilvánosságra tétele, terjesztése. Gyáni 2012b: 361–362. Ha azt a meghatározását vesszük alapul, hogy a fogalom az identitáspolitikát készségesen kiszolgáló memóriaiipar (Gyáni 2012b: 364), akkor ennek ténylegesen jó példája a „*Heimatbuch*”-ok kibocsátása és forgalomba hozatala.

⁵⁴² Vö. Szilágyi 2001: 73.

⁵⁴³ Faehndrich 2010: 6.

⁵⁴⁴ Faehndrich 2011: 28.

szellem állandóan ismétlődő, a múltra orientálódó munkája, és amely kommunikációs csatornákon keresztül, tehát az emberi megnyilatkozások számtalan formájában manifesztálódik.⁵⁴⁵

Oroszné Takács Katalin szerint a köteteket a történettudományban éppen szubjektivitásuk miatt nem ismerték el sokáig hiteles forrásként, és csak a 20. század közepi paradigmaváltásnak köszönhetően váltak vizsgálat tárgyává. Tény, hogy a „*Heimatsbuch*” egyik alapvető mondanivalójára, amely által a „*sorsüldözött*” vízióját vetíti elé, a magyarországi szaktudományos vizsgálatok csak a rendszerváltás után figyeltek fel, előtte tabutémaként kezelték.⁵⁴⁶ Oroszné értekezésében már nemcsak önálló szövegtípusként értelmezi a magyarországi németek kötetét, hanem a műfaj identitásőrző funkciójára is kitér,⁵⁴⁷ amely egyébként a 21. századi kötetcsoporthoz egyik legjelentősebb szerepköre.

A kötetek fejlődéstörténetét honismereti, néprajzi és irodalmi vonalon is végigvezetve,⁵⁴⁸ minden esetben a „haza” (*Heimat*) fogalmának történeti átalakulásával hozták összefüggésbe.⁵⁴⁹ A 19. század végi hazafias mozgalom által újraértelmezett „haza” fogalmának jelentéstartalma a „népies” irányába mutatva, a haladás szellemének hátat fordítva, a városiasodás ellenében fogalmazódott meg. A hazafias mozgalom partikuláris igénye azonban nemcsak a vidékire vagy falusira való irányultságot jelentette, hanem a kultúra egyes elemeire való fókuszot is. Ilyen értelemben a haza fogalmát sokszor egy-egy kulturális specifikummal definiálták.⁵⁵⁰ A mozgalom szerves részeként jelentek meg ekkor egyes „tájirodalmi” termékek, amelyeket a mai értelemben vett „*Heimatsbuch*” előzeteseiként tartunk számon. Az előzetes alkotások többsége ekkor még csak nevében hordozta magán a „*Heimatsbuch*”-kifejezést, tartalmi szempontból inkább sorolták egyéb irodalmi kategóriába.⁵⁵¹

A két világháború közötti időszakban a haza szó értelmezési kerete túllépte a kistérségi szintet. A fogalom jelentése erős politikai színezetben összeolvadt a „nemzet” (*Nation*) és a „politikai haza” (*Vaterland*) kifejezésekkel.⁵⁵² Az ebben az időszakban megjelenő kötetek továbbra sem fedték le egyértelműen a mai értelemben vett „*Heimatsbuch*” terminológiáját.

---

⁵⁴⁵ Faehndrich idézi Humbolt nézetét. Faehndrich 2011: 27.

⁵⁴⁶ Nyugat-európai szociológusok már az 1950-es évek végén felfigyeltek az előzeteshez fűződő társadalmi jelenségek vizsgálati lehetőségeire. A szociológusok orientációja a társdiszciplínák felé a „*Heimatsbuch*”-elemzések szempontjából árnyaltabb értelmezések megvalósulását eredményezte. A kötetek szövegtípusként való értelmezéséhez szükséges fogalmi keretet pedig az irodalomtudományban megjelenő intertextualitás és dekonstruktivizmus biztosította. Oroszné 2007: 5–7.

⁵⁴⁷ Oroszné 2007: 69, 90, 102, 185.

⁵⁴⁸ Faehndrich 2010: 55–83.

⁵⁴⁹ A haza fogalmának történeti ábrázolását lásd Bausinger 1991.

⁵⁵⁰ Bausinger 1991.

⁵⁵¹ *Hessisches Heimatsbuch* (1904), *Egerländer Heimatsbuch* (1907), *Ein Beitrag mit zum Hoyerserdauer Heimatsbuch* (1908), *Heimatsbuch für die baltische Jugend* (1909). Vö. Oroszné 2007: 22.

⁵⁵² Bausinger 1991; Oroszné 2007: 23.

Az elnevezés viszont olyan népszerűvé vált, hogy olykor egyéb szövegfajtákra, így útikönyvekre, honismereti kiadványokra és néprajzi jellegű kalendáriumokra is ezt a nevet alkalmazták. A kötetek ekkor éltek virágkorukat, és annak ellenére, hogy nem mutattak egy egységes műfajilag karakterizálható struktúrát,⁵⁵³ meghatározták az 1945 után megjelent művek alapvető stílusjegyeit. Ebben az időszakban már a kelet-európai német és többek között a magyarországi, illetve a mai romániai német szórványterületeket érintő nyelvészeti és néprajzi tudományos kutatások jelentős mértéket öltöttek.⁵⁵⁴ Az eredmények rendszeres publikálásával megalapozták az új generációs kötetek alapvető tudományos igényű szakirodalmi forrásanyagát. Sok esetben a néprajzi beállítottsággal gyűjtő egyéb szaktudományos kutatók vállalkoztak „*Heimatbuch*” megalkotására,⁵⁵⁵ amely már nemcsak a lokális és regionális identitás kifejezését, hanem a nemzeti identitás erősítését szolgálta.⁵⁵⁶

Az 1945 után megjelenő sokrétű kiadványokat Jutta Faehndrich vetette össze, amelynek eredményeként meghatározta az ideáltipikus „*Heimatbuch*” ismérveit:

- a kötetek tematikáját mindig egy településre, helyre, körzetre vonatkoztatják;
- általában az adott településről kiválasztott szerzői munkacsoport közreműködésével ír egy laikus alkotó, esetleg valamilyen szakember;
- önálló munka eredményeként is létrejöhet egy-egy kötet, külön alkotógárda segítsége nélkül;
- tematikájuk kánonszerűen megegyezik.⁵⁵⁷

Faehndrich további vizsgálatai során ismertette az ideáltipikus „*Heimatbuch*” tartalmi kategóriáit, melyek a következők:⁵⁵⁸

TÉMA	ALTÉMA
A környék természeti és tájképe	geográfiai, geológiai, biológiai együtthatók, természeti jelenségek, vándorlási útvonalak, környezetvédelem
Helytörténet és névismeret	hely-, dűlő- és személynevek
Gazdaság	mezőgazdaság, erdő- és halgazdaság, kereskedelem és pénzügy, ipar [kézműves és gyáripar], infrastruktúra
A helyi társadalom	közigazgatás, igazságszolgáltatás, egyesületek és egyesületek, tűzoltóság, sport, helyi sajtó, illetve oktatási, egészségügyi és szociális intézmények
Helyi építmények	várak, kastélyok, templomok, polgár- és parasztházak
Néprajz	nyelvjárás, viselet, szokások és rituálék, ünnepek, ételek,

⁵⁵³ Kessler 2010: 114.

⁵⁵⁴ A magyarországi németeket érintő két világháború közötti néprajzi kutatások eredményeiről lásd Fata 2000: 27–43.

⁵⁵⁵ Oroszné 2007: 25.

⁵⁵⁶ Faehndrich 2010: 77.

⁵⁵⁷ Faehndrich 2010: 74.

⁵⁵⁸ A táblázatban Faehndrich témaváza alapján a szerző saját fordítását láthatjuk: Faehndrich 2010: 74–75.

	hiedelmek, mondák és helyi hagyományok
Kultúra	zene, művészet, irodalom
Vallás és egyház	a különböző felekezetek közösségi élete
Dokumentációk, mellékletek	források, lakossági névsor, címerek és pecsétek, térképek és statisztikák
[Egyéb témák]	híres személyek, anekdoták, személyes visszaemlékezések, költemények, megemlékezések a háborús hősokról és az egyéb katasztrófák áldozatairól

Jól látható, hogy kevés olyan írásos műfajt ismerünk, amely ilyen jól strukturáltan megjelenítené egy lokális közösség életét, ilyen mélyen ismertetné egy-egy kistérség és mélyebben egy település sajátosságait.

A műfaj fejlődéstörténete szempontjából kiemelkedik az 1945 utáni korszak, amelyben az írás igénye a háborús élménygeneráció részéről jelenik meg. A már említett „*Landsmannschaft*” (LM) és az egyes települési „*Heimatortsgemeinschaft*”-ok (HOG) mint mezo- és mikroszintű társadalmi egységek gyakorlatilag emlékezetközösségként funkcionáltak, és általuk a kulturális, valamint az etnikai identitás fenntartására, kifejezésére nyílt lehetőség.⁵⁵⁹ Vezetőik gyakran váltak olyan „*Heimatbuch*”-szerzőkké, akik írói szempontból laikus alkotóknak számítottak, hiszen általában, ha magasabb iskolai végzettséggel is rendelkeztek, nem sajátítottak el idevonatkozó szaktudományos ismereteket. A magyarországi német száműzöttek körében ekkor készült kötetek alkották később az úgynevezett „*Vertreibungsliteratur*” első generációs termékeit.⁵⁶⁰ Az esetek többségében a kiadványok reprezentációs és kommunikációs célzattal láttak napvilágot az adott csoport telepítési évfordulója alkalmából. Az 1945 után száműzöttek, illetve a később kivándoroltak életében pedig mindez a csoportkohézió fenntartása érdekében vált jelentős eszközzé.

Az 1960-as, 1970-es évek nosztalgiahulláma által, amely az elidegenedés érzetével szembeni reakciók egyike volt, megjelentek a második generációs kötetek. A ráébredés, hogy térben és időben mennyire eltávolodtak az elszármazás pillanatától, a haza fogalmának újraértelmezését váltotta ki. A konfrontáció a jelennel és az idegennel, illetve az egykori óhaza elfelejtésétől való félelem maga után vonta az emlékek intenzívebb felidézésének igényét. Az 1980-as évekre ez a probléma olyan mértéket öltött, hogy ugrásszerűen megnövekedett a kötetek száma.⁵⁶¹

Újabb változást a politikai fordulat utáni évek hoztak, amikor a megjelenések hanyatlásáról beszélhetünk. Ennek oka a száműzött „élményközösség” fizikai értelemben vett kiöregedése, elhalálózása. A következő generáció tagjai közül már keveseknél jelenik meg az

⁵⁵⁹ Vö. Faehndrich 2011: 37, 41.

⁵⁶⁰ Oroszné 2007: 32.

⁵⁶¹ Oroszné 2007: 33–34.

a fajta lokális kötődés, amely írásra ösztönözte volna őket. Napjainkban jellemző még a virtuális szülőfalu közösségi élményének világhálón keresztüli megélése.⁵⁶² Mindezek ellenére néhány kézzelfogható kiadvány is napvilágot látott. Az újkori munkák azonban vagy egy korábbi „*Heimatbuch*” kibővített változataként jelennek meg, vagy mivel szerzőik többnyire már nem a száműzöttek közül kerülnek ki, hanem a szocializmus ideje alatt elmenekültekből állnak, így egészen más emlékkép hordozói. Ennek köszönhetően a kötetek igen eltérő tematikával jelentkeznek. Az általuk képviselt alkotások, mint harmadik generációs termékek, teljesen újszerű metodikával és új tartalmakkal feltöltve, mégis néhány régi karakterjegyet megtartva látnak napvilágot. Forráskritikai vonatkozásaiban azonban sokkal inkább felelnek meg a szaktudományos falumonográfia kritériumainak, mintsem a „*Heimatbuch*” műfajának.⁵⁶³ Ennek következtében érthetővé válik a szinonimaszerű fogalmi összefonódás a napjainkban megjelenő falumonográfiák, helytörténeti krónikák és a „*Heimatbuch*”-ok között.

A fentiek egy általános képet láttatnak a kelet-európai németiség ezen sajátos irodalmi kategóriájáról, a továbbiakban a speciális műfaj ismérveit a vizsgált csoport vonatkozásában nézzük meg.

A „*Heimatbuch*” ismérvei szatmári sváb kötetek alapján

A legtöbb kelet-európai német szórványterület köteteit valamilyen formában már feldolgozták, a szatmári svábokhoz köthető ilyen jellegű írások azonban figyelmen kívül maradtak. A szatmári svábok körében is elterjedt műfaj eddig megjelent kötetei inkább az 1945 utáni második és harmadik generációs kiadványok sajátosságait tükrözik, legtöbbjük röviddel a rendszerváltást megelőző időszakban, illetve az 1990-es években születtek, de az ezredforduló után is jelentek meg saját kiadású művek. A megjelenések ideje egyértelműen arra a korszakra tehető, amikor az egyes lokális társadalmakban és az elszármazott csoportokban egyaránt mutatkozik az identitás újraértelmezésének igénye. A kötetek népszerűségének oka tehát nemcsak az emlékezetmunka nyílt terének megalkotásában rejlik, hanem az identitásmenedzsment részeként mint reprezentációs lehetőség értelmezendő.⁵⁶⁴

A szatmári sváb kötetek egyik előfutárának tekinthető Brázay János *Emlékiratok a Mezőpetri község r.k. plébánia történetéből a templom százéves jubileumára* címmel 1886-

---

⁵⁶² A digitális falumonográfiák megjelenése már a jövőbeni kapcsolattartás egy teljesen más jellegű lehetőségét nyújtja, újszerű tartalmakkal élve. A generációs különbségekből adódóan érthető, hogy az elhagyott tér vizuális megjelenítése ilyen irányba halad. Mindezek ellenére a tapasztalat azt mutatja, hogy jelenleg a „honi irodalom” ezen klasszikus műfajának népszerűsége töretlen. Lásd Fendl 2010: 278.

⁵⁶³ Lásd Oroszné 2007: 41.

⁵⁶⁴ A szatmári svábok eddig megjelent köteteit és falumonográfiáit lásd Melléklet 8.3.

ban megjelent könyvecskéje. A kiadvány ugyan részben ellentmond a műfaj szerzői tulajdonságainak, hiszen nem helybéli és nem elsősorban lokális kötődésű alkotótól származik, mégis a műfaj előzeteseként vehetjük számba.⁵⁶⁵ Egyrészt tartalmi felépítése, másrészt a funkció, közelebbről pedig az írói szándék vagy indíttatás az, amely szerint az előzetes írások között említhetjük. Brázay előszavában a kötet megírásával kapcsolatosan a következő sorokat olvashatjuk:

„Korunkban mintegy szokássá vált, ily nevezetes események emlékét nemcsak különféle ünnepélyességek, hanem irodalmi kiadványok által is emlékezetessé tenni és megörökíteni, és igen helyesen; mert az ünnepélyek elmúlnak, azok emléke idővel eltűnik, de az ily alkalmakra kiadott nagyobb- vagy kisebbszerű munkák hosszú éveken át fentmaradván, tartós emlékül és hasznos olvasmányul szolgálnak az utókornak. Ez indított arra, hogy templomunk 100 éves jubileumára a község és plébánia rövid történetét kiadjam és ez által emlékezetessé tegyem ezen, hiveimre oly nevezetes évet.”⁵⁶⁶

A könyv megírásának egyik célja tehát ugyanaz, mint az „ideáltipikus *Heimatbuch*” esetében, ez pedig az emlékéllítés. Alapvetően ezt a sajátosságot lehetne megragadni a műfaji kategorizálás megalkotásánál is. A szerzői indíttatás az a faktor, amelyben a továbbörökítési szándék keveredik a visszaemlékezéssel, a jövő nemzedék számára történő emlékéllítés mozzanatával. Mivel az írói indíttatás túlságosan szubjektív faktornak tűnik a kategorizáláshoz, egy mérhető jegye lehetséges, ez pedig a szerző hitvallásán keresztül, általában a kötetek előszavába ágyazottan olvasható. Így például Merli Rudolf⁵⁶⁷ *Mezőpetri*

⁵⁶⁵ A könyvecske tartalmilag a faehndrichi „ideáltipikus” kiadványokat megközelíti, hiszen a következőket találjuk benne: „*Mező-Petri fekvése, régisége, földesurai*”; „*A község régi lakosai, vallásuk, a község elnéptelenedése*”; „*Az első gróf Károlyi. (1669–1743.)*”; „*Mező-Petri új lakosai, bevándorlásuk és letelepülésük*”; „*A beköltözött őcsaládok névsora, az anyakönyvekből összeállítva*”; *Mező-Petri lakosainak fajleírása, jellemzése*”; „*A lakosok foglalkozása, ipara*”; „*A lakosok viselete, életmódja, szokásaik*”; „*A község lakosainak száma*”; „*A község határa, mennyisége, tiszta jövedelme*”; „*Középületek*”; „*A róm. kath. templom. 1300–1875-ig*”; „*A templomfestése és ékesítése 1368-ban*”; „*A plébánia-lak 1758–1875-ig*”; „*Volt plébánosok*”; „*Kántortanító és iskolaház, volt tanítók*”; „*Keresztek és szobrok*”; „*Képszobrok*”; „*Nevezetes napok, püspöki látogatások, bérnyújtások az anyaegyházban*”; „*Kurátorok, gondnokok, vagy templomatyák. (Kirchenväter.)*”; „*Templomi zene-egylet*”; „*A mező-petri-i reform. imaház*”; „*Mező-Petri községháza, jegyzői, főbírái, árvák vagyona*”; „*A volt katonai tiszti-lak és kaszárnya*”; „*A községi faiskola*”; „*Viszontagságok, vészek és elemi csapások*”; „*Ideiglenes templom az iskola*”; „*Kérvényezések a templom díszítése és felszentelésére*”; „*A restructio nagy munkája*”; „*A plébánia-lak helyreállítása*”; „*A templom befedése*”; „*A sz. Erzsébet-kép megérkezése és ünnepélyes fogadtatása*”; „*Ideiglenes beköltözés a leégett templomba, s nagyméltóságú gr. kegyur halála. (1877.)*”; „*A templom felépül. (1878.)*”; „*Az egyháztanács működése a templom felszerelése és ékesítése tárgyában.*”; „*A templom karzata (chorus)*”; „*A templom festése és díszítése*”; „*Az új torony*”; „*A mellék-oltárok képei: „Crucifixus” és „Immaculata.”*”; „*A szent család képe Jakobeytől*”; „*A szentély kikövezése vagy pallózása, a főoltár és a szószék*”; „*A templom felszentelése. (1878.nov.24-én.)*”; „*Az új orgona és felszentelése. (1880.febr. 8-án.)*”; „*Szent kereszt-úti képek. Statiok. 1882*”; „*A templom kerítése és gesztenyefák ültetése. (1882–83-ban.)*”; „*A templom padlásának bedeszkázása. (1883-ban)*”; „*Harangok*”; „*A templomi padok festése. (1883-ban)*”; „*A templom jótévedői*”; „*Egy különös és rejtélyes eset*”; „*Fiók-községek.*

⁵⁶⁶ Brázay 1886: 1.

⁵⁶⁷ A kutatás részét képezte volna személyes interjú készítése Merli Rudolf-fal, amelyet 2007-es találkozásunkkor beszélünk meg, egészségi állapota miatt azonban nem valósulhatott meg. Közvetített információim az őt közvetlen közletről ismerő személyektől származnak. Mindettől függetlenül az ilyen jellegű feldolgozásoknál – amennyiben lehetséges – javasolt a szerző hitvallásának megkérdezése személyes találkozó keretein belül, hiszen így árnyaltabban megismerhetjük nézeteit, mintsem csak a köteteken keresztül lesűrhető adatok alapján.

története [8.4./94. kép] címmel kiadott kötete véleményem szerint pontosan ettől sorolható a „*Heimatbuch*” műfaji kategóriába:

„Igyekeztem a múltat és a jelent úgy bemutatni, hogy az új nemzedék tanuljon belőle, mert a történelem az élet tanítómestere. S ebből a múltból és jelenből lehet tanulni: hogyan és miképpen alakítsuk és építsük életünket a jövő számára, akár itthon, Mezőpetriben, akár valahol nyugaton, ahol sok petri származású ember él.”⁵⁶⁸

A sorok egyértelműen megadják a célcsoportot, akiknek készült az írás, adott esetben Merli az elszármazottakat és az otthon maradottakat egyaránt megszólítja. A célcsoport megnevezése a kötetek egyik ismérve, úgy, mint a funkció és a cél előrevetítése is. Kessler szerint az 1945 után megjelent „*Heimatbuch*”-ok sajátosságai között kell megemlíteni a megjelentetés célját, amely nem elsősorban a nyilvánosságra tétel, hanem a saját csoporton belüli kommunikáció és a továbbörökítés.⁵⁶⁹ A szerzők célcsoportja elsősorban a szűkebb és a tágabb értelemben vett saját etnikus közeg, értendő ez alatt az elhagyott térben élők és az írókkal együtt hasonló élethelyzetben lévő elszármazottak közössége is. Ilyen értelemben a kötetek akár a kollektív trauma medialitásaként is értelmezhetők, amelyen keresztül a kényszermigrációból eredő krízis megoldását és lezárását valósíthatják meg. Az írók az írás által, a kötet forgatói pedig az olvasás által.

Gustav Schöck előzetes tudományos vizsgálatai szerint a „*Heimatbuch*” tartalmi szempontból pozitivistá leírásnak tekinthető, amely elsősorban egy-egy település történelmébe ad bepillantást a település megalapításától a jelenig.⁵⁷⁰ A jelen alatt értendő a kötet megjelenésének ideje, illetve a kötet írójának elvándorlási ideje. Funkcionális értelemben Schöck a következő fogalmakkal operál: „*önkifejezési forma*”, „*családi biblia*”, „*kiállítási tárgy/kifejezési eszköz*”, amelyek rendre utalnak egyfajta speciális, konzerválódott tudásbázisra a szerzők részéről.⁵⁷¹ Merli hasonlót szeretett volna létrehozni, mint amelyet előzetesen Brázay és Czumbil:⁵⁷² egy könyvet, amely virtuális múzeumként funkcionál. Saját megfogalmazásában kötete egy „*muzeális könyv*”,⁵⁷³ amely a múltat vetíti elénk, a jelen és a jövő generációi számára.

---

⁵⁶⁸ Merli 1999: 5.

⁵⁶⁹ Kessler 2010: 124.

⁵⁷⁰ Beer idézi Schöck munkáját. Beer 2010: 14.

⁵⁷¹ A fogalmak hozzávetőlegesen értendők, eredeti nyelven ezek a következők: „*Selbstdarstellungsplattform*”, „*Herzeigeobjekt*”, „*Familienbibel*”. Schöckre hivatkozik Beer. Vö. Beer 2010: 14.

⁵⁷² Az Amerikában élő Josef Czumbil szülőfalujáról, Mezőfényről írt hasonló karakterű művet, amely a gazdasági eszközök mértani pontosságú megrajzolásával vált kiemelkedővé. Czumbil illusztrációi érthetővé válnak a szerző végzettségéről szóló ismeretek tükrében. Mérnökként képes volt szülőföldje gazdasági eszközeinek tökéletes megrajzolására emlékei alapján. (Czumbil 1975.) Adott esetben ez a kötet is igazolja azt a tényt, hogy a „*Heimatbuch*” egyes tulajdonságát meghatározza a szerző iskolázottsága, hiszen az nagymértékben befolyásolja a kötetek tartalmi és formai kinézetét.

⁵⁷³ Merli 1999: 5.

Amíg számos kötet esetében azt láthatjuk, hogy jelentős szerepet játszik az elszármazottak körében, addig Merli kiadványa a helyben maradottak számára is meghatározó jelenség. Elterjedve a helyiek között a kollektív történelmi tudat (és tudás) továbbörökítésének kiemelt forrásává vált, valamint a vallásos élet alakításában is jelentős szerepet kapott. Merli mellett a legtöbb szatmári sváb településről említhetnénk olyan egyént, aki saját küldetésének érzi/érezte szülőfaluja történetének megírását az etnikus tudat továbbörökítése, megerősítése érdekében. A megfigyelések során kirajzolódott, hogy a szatmári svábok körében elterjedt munkák népszerűségét szerzőik papi státuszának köszönhetjük. Egy-egy kiadvány a vizsgált lokális közösségen belül fokozott elismerést kapott, amennyiben szerzője a saját etnikus közegeből származó pap, még akkor is, ha már évek óta elszármazott a településről, és csak időszakosan tagja a helyi társadalomnak.⁵⁷⁴ Más jellegű kvalitásokkal rendelkező helyi laikus író a közösségen belül nem minden esetben jelenik meg azonos rangon. Ennek oka elsősorban a szatmári svábok erőteljes felekezeti kötődésében keresendő.⁵⁷⁵

A fentiekből láthattuk, hogy a szerzők lokális társadalomban betöltött helyét jelentős mértékben meghatározza írói termékeik elfogadottsága a helyi közösségen belül és az elszármazottak körében egyaránt. Szavuk hitelességét a csoporttagok felől meghatározza iskolai végzettségük, illetve társadalmi státuszuk. A papi hivatással rendelkezők leggyakrabban nemcsak szülőfalujukról írnak, hanem arról a településről is, ahol éppen szolgáltak, vagy ahol korábban feladatokat teljesítettek. Ennek köszönhetően őket többkötetes szerzőknek tekinthetjük. A szatmári sváb elszármazott írók között találunk még mérnököket és nyelvészeket is, akik a szülőfalu emlékképeit megörökítették.

A műfaj szerzői gárdáját számos aspektusból lehetne elemezni, mindebből egyetlen érdekes megfigyelésre reflektálok, a „maszkulin hagyományörzés”⁵⁷⁶ tényére. Az egyéb német szórványterületeken megjelenő kötetek szembeötlő jelensége, hogy férfiak alkotják.⁵⁷⁷ Alapjában véve a hagyományozódás férfias szerepkörben zajló formájáról beszélhetünk, amelyben az írók mint egyéni alkotók és mint társadalmon belüli specialisták jelennek meg. Olyan kiemelkedő alakjai közösségüknek, akik már nem a szájhagyomány útján örökítik

---

⁵⁷⁴ Az elszármazott papok Mezőpetri nagyobb ünnepeire, így például a templombúcsúra vagy papi találkozókra rendszeresen hazautaznak szülőfalujukba, ahol az ünnepi nagymisén részt vesznek.

⁵⁷⁵ Erről bővebben lásd Marinka 2012: 131–140.

⁵⁷⁶ Beer 2010: 20.

⁵⁷⁷ Alapvetően számolnunk kell azzal a hosszú ideig fennálló szerephelyezettel, amelyben az írástudás elsajátítását a férfitársadalom privilégiumaként tartották, és a nők számára csak az olvasáshoz való jog adatott meg. (Vö. Keszeg 2005: 586.) A vizsgált csoport esetében a társadalmi rendszer a női és férfiúi szerepek leosztásában láthatóan konzervatív vonalat képviselt a 20. század első feléig, így nem meglepő, hogy az írások férfiak keze nyomán láttak napvilágot.

tovább az adott kollektíva szellemi örökségét, hanem írott formában. Írásaik önkifejezési kísérletek, amelyekben személyes identitást kívánnak megjeleníteni.⁵⁷⁸

A hagyományozódás egy újszerű megvalósítási keretét láthatjuk, amelyben a közvetítő egyének az identitásörzés specialistáiként is felfoghatók. Az elfeledett hagyomány újrakonstruálásának forrását biztosítják a csoporttagok felé. Szaktudományos értelemben véve a szellemi örökség továbbadó egyéniségei, akik a saját csoporton belül megteremtik a köteléket a múlttal. Az általuk közölt múltbéli események és szokáscselekmények képezik az olvasó közönség által újraértelmezett szokásrevitalizáló törekvések alapját, amely a rendszerváltástól napjainkig zajló folyamat. A kötetek ilyen értelemben ténylegesen a hagyományfelélesztés és az identitásépítés eszközeiként jelennek meg, amikor egy-egy szokáscselekmény újraélesztésére ezekből merítenek adatot.

A kötetek néprajzi tartalmáról

Szaktudományos értelmezésben a kötetek néprajzi forrásértékét már az eddigiek alapján is érzékeltetni lehetett. A továbbiakban ezeket Merli Rudolf említett könyve alapján hangsúlyozottan taglalom, kiemelve a „*Heimatbuch*”-jelenség mint írott alkotás, mint szövegtípus és mint tárgyi eszköz vizsgálati szempontjait. Adott esetben a néprajzi módszer összekapcsolódik egyéb társdiszciplína által alkalmazott eljárással, így például forráskritikai elemzésünket intertextuális viszonyok megállapítása által, a források mélyebb analízisének keresztül valósítottam meg. A vizsgálat tárgyát képező produktum mint írott alkotás pedig megengedi, hogy az egyén önazonosságának írásos reprezentációjaként értelmezzük. Amennyiben szövegnarratívaként kezeljük a köteteket, akkor nem szabad figyelmen kívül hagynunk a saját közegét leíró egyén szerzői-kutatói attitűdjét. Az alkotók alapvetően felfoghatók „*nagy tudású adatközlőként*”,⁵⁷⁹ hiszen a néprajzi-történeti faluleírásaikban közvetített tudás egy része a történelemtudományok által is preferált forrásanyagra alapozódik, másik része pedig saját kulturális közegükből ered. A helyi hagyományokból merített emlékelemek jelennek meg ezekben az elsősorban történeti jellegű leírásokban, amelyek ugyanakkor etnikus specifikumokat is hordoznak. Néprajzi szempontból olyan adatokkal szolgálnak, amelyek egyrészt a megélt, másrészt a gyűjtött „*népéleti adalékokat*”⁵⁸⁰ tükrözik. Így a szerzők nemcsak dokumentumértékű adatokat közölnek, hanem egyfajta

---

⁵⁷⁸ Vö. Keszeg 2005: 612.

⁵⁷⁹ Szilágyi 2001: 70.

⁵⁸⁰ Szilágyi 2001: 72.

klasszikus néprajzi értelemben vett társadalmi korrajzot is adnak.⁵⁸¹ Az általuk közvetített néprajzi tartalmak pedig kiegészítői vagy akár bázisa lehet a jelenben szaktudományos igényrel kutató egyén előkutatási fázisának egy-egy adott település kapcsán.

A tapasztalat azt mutatja, hogy a kötetekben leírt egyes szokáselemek a terepmunkák folyamán a szóbeli emléanyag kiegészítőjeként, illetve az interjúkészítések során a visszaemlékezés mozgatórugójaként funkcionálnak. Mindazonáltal figyelembe kell vennünk, hogy az elbeszélések egy része visszaemlékezésekre támaszkodik, így még az objektív szándékú közlések esetében is feltételezhető a hamis kép kialakulása és kialakítása a szerző részéről.⁵⁸² Faehndrich szintén felveti ezt a problémát, miszerint az emlékezés az ember szimbólum- és viszonyrendszerének része, amely a valóság szociális konstrukciójaként fogható fel. Ilyen értelemben pedig nem beszélhetünk hamis vagy valós emlékezetről, csak egyfajta hamis emlékezetforrásról.⁵⁸³ A szövegalkotás során sok esetben tehát nemcsak a saját emlékezet jelenik meg „*Emlékszem...*”; „*Jól emlékszem...*” narratív megnyilvánulással, hanem a „honfitársaktól” származó élményanyag is beépül a szövegtörzsbe.⁵⁸⁴ Ugyanakkor ezek az írásban fixált emlékezések,⁵⁸⁵ nemcsak a szerző emlékezetéből, tapasztalataiból, szokásköréből, saját etnikus közegének narratíváiból állnak, hanem nyomon követhető írott forrásokra támaszkodó, tudatos gyűjtőmunkát láttatnak. Primer forrásanyagukat tudományosan megalapozott történelmi, néprajzi, nyelvészeti, nyelvjárástani, szociológiai, statisztikai munkák adják, amelyek a rendszer szabta lehetőségek folytán kiegészültek állami és egyházi archívumok dokumentációival is. Merli Rudolf is számos esetben hivatkozik például a település *Historia Domusára* vagy éppen a *Canonica Visitatio* jegyzőkönyveire. Ezek köztudottan nemcsak a vallásos élet keresztmetszetét adják a látogatások időpontjából, hanem a népélet egyéb területeibe is bepillantást nyújtanak. Mindez azt is jelenti, hogy megnő azon forrásoknak a jelentősége e műfaj kontextusában, amelyek az egyház intézményével összekapcsolódnak, valamint elmélyíti az egyházi dokumentumok forráshordozó értékét egy multikulturális térség felekezeti és etnikai folyamatainak feltárása során. Ezáltal pedig a néprajzi mellett számos egyéb diszciplína kutatómódszertani eljárásának részévé válhatnak.

Merli kötetét szövegtípusként megvizsgálva láthatjuk, hogy alapvető archetextusként alkalmazza Brázay, illetve Vonház István korábbi munkáit. Intertextuális viszonyain keresztül, így tehát a szöveg allúzióinak mélyebb megfigyelése által nyomon követhetjük az

---

⁵⁸¹ Schmoll szerint a szerzők célja nem a helyi értékek tudományos igényű feldolgozása, hanem a veszteség megfogalmazása, és ezzel együtt az identitás fenntartása az emlékéllításon keresztül. Schmoll 2010: 318.

⁵⁸² Szilágyi 1986: 8.

⁵⁸³ A visszaemlékező neuropszichológiai értelemben egyes emlékeit nem saját élményeként élte meg, hanem mástól, máshonnan hallotta, amelyet viszont saját emlékként interpretál. Faehndrich 2011: 28–29.

⁵⁸⁴ Vö. Merli 1999: 246.

⁵⁸⁵ Faehndrich 2011: 41.

alkalmazott kutatómódszertani eljárásokat is. Sajátos, bár nem egyedi eljárás, hogy az adatgyűjtés folyamatában a hiteles, esetleg a térben már nem elérhető forrás megszerzéséhez olyan személyeket kér fel információszerzés céljából, akik megbízható adatokkal szolgálnak. Így például württembergi anyakönyvi adatok megszerzéséhez egy weingarteni bencés szerzetest kért fel. A sváb kivándorlókról szerzett információkat a szerzetes levelére hivatkozva építi be a szövegtörzsbe.⁵⁸⁶ Ugyanakkor a „laikus” kutató a terepmunka tapasztalatait is a szövegbe ágyazza, hitelesítve ezzel mondanivalóját.⁵⁸⁷ Kutatói beállítottságában ötvöződnek a néprajzi és a történelmi kutatómódszertani eljárások, így például levéltári adatokat is közöl, ezáltal pedig forrásközlést valósít meg.⁵⁸⁸ Merli írói egyénisége sokkal inkább a tudós attitűd felé mutat, ezt igazolja például a latin nyelvű források felhasználása.⁵⁸⁹

Merli önreflexiója szerint tudatosan közli forrásait, hitelesítve ezzel szavait a szaktudományos kutatók előtt, illetve továbbkutatási lehetőséget adva a témával foglalkozni kívánók számára. Merli ezáltal azon szerzők egyikét testesíti meg, akik nemcsak korábban megjelent kötetekből összesítik az adatokat, hanem egyéni kutatói munkát is láttatnak. Az írás folyamán viszont helyet kapnak a szubjektum nem tudományos igényű nézetei is. Így például Merli 1843-ra datált adatokat közöl, amelyekből Mezőpetri római katolikus templomára vonatkozóan megtudhatjuk, hogy a sekrestyét 20 forintért festették ki. Ennek kapcsán a következőket jegyzi meg a szerző: „*Lám, mily nagy lehetett akkor a forint értéke, ha 20 forintért kifestettek egy sekrestyét.*”⁵⁹⁰ A szövegtörzs későbbi vonalán is tapasztalható a jelenre (saját jelenére), illetve a szülőhely elhagyását megelőző időszakra való reflexió. Az egyéb, saját etnikus közegen belülről jövő, nem saját tapasztalatra támaszkodó információk narratív megjelenítésére a következőket alkalmazza: „*így mondja a hagyomány*”, „*elképzeltető*”; „*régen azt mondták*”, „*Öreg fényi [Mezőfényi] kőműves bácsi beszélt nekem...*”⁵⁹¹ A saját életéből hozott példákkal a történelmi események lokális alakulásának igazolását is alátámasztja.⁵⁹²

Láthattuk, hogy a néprajzi forráskritikának ez esetben sem csak kimondottan magára a szubjektumra kell irányulnia, hanem sokkal inkább az írott anyagban közölt adatokra. Ha viszont a műfajt mint reprezentációs eszközt értelmezzük, abban az esetben a termék mondanivalóját és a mondandó (ez esetben szövegnarratíva) célját meghatározó individuum

---

⁵⁸⁶ Merli 1999: 51.

⁵⁸⁷ Merli 1999: 59.

⁵⁸⁸ Merli 1999: 93.

⁵⁸⁹ Merli ezeknek az adatoknak a feldolgozásával Brázay adatait felülírja. Merli 1999: 152.

⁵⁹⁰ Merli 1999: 136.

⁵⁹¹ Merli 1999: 142, 202.

⁵⁹² A problémakörre reflektál: Weber 2010: 298.

beállítottságát sem szabad figyelmen kívül hagynunk. Ha az író mint saját kulturális közegét kutatót értelmezzük, és közlési szándékát figyeljük meg, akkor kétféle típusú írói gárdával számolhatunk, akik írásaikban émikus vagy étikus kutatói attitűddel nyilvánulnak meg, illetve a kötetek viszonylatában gyakran mindkét szerepkörben megmutatkoznak. A vizsgált csoport kötetei többségében émikus karakterűek, hiszen a saját kultúrájukról írnak, amelyet nem egyszerű abból kilépve, „madártávlatból” szemlélni. Az étikus beállítottság abban rejlik, hogy az adott író/kutató, mennyire tud a saját kulturális közegének leírása során kilépni a „benszületett” státuszából, és mennyire tud elvonatkoztatni saját megtapasztalásaitól, illetve mennyire tudja tárgyilagos szemlélettel, a kvázi objektív ismeret megfogalmazásának tudományos igényű szándékával kifejezni azt.⁵⁹³ A helyzetből adódik, hogy adott írónak nem minden esetben sikerül mindezt megvalósítani, így előfordul, hogy írásában egyidejűleg jelenik meg az émikus és étikus karakter. Merli munkájában sokkal inkább étikus beállítottságú szerzőnek mondható, még akkor is, ha saját élményeit is beleszötte szövegébe a történelmi események leírása során.⁵⁹⁴ Elbeszélő perspektívájában a kollektív többes számot alkalmazza, kiváltképp azoknak az eseményeknek a leírásánál, amelyeket maga is átélt.⁵⁹⁵ Ennek következtében kötetének idevonatkozó részei az élettörténeti módszer szempontjából is vizsgálat tárgyává tehetők.

Külön folklorisztikai vonalon is érdemes figyelmet fordítani a kötetre, hiszen számos idevonatkozó adattal szolgál. A legtöbb hasonló kiadásban leginkább gyűjteményes jelleggel láthatjuk a különböző folklór alkotások közlését. Alapvetően általános sajátosság, hogy az 1945 után született kötetek nagyobb mennyiségben folklór adat közlésére vállalkoznak, ami azzal magyarázható, hogy azok az emlékezetben megmaradtak. A tárgyi néprajzi vonatkozású adatok hiánya elsősorban az elüzetés/elszármarzás következtében csekély számban fennmaradó tárgyi emlékeknek köszönhető.⁵⁹⁶ A tárgyak mértani pontosságú ismertetésére az emlékezet által pedig csak az volt képes, akinek megfelelő képzettsége volt hozzá.⁵⁹⁷

Már a „*Heimatbuch*” fejlődéstörténeténél láthattuk, hogy a kötetek általában szokásleírásokat, hiedelmeket, jeles és ünnepnapok ismertetését, népköltészeti alkotások kisebb gyűjteményét tartalmazzák. Merli kötetének folklorisztikai jelentősége egyrészt a betyártörténetek közlésében található, ugyanakkor a kötet törzsszövegébe ágyazva több

---

⁵⁹³ Az émikus-étikus pozíció ezen értelmű megfogalmazását lásd Szász–Biczó–Gulyás 2008: xiii; az étikus-émikus kultúrakutatásokról és a pozíciók nyelvészetből átvett történetéről, illetve más aspektusban történő megfogalmazásáról lásd Primecz 2006: 4–15.

⁵⁹⁴ A jelenség elsősorban szemléletmódot tükröz, és nem azonosítható az objektív-szubjektív kifejezésekkel, egyébként is csak megközelítőleg lehet kvázi objektivitásról beszélni.

⁵⁹⁵ Narratív megjelenítése: „*Nem a szovjet hadsereg szabadított fel bennünket, hanem a román.*” Merli 1999: 204.

⁵⁹⁶ Vö. Kalinke 2000: 9.

⁵⁹⁷ Erre példa a már korábban említett Josef Czumbil mezőfényi kötete: Czumbil 1975.

helyen megismerhetjük az adott település, illetve a szatmári svábok szokásait, szokáscselekményeit. A jeles napok mellett az emberi élet fordulóira, illetve az ünnep- és hétköznapokra vonatkozó szokások ismertetését kapjuk. A társas és vallásos élet szokásait is egyaránt megtalálhatjuk különféle kontextusban, amelyből egy-egy szokáselem elhalásának és az újszerűek megjelenésének időpontjára is következtethetünk. Ebből a szempontból alapvető kiindulópontként funkcionál a kötet a jelenlegi kvantitatív és kvalitatív kutatások elmélyítéséhez. Így például az első írásos dokumentálások egyikeként tudósít Merli az 1995-ben megrendezett emlékünnepe-sorozatáról, amelyet a második világháború és a deportálás áldozatainak emlékére szerveztek,⁵⁹⁸ és amely napjainkra a lokális társadalmon belül hagyománnyá vált kollektív ünneppé nőtte ki magát, a hozzá kialakított ünnepi rituálékkal együtt.

A történelmi események megjelenítése azonban nemcsak az emlékezetben közelebbi, így feltételezhetően élesebben élő második világháborúra korlátozódik, hanem az első világháborúval kapcsolatos történések is megjelennek. Merli kötetében például az első világháború rövid leírását, a hősi halottak névsora, valamint az arra emlékező 1943-ban megrendezett ünnepség és emlékműavatás fotóillusztrációi egészítik ki.⁵⁹⁹

A kötetek fotóillusztrációi egyébként általában valamilyen esemény leírásának értelmezői, kiegészítői, esetünkben egy-egy társadalmi kor lenyomatai is. A felvételek jelenthetik a szerzői szándékot, miszerint vizuális értelemben is szeretne volna megjeleníteni elhagyott szülőfaluját. A fotók tematikailag követik a kötetek tartalmi struktúráját, így Merli kötetében is az alábbi témát taglaló fényképeket találjuk: a telepések elszármazási helyéről a kötet megírása idején készített fényképek, a dunai svábokat szállító „*Ulmer Schachtel*” hajók kiállítási darabjait ábrázoló fotók, a kibocsátó település több pontja utcárszletekkel,⁶⁰⁰ közintézmények, templomok kívülről és belülről, szakrális kisemlékek, temetőrészletek, társas felvételek a 19. század végéről és a 20. század első feléből (elsőáldozók, iskolai osztályok, fúvószenekarok, futballcsapatok, egy sor alatt lévő legények korosztálybeli leánytársaikkal, hitbuzgalmi társulatok), viseletet bemutató képek, lakodalmat vagy valamilyen társas munkát ábrázoló képsorok, falunapok az 1990-es évek második felében, az első és a második világháború áldozatainak vagy túlélőinek fotói, illetve az idekapcsolódó emlékművek felvételei. A fotóanyag egy része a szerző házi fotótárából származik, amelyet az új hazába vitt magával.

---

⁵⁹⁸ Merli 1995: 251.

⁵⁹⁹ Merli 1999: 236–240.

⁶⁰⁰ Merli Mezőpetri ugyanazon falurészéről közzétett egy 1940-ben és egy 1999-ben készített felvételt is, ennek köszönhetően a település modernizáltságára is felhívja a figyelmet.

A kötetekben a saját felvételek mellett megjelennek egyéb elszármazottól kapott (elküldött) felvételek is, amely ismételten a tudatos gyűjtőmunkára utal.⁶⁰¹ Merli például saját maga által készített interjúrészletekkel támasztja alá a történeti események dokumentálását. A deportálás történeténél már felvállalt élményelbeszélés közlését láthatjuk: „*Vonház József tanár akkor 17 éves volt. Így emlékszik vissza e napra...*”,⁶⁰² amellyel az író szintén a saját etnikus közegét kutató egyén attitűdjét ölti magára.

Merli esetében tehát látható, hogy az írásnak mint kommunikációs eszköznek a kognitív átadás folyamatában jelentős szerepe van. Adott esetben az író mint az információáramlás indítója létrehozza a részben emlékezetéből származó szöveget, amely végül az olvasó – mint az ismeret befogadója – kezébe kerül. A gondolatmenet kialakulása azonban nemcsak az emlékezetből ered, hanem több textus hatására megy végbe, amelynek korábbi forrásai az intertextuális viszonyokon keresztül visszavezethetők. A szövegközi kapcsolatok ugyanis determinálják azt a szférát, amelyben a mű íródott, és amelyből táplálkozott. Utal tehát olyan egyéb textusra, amelyek az innoválódó szöveg tartalmi, részben tudományos területét és irányvonalát határozzák meg, de utal magára a szerző szubjektumára is. Mindezt olyan fogalmi háttérrel teszi, amely feltételezi a befogadó alapismeretét a szöveg elsajátításához.⁶⁰³ Ugyanakkor a kötetben érződik a szerző saját identitáskeresése, hiszen ő maga is sváb származású, és a hasonló sorsú sváb elszármazottak nevében keresi a választ etnikai hovatartozásuk bizonytalanságára. Az identitás fenntartása szempontjából pedig megfeleltethető a lokális társadalom egyik alkotó specialistájának, szűkebben az írott kultúra specialistájának.⁶⁰⁴ Ilyen értelemben Merli szerepét, a helyi közösségen belül betöltött státuszát mint alkotó egyéniséget az egyéniségvizsgálat szempontjai szerint is megközelíthetjük.⁶⁰⁵

Összességében elmondhatjuk, hogy az európai német szórványterületekről száműzöttek körében 1945 után megjelent kötetek sajátos eszközei az emlékezet térbeli leképezésének. Az emlékezet tereként értelmezett 20–21. század újfajta „monográfiája” a szatmári svábok identitásörző folyamatában egyfajta stratégiai elemként működik. Ennek következtében a műfaj funkcionálisan szolgál a szokáselemek átadásának újszerű írásos eszközeként a hagyományozódás helyett. Az elfeledett szokáselemek rehabilitációjához szükséges ismeretek

---

⁶⁰¹ Azoknál az egyéb dunai sváb területről származó köteteknél, ahol a szerzők az adott térség LM-vezetősége részéről kap felkérést a kötet megírására, ott egyértelműen feltételezhető előzetes gyűjtés a fotóanyag vonatkozásában is.

⁶⁰² Merli 1999: 248.

⁶⁰³ Kulcsár-Szabó Zoltán idézi Christoph Martin Wielandot. Kulcsár-Szabó 1998: 5.

⁶⁰⁴ Az írott kultúra specialistái kapcsán lásd Keszeg (szerk.) 1999, 2005, illetve Keszeg 2002, 2004.

⁶⁰⁵ Az egyéniség és közösség viszonyát a paraszti társadalomban működő mesemondói szerepkörhöz hasonlóan lehetne értelmezni. Az egyén klasszikus értelemben vett szerepét a szokások összefüggésében lásd Ujváry 1980: 33–59. Az identitásörzés szempontjából már egy újfajta egyéni szerepkörrel van dolgunk.

újratanulását segíti a lokális társadalmakon belül, és mint olyan, néprajzi vonalon egyfajta múltbéli kapcsolódási pontként is felfogható, amely megteremti a „*megalkotott hagyomány*” jelenségéhez szükséges köteléket az egyes kisközösségek számára. Ezek az írások szorosan kapcsolódnak az őket használó társadalomhoz, emberi szándékokat fejeznek ki, kapcsolatokat és viszonyokat.⁶⁰⁶ A „*Heimatbuch*”-ok kötött tematikus rendjében legtöbbször a falu története, iskolatörténete, egyleti élete, hagyományai és vallásos élete olvasható,⁶⁰⁷ ugyanakkor tartalmukban leképeződnek az emlékezést mint elbeszélő műfajt magában foglaló sajátosságok, így láthatjuk a történelmi szemlélet mellett a szórakoztatás, a tapasztalatátadás és a tanúságtétel szándékát is.⁶⁰⁸

Az ilyen jellegű közlések néprajzi vizsgálata – természetesen megfelelő forráskritikával – szükségszerű, hiszen számos olyan adattal szolgálnak, amelyek érthetőbbé teszik az elmúlt évtizedekben lezajló társadalmi és modernizációs részfolyamatok mibenlétét. Egy-egy dunai sváb lokális közösség átstrukturálódását vizsgálva egyfajta kiindulópontként vehetők számba, hiszen a településekhez kötődő emlékezés sajátos megerősítései, az elhagyott haza különös, szinte kötelező tematikával bíró sűrítményei, az elhagyott település egy adott időpontban kimerevített képei.⁶⁰⁹ Az ilyen típusú írások hasonlóan más műfajokhoz mnemotechnikai jegyei az elbeszél/elmondott/leírt/bemutatott/megrajzolt cselekmények, események, tapasztalatok közvetítésében követhetők nyomon, melyek az adott kultúra kollektív emlékezetét tárja elénk.⁶¹⁰ Gyakran a termékek azonban nemcsak az emlékezés nyílt tereként funkcionálnak, hanem az etnobiznisz egyik eszközeként is felfoghatók. Egyes települések vezető elitje kiemelt hangsúlyt helyez ezeknek a kiadványoknak a terjesztésére, kijelölve ezzel etnoregionális helyüket az adott térségen belül.

5.2.2. Felekezeti, kulturális és etnikai identitásformálás a „*Sathmarer Heimatbrief*” hasábjain

Az előző alfejezetben részletesen ismertetett „*Heimatbuch*” irodalmi kategória közeli rokonműfaja a „*Heimatbrief*” jelensége, amely valójában az elszármazottak évente többször megjelenő folyóiratait jelenti. A szatmári sváboknál ez „*Sathmarer Heimatbrief*” néven

---

⁶⁰⁶ Lásd Keszeg 2008: 173.

⁶⁰⁷ Ilyés 2003.

⁶⁰⁸ Szilágyi 1986: 10–11.

⁶⁰⁹ Ilyés 2003.

⁶¹⁰ A különböző műfajok mnemotechnikai sajátosságairól és funkciójáról lásd Lachmann 2010: 141.

ismert, de 2010-től „*Brücke*” névvel jelenik meg. [8.4./91. kép] A „*Sathmarer Heimatbrief*” első, nyomtatott formájú kiadása 1962-re datálható, ekkor még a tengeren túlra kivándorlók és a Németországban maradt elszármazottak közötti kötelékek megtartására, az információk közvetítésére jött létre. A folyóirat a „*Landsmannschaft*” tagjainak („*Landsleute*”) adományainak köszönhetően lát napvilágot, általában a mindenkori LM-vezetők szerkesztése alatt.

A „*Heimatbrief*” tehát először nem a Szatmárban maradt és a Németországban elszármazottak között közvetített, hanem csak az elszármazottak között. A kétlakiság kialakulásával azonban egyre gyakrabban jutott el a szülőföldre a kiadvány, így vált ismertté az otthon maradtak / helyiek között is. Helmut Berner leírása szerint a Schmied által megalapított „*Heimatbrief*” az elhagyott szülőföld gazdasági és politikai fejlődésének, az otthon maradtak és a visszatérő „honfitársak” szükséghelyzetének, a családgyesítések és a mindkét oldal [elszármazottak és helyben maradtak] kölcsönös látogatásáról, utazásairól tudósít.⁶¹¹ A kiadvány tényleges elérését azonban gátolta az irodalmi német nyelvismeret hiánya a helyiek részéről, így az a generáció, akik csak sváb dialektusban vagy magyarul beszéltek, nem olvashatták. E probléma megoldásaként Kisdengelegen (rom. Dindeștiu Mic) több ízben láttam arra példát a megfigyelések során, hogy az egyes kisközösségek, például szomszédok tagjai, kisebb társas összejöveteleik (vasárnap délutáni beszélgetéseik, szomszédolásaik) alkalmával vették elő a lapot, majd a nyelvi nehézségek kiküszöbölésére a német irodalmi nyelvet jól bíró kétlaki egyének fordították le a folyóirat cikkeit.

A lap elsődleges céljának értelmében az elszármazottak társas élete egy átfogóbb társadalmi dimenzióban jelenik meg, így mint standardizált tömegkommunikációs eszköz a földrajzilag távoli események közvetítését, tárolását valósítja meg. Alkalmazásával kihat az egyéni életre, hiszen az olvasók saját életeik történéseit ezekbe a közösségi történésekbe ágyazottan élik meg. Az együvé tartozás kifejezése ennek köszönhetően egy merőben más, új horizontra emelkedik.⁶¹² Már az első kiadványban felhívást adtak közre a szerkesztők, hogy a csoporttagok bizonyos összeg fejében közzétehetik családi híreiket („*Familiennachrichten*”), ilyen formában tudósíthatnak a családtagok születéséről, házasságkötéséről, temetéséről, de még elvándorlásukról is.⁶¹³ A közösségbe tartozás reprezentációja pedig nemcsak a lap olvasásában manifesztálódik, hanem a szövegalkotásban is, így elsősorban az elszármazottak közül többen válnak egyszeri vagy állandó cikkíróvá – sokszor, a mindenkori szerkesztői szemléletmód függvényében.

---

⁶¹¹ Berner 1997: 228.

⁶¹² Horváth 2006: 57.

⁶¹³ Schmied 1962c: 3–4.

A folyóirat forrásértéke jelentős, hiszen nagy mennyiségű néprajzi adatot közöl, amelyek a kutatás szempontjából jelentős információkat hordoznak, egyúttal az olvasóközönség számára is erőteljes befolyásolói felekezeti, etnikai és kulturális identitásuk alakulásának.⁶¹⁴ Az alábbiakban tématerületekre lebontva láthatjuk e folyamatot.

Az adatközlések kontextusában néprajzi adalékok sokaságával találkozunk, így a csoport kulturális másságát reprezentáló módok, eszközök egyikeként nem hagyhattam ki a munkából a folyóirat feldolgozását, még ha az csak részlegesen valósult is meg. A felsorakoztatott tematikák feldolgozása az első lapszámtól (1962) a 2009-ig megjelent évfolyamok áttekintésén alapszik. A példaként kiválasztott lapszámok néprajzi szempontból jelentős forrásértékkel rendelkeznek, hiszen a kultúra alakulásának és alakításának, tehát mesterséges – tudatos – formálásának lenyomatait láttatják.⁶¹⁵

Lokális néprajzi tartalmak a „Sathmarer Heimatbrief” hasábjain

A folyóirat első megjelenésétől számítva hosszú idő telt el, amíg külön tematikus tömböt alkotva jelenítették meg a szatmári svábok „*honismeretét*” – „*Heimatkunde*” címszó alatt. Az itt taglalt témák korábban már szerepeltek a folyóiratban, csak ettől kezdve tematikus blokkban próbálták még inkább kihangsúlyozni a szülőfölddel kapcsolatos írások jelentőségét. A címszó alatt azok a témakörök jelentek meg, amelyek a „*Heimatsbuch*” tartalmi összetevőiként is ismereteseek és leginkább kifejezik etnikai sajátosságaikat.⁶¹⁶ A hasonlóság nem véletlen, hiszen a cél, funkció viszonylatában bizonyos mértékig ugyanazokról a karakterjegyekről beszélhetünk a folyóirat kapcsán, mint az ideáltípusos „*Heimatsbuch*” sajátosságainál. A folyóiratban taglalt témák tehát az alábbiak: *telepítéstörténet (a csoportra és külön-külön a sváb településekre vonatkozóan), az egyes települések története, templomtörténet és hitélet, deportálás és száműzetés, kivándorlások, egészségügy, jeles személyiségek, iskolatörténet, magyar–német állapotok a két világháború közötti időszakban*. A témakörök kiegészülnek, de ennek köszönhetően részben el is térnek a „*Heimatsbuch*”-jelenségekben tematizáltakhoz képest, olyan híradásokkal, amelyek a folyóirat aktuális számának megjelenése előtti – közelmúltbeli – eseményekről, társas

⁶¹⁴ A kutatás ugyan nem terjedt ki részletesen az elszármazottak körére, de jelentős információkat szereztem erre az alcsoportra vonatkozóan a kétlakiak köréből, akiket egyébként is a folyóirat szatmári közvetítőiként említettünk.

⁶¹⁵ Leírásunk nem tér ki minden egyes résztema teljes körű elemzésére, hiszen az egy külön dolgozat terjedelmét nyújtaná. Jelen esetben elsősorban néprajzi szempontú vizsgálatot valósítottam meg. A dolgozat egyéb fejezeteiben egyébként is láthatóvá válik a néprajzi hasznosíthatóságuk, sok esetben forrásként jelennek meg, természetesen az egyes témák kapcsán megfelelő forráskritika alkalmazásával.

⁶¹⁶ „Kultúra” (*Kultur*) címszóval nem a saját csoport kulturális jelenségeire fókuszál, hanem egyéb kulturális esemény tudósítását adja. A „Hírek” (*Berichte*) címszó pedig a sváb találkozók és a különböző események, többek között folklór programok közzétételéhez külön tematikus blokkot alkot.

összejövetelekről tudósítanak. Ilyen értelemben a folyóirat állandó, a múltat rendszeresen visszatükröző leírásain túl jelenorientáltak minősíthetők. Mindig megújuló, aktualizált hírek közlésével válik más jellegű műfajjá a „*Heimatbuch*”-hoz képest, amely temporálisan mindig az adott település és a vizsgált csoport leírásait az író elszármazásának pillanatáig vezeti.

A folyóirat egyik ilyen jelenre orientált, sajátos témája a *sváb találkozók* előzetes meghirdetése, majd az eseményt követően részletes pontosságú leírása. Gyakran a „honismeret” címszó alatt találhatók ezek a közlések, de az sem ritka, hogy külön blokkban, általában hírként szerepelnek. Ugyanez tapasztalható a „*Landsmannschaft*” működéséről és a telepítési évfordulókról közzétett adatokkal kapcsolatban is, nem mindig a „*Heimatkunde*” címszó alatt adják közre, annak ellenére, hogy szintén tartalmaznak néprajzi adatokat.⁶¹⁷ A legtöbb tudósítás tehát a szatmári sváb regionális találkozókat – „*HOG-Treffen*”; „*Kirchweichfest*” – mutatja be. [8.4./92. kép]

Az egyes településekről elszármazottak találkozóit részletesen, fotódokumentációkkal ellátva közli. Az események pontos híradásának hangsúlyozottsága leginkább azzal a céllal valósul meg, hogy többen nem tudnak a találkozón részt venni, de a folyóirat kézhezvételével személyesen is megélhetik az eseményeket. A leírásokban természetesen az adott találkozó programjait is bemutatják, amelyek fő mozzanata mindig a szentmise és az aratókoszorúval történő felvonulás, amelyen a legtöbb sváb település néptánc- és viseletcsoporttal, illetve fúvószenekarral képviselteti magát. Mindezekhez többféle mellékes program társulhat, mint például könyvbemutató, szoboravatás, folklór műsor és labdarúgó-mérkőzés, amelyek leírása szintén a beszámolók részét képezi. Az események ilyen mértékű részletezése pedig nemcsak az emlékéllítés és a jövő generációinak szánt dokumentálás célzatát láttatja, hanem a virtuális közösséghez tartozás egy sajátos formájának megvalósulását nyújtja akkor, amikor a rendezvénytől távol maradni kényszerülő csoporttagok e sorokat olvassák. A leírások néprajzi értéke abban rejlik, hogy a szerzők képzettségüktől függően autodidakta módon vagy szaktudományos igényrel végeznek „*kutatómunkát*” a néprajz által is elfogadott módszerek sokszor tudatos, de olykor tudattalan alkalmazásával.⁶¹⁸ Empirikus kultúrakutatás, résztvevő megfigyelések, recens adatgyűjtés, dokumentálás és fotódokumentálás zajlik ilyenkor, amely végtermékeként saját kultúrájuk egy szeletének írásos megfogalmazását nyújtják.

Idekapcsolódóan külön kell szólnunk a folyóiratban megjelent fotóillusztrációkról, amelyek gyakran az elszármazottak által beküldött cikkek vizuális kiegészítőiként szerepelnek. A szerkesztőség számos olyan jellegű felhívást tett közzé, amelyben a

---

⁶¹⁷ Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a honismeretnek kizárólagosan néprajzi adatokat kellene tartalmaznia.

⁶¹⁸ Általában ritka, hogy néprajzos szakember lenne a szerző, sokkal jellemzőbb valamilyen társdiszciplína képviselőjének ilyen jellegű tevékenysége, így történészek, irodalmárok vagy nyelvészek írják saját településükről.

csoporthoz fotóanyagok és emlékiratok beküldésére kéri fel egy-egy téma kontextusában.⁶¹⁹ Ennek köszönhetően több ilyen néprajzi értelemben vett jelentős folklór anyag jelent meg a folyóiratban, ezek között találunk a karácsonyi, a farsangi és a húsvéti ünnepkörrel foglalkozó munkákat, népzenei adatokat és népdalokat⁶²⁰ feldolgozó cikkeket.

Legjellemzőbb a karácsonyi és a húsvéti ünnepkörhöz kötődő szokások bemutatása, így például adalékot kapunk a német nyelvterületen ismert adventi koszorú elterjedéséről, valamint az adventi *roráte misékről*.⁶²¹ További adatközlést találunk például virágvasárnap, a nagyhét és húsvétvasárnap szokásaira vonatkozóan. Az egyik leírás szerint a katolikus falvakban általánosan elterjedt ételszentelés után a miséről hazatérő és étkezni készülődő családtagok jókívánságot mondtak. A gyermekek az alábbi mondókával szüleik hosszú életét, jó egészségét, illetve esetleges haláluk esetén a mennybemenetelt kívánták előidézni:

„Vater, Muoter winschene Glick
solled lang leaba, gsund bleiba,
viel Oschtrafeiertag vuleaba
mit Gsundhoit und Freid –
wenn ier starbed, in Himmel kumma!”⁶²²

A szülők a jókívánságra Isten segítségét kérték és válaszként hasonlókat kívántak gyermekeiknek:

„Dank Gott, i winsch dir au so viel!”⁶²³

A nyelvjárás tudatos fenntartása érdekében több ízben olvashatunk ehhez hasonló, sváb dialektusban íródott mondatokat, szövegfolklór közléseket.

A húsvéti ünnepkörből az „*Oajerwjearfe*”⁶²⁴ szokást ismerhetjük meg: húsvéthétfő reggelén a legények csapatokba verődve indultak tojást gyűjteni, amelyet valamilyen jókívánság vagy vicces mondóka elmondása és a húsvéti locsolás után kaptak az asszonyoktól és lányoktól. A nap végén egy adott utcarészen két legényt választottak a tojásdobáshoz. Az út két szélére két tojásalmot raktak le, olyan 5–7 db tojásból, amelyből egyesével szedve a tojást igyekeztek minél magasabbra és távolabbra dobni. A fiatalabb legényeknek ügyelniük

---

⁶¹⁹ Egy újabb kutatási téma lehetne az ilyen formán beérkezett publikált és kiadatlan anyagok halmazának vizsgálata.

⁶²⁰ Példaként lásd a „*Haim sell i' geih...*” című dal kapcsán Wolfram Benz tanulmányát. Benz 1996a: 110–112, 1996b: 157–159, 1996c: 233–236.

⁶²¹ Lásd N.n. [az esetek többségében a *Sathmarer Heimatbrief* szerkesztője] 1967a: 7. A rorátéről Merli is csak annyit ír, hogy gyermekkorában adventkor hetente háromszor (hétfő, szerda, péntek) reggel hat órakor kezdődött. Vö. Merli 1999: 182.

⁶²² Brutler 1993: 91.

⁶²³ Brutler 1993: 91.

⁶²⁴ Egyes leírások szerint csak dobálták a tojást, mások elmondásában pedig a dobálás alatt néhány legénynek egy megadott táv lefutását kellett teljesítenie. Vö. Brutler 1993: 92.

kellott arra, hogy a kirakott tojásokat el ne lopják a nézelődők. A begyűjtött tojásokért kapott pénzből az esti bál megszervezésének költségeit fedezték a szervező legények.⁶²⁵

Több, a vallásos élethez kapcsolódó szokás leírása gyakran az etnikai identitást kifejező szöveggörnyezetben jelenik meg. Ezek között gyakori a zarándoklatok, az egyházi élet jellegzetes eseményeinek, a különböző egyházi személyiségeknek, szentek életének és legjellemzőbben a sváb települések templombúcsújának kihangsúlyozása. Ezen utóbbi esetben nem meglepő a téma túlzott kiemelése, hiszen a *kirbáj* időpontjához kötöten tartják az elszármazottak HOG-találkozóját.⁶²⁶ Ezek alapján itt is leszögezhetjük, hogy az egyik legfontosabb ismérve az emlékállítás azon kívül, hogy kapcsolattartó és identitásalakító szerepet is betölt.

Jól láthatuk, hogy az esetek többségében folklór vagy társadalomnéprajzi vonatkozású adatokban bővelkedik a folyóirat, és csak ritkábban közvetít tárgyi néprajzi anyagot. A „*Heimatbuch*”-jelenségekhez hasonlóan itt is az emlékezetben megmaradt folklorisztikai jelenségek nagyarányú fennmaradása és az elköltözésnek köszönhetően csekélyebb mennyiségű tárgyi emlék birtoklása feltételezhető. A tárgykultúrára vonatkozó adatok azonban másodlagosan, általában valamilyen leírás kapcsán mégis tükröződnek. Ilyen például egy házassági szerződés közzététele, amely egy Mezőpetriben élő család, a Vonház család tárgyi eszközeit taglalja. Az okirat 1842. április 12-én készült, a szerződő felek: *Jakob Wonhas és Elisabetha Wieser*. A mezőpetri szerződők haláluk esetén az alábbi vagyontárgyak sorsáról döntöttek:

Jakob Wohnhas halála esetén Elisabetha Wieser megtarthatja a házat annak minden járulékával, 4 ló, eke, hám, szerszámok és minden, ami a gazdálkodáshoz szükséges: egy fém és favilla, fejsze, balta, főző- és sütőedény, abroncsos hordó, vizes edény, tálalás tányérokkal és tálakkal, az istállóban egy ágy tartozékokkal és egy a katonák számára fenntartott ágy, egy szán, két szénatartó, két szénakötő, két nagy és egy kicsi lánc, két zsíros bődön (egy nagy és egy kicsi), illetve a reszei szőlős fele és 2 boros hordó, egy hántómalom (szelelő rostával, cséplővel, fűkaszával), a szobákban asztal, pad, képkeret állvánnyal és egy állvány nélkül, sarló és kapa.

Jakob Wohnhas gyermek nélküli elhalálozása esetén Elisabetha Wieser a reszei szőlőt haláláig dolgozhatja, a feleség halála után, ha nincs Wohnhas örökös, akkor a szőlős a Wohnhas családra száll. Ugyanez vonatkozik az erdőresze, a gazdasággal együtt.

Elisabetha Wieser hozománya a házasságkötéskor: 800 forint, egy ágy, komód, láda, tehén, rokka, motolla, kendertörő, kapa, sarló, főzőedény, három kübli búza zsákkal,

⁶²⁵ Vö. Kuhn 1993: 90–91. Az ősi német szokásként ismert gyakorlatot 2011-ben Mezőteremen felújították. Az esemény fotódokumentációját lásd „*Tojásdobálás Mezőteremen*” <http://nagykaroly.szatmar.ro/index.php?p=news&act=show&cid=36053> (Letöltve 2013. 11. 12.)

⁶²⁶ Példaként lásd Flesch 1984: 10–11; Merli 2003: 29–30.

*gereben, 5 kép, egy süldő, egy oldal szalonna, lisztes szita, hat kenyeres kosár kendőkkel és terítőkkal, egy zsíros bödön, vizes edény, egy tejes köcsög és egy locsoló.*⁶²⁷

A szerződés alapján következtetni lehet a 19. századi átlagos sváb paraszti gazdaság méretére, ugyanakkor a benne szereplő egyének társadalmi viszonyait is jelzi.

Néprajzi értelemben szintén értékes forrásanyagnak számít a családjegyzés („*Familienzusammenführung*”) és családi hírek („*Famileinnachrichten*”) rovata, amely külön blokkot is képez az egyes lapszámokban. Az itt megjelenő tartalmak elsősorban híradások az elszármazottak és az otthon maradtak között, leginkább a távoli rokonságnak szólnak. Többnyire az emberi élet három nagy fordulójához kapcsolódó eseményekről, így a születésekről, házasságkötésekről és az elhalálzásokról adnak hírt. A családi hirdetések az egyén, család, nemzetség, de sokszor még a lokális közösség perspektívájáról jelenítik meg az esemény által kiváltott örömet vagy gyászt, sztereotip fordulatok segítségével.⁶²⁸ Ha olyan személyek, családok hírközlésével találkozunk, akik a csoportvezetőséghez közelebb állnak, vagy éppen annak tagjai voltak, akkor az egész csoport perspektívájából is megjelenik az adott hír.

Mindezen túl a „*Sathmarer Heimatbrief*” több esetben ismerteti azokat a kiadványokat, amelyek a szatmári svábokról jelentek meg, így nemcsak egyszerű könyvismertetéseként láthatjuk, mint a kiadványokról szóló recenziók, hanem mint reklámanyagok a csoportról szóló írások propagálása érdekében. A lap nemcsak a saját csoporton belüli eseményeket adja hírül, hanem a tudományos életben történő tevékenységeket is, így a különféle gyűjtő- és kutatóutak beszámolóit, illetve eredményeit taglalja. A konferenciákon róluk szóló előadásoknak, múzeumok szaktudományos tevékenységeinek legalább olyan nagy jelentőséget tulajdonítanak, mint a saját csoporttagok aktivitásának. A minél több fórumon történő közzététel célzata ez esetben szintén a néprajzkutató, muzeológus, történész, irodalmár és nyelvész szakemberek munkásságának eszközszerű alkalmazása az identitásépítés tudatos formálásában.⁶²⁹

---

⁶²⁷ Saját fordítás, eredetiben lásd N.n. [az esetek többségében a *Sathmarer Heimatbrief* szerkesztője] 1978: 4–5. A házaspár házassági szerződését megtalálhatjuk Stefan Koch néprajzi monográfiájában is: Koch 1984: 128–130.

⁶²⁸ Keszeg 2011: 230.

⁶²⁹ A gyűjtőutak bemutatása nem csak a 20. század végén és a 21. század elején megjelent lapszámok sajátossága, hiszen már az 1970-es és az 1980-as években is találunk olyan cikkeket, amelyek a szatmári svábok néprajzi vonatkozású kutatásait, terepmunkáit teszi közzé. Ilyen például a már említett „*Sathmarfahrt 1931*” több részletben történő leírása (példaként az első megjelenésre utalok: N.n. [az esetek többségében a *Sathmarer Heimatbrief* szerkesztője] 1972b: 3–4), vagy megemlítendő az 1984-es „mérkvállaji” kutatótábor, amelyről Rudolf Weinhold etnográfus számolt be. Vö. N.n. [az esetek többségében a *Sathmarer Heimatbrief* szerkesztője] 1985: 18.

Etnikai tudaterősítés – az identitásformálás narratív reprezentációi

Az etnikai identitás kifejezésére tehát többféle eszközt alkalmaznak, amelyek szorosan összefüggenek a felekezeti elkülönülés erősítésével. A taglalt témákat illetően az eredettudatot erősítő mítosz, az egyes települések történetének rendszeres közzététele ugyan külön tematikai blokkot nem alkot, de rendszeres előfordulásuk a templomok történetének leírásával együtt a felekezeti és etnikai identitás megerősítőiként állandóságot jelentenek. Mintegy rendszeresen előforduló téma folytonosságot biztosít.

A leírások többfélék, élesen elkülönülnek. Az egyes települések történetét külön is bemutató cikkek, olykor a templomemlékek kontextusában, gyakran több lapszámon keresztül publikált sorozatokként ismertetik a szatmári svábok, illetve a dunai svábok betelepítésének történetét.

„*Schwabensiedlung*” címszó alatt több település vonatkozásában találunk konkrétan a betelepülésre vonatkozó adatokat, amelyek többnyire Vonház István munkáira alapoznak és rövid történeti leírás után azoknak a személyeknek a névsorát tartalmazzák, akik az adott településre költöztek az első telepítések idején. Legtöbbször a kibocsátó települést is feltüntetik, így ebből tudhatjuk, hogy egy-egy település nem azokkal a telepeseikkel népesült be kizárólagosan, akik egyenesen Németországból érkeztek, hanem olyanokkal is, akik már egy ideje valamelyik szatmári falu lakosai voltak, csak valamilyen oknál fogva költözni kényszerültek.⁶³⁰

A történelmi múlt mint tudatépítő elem erőteljes kiaknázásában nemcsak a 200–300 évvel ezelőtti eseményekre alapoznak, hanem a közelmúlt és a 20. század történelmi eseményeire is. A kollektív identitást meghatározó témaorientáció ugyanakkor nagymértékben függ a mindenkori politikai helyzettől, így egyes témák akkor válnak e folyamatban eszközzé, ha már az adott rendszer szabta lehetőségek szerint ez lehetséges. Ugyanezt láthattuk a felekezeti azonosság kinyilvánításánál, és ezzel együtt több, a szocializmus alatt elhalt zárandoklat felújításánál is.

Hasonló tapasztalható a deportálás kollektív traumájának nyilvános színrevitelénél is. Az évfordulóktól eltekintve leginkább akkor jelenhetett meg tartalomként mind a virtuális (beszélnek róla és írnak róla) és mind a materiális (emlékművek emelése) dimenzióban, amikor már félelemérzet nélkül mertek az eseményekről megemlékezni. A deportálás a rendszerváltást követően egyre több közleménynek vált témájává, majd az 50. évforduló

---

⁶³⁰ Mezőpetri betelepítésével kapcsolatban lásd N.n. [az esetek többségében a *Sathmarer Heimatbrief* szerkesztője] 1967b: 2–3; más település kontextusában: vö. N.n. [az esetek többségében a *Sathmarer Heimatbrief* szerkesztője] 1967c: 6.

idején megjelent lapszámban a „*Heimatkunde*” teljes rovatát ennek szentelték. Az akkori képekkel illusztrált cikkek érdekessége, hogy az élménygeneráció több tagjával készített interjúk részleteit is közléteszik, szinte a legtöbb szatmári sváb településről példát hozva mutatják be az adatközléseket.⁶³¹ A 20. század végi, 21. század eleji emlékeztettermelés egy újszerű formáját a deportálási emlékművek állíttatásának ünnepeit és a deportáltak találkozóit is jól dokumentált módon adják közzé,⁶³² így mindez néprajzi forrásértékénél fogva is kiemelendő.

A történelmi tények ábrázolása azonban nemcsak a telepítés idejére vagy a deportálásra korlátozódik, hanem több esetben kitér a 20. század eleji nyelvvesztési és asszimilációs problémakörre is, mint az identitásválság kialakulásának alapjaira. A magyarosításért felelős személyek és intézmények megnevezése több lapszámban is megjelenik, legtöbbször a következmények kifejtésével, a nyelvvesztést előidéző események bemutatásával. A cikkekben közvetített vélemények szerint mindez a kulturális és az etnikus elkülönülés ellehetetlenülését eredményezte, így az asszimilációt – megfogalmazásukban – korántsem természetszerű folyamatként taglalják, hanem erőszakosan kikényszerített módosító faktorként. Ezek a mesterséges elmagyarosítás nézetével egyetértő leírások – többséget képeznek a folyóiratban – általában szubjektív, a saját életélménnyel színesített problémajelenségekkel tarkítottak. Látványosan kevesebb azon közléseknek a száma, amelyek az ellenkező nézeteket vallók képviselőiben fogalmazzák meg a magyar nyelv interetnikus kapcsolatok révén és az adott társadalmi környezet hatására történő elterjedését.⁶³³

Az etnikai identitásépítés csoportspecifikus karakterformáit az eddigiek alapján társadalmi és történelmi kontextusban értelmeztem, amelyek elsősorban a múltra építkező létfenntartási stratégiát láttatták. Az alábbiakban mindezek megerősítésére néhány olyan narratív megfogalmazást mutatok be, amelyek a történelmi múltra alapoznak a jelenlegi tevékenység legitimálásának és ezzel együtt a kollektív jövőkép alakításának eszközeiként. Mindezeket keresztül egyértelművé válik a közzététel (itt önreprezentáció) szándéka. A csoportidentitás és ehhez az ethnospecifikus kulturális jelenségek fenntartásának verbális kifejezői nemcsak a szövegbe ágyazottan, hanem az egyes tanulmányok és cikkek címében is élesen kirajzolódnak. Különböző szlogenek jelennek meg tehát a „*Sathmarer Heimatbrief*”

---

⁶³¹ N.n. [az esetek többségében a *Sathmarer Heimatbrief* szerkesztője] 1995: 1, 23–57.

⁶³² Példaként lásd -r [Helmut Berner] 1999: 280–281, 2003: 49–50.

⁶³³ Példaként említendő: Schick-Koch 1979a: 1–3, és folytatása: 1979b: 3–5. A kitelepítések mellett az önként vállalt elköltözések dokumentálása is megvalósult. Lásd *Sathmarer Heimatbrief* 1989/5: 201.

folyóirat hasábjain, leggyakrabban a sváb találkozók tudósításai kapcsán, többnyire a szerkesztő(k) tollából:⁶³⁴

- „...stiften wir Zukunft...”⁶³⁵ – jelentése a „jövő megalapozása”, amely utal a különféle szövetségek, egyesületek létrehozásának céljára, a „kulturális örökségük” fenntartására és formálására, a jövőbeni létehez szükséges alapok megteremtésére.
- „Brücken Bauen!”⁶³⁶ – a 2008-as sváb találkozó szlogenje „a híd építése”. 1990-ben rendezték meg az első olyan szatmári sváb találkozót, amely ezzel a céllal indult. A híd építésének szimbolikus megjelenítése a határon átvéelő összetartozást és a határok leküzdését is kifejezi. A találkozókra általános jelleggel érvényesnek tartották az összejövetel mindenkori célját, tehát a saját kultúra és a nyelv ápolását, megőrzését, illetve a hagyományok és szokások fenntartását – „népösszekötő”, határon átvéelő funkcióval, és az európaiság eszméinek terjesztése, tudatosítása szándékával:

„Im Mittelpunkt aller bisheriger Treffen standen die Pflege und Bewahrung der eigenen Kultur und Sprache, der Traditionen, Sitten und Bräuche, Völkerverbindendes Wirken über Grenzen hinweg, sowie die Verbreitung und Bewusstbarmachung des europäischen Gedankens.”⁶³⁷

A 2008-as találkozóra a hídépítés mellett az emlékezés és a megértés címszavakat is alkalmazták: „Erinnern und Verstehen”⁶³⁸.

- „Einheit in Vielfalt!”⁶³⁹ – a 2006-os találkozó szlogenje utal a sokszínűsége, amely egyúttal a többnyelvűséget, a több nemzethez való tartozást és az etnikailag vegyes társadalmi környezetben való hosszú ideje fenntartott egységet jelenti.
- „Kultur erhalten – Zukunft gestalten”⁶⁴⁰ – a kultúra fenntartása biztosítja a jövőt, tehát a fennmaradást. Mindezt a 2003-as német kulturális napok megrendezésével kívánták megerősíteni Szatmárnémetiben és Nagykárolyban.

---

⁶³⁴ A korábbi szerkesztők tényleges elhivatottságát általában egyéb tudományos munka megjelentetése is jelzi, amelyek részben különböznek a folyóirat ismeretterjesztő és csoportegyesítő szemléletétől, és tagadhatatlan, hogy néprajzi értékük jelentős. A dolgozatnak nem célja a munkájukkal kapcsolatos állásfoglalás, releváns következtetéseket egyébként is csak abban az esetben lehetne levonni, ha az egykori szerkesztőket, a rendezvények szervezésében részt vevő személyeket és az olvasóközönség minden tagját meg tudtam volna kérdezni. A következtetések alapjaként leginkább a feldolgozott primer és szekunder irodalomra és a tereptapasztalatokra hagyatkozom.

⁶³⁵ HB [Helmut Berner] 2008a: 297–301.

⁶³⁶ N.n. [az esetek többségében a *Sathmarer Heimatbrief* szerkesztője] 2008: 213.

⁶³⁷ N.n. [az esetek többségében a *Sathmarer Heimatbrief* szerkesztője] 2008: 213.

⁶³⁸ HB [Helmut Berner] 2008b: 185. A nyomtatott sajtó egyébként is az emlékezeti terek egyike. Vö. Zierold 2010: 196–201.

⁶³⁹ H. [Helmut] Berner 2008: 197–198.

- „*Vergangenheit annehmen – Zukunft gemeinsam finden*”⁶⁴¹ – a múlt fenntartása jelenti a közös jövő megtalálását. Az eredetmítosz továbbörökítéséhez szükséges fórumok megalkotásával – legyen az konzerválódott (pl. *kirbáj*) vagy újszerű (pl. sváb találkozó) átadó közeg, amely beépül a sváb kulturális örökség hagyományozódásának rendszerébe – biztosítják a kollektív tudat fenntartásához elengedhetetlen gyökereket.
- „*Mit der Landsmannschaft der Sathmarer Schwaben in die Zukunft, EUROPA – UNSERE CHANCE!*”⁶⁴² – a 2001-es találkozó mottója egyértelműen jelzi a „honfitársi közösség”, az LM mint szervező intézmény szerepét ebben az egész folyamatban.

E néhány példán keresztül is látható, hogy a „*Sathmarer Heimatbrief*” nemcsak az identitástermelés eszközeként vizsgálendő, hanem az emlékezettermelés és a múlt – jelen – jövő kontinuumának állandó fenntartójaként. Elsősorban az elszármazottak, és csak részben a helyben maradottak körében beszélhetünk erről az orgánumról mint befolyásoló tényezőről. Összekötő szerepe ugyanakkor hasonló módon manifesztálódik, mint a folyóirat legtöbbet magán hordozott cikke és legtöbbet megírt társadalmi témája, a szatmári svábok társas összejövetele, találkozója kapcsán.⁶⁴³

Az elszármazott, kitelepült svábok úgy, mint ahogy sokan a hozzájuk hasonló helyzetben lévő, egyéb csoportokhoz tartozó, diaszpórában élő egyének, a változás folyamatában igyekeznek saját identitásukat újraépíteni, megteremteni vagy a meglévőt újraformálni, leginkább a hagyományok újratermelésével, újszerű elemek hagyománnyá formálásával és a múlt felhasználásának segítségével.⁶⁴⁴ Egy ilyen jellegű folyóirat a szövegek közléseinek pozitív és negatív befolyásoló erejével hathat olvasóközönségére. A történetmondás [vagy adott esetben írásban való elbeszélés] társadalmi szereprendszert aktivizál, mind a narrátornak [vagy íróknak], mind a hallgatónak [vagy olvasónak] szerepei, funkciói, pozíciói, ehhez kapcsolódó jogai és kötelezettségei vannak.⁶⁴⁵ Az emlékezettermelés érdekében közvetített témák kapcsán például hamis emlékkép is interpretálódhat, amely a további tények módosult változatában öröklődhet történelmi múltként tovább. A műfaj kapcsán eleve felmerül a „média” azon tulajdonsága, miszerint az nem a társadalmat tükrözi

⁶⁴⁰ H. [Helmut] Berner 2003: 50–52.

⁶⁴¹ -r. [Helmut Berner] 2000a: 214–217.

⁶⁴² A 2001-es szatmári sváb találkozó szlogenjének felirata a kulturális programoknak helyet adó színpadon is látható volt. Forrás: Edmund Berner felvétele: *Sathmarer Heimatbrief*. 2001. August. Jg. 40. Folge 3–4. S.81.

⁶⁴³ A legtöbb, többnyire a szövetségi és kulturális találkozók jelmondataként szereplő szlogent Helmut Berner is felsorakoztatja az 50. évfordulóját ünneplő „*Landsmannschaft*”-ról szóló cikkében: „*Gemeinsam die Zukunft gestalten*”, „*Solidarisch in die Zukunft*”, „*Volksgruppenrechte achten – Vertreibung und Verschleppung ächten!*”, „*Verantwortung füreinander, Verbundenheit miteinander!*”, „*Europa unsere Zukunft!*”, „*Gemeinsam Verantwortung tragen: miteinander, füreinander!*” Berner 1997: 232.

⁶⁴⁴ Vö. Siikala 1998: 1.

⁶⁴⁵ Vö. Keszeg 2011: 42.

viszsa, hanem maga is megkonstruál egy világot, létrehozza azt. A szerzők, szerkesztők, cikkírók saját másságukat teszik láthatóvá.⁶⁴⁶

A tudósított témák feldolgozása során szintén manifesztálódott az egyes tevékenységek irányultsága, amely nemcsak az elszármazottakra, hanem a helyiek életére is hatást gyakorol. Ezek gyakran az elszármazottak által finanszírozott, a szülőfaluban létesített emlékművekben öltenek testet, vagy például egy-egy adománygyűjtési akciónak köszönhetően váltanak ki a gyakorlattól eltérő magatartást, amelyek az újságban megjelent egyszerű hírként értelmezendők, de igazi realizációjuk akkor tapasztalható, amikor német gyártmányú modern háztartási gépekkel felszerelt háztartásokkal találkozunk terepmunkánk során, vagy amikor ők maguk vallanak arról, hogy miként modernizálódott életük az elszármazottak akcióinak köszönhetően. Mindezt pedig a közösségi élet szervezésében is láthattuk, amelyhez a folyóirat mint archiváló dokumentumtár létezik.⁶⁴⁷

5.2.3. A regionális sajtó Szatmárban

Az előző alfejezetben láthattuk, hogy a nyomtatott sajtó milyen szerepet tölthet be a vizsgált csoport kapcsolattartási hálózatában és a kulturális értékek közvetítésének, átörökítésének folyamatában. Az elszármazottak német nyelvű folyóirata mellett viszont meg kell említenünk a Szatmárban megjelent német és magyar nyelvű sajtótermékek hatását is.⁶⁴⁸ Ezek általában hasonló funkcióval élve, de teljesen eltérő szemléletmóddal és nem elsősorban erre szakosodott jelleggel közvetítik a szatmári svábok kulturális sajátosságait. A dolgozat itt csak utalásszerűen tér ki ezekre a lapokra, mindez azonban nem jelenti azok jelentőségének csekély számbavételét, hiszen legalább olyan meghatározó szerepet töltöttek be a helyben maradtak körében, mint a „*Heimatbrief*” az elszármazottaknál.⁶⁴⁹

Az alábbiakban két német nyelvű („*Neuer Weg*” és „*Schwabenpost*”) és két magyar nyelvű (*Nagykároly és Vidéke*, illetve a *Szatmári Friss Újság*) folyóiratot ismertetek.⁶⁵⁰ A

---

⁶⁴⁶ Lásd Keszeg 2011: 230.

⁶⁴⁷ Az elszármazottak és a helyiek kapcsolata sokszínű, az esetek többségében pozitív végkifejletet sejtető. Ugyanakkor nem beszélhetünk mindenkor idillikus képről, hiszen összetűzésekre is találtam példát a terepmunkák során, kifejezetten a németországi kiköltözések vonatkozásában. A viszony az egyéni életpasztalatok függvényében alakult, amelynek következtében többféle válasszal találkoztunk.

⁶⁴⁸ A regionális identitás kiépülésének mozzanatairól a hargitaiság példáján lásd Bíró A. 1992: 64.

⁶⁴⁹ A folyóiratokkal kapcsolatos tényleges, reprezentatív mérleg megadása abban az esetben lenne lehetséges, ha alkalmunk lett volna a dolgozat elkészítéséig minden lap kiadójával, szerkesztőivel, illetve az olvasóközönsséggel találkozni. Adott esetben észrevételünk az empirikus kutatások alapján tapasztaltakra alapozódik és az online elérhető adatokra korlátozódik, illetve a nem láthatóság megfigyelésére, amely szintén eredménynek minősül.

⁶⁵⁰ Mindez nem jelenti, hogy egyéb folyóirat ne jelent volna meg a vizsgált területen, hiszen már a 20. század közepén is számos egyéb, és leginkább magyar nyelven íródott sajtótermékkel találkozunk. Vö. Aranyos 2007:

német nyelvű kiadványok láthatósága kevésbé volt jellemző a gyűjtőutak során, mindez még inkább megerősítette a magyar nyelvű sajtó népszerűségének okát. A német nyelvű lapok irodalmi nyelven íródnak, amelyet csak kevesen értenek, mivel az idős generáció a sváb dialektust és a magyar nyelvet ismeri, és a németet csak kevesebben, többnyire a fiatal generáció tagjai közül sajtótították el. Az idősebb generációnak leginkább azon tagjai hagyták el szülőföldjüket és költöztek Németországba, akik az irodalmi német nyelvet iskolai oktatás során elsajátították. A helyben maradtak egyéni életút függvényében változó nyilatkozatot tettek az irodalmi német/magyar és román nyelv ismeretére vonatkozóan, nyelvi kompetenciájuk legtöbbször a szüleik választásán alapuló beiskolázáson múltott vagy éppen a történelmi események szabta lehetőségek szerint. Az idő előrehaladtával, a továbbtanulás hiányában az iskolai nyelvismeret fenntartása a mindennapi élet mobilitása és kapcsolattartása szerint alakult, így az idős generációnál leggyakrabban a magyar és román nyelv marad fent, illetve a sváb nyelvi emlékek egy része. A gyermekkorban tanult és az idős korra megmaradt nyelvi állapotok nem azonosak, az emlékezetben gyakorlás nélkül szinte csak archaizmusok maradtak fent.⁶⁵¹

A „*Neuer Weg*”⁶⁵² folyóirat kapcsán éppen a fent említett okok miatt elsősorban arra a szöveganyagra kell hagyatkoznom, amelyet az identitás témakörében fogalmazott meg Heinrich Lauer. A „*Neuer Weg*” folyóiratnál végzett szerkesztői tapasztalataira alapozva ismerteti a német nyelvű sajtó szerepét a romániai németek identitásformálásában. Az identitást olyan jelenségek halmazaként fogalmazza meg, amelyek segítségével egy-egy csoport magát más „populációk” tagjaitól megkülönbözteti. A differenciáló tényezők között említi a nyelvet, a nyelvjárást, azt a köznyelvet, amelyet az adott dialektus színesít, a népviseletet, a dalokat és táncokat, a népi színjátékokat, de a hétköznapok szokásait, szokáscselekményeit és hagyományait. Mindez szerinte az identitás része, amely mint szóban forgó probléma először a „magyarosítások” kapcsán került a megfigyelések fókuszába. Az identitást befolyásoló másik tényező az elhurcolás ténye és alapvetően a második világháború következményeiként átalakuló nemzeti lojalitás vagy rejtett azonosságtudat jelensége. A szatmári svábok esetében tudatos választások sorozatának eredményeit láthatjuk a nyelvvesztés következtében, hiszen többször olyan időszakról beszélünk, amelyben a

---

185. Kutatásunk szempontjából mindezek tényleges vizsgálata nem releváns, hiszen azok elsősorban csak a nyelvismeretből adódó népszerűséget jelzik.

⁶⁵¹ Ennek a későbbiekben pszichikai vonatkozásait is vizsgálat tárgyává lehetne tenni. Egyik interjúalanyom emlékezett olyan esetre, amikor az időskorában kizárólag magyarul beszélő ismerőse szélütés után csak svábul tudott megszólalni.

⁶⁵² A „*Neuer Weg*” folyóirat 1949 és 1992 között jelent meg, a jelenben is működő „*Allgemeine Deutsche Zeitung für Rumänien*” napilap elődjeként. Az 1993-ban új névvel és dizájnnal induló, online is elérhető újság Kelet-Európa egyetlen német nyelvű kiadványa, amely a szatmári svábokról is közöl adatokat. Lásd „*Allgemeine Deutsche Zeitung für Rumänien*” www.adz.ro (Letöltve: 2013. 08. 23.)

választott magyar nyelv használata nem hatalmi kényszerítés, hanem a létfenntartás és/vagy a második világháború utáni félelemérzet természetes reakciója. Az újság ebben a helyzetben a német írott és verbális nyelvhasználat autorizált helye volt.⁶⁵³

A „*Neuer Weg*” eleve a romániai németek lapjaként csak részben közölt adatokat a szatmári németekről, és mint olyan, szerepe a terephelyszíneken sem mutatkozott meg egyértelműen. A háztartások többségében jellemző módon nem volt megtalálható, de az elmondások szerint a folyóirat az 1950-es években széles olvasóközönségre talált, és Mezőpetriben is többen forgatták lapjait.⁶⁵⁴

A „*Schwabenpost*” már sokkal több esetben került elő a résztvevő megfigyelések során, mindezek ellenére itt sem beszélhetünk olyan mértékű elterjedtségről, mint amelyet a magyar nyelvű lapok kaptak. Ebben szerepet játszhat a „*Schwabenpost*” hosszú idejű szüneteltetése és csak 63 év utáni újraindítása (2007-ben) is. A folyóirat elődje az 1925-ben megjelent „*Mitteilungen der Deutsch-Schwäbischen Volksgemeinschaft*” kétnyelvű (német–magyar) lap. A szatmári svábok első sajtóorgánumát 1936-ban átnevezték, ekkor kapta a „*Sathmarer Schwabenpost*” nevet, és a Gauamt lapjaként számos információt közölt a két világháború közötti időszak népiségi mozgalmáról.⁶⁵⁵ Több olyan néprajzi értelemben értékes adattal szolgált, amely a kor társadalmi életének rekonstruálását jelentős mértékben megkönnyíti. Ilyen például a sváb bálók leírása, amelyet az akkori német sajtó és kimondottan a „*Schwabenpost*” alapján Baumgartner Bernadett is megemlíti, mint az összetartozás érzését erősítő népiünnepélyeket, az aratás utáni hálaadási ünnepségekkel együtt.⁶⁵⁶ Az újraindult „*Schwabenpost*” szerepéről pedig úgy írnak, mint identitásformáló erőről, amely egyesíti a szatmári svábokat.⁶⁵⁷

Nemcsak a 20. század eleji sajtó, hanem a jelenben kiadott írások is számos adattal szolgálnak a szatmári svábokról. Ezek esetében sem végeztem mélyebb tartalomelemzést, hiszen az a kutatás szempontjából legfontosabb folyóiratnál már bizonyosságot nyert, hogy egy lap milyen szerepet tölthet be egy közösség identitásformálása során. Utalásszerűen viszont érdekesnek tartom két olyan lap megemlítését, amelyek a vizsgált településeken a legelterjedtebbnek számítanak. Ennek következtében a *Nagykároly és Vidéke*, illetve a *Szatmári Friss Újság* lokális társadalomban betöltött szerepét – az előző két német nyelvű folyóirattal ellentétben – a résztvevő megfigyelések alatt több esetben szemügyre vehettem.

---

⁶⁵³ 2000-ben a szatmári svábok történelméről (*Tagung zur Geschichte der Sathmarer Schwaben – 2000*) szervezett konferencián tartott előadást Heinrich Lauer. Az előadás írásos változatát a „*Sathmarer Heimatbrief*” hasábjain tették közzé: Lauer 2001: 230–234.

⁶⁵⁴ Aranyos 2009: 185.

⁶⁵⁵ Vö. Baumgartner 2010a: 10, 161–163.

⁶⁵⁶ Vö. Baumgartner 2010a: 158–160. A farsangi szokások kapcsán lásd még Baumgartner 2010a: 234.

⁶⁵⁷ Berner 2007: 120–125.

A *Nagykároly és Vidéke* folyóirat előfizetésével kapcsolatban a megszokás gyakorlatáról beszélhetünk, hiszen ez az egyik leghosszabb időt megélt lap a térségben. A folyóirat 1884-ben indult és 60 évig folyamatosan jelent meg, majd rövid szüneteltetés után 1940–45 között adták ki, és végül 1994-ben az RMDSZ támogatásával indult újra.⁶⁵⁸ A magyar helynevek betiltása miatt 1940-ig *Szabad Szó* címmel jelent meg, majd a megszületésének 110. évfordulója alkalmából újraindított lap eredeti névvel jött ki 1994-ben. Az ekkor kiadott lapszám szerint a szerkesztők elsődleges célja a „*közösségformálás és a helytörténet ápolása*”.⁶⁵⁹ Az újrainduló folyóiratban több esetben találunk utalásokat a sváb települések kulturális értékeire (gasztrokulturális rendezvények, falunapok, szüreti bálók, találkozók, templombúcsúk), ezek közül kiemelendő a Boros Ernő munkássága alatt megjelent *kirbájünnep* leírása.⁶⁶⁰ Boros Ernő gyűjtéseinek köszönhetően nemcsak folklór vonatkozású adatok szerepelnek a folyóirat hasábjain, hanem tárgyi néprajzi vonatkozású cikkek is.⁶⁶¹

A *Szatmári Friss Újság* néven 1990. január 7-től megjelenő napilap már jóval több olyan eseményt közvetít, amely a lokális identitástermelés megnyilvánulásaként értelmezendő – de már nem feltétlenül a sváb identitás fenntartása célzatával, hanem sokkal inkább a szatmári regionális értelemben vett közösségépítés megvalósítására.⁶⁶² A napilap többek között a Nagykároly környéki sváb települések szakrális és profán társas eseményeit is ismerteti, így például a templombúcsúkat, a Szentháromság vasárnapján tartott ünnepeket, hagyományörző kulturális rendezvényeket, március 15-i ünnepeket, kulturális rendezvények tudósításait és a sváb találkozók – a „*Sathmarer Heimatbrief*”-hez képest – kevésbé részletes beszámolóit láthatjuk. A folyóirat tartalmának terjesztésében napjainkra jelentős mérföldkövet jelent a lapok online elérhetősége, amely a weboldalakhoz hasonló funkciót is betölt a vizsgált csoporton belül.

5.2.4. Weboldalak – netnográfia az etnográfiaiban

Napjaink új néprajzi forráscsoportja, az internet szinte kimeríthetetlen adathalmazzal szolgál a jelenkor néprajzát tanulmányozni kívánóknak,⁶⁶³ forráskritikával élve ugyan, de

---

⁶⁵⁸ Benedek 2002.

⁶⁵⁹ Dávid (főszerk.) 2002. Nagykároly és vidéke <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/n.htm> (Letöltve: 2013.01.12.)

⁶⁶⁰ Boros 2006a: 6, 2006b: 5, 2006c: 5, 2006d: 6, 2006e: 6.

⁶⁶¹ Példaként lásd Boros 2006f: 6.

⁶⁶² A napilap rövid történetét lásd Szatmári Friss Újság 2012. <http://www.frissujzag.ro/magunkrol> (Letöltve: 2012. 08. 13.)

⁶⁶³ Bartha 2010: 181.

mégis hasznosítható.⁶⁶⁴ A weboldalak funkcionális értelmezése a közösségépítés szempontjából tehát releváns, ahol a szóban forgó közösség virtuálisan, de önmagát reprezentálva jelenik meg, képekben, hangokban, szövegekben (leírásokban és felhívásokban), video- és reklámanyagokban.

Az önreprezentáció online megjelenítését a netnográfia módszerével vizsgálhatjuk, amely a klasszikus értelemben vett, az emberi tevékenység összességére fókuszáló, azt megfigyelő etnográfia módszerének egy vetülete.⁶⁶⁵ Mint ilyen, a netnográfia alkalmazása a kutatott témával kapcsolatban a kutatás több fázisában alkalmazható, az etnográfus számára a már elvégzett résztvevő megfigyelések, helyszíni terepmunka során gyűjtött adatok kiegészítésére is alkalmas. A netnográfia tulajdonképpen online diskurzusok és leírások megfigyelésén alapul, azzal ellentétben viszont a kutatás alanyainak viselkedésmódja, magatartása viszont nem érzékelhető úgy, mint a néprajzkutató tereptapasztalatai során, még akkor sem, ha az érzelmi kifejezés kódrendszere jól kialakultnak tekinthető.⁶⁶⁶ Természetesen más a helyzet, ha a néprajzkutató a netnográfia mélyebb analizisét választva a megfigyelőn túl a résztvevő szintjébe épülve interakciót folytat úgy, hogy már rendelkezik előzetes empirikus tudással, és az online közösség egy-egy tagját előzetesen személyesen is megismerte. A közösségek képzeleti – virtuális – csoportosulásának ezen területén természetesen nem jelenik meg mindenki, mégis az etnográfus számára a terep elhagyása után más formában ugyan, de folytatódhat a kutatás.

A különböző csoportegyesítő oldalak és blogok kutatása esetében alapvetően ugyanazokkal az etikai szemlélettel kell dolgoznunk, amellyel a reális térben értelmezett közösségek esetében is tennénk. A közzétett szövegeket a „nyílt forráskód” alkalmazásával, tehát a megfelelő forrásmű megadásával tudományos célra felhasználhatóan idézhetjük.⁶⁶⁷

A *szatmári svábok* magyar nyelvű kifejezés vonatkozásában a *google.com* keresőmotor 6470, a német nyelvű *Sathmarer Schwaben* kifejezésre 15 900 találatot ad ki,⁶⁶⁸ a közösségi oldalak közül a *facebook.com* a magyar nyelvű kifejezésre nem tartalmaz adatot. A német nyelvű „*Sathmarer Schwaben*” névjegy a 300 éves telepítési évfordulóra utaló évszámokkal és a sváb címerrel díszített zászló kíséretében látható. 2013. november 25-én hozták létre, és indulásakor hírfolyamán az elsők között azokra a weboldalakra utal (pl. <http://www.sathmarerschwaben.de> és <http://www.schwabe.ro/>), amelyek egyébként a szatmári svábok képviselőjének hivatalos oldalai. A hírfolyam további részein felvételeket találunk az

---

⁶⁶⁴ A tömegkommunikáció hatásáról lásd Dégh 1994.

⁶⁶⁵ Dörnyei–Mitev 2010: 64.

⁶⁶⁶ Vö. Dörnyei–Mitev 2010: 64.

⁶⁶⁷ Dörnyei–Mitev 2010: 65.

⁶⁶⁸ A *google.com* megfigyelésének ideje: 2015. 05. 15.

erdődi Károlyi-várról, a nagykárolyi Károlyi-kastélyról, térképet a szatmári településekről, illetve bejegyzéseket a szatmári svábokkal kapcsolatos eseményekről és szervezetekről. A hozzászólások csekély számúak, az oldal kedvelőinek számaránya sem magas, a megfigyelés idején 203. Egyéb témához kapcsolódó címszó alatt további csoportokat találtam, mint például „Nagykároly és környéke kedvelőinek csoportja”, „Mezőpetri”, „Donauschwaben”. Ezek általában kis létszámú és zárt csoportok, netnográfiai elemzésük a résztvevő módszer alkalmazásával valósulhatott volna meg, a kutatás viszont csak az elérhető oldalak tartalomelemzésére korlátozódik.⁶⁶⁹

Az említetteken túl nagyobb figyelmet szenteltünk a szatmári svábok hivatalos online felületeinek és az egyes települések honlapjainak, amelyek az intézményes háttérrel megvalósított önreprezentációkat és az adott település vezető elitjének tevékenységét mutatják. Az indíttatás mindenhol ugyanaz, a csoportfennmaradás érdekében minden eszközt megragadva nyitnak weboldalakat, alkalmaznak állandó „reklámfelületeket” azok, akik e folyamatban aktívan ki akarják venni részüket.

A települések honlapjai

A *Nagykároly és környéke weboldal gyűjteménye*⁶⁷⁰ Nagykárolyal együtt 9 sváb és kettő nem sváb település adatait, információit, eseményeit, híreit, kulturális és történelmi jellegzetességeit összesíti. Az egyes települések hasonló szerkezetben, de mégis külön oldalakon reprezentálják önmagukat, „reklámozzák” lokális adottságaikat.⁶⁷¹ Ezek regionális és nemzetközi értelemben hivatottak a svábokról tudósítani; amíg a települések honlapjai, mint például a kaplonyi, a mezőfényi vagy a gilvácsi elsősorban a lokális megnyilvánulásokra, és csak másodsorban a térségi eseményekre fókuszálnak.⁶⁷² Az ilyen eszközök esetében az önreprezentáció mellett ugyanakkor megjelenik a marketing és az „etnobiznisz”⁶⁷³ lehetősége. Így például Mezőfény weboldalán a következőt olvashatjuk: „*Hagyomány, hitelesség, üzleti lehetőségek belföldi és külföldi befektetőknek!*”⁶⁷⁴

---

⁶⁶⁹ A zárt csoportokba való beépülés a netnográfia további kutatási fázisa lenne, erre későbbi kutatásaim során vállalkozom.

⁶⁷⁰ Nagykároly és környéke <https://sites.google.com/site/nagykarolycarei> (Letöltve 2013. 08. 27.)

⁶⁷¹ Elisabeth Fendl ezt a jelenséget a „*Heimatmuseum*”-hoz vagy helytörténeti gyűjteményhez hasonlóan értelmezi. A szülőfalvak weboldalai ugyanazzal a céllal működnek, mint a helyi muzeális gyűjtemények: egy szimbolikus hely kialakításának tereként, amely a szülőföldre emlékeztet; egy konstrukcióként, amely az elhagyott teret vetíti az elszármazott elé. Fendl 2010: 267.

⁶⁷² Lásd bővebben Kaplony weboldala: www.kaplony.ro, Gilvács weboldala: <http://www.johann-mutter.de> (Letöltve: 2009. 11. 02.)

⁶⁷³ A. Gergely 2006: 6.

⁶⁷⁴ Mezőfény weboldala: http://members.tripod.com/foieni_ro/htmls/indexd.htm (Letöltve: 2009. 11. 02.)

A települések honlapjai esetében is különbséget kell tennünk a fenntartók között, hiszen egyes típusokat az adott település maga üzemeltet az önmenedzsment online megvalósítása érdekében, és más formájuk pedig az elszármazottak révén jön létre. Ezek lehetnek időszakosan fenntartott oldalak. Ennek egy sajátos példáját láthattuk a „szaniszlói blog” (*HOG Stanislau* – <http://hog-stanislau.blogspot.de>) indításával kapcsolatban. A blog tartalmából egyértelműen kiolvasható az elszármazottak és a helyiek kapcsolata, az elszármazottak viszonyulása elhagyott településükhöz. A legáltalánosabb cél, amely a blog indítását adja, az a temető ravatalozójának vagy egy kápolnájának felújítása vagy esetleges megépíttetése, illetve a deportálás áldozatainak szánt emlékmű felállíttatása, amelyhez az elszármazottak adakozó szándéka jelentős anyagi fedezetet nyújthat.

„Kedves Honfitársak, örömmel hirdetem, hogy 2013 és 2014-ben a számos adománynak köszönhetően 1700 eurós összeg gyűlt össze. A teljes összeget 2014 augusztusában az Egyháztanács elnökének, Bálint József úrnak a szaniszlói temetőkpolna felújítására adományozom. Az Egyháztanács elnöksége nevében minden adományozónak szeretnék köszönetet mondani nagyvonalú felajánlásukért. Isten fizesse meg mindnyájuknak.”⁶⁷⁵

A blogok/honlapok működtetésének háttere jelen pillanatban mérhetetlen, amíg létrejöttük kapcsán a fenti események is okot adhatnak, addig megszüntetésükkel is számolnunk kell. Így ezekkel az identitásfenntartás és az ehhez szükséges kapcsolattartás folyamatában, mint eszközzel számolnunk kell, de olyan változóként kell kezelnünk, amely települések és egyének vonatkozásában bármikor módosulhat. A megszünések háttérében több tényező is szerepet játszhat, így például, ha egy közösen elérendő cél érdekében nyitott blogról beszélünk, akkor az a cél teljesítésével egyértelműen feleslegesnek tűnik, így bezárása értelemszerű. Ellentétben a csoport hivatalos honlapjaként fenntartott oldalával, amelynek fenntartása állandó, az adott közösségépítő csoport vezetőjének szorgalmazásával, organizálásával válik az emlékeztettermelés és az önreprezentáció eszközévé.

A „*Demokratisches Forum der Deutschen. Kreis Sathmar*” – <http://www.schwabe.ro/>

A „*Demokratisches Forum der Deutschen. Kreis Sathmar*” (németül DFDK; magyarul RNDSZ) oldala az identitásformálás egyik legnagyobb intézményesített háttérének virtuális helye, amelyen keresztül politikai képviselőket is megvalósítanak.

A „*mit Herz und Verstand*” szlogennel indító webhely háromnyelvű, és többek között híreket, eseményeket, eseménynaptárt, településtörténetet, művelődést (kultúra), oktatást, ifjúsági, politikai és gazdasági rovatot, képgalériát, vendégkönyvet, „*Schwabenpost*” és a

---

⁶⁷⁵ Részlet a szaniszlói honlapról a szerző saját fordításában: *HOG Stanislau* – <http://hog-stanislau.blogspot.de> (Letöltve: 2014. 10. 27.) A honlap 2014 októberében 4641 látogatót számlált.

Brücke” helyeit, az online rádió elérhetőségét, az ún. „Zeitenwechsel. Seitenwechsel”⁶⁷⁶ projekt bemutatóoldalát és a Kulturtreff⁶⁷⁷ nyitólapját tartalmazza.

Tevékenységükben az oktatás terén elsősorban a német nyelv elsajátítására helyeznek jelentős hangsúlyt, ezt az alábbi szlogen is jelzi:

„Grundlage unserer Kultur und Identität ist Sprache.”⁶⁷⁸

A www.sathmarerschwaben.de oldala

A német nyelvű oldal fenntartója ugyanaz a szövetség, amely a szatmári sváboknak nyomtatott sajtóorgánumát, a „Brücke”-t (2010-ig „Sathmarer Heimatbrief”) kiadja. Az oldal elsősorban fontosabb híreket, eseményeket és cikkeket közöl a közelmúltból, illetve kapcsolatteremtési lehetőséget biztosít azoknak, akik a szövetség tagjaként, illetve leendő tagjaként a folyóíratra igényt tartanak, esetleg új belépőként információhoz kívánnak jutni.⁶⁷⁹ A „magunkról” (*Über uns*) szülő opció a szatmári svábok eredettörténetét taglalja, amely a szatmári svábok egyik jellegzetes dalszövegével indít:

„Am Samisch und am Krasnastrand
bei Sathmar, Erdeed, Großkarol
grüß ich ein schönes Schwabenland,
von Wäldern, Reben, Saaten voll.”⁶⁸⁰

A szöveg egyértelműen körülírja a svábok által benépesített területet Szatmárban. Utal a Kraszna és a Szamos vidékére, Szatmárnémeti, Erdőd és Nagykároly településekre és környékükre, arra a területre, amely erdőkkel, szőlővesszővel és vetésben gazdag, termékeny szántóföldekkel jelenti a szülőföldet.

⁶⁷⁶ A „Zeitenwechsel. Seitenwechsel” projekt 2009 áprilisában indult el, célja minden olyan, a Mátészalka és Szatmárnémeti közötti szakaszon létesített emlékhely és az emlékezetet meghatározó képződmény dokumentálása, amely az 1990-es politikai fordulatnak állít emléket. A projekt résztvevője tíz olyan 17 és 19 év közötti fiatal, akik érdeklődési területe történelmi és kulturális vonalú. Feladatuk minden olyan kommunikációs eszköz felmérése a kijelölt területen, amely a „szemléletmódváltást” kifejezi közelmúltunkból. Lásd „Zeitenwechsel. Seitenwechsel” <http://www.zeitenwechsel-seitenwechsel.com/dasprojekt.html> (Letöltve: 2014. 02. 26.)

⁶⁷⁷ A „Kulturtreff” kétnyelvű (német, román) oldal fenntartója az úgynevezett „Kulturverband Sathmarensé”, a Szatmári Kulturális Szövetség, amely a szatmári svábok identifikációs problémáján segítve arra törekszik, hogy a határokon átívelő tevékenységi köröket kiépítve nyújthassanak kulturális, transznacionális segítséget a szatmári sváboknak. Kapcsolatot kívánnak teremteni a „kultúraalkotók” és az egyszerű ember között korra, nemzetiségre és felekezeti hovatartozásra való tekintet nélkül. Szoros együttműködésben tevékenykednek a DFDK-val. „Kulturtreff” <http://www.kulturtreff.ro/hauptmenue/ueber-uns.html> (Letöltve: 2014. 02. 26.)

⁶⁷⁸ <http://www.schwabe.ro/de/schule.html>; a magyar nyelvű oldalon lásd „Kultúránk és identitásunk alapja a nyelv” <http://www.schwabe.ro/hu/oktatas.html> (Letöltve: 2014. 02. 26.)

⁶⁷⁹ Az LM jelenlegi vezetője a megadott kontaktszemély és felelős az oldal fenntartásáért. (Lásd „Sathmarerschwaben.de” <http://www.sathmarerschwaben.de/impressum.php> – letöltve: 2014. 02. 27.) Az oldal jogelődje a „Sathmarer Schwaben Online Zeitung” (lásd www.ssoz.de – letöltve: 2011. 02. 10.), amely mint online újság a „Heimatbrief”-hez hasonló funkciót kívánt 2011-ig betölteni. A szatmári svábok online újságáról és a hasonló reprezentációs módokról. Lásd még Marinka 2013: 34–37.

⁶⁸⁰ „Sathmarerschwaben.de” <http://www.sathmarerschwaben.de/artikel/entry.php?id=24&w=geschichte#body> (Letöltés: 2014. 03. 04.)

A térmegjelölésen túl a történelmi múlt megjelenítése és a származástudatot erősítő szófordulatok nemcsak a szatmári svábok jelenlétére, hanem eleve a szatmári területen megjelenő minden német betelepítésre, letelepedésre utalnak, így egészen a 12. századig vezet vissza történelmüket, és a felsővisói cipszerek megemlékezésével együtt egészen napjainkig ad leírást róluk. A szerkesztő, Helmut Berner kitér az iskolaügyre, a nyelvjárásra és a kulturális sajátosságok megemlézésére, illetve az identitás tudatos fenntartásának lehetőségeire és jelentőségére. A települések bemutatása alatt nemcsak a szatmári sváb településeket találjuk, hanem egyéb, német kisebbséggel vagy éppen többséggel rendelkezőket is. Az oldal pedig a közelmúlt eseményeinek közzététele mellett a közeljövő aktuális programjait is ajánlja.

A Wikipédia adatállományában

A Wikipédia online „lexikon” magyar nyelvű bejegyzést nem tartalmaz külön a szatmári svábokról, utalásszerűen azonban többféle téma kapcsán olvasható adat, úgy, mint a „*dunai svábok*” vagy a „*magyarországi svábok*” egyik csoportja, de írnak róluk úgy is, mint a „magyarosítást” elszenvedő áldozatokról.

Az egyes szatmári települések csak önállóan szerepelnek magyarul, német nyelven viszont már csoportnéven is elérhetők a „*Sathmarer Schwaben*” névjegy alapján. A bejegyzés tartalmazza a terület leírását (*Sathmarland*); a szatmári svábok történelmén belül az előtörténetüket, a történelmi háttérüket, az 1848-as szabadságharc körülményeit és a második világháború következményeit (*Geschichte: Vorgeschichte, Historischer Hintergrund, Ansiedlung, Revolution von 1848, Nach dem Zweiten Weltkrieg*); az iskolatörténetet (*Schulwesen*); a lakosság számát és összetételét, foglalkoztatottságát és politikai képviseletét (*Bevölkerung: Bevölkerungsentwicklung, Beschäftigung, politische Vertretung*); a nyelvjárást (*Mundart*); a népdalkincset (*Liedgut*); hírességeket (*Persönlichkeiten*) és a felhasznált irodalmat.⁶⁸¹

Természetesen tisztában vagyok vele, hogy a Wikipédia adatállománya mint forrás nem kezelhető megfelelő forráskritika nélkül, ugyanakkor mégsem hagyhattam ki a felsoroltakból, hiszen mint információhordozó eszközzel, úgy számolnunk kell ezzel az oldallal is, amely 2001-től számított megindulásával lehetővé teszi a multimedialitást és a transznacionalitást, illetve az emlékezetkultúra alakulása szempontjából is különösen kedvelt vizsgálati terület.⁶⁸² A „*Sathmarer Schwaben*” névjegy adatforgalmát tekintve nem elenyésző az a látogatottsági

⁶⁸¹ „*Sathmarer Schwaben*” http://de.wikipedia.org/wiki/Sathmarer_Schwaben (Letöltve: 2014. 03. 03.)

⁶⁸² Dornik 2010: 238.

számadat, amely létrejöttétől számítva 201 504 látogatót számlált 2015. április 17-én, és amelyből csak az utolsó egy hónapban 454 megtekintés dokumentált.⁶⁸³

Mindazok ellenére, hogy nem teljes körű, hanem csak megfigyelő netnográfiai elemzést végeztem, az általam feltett hipotetikus kérdésre a módszer ezen klasszikus alapformájának alkalmazása révén is választ kaptam, miszerint az online felületen megjelenő tartalmak részei lehetnek az identitásfenntartáshoz szükséges eljárásoknak, és ha igen, ez mennyire kutatható a néprajzos szakember számára. A netnográfia egyéb területen, mint például marketingkutató, önállóan is megállja a helyét, addig a néprajztudomány számára nem minden esetben hozhat releváns eredményeket, viszont egy átfogó néprajzi vizsgálatnak jelentős részét képezheti mint kiegészítő/kiegészítő módszer.

A vizsgált csoport esetében ugyanazokkal a manifesztációkkal találkozunk, mint amellyel a reális térben, így az online feltüntetett adatok a terepen tapasztalt megerősítései lehetnek. Ugyanakkor a szatmári sváb csoporthoz tartozók köre többféle halmaz mentén áll össze, amelyhez már nemcsak a nyelvhasználat, egy-egy adott szokás kapcsán vagy egy adott térben való manifesztációkkal kell meghatározókat társítanunk, hanem az online megjelenítés, egy egészen más dimenziójában is. Mindez viszont feltételezi az eszközhasználat új technikáinak elsajátítását. Az idősebb generáció és még a középső generáció tagjai közül kevesen vannak, akik az önkifejezési módok ezen válfajával kapcsolódnak a kollektív identitás kifejezéséhez. A fiatalabbak között viszont nemcsak egyszerű kapcsolattartói felhasználókkal kell számolnunk, hanem a már ismerttetett identitásépítővel, illetve a gazdasági, kulturális és társadalmi fejlődés érdekében üzletszerű munkálkodókkal.

Ha már az önreprezentáció kapcsán a csoport újraépítésének egy fázisára az etnobiznisz kifejezéssel élünk, akkor annak online megjelenítése a „*netnobiznisz*”. A fogalom jelenti azon cselekvések sorát, amelyen egy adott etnikai csoport saját kulturális jelenségeit online közvetíti, úgy, hogy abból esetleges anyagi haszon származhat az adott csoport vagy település javára. Adott esetben lehetséges ennek lokális szintű megnyilvánulása, amelyhez kapcsolják az etnikai sajátosságokat. Ennek többféle módja lehet, az egyszerű településmenedzsment és önreprezentáció a turisztikai és kulturális kínálatával vonzza a településre látogatókat, ezzel gazdagítva a települést. Ha viszont már táji vagy etnikumspecifikus jelenségekről beszélünk, akkor a lokális fesztiválok online marketingje is megemlíthető, úgy mint a helyi specialitások településre csalogató jelensége. A „*netnobiznisz*” továbbgondolt műfajai lehetnek később a kulturális és kulináris értékek online értékesítése. Mindez etnikumra és nemzetiségre való tekintet nélkül igen elterjedt egy adott csoport és az onnan elszármazók között kialakult

---

⁶⁸³ „*Sathmarer Schwaben*” http://stats.grok.se/de/latest30/Sathmarer_Schwaben# (Letöltve: 2015. 04. 17.)

kereskedelmi viszonyban. Erre nagyon jó példa az elszármazott magyarok egész hálózatrendszerének kiépítése, ahol a magyar termékek (élelmiszerek: pirospaprika, Túró Rúdi, borok... stb.) kereskedelmére szakosodott internetboltok külföldön élő magyarok számára forgalmaznak termékeket. A későbbiekben további kutatási lehetőséget nyújt az online felületen működő, akár az etnikus kapcsolatháló vonalán kiépített utazási lehetőség biztosítására vagy a (helyi specialitásokat, élelmiszereket tartalmazó) csomag küldésére kialakított társadalmi kapcsolatrendszer mérése, azok internetes felületen történő organizálásának megfigyelése.

5.3. A KÖZÖSSÉG TÁRGYI REPRESENTÁCIÓI

A képzeletbeli és a reális térben létrejövő közösségek nem minden esetben különböznek, sőt bizonyos helyzetekben egy halmazba tartozóként kezelhetjük. Mivel a hovatarozás és azonosulás állandó dinamikája nem teszi lehetővé, hogy ezek tagjait egyértelműen meghatározzuk, így csak azt a tényt tudom megállapítani, hogy a dimenziók tagjai mindkettőnek részesei lehetnek, de lehetnek olyanok is, akik csak az egyikbe vagy csak a másikba csoportosulnak. Legtöbbször ez a földrajzi helyzettől függően, a választott lakóhely függvényében alakul.

Mindettől függetlenül egységként kell tekintenünk a dimenziókra, amelyek közösen teszik lehetővé a szatmári svábok kulturális elkülönülésének reprezentációját. Amíg korábban tevékenységekről mint egyéni indíttatásból eredő kollektív manifesztációkról tettem említést, és a virtuális értelemben vett térben mutattam be a közösséggé szerveződés lehetőségeit, az alábbiakban azokra a materiális létesítményekre helyezem a hangsúlyt, amelyek révén és amelyek köré szerveződve valósul meg a szatmári svábok etnikai és felekezeti hovatarozásának térbeli kifejezése. A tér ebben az esetben a kultúra bizonyos kódolt lenyomatait láttatja. A térhasználat dimenziója pedig a társadalmi kommunikáció egyik formáját.⁶⁸⁴ Olyan, a szatmári környezetbe emelt, állíttatott és létesített objektumokra kell itt gondolnunk, amelyek a külső szemlélőnek egyértelmű jeleket adnak: *többynnyelvű táblák és feliratok, szakrális kisémlékek, temető, templomok és múzeumi létesítmények* vehetők itt számba.⁶⁸⁵

---

⁶⁸⁴ Ezen utóbbiról lásd Keményfi 2010: 108.

⁶⁸⁵ A dolgozat nem kíván részletekbe menően tárgyi néprajzi vonatkozású adatokkal szolgálni, mindazonáltal fontos megjegyezni, hogy a sváb építészeti alkotások (kimondottan a sváb lakóépületek és csűrök) részletes

5.3.1. Többnyelvű táblák és feliratok

A vizsgált terület első feltérképezése alkalmával már egyértelmű jelzésekre figyeltem fel, mint helyekbe táplált jelekre, amelyek számos, az adott lokális társadalomra jellemző sajátosság kifejezőiként jelentek meg. A falukép eleve adott monumentális árulkodó jelei mellett, ezek, mint apró részletek egészítették ki a térmegjelölés eszközeit. A többnyelvű feliratok egyértelműen jelezték egy-egy település etnikai megoszlását, ugyanakkor a magyar, német és román kiírások az egyes lokális társadalmak működésére is utaltak. A középületek hivatalos kiírásai mellett legjellemzőbben az egyes cégek, kisvállalkozások jelzik a magyarországi és a németországi üzleti kapcsolatok kiépítését. A civil és a politikai szférában pedig a testvérvárosi kapcsolatokra és az európai uniós kapcsolatokra utalnak a feliratok, jelzések. [8.4./79–80. kép]

Románia azon településein, ahol a kisebbségek 20% feletti számarányt érnek el, ott az adott kisebbségi nyelven is ki kell írni a közigazgatási intézmények nevét. A településjelző táblákon is ezt tapasztalhatjuk, ugyanakkor a jelzések még korántsem jelentik azt, hogy a nagyarányú kisebbség nyelvén iskolai oktatás vagy szentmise folyjon.⁶⁸⁶

„Ki van írva három nyelven, ezt a törvény is megengedi, ahol 20%-nál több a kisebbség, ott ki lehet írni három nyelven, sőt a tanácsgyűléseket is lehetne megtartani. Mi nyilván kiírtuk, mert főleg a fiatalok, akik kimentek Németországba, és azoknak a gyerekei van olyan, hogy már nem tud magyarul, vagy románul, és akkor azoknak, azért tudja, hogy hol jár. Fontosnak tartjuk, mert még itt vagyunk, ezzel is próbáljuk képviselni a svábságot.”⁶⁸⁷

A feliratok ezen alkalmazása egyértelműen a lokális hagyomány és a térhasználat szabályainak jelzői,⁶⁸⁸ amelyek adott esetben nemcsak az „idegen”, a turista számára térjelzők, hanem a saját csoport tagjainak leszármazottjai számára is, akik esetében még nem egyértelmű a csoporthoz tartozás/csatlakozás igénye.

---

bemutatása is e témakörben taglalható lenne. Mivel mindezt már több ízben megvalósították (példaként lásd Páll 1988: 159–167), itt csak jelzem, hogy ezek is jelentős reprezentatív értékkel rendelkeznek. Mezőpetri falumúzeumának ismertetése során (5.3.5. alfejezetben) pedig az építészeti karakterjegyekre részletekben magam is kitérek. A deportálás áldozatainak emelt emlékművek is ebbe a kategóriába sorolhatók, úgy mint a telepítésre emlékeztető kisobjektumok, mivel több idevonatkozó emlékművet már a dolgozat 4.1–2. alfejezeteiben ismertettem, így azok ismételt leírását itt nem tartottam szükségesnek.

⁶⁸⁶ -r [Helmut Berner] 2000b: 201.

⁶⁸⁷ N. M. 55 éves nő közlése, Mezőpetri, 2007.

⁶⁸⁸ Vö. Keszeg 2008: 374.

5.3.2. Szakrális kisemlékek

A vallási jellegű emlékművek jelenléte olyan szemléletről tanúskodik, amely szerint az emberi élet minden pillanata Isten áldásától függ.⁶⁸⁹ A szakrális kisemlékek állításának igénye a szatmári svábok esetében ez a vallásosságból eredő szakrális térmegjelölés,⁶⁹⁰ amely egyes jelenségek kapcsán hagyományátörökítést jelentett, mások esetében újszerű az áttelepítés után felvett szokáscselekményre utalt. A szakrális kisemlékek, és leginkább a kőkeresztek állíttatását illetően feltételezhető a szokás új hazába történő áthozatala, hiszen a német nyelvterületeken már a 13. századtól elterjedt a kőkereszt állításának kötelezettsége kiengesztelési szerződésekből.⁶⁹¹ Amíg az igény átörökített szokáshoz való ragaszkodás lehetett, addig az emlékállítás mikéntje – megvalósítása – már természetesen az adott környezeti tényezők függvényében alakult, így Szatmárban sokáig fából, vaslemezből készültek keresztek, és csak a telepítést követően jóval később állíttattak öntött vasból és kőből szakrális kisemlékeket.

Az állíttatások nagy többségénél általában valamilyen járvány és haláleset áll a háttérben, de a vizsgált területen oltalmazó és hálaadó funkcióval emelt kisemlékkel is találkozhatunk, amelyek külön-külön sajátos történeti háttérrel rendelkeznek. Sok esetben adomaként ismert egy-egy lokális társadalmon belül az adott kisemlék építésének vagy éppen funkcióváltásának története.

Mezőpetri szakrális kisemlékei ugyanezeket az ismérveket hordozzák magukon. A szakrális háló kiépítésében betöltött szerepüket mennyiségük jelzi, hiszen a településen csak belül található 6 képszobor és 14 kereszt, a falu határában pedig körülbelül 30 darab.⁶⁹² A legtöbb szakrális kisemlék kőből épült, többségében magyar nyelvű és csak ritkábban német nyelvű felirattal ellátva.

„Édesapám is állíttatott egyet, a szőlőbe, nem állíttatott, hanem felújította, mert nagyanyám, Isten nyugtassa, még Károlyból. Azt hiszem még gyalog hozta haza azt a Jézus feszületet, amit aztán a betonra, vagy nem is, a fára tették, mert annak idején fára tették. Na és az 1931-be volt téve, és akkor, mikor szökött, akkor megígérte, hogyha neki sikerül kiszökni Németországba, emeltet egy márványkeresztet. Emeltetett...”⁶⁹³

A német vonatkozású átörökített, konzerválódott vallásos hagyomány részeként kell megemlíteni a Nepomuki Szent János alakját övező tiszteletet, amely a kisemlékek állíttatásában manifesztálódik. A 18. század elején, a dél-németországi területeken megjelenő új szent alakjának szatmári elterjesztésében szintén jelentős szerepet játszott a sváb

⁶⁸⁹ Hartinger 2007: 15.

⁶⁹⁰ A tér szakralizációja kapcsán lásd Bartha 2006: 26–27, 38–48.

⁶⁹¹ Vö. Hartinger 2007: 12.

⁶⁹² Vö. Merli 1999: 143–145.

⁶⁹³ L. É. 50 éves nő közlése, Mezőpetri, 2007. Jaczkó Fruzsina gyűjtése, DENIA 4216.

vallásosság kifejezésének igénye. Mezőpetriben népszerűségét jelzi, hogy Szent János tiszteletére kápolnát, képszobrot és keresztet is emeltek,⁶⁹⁴ de a többi szatmári sváb településen is találhatunk Szent Jánosnak szentelt kisemlékeket.

A szakrális kisemlékek nagyobb arányban tehát út menti keresztet, amelyek láthatatlan szakrális hálót alkotva szövik át a mindennapjaikban bejárt teret. De nemcsak az egyéni térhasználat elemei, hanem több ünnepi alkalom, társas esemény közösségi állomáspontjaiként szolgálnak, így például az úrnapi körmenet vagy a szomszédos településekre vezetett zarándoklatok során mint imahely és mint pihenőhely is funkcionálnak. Gyakran a tájékozódásban segítenek, és korábban előfordult, hogy a közelükben kutat is létesítettek, ahol a határban dolgozók és az állatok is ihattak.⁶⁹⁵

5.3.3. Temetők

A temető képe is magán viseli egy-egy adott település etnikai, felekezeti és olykor társadalmi állapotát. [8.4./44–46. kép] A magyar és német nyelvű sírfeliratok egyaránt jelzik a település egykori nemzetiségi és felekezeti megosztottságát, a temető gondozásában pedig a közösségi jelleget és a vallásosság jelentőségét. Valamennyi sír ápolt és rendezett, amely annak a gondozási együttműködésnek köszönhető, amely a helyben maradottak és az elszármazottak megállapodásából ered. Mivel a közösség elvárása szerint a sírok gondozása igen jelentős, ezért az elszármazottak, akik számára szintén fontos, felkérlik rokonaikat vagy fizetség ellenében ismerőseiket, hogy elhunytjaik hantjait rendben tartásák.⁶⁹⁶ Ennek egyik legjellegzetesebb megnyilvánulása a nyári minden estét magába foglaló locsolás, amely Mezőpetriben például a gyerekek között „locsolóbandákat” alakított ki. Mivel a közösség számára jelentős a gyermekek vallásos életének megalapozása, ezért az ehhez fűződő könnyebb tevékenységekbe is bevonják őket. A gyerekek pedig előszeretettel végzik feladataikat, saját bandájukkal közösen locsolják meg minden csoporttag rokonságának sírhelyét. [8.4./71. kép]

---

⁶⁹⁴ A Szent János-kápolnát 1822-ben emeltették a Károlyi utcában. Merli leírása szerint a kápolna sokáig megtartotta funkcióját, így májusban egy héten keresztül itt tartottak litániát és Nepomuki Szent János napján is miséztek. Merli 1999: 143.

⁶⁹⁵ Vö. „*Einer von den vielen*” 1989: 64–65.

⁶⁹⁶ A megállapodás sokszor nemcsak a temetőben lévő sírok gondozására vonatkozik, hanem az elhagyott lakóház körüli kiskert, udvar és utcafront tisztán tartására, esetleg a ház mögötti kertrész művelésére is. Ennek köszönhető, hogy az elhagyott lakóépületek nagy száma ellenére is a legszebb falvak képét mutatják a sváb települések.

„Hát elég szép szokás, hogy ilyen rendbe tartják a temetőt, más helyiségekhez viszonyítva. Más helyiségeken szinte olyan a temető, mint egy szemétdomb. Volt olyan, hogy kerestük, hogy hol is van az a sír. Itt már kicsi koruk óta a gyerekeket a szülők, vagy a nagyszülők viszik esténként, vagy reggelenként, ki mikor szokott menni, és akkor visszük, a kicsi gyerek meglocsolja a sírt. Má kicsi kortól így szokik hozzá. Én a Mária Légióhoz is tartozom, és akkor az a feladatunk, hogy néha kimegyünk a temetőbe, és az ápolatlan sírokról kicsit levágjuk a gázt, felkapáljuk, de vannak olyan sírok, amin már akkora gaz volt, hogy nem bírtunk vele, annak már akkora gyökere van, hogy levegyszereztük. Ettől úgy kiszárad, mint a szalma. Jövő héten majd azt kell leszedni. De itt még van a kápolnán, ahogy bemegyünk, ott is van egy ilyen köves sáv, oda szokták a koszorúkat fölállítani, ott is a kavicsok is be voltak futva ezzel a folyó gyommal, és akkor azt leszórtuk. Én voltam a permetező, az én hátamon kevertük be. De hát muszáj!”⁶⁹⁷

A temető gondozása mellett annak látogatását is meg kell említenünk. A vasárnapi misék után ugyanis a családtagokkal közösen vonulnak ki a sírokhoz, hogy egy imát elmondjanak, és a sírt szentelt vízzel meghintsek.⁶⁹⁸ A temető látogatása szintén közösségi elvárás, ugyanakkor a vallásosságból eredő igény is természetesen megkönnyíti. Az elszármazottak például a legtöbbször először a temetőbe mennek, és csak azután keresik fel elhagyott otthonaikat. Az elmondás szerint ismernek olyan elszármazottat, akinek rokonai nem élnek, és csak a temető meglátogatásáért jön a településre, majd azonnal fordul vissza Németországba.

A temetkezés rendje a 20. század végéig a hagyományos gyakorlatot mutatta, amely a halott otthoni felravatalozását jelentette.⁶⁹⁹ A halott elbúcsúztatásában jelentős szerepet kaptak a szomszédok, akikre a koporsó temetőbe történő kivitele és a sír behúzása hárult. A szokás már a 19. század első felében is élt, Lauka leírása szerint mindezt díjtalanul végezték.⁷⁰⁰ A szomszédok feladatai idővel részben módosultak, leginkább a temetőben felállított ravatalozók létesítésének következtében, de ez nem jelentett tényleges funkcióváltást. [8.4./68–70. kép] A 20. század végéig még élt a szomszédok sírbehúzásának szokása, amiért nem fizettek, hanem megvendégelték őket:

„Meg a sírbehúzóknak szoktak ebédet. Mondjuk, ha hétköznap kedd vagy szerdán, akkor vasárnap.”⁷⁰¹

A 20. századi temetkezési szokások kiemelt része a virrasztás, amelyet háznál végeztek, különösebb megvendégelés nélkül, halotti tort nem tartottak:

„Még enni, még csak úgy volt, például meghalt valaki, akkor a háznál felravatalozták. És akkor este, éjfélkor, amikor volt az imádság, még 10 órakor hozzá fogtak imádkozni, egészen 12 óráig. És akkor 12 óráig imádkoztunk, 12 órakor abba hagytuk és akkor

⁶⁹⁷ B. É. 57 éves nő közlése, Mezőpetri, 2007. Magyar Zoltán gyűjtése, DENIA 4144.

⁶⁹⁸ A szentelés megvalósításához több síron is külön kimunkált réz szenteltvíztartót helyeztek el.

⁶⁹⁹ A hagyományos temetkezési szokásokról lásd Koch 1984: 180–197.

⁷⁰⁰ Lauka 1854: 136.

⁷⁰¹ K. F. 56 éves nő közlése, Mezőpetri, 2006.

*hoztak egy kis pájinkát vagy bort, megkínálták az embereket, oszt ámen. Sonkát főztek, vagy most mán utólag szalámit, tésztát is csináltak, avval megkínálták az embert.*⁷⁰²

A 21. századi temetkezési szokások a ravatalozó elkészítésével átalakultak, így virrasztást a templomban tartanak, és a sírbehúzókat sem vendégelik meg fizetség gyanánt, hanem szolgálatukért munkadíjat fizetnek.

Amíg a legtöbb helybélinek evidens a temetkezési hely megválasztása, az elszármazottak esetében már inkább az identitásának, vagy sokkal inkább a lokális kötődés végső kifejezésének jele. Számos esetben látunk arra példát, hogy az elszármazottak végakarata szerint az elhagyott szülőföldben temetkezés szándéka jelenti annak a krízishelyzetnek a pszichikai lezárását, amely az elszármazásból adódik. Arra is találunk példát, amikor egy elszármazottat új lakhelyén helyeztek örök nyugalomra, de a szülőfalu temetőjében egy családi síremlékre tetette saját emléktábláját, jelezvén ezzel, hogy szülőfalujához örökre hű marad. [8.4./21. kép.]

A temetők és templomkertek összképének szerves része az oltalmazó szenteket ábrázoló képek és szobrok, pl.: Szent Erzsébet-szobor Mezőpetri római katolikus templomának kertjében. [8.4./47. kép.] A temetők síremlékeinek feliratai és a templomokat körülövező emlékművek őrzik az adott település elhunytjainak emlékét, az itt megjelenő emléktáblák és emlékoszlopok a kommemorációs szertartások eszközkészletébe tartoznak.⁷⁰³

5.3.4. Templomok

A templomok emelésének igénye a szatmári svábok vallásosságának köszönhetően a betelepüléstől számítva viszonylag korán elkezdődő szakrális térfoglalást jelzett. A monumentális épületek megalkotásában a vallásosság erőteljessége mellett elsődleges szempont volt, hogy a falvak sváb lakosságának létszáma gyarapodásnak indult a betelepüléseket követő évtizedekben, így az addig meglévő templomépületek kicsinek bizonyultak. Merli Rudolf szerint a templomemelések korszakának kiemelkedő egyénisége volt az adományozó földesúr mellett Bithäuser József mérnök, akit gróf Károlyi Sándor unokája, Antal taníttatott ki Párizsban. Bithäuser tervei alapján készült több Nagykároly környéki sváb település temploma a 18. század második felében.⁷⁰⁴ A templomok a falvak vallásos közösségének identifikációs tényezőjévé váltak,⁷⁰⁵ árnyékukban a református

⁷⁰² K. I. 69 éves férfi közlése, Mezőpetri, 2006.

⁷⁰³ Keszeg 2008: 371.

⁷⁰⁴ Merli 1999: 132.

⁷⁰⁵ Vö. Bartha 2006: 104.

templomok eltörpültek. A monumentális épületek már messziről tükrözik a települések felekezeti többségét.⁷⁰⁶

Lokális szinten a templomok a vallásos élet központjaként működnek, ülésrendjük pedig a helyi társadalom mindenkori képét tükrözi vissza. A különböző történeti korszakokban a társadalmi változások és a nemzetiségi konfliktusok a templomban is érzékelhetőek voltak. A német népi mozgalom hatására felerősödő német nemzeti öntudatra ébredés a települések nemzeti alapú kettéosztódását eredményezte, amely például az elmondás szerint a templomi ülésrendet is megváltoztatta: egyik felében ültek a magyar érzelmű svábok, míg a másik felében a német érzelműek.

„Meg aztán vót a templomban is verekedés. Svábul imádkoztak a templomban, és akkor egyszer csak hozzáfogtak a miatyánkhoz, az egyik németül, a másik magyarul. És akkor összeverekedtek ott is.”⁷⁰⁷

„Ezt magával a sors hozta. Hát figyelj ide, amit én tudok, 47-ig, még németül imádkoztunk a templomba.”⁷⁰⁸

A vallási identitás ezen körülmények között az asszimiláció folyamatát is elősegítette, hiszen egy idő után azok a német érzelműek is magyar ajkúvá váltak, akik erősen ellenálltak az egyház által is erősített elmagyarosodásnak. A második világháborút követő időszakra a nemzetiségi kérdés lokális szinten nem okozott konfliktusokat, hiszen ebben az időszakban a már állami szinten felekezeti kisebbségnek számítottak. Ettől kezdve jelentősebb volt a templomba járás igénye és a közösség elvárásának való megfelelés.

Napjainkban a templomok a látogató létszám csökkenése ellenére is jelentős szerepet töltenek be. Minden olyan társas esemény, amely a lokális identitástermelés részét képezi és valamilyen profán szórakozási lehetőséget nyújt, nem múlhat el a templomban tartandó ünnepi mise nélkül. Ugyanakkor több esetben láthatunk arra is példát, így Mezőpetriben a kórustalálkozók, amikor a szakrális tér egy profán jellegű kulturális rendezvénynek ad helyet.

„Az időseknek, az 50 éveseket ünnepeltük, meg kórustalálkozó volt itten e templomban, mert jubileumi év van itt nálunk Szent Erzsébet templom révén. Akkor persze mindenki összetartott, hoztak mindent, egy tepsi téstát süített mindenki otthon. Jöttek a lányok feldíszítették a templomot, elkészítették a hidegtálat, a svédasztalt, tehát van ilyen.”⁷⁰⁹

⁷⁰⁶ A 31 szatmári sváb településen 2005–2006-ban Szücs Róberttel közösen végzett templomfelmérések viszont azt is bebizonyították, hogy több település elnéptelenedett, esetleg a jelentős németországi kitelepítés után román lakosokkal népesedett be. Barlafaluban (rom. Borlești) például a templom ennek következtében ment keresztül egy felekezeti „átszíneződésen”, amelynek következtében a római katolikusságra utaló külső jegyeit felváltotta az ortodoxok harsány színvilága. Arra is láttunk példát, amikor olyan mértékben elnéptelenedett egy-egy település, így például Krasznasándorfalván (rom. Șandra), hogy a faluban mindössze 3 család élt a kiszállás időpontjában, és a 200–300 főt befogadó templom gyakorlatilag üresen állt, mégis a maga pompájában tetszelgett.

⁷⁰⁷ C. I. 82. éves férfi közlése, Mezőpetri, 2007. Szabó Gábor gyűjtése, DENIA 4146.

⁷⁰⁸ S. P. 75 éves férfi közlése, Kisdengeleg, 2003.

⁷⁰⁹ N. M. 55 éves nő közlése, Mezőpetri, 2007.

5.3.5. A Szatmári Svábok Múzeuma Mezőpetriben és a nagykárolyi Károlyi-kastély

A korábbiakban már utaltam arra, hogy milyen jelentős szerepet játszik az identitás formálásában az önreprezentáció intézményes háttérének biztosítása. Ebben az esetben nem csak szervezetekre, vagy az azok tevékenységét dokumentáló folyóiratokra és kiadványokra kell gondolnunk, hanem olyan tárgyi eszközökre, épületekre és építményekre, amelyek a maguk fizikális mivoltából adott helyszínen képesek ugyanazt a funkciót betölteni, mint amelyet az egyes társas összejövetelek vagy a közösségi megnyilvánulások. A kollektív identitás kifejezésének tárgyi objektumai ezek, és mint olyanok azáltal nyernek funkciót, hogy az adott közösség használni kezdi, mint reprezentációs eszközt vagy közeget. Ennek következtében az egyszerű terek és helyek státuszemelkedését tapasztalhatjuk, amikor például egy egyszerű parasztházat kineveznek és felújítanak a lokális közösségek, leginkább a vezető elit szorgalmazásának köszönhetően, hogy azok múzeumi funkciót betöltve, mint a közösségi múlt kapszulába sűrített koncentrátumai, az etnicitás szempontjából meghatározó eredet- és sorsközösség elgondolásának lényeges kellékeiként funkcionáljanak.⁷¹⁰

„'90-be jött ez az ötlet, hogy csináljunk falumúzeumot, akkor nagyon sok mindent felvásároltak, meg eladtak, és nagyon sokan mentek ki Németországban, úgy jött az ötlet, hogy mentsünk meg amit csak tudunk. Hogy hát nem tudtuk, hogy mi lesz a svábsággal, azt gondoltuk, hogy kihalnak, mert, hogy kimennek, és, hogy legyen itt valami, mert hát igenis laktak itt svábok. De hála Istennek csak megmentődött, mert csak nem ment ki az összes svábság...”⁷¹¹

A szatmári svábok esetében ilyen intézményes háttérként működő épület a Mezőpetriben kialakított falumúzeum, a nagykárolyi Károlyi-kastély, de ugyanitt lehetne megnevezni az elszármazottak számára a DZM kiállításanyagát vagy a kürnbacheri szabadtéri múzeumban kialakított szobát is.⁷¹² Mindezek közül részletesen az első kettőt mutatom be.

A Szatmári Svábok Múzeuma Mezőpetriben

1993-ban nyílt meg a Szatmári Svábok Múzeuma Mezőpetriben, amely a település vezetősége, a DFDK és a Szatmár Megyei Múzeum közös együttműködésével valósult meg. Egy sváb házat alakítottak ki erre a célra, 248 tárgyból álló kiállítási anyagot állítottak össze a település lakosságának adományából. A múzeum ünnepélyes megnyitója hasonlóan a társas összejövetelekhez egy ünnepi misével kezdődött, felavató ceremóniával és kulturális

⁷¹⁰ Vö. Horváth 2006: 57.

⁷¹¹ N. M. 55 éves nő közlése, Mezőpetri, 2007.

⁷¹² Lásd Berner 1988: 82–83, illetve lásd még H.[Helmut] Berner 2000: 103–113.

programmal folytatódott, amelyen túrterebesi, nagykárolyi és szatmári csoportok vettek részt.⁷¹³

A múzeum épülete már külsejében reprezentálja a sváb paraszti társadalom népi építészetére jellemző monumentalitást, és így mint a korábban említett templomok stílusjegyeikkel szimbolikusan megjelölték a sváb lakosság helyét.⁷¹⁴

1881-ben többgenerációs családi háznak készült az épület, tehát mint a legtöbb jellegzetes sváb ház a telek jobb oldalán helyezkedik el. A sváb hosszúház típusba tartozó épületegységet, ahol a lakóépület a gazdasági épületekkel egy fedél alá került, válllaji mesterek közreműködésével, kalákában építették. Négy szobája, előszobája és konyhája a lakrészt képezte, amely a kamrán keresztül vezetett az istállóba. A lakórész a fiatalabb generáció és az idősebb generáció között megoszlott, az utcafrontra néző szobák a fiataloké és gyermekeiké, a hátsó rész pedig az időseké volt. A gazdasági részt felvezető kamra helyet adott a pincelejárónak és a padlásfeljárónak is.⁷¹⁵

A múzeum kialakítása során a helyiségek berendezése nem az eredeti rendeltetésnek megfelelően konstruálódott. A kiállítási koncepció szerint a település helytörténete és néprajzi sajátosságai négy helyiségre bontva láthatók. Amíg a bejárati ajtón belépve elénk táruló előszobában a telepítéstörténetet taglaló kiadványok, híres személyiségek tablói kaptak helyet, addig a bal első szobában tisztaszobát rendeztek be, amelyben a sváb ízlésnek megfelelő ornamentikával és kromatikával ellátott bútorok állnak néhány viseletdarabbal kiegészülve.

A mellette lévő utcafronti szobában egy felállított szövőszéket és gazdálkodási eszközöket mutatnak be, a két szoba mögötti helyiségben pedig konyhai eszközöket találunk.

A ház síkjára merőlegesen álló csűr – a gazdálkodás eszközeinek, illetve a termény tárolására szolgáló építmény – a kertet zárja le.⁷¹⁶ A múzeumi installáció fennállásától számítva napjainkig számos társas esemény kísérőprogramjaként várja vendégeit, bemutatva a szatmári sváb tárgykultúra egy kicsiny szeletét.⁷¹⁷ [8.4./73–78. kép]

A múzeum kialakítása vagy éppen egy lakószoba berendezése ebben a folyamatban nem a múzeumi dokumentáció jellegét tölti ki, hanem a mindenkori csoport létstabilitását nyújtja. Ahogy az elszármazottak esetében egy az új hazában létesített ilyen múzeum vagy muzeális gyűjteményből kialakított kiállítószoba, „*Heimatstube*” a múlt megőrzését szolgálja,⁷¹⁸ úgy a

⁷¹³ N.n. [az esetek többségében a *Sathmarer Heimatbrief* szerkesztője] 1993: 332.

⁷¹⁴ Az építészet, architektúra és az emlékezet összefüggéseit lásd Tausch 2010: 156–164.

⁷¹⁵ Lásd Szócs (szerk.) 2011: 36.

⁷¹⁶ Vö. Szócs (szerk.) 2011: 36–38, 40.

⁷¹⁷ A lokális néprajzi gyűjtemény létesítése természetesen nem egyedi jelenség. 2006-ban Boros Ernő a már említett szaniszlói gyűjteményről számolt be, amely esetlegesen falumúzeummá nőhetné ki magát (vö. Boros 2006f: 6), illetve 2004-ben Nagymajtényban (rom. Moftinu Mare) egy Magyarországra elszármazott személy kezdeményezésére létesítettek falumúzeumot, amelyet a hagyományok ápolásának célzatával hoztak létre.

⁷¹⁸ Vö. Retterath 1999: 164–166.

szülőföldön maradtak hasonló installációi is, kiváltképp akkor, ha az adott csoport nemcsak a nyelvvesztésének köszönhetően fél a csoport felszívódásától, hanem az elvándorlások következtében kialakult létszámvesztés okán is. Egy ilyen létesítmény a múlt megőrzött darabkája, amely bizonyoságul szolgál a csoport gyökereinek igazolásához. Egy olyan hely, ahol direkt találkozhatunk a múlt tanúival, a maga sajátos atmoszférájában.⁷¹⁹

A múzeumi installációk kistelepüléseken azonban nem mindig fejlődnek tovább, így az egyszerű reprezentáción túl nem nyújt többet, mint az a „szellemmúzeum”⁷²⁰, amely a létrehozása után eltelt 20 év múlva is ugyanabban az állapotban látható, jobb esetben még fenntartott és szinte csak a turisták vagy elszármazottak, esetleg a hivatali vendégek által látogatott hely. A helyiek számára szinte csak egy monumentális „emlékmű”, gyakran egyszerű tájékozdási pont, amely funkcionálisan csak akkor aktiválódik újra, ha a gyűjtemény fenntartója, kezelője igyekszik azt élőbarát múzeummá tenni, azt a lokális társadalom közösségi életébe beépíteni.

A nagykárolyi Károlyi-kastély⁷²¹

A nagyközönség számára a kollektív tapasztalást szolgáló nyitott múzeumok és intézmények a tömeges emlékezettermelés intézményeiként szolgálnak, ilyen funkciójukban pedig teljes mértékben a modernitásra jellemző kulturális installációkkal – a közösség időbeliségének reprezentációra gyakorolt hatását valósítják meg.⁷²²

A szatmári svábok esetében ezt a funkciót nemcsak az említett falumúzeum tölti be, hanem a nagykárolyi Károlyi család kastélya is, amellyel kapcsolatban már megállapítást nyert a történelmi múlt és az eredetmítoszt erősítő helyként való alkalmazása, de mint közösségi tér a profán társas összejövetelek helyszínéül is megemlíthető.

A kastély épületének reneszánsz formája 1795-re készült el. Az építkezések előmunkálatai már 1792-ben elkezdődtek, és a tervek szerint az ősi várkastély főfalait

---

⁷¹⁹ Roth–Lupfer 2010: 175.

⁷²⁰ Lourenco-ra hivatkozva használja a fogalmat Szilágyi Judit. Szilágyi 2014: 27.

⁷²¹ A szatmári svábok földrajzi elterjedéséről és magáról a csoportról korábban több híradás fotóillusztrációjaként az erdődi várat közölte. Mivel a dolgozat tematikája elsősorban a Nagykároly környéki sváb településeken végzet empirikus vizsgálatokra alapoz, és csak referenciaként említ meg a 31 szatmári sváb települések közül néhány távolabbit, ezért az erdődi vár leírását és funkcionális helyét az identitásformálás folyamatában egy későbbi munkában tervezzük. Ugyanez érvényes több, a vizsgált csoport vonatkozásában felmerülő kiállítás vagy múzeumi installáció elemzésére is, így például érdemes lesz egy jövőbeni kutatás fókuszába állítani a szatmárnémeti Szatmár Megyei Múzeum munkáinak, kiállításainak és feladatainak alkalmazását esetleges eszközszerű felhasználását a svábok körében, úgy, mint az elszármazott szatmári svábok körében a Németországban létrehozott hasonló jellegű intézmények (pl. DZM, vagy az egyes gyűjtemények, archívumok) látogatottságát, funkcionális szerepét.

⁷²² Vö. Horváth 2006: 57.

megtartva emeltek új falakat, majd 1894-96 között újabb átépítésen ment keresztül.⁷²³ Ekkor neogótikus stílust nyert el, melléképületeként pedig lovardát és cselédházat állítottak közelében. Ezen utóbbi átépítés érdekessége, hogy nagykarolyi mesteremberek is hozzájárultak a kastély megszépüléséhez.

A kastély ezt követően többször tulajdonos- és funkcióváltáson ment keresztül, majd a második világháborút követően rövid ideig állattenyésztési szakiskolaként, végül kultúrházként, múzeumként és a városi könyvtárnak is helyet adva működött.⁷²⁴ Mindezen utóbbi funkciókat a közelmúltig betöltötte, majd az épület teljes körű renoválásának köszönhetően az utóbbi években számos társas rendezvénynek adott otthont. A szatmári svábok ezzel egy olyan teret nyertek, amely az identitás fenntartásához szükséges nagyobb létszámú közösségi alkalmak, ünnepek, találkozók kulcsfontosságú helye. A 300 éves telepítési évforduló ünnepségsorozatának méltó állomáshelyéül szolgált, ahol konferenciáknak, emlékműavatásoknak és találkozóknak biztosított teret. Például 2014-ben újévi koncertet tartottak benne, ahol fellépett az egyesített sváb férfikórus Nagykárolyból, Mezőpetriből és Szatmárnémetiből.⁷²⁵

***

A szatmári sváb entitást kifejező szimbolikus jelek a szellemi kulturális örökségen túl több monumentális tárgyi objektumhoz köthetők, így templomaik, kápolnáik, házaik, gazdasági építményeik, kisebb léptékben pedig német nyelven feliratozott síremlékeik, a deportálás áldozatainak szentelt emléktáblák és emlékművek, a betelepítésüknek emléket állító táblák és emlékhelyek mutatják térbeli jelenlétüket a történelmi Szatmárban. Ezekhez szorosan köthető társadalmi és vallásos megnyilvánulások társulnak, amelyek az eleve meglévő, konzerválódott hagyományelemek mellett a revitalizáló törekvéseknek köszönhetően felélesztett szokáscselekményekkel együtt erősítik összetartozás-tudatukat és kijelölik helyüket, nyilvános közösségi tereiket.

Az elszármazottak finanszírozásából a temető- vagy templomkertben felállított táblák az emlékezés elősegítése mellett a lokális és etnikai kötődést is jelképezik. Az etnikai identitást kifejező szimbolikus térfoglalás létrejötté az emlékművek nyílt vállalásában manifesztálódik.⁷²⁶ Emlékezőközösséget alkotnak, amely az emlékezés által a múlt

---

⁷²³ Éble 2005b: 50–51, 61.

⁷²⁴ Nyisztor 2005: 169.

⁷²⁵ „Schwäbischer Männerchor Großkarol-Petriefeld-Sathmar”. „Neujahrskonzert” <https://www.facebook.com/media/set/?set=a.319438204842406.76185.260956050690622&type=1> (Letöltve: 2014. 02. 26.)

⁷²⁶ Fejős 1996: 133.

visszahódítását valósítja meg, megkonstruálva ezzel identitásukat.⁷²⁷ A társadalmi hovatartozás tudata maga a kollektív identitás, amely a közös tudásban és emlékekben való osztozáson alapszik. Ezekben Assmann a beszéd – vagy sokkal kifejezettebben a kommunikáció – közvetítésével egy közös szimbólumrendszer használata révén történő osztozást lát, hiszen a szavakon, mondatokon és szövegeken túl idesorolandók a rítusok, a táncok, a díszítmények, a viseletek, az ételek, de még az emlékművek, vagy éppen az útjelzők, határmezsgyék...⁷²⁸ Ezek a helyi tudás összetevői, amelyek interpretációjával a lokális repertoárok egységbe szerveződése látható.⁷²⁹

Amíg a helyiek és a kétlakiak számára mindez az adott térhez kötött, addig az elszármazottak esetében sokkal inkább az emlékekben való osztozkodáson alapszik, amely kiegészül a virtuális felületeken alkalmazott közösségépítéssel, illetve azokkal az újonnan megalkotott terekkel, amelyek a tényleges emlékeztettermelés helyeként szolgálnak. Ennek közösségi megnyilvánulásai az új hazában szervezett sváb találkozók, vagy az elhagyott szülőföldön kialakult újszerű reprezentációk, illetve a virtuális szintre vitt közösségi terek megkeresése.

Hogyha a helyiek mindennapi életében zajló aktivitást az elszármazottakéval kívánjuk összehasonlítani, akkor elmondható, hogy a helyieknél sokkal intenzívebb a helyi közösséghez való tartozás, a lokális kötődés kifejezése, mint az etnikai csoporthoz tartozás és a differenciáltság erőteljes érzékeltetése. Ez annak is köszönhető, hogy a differenciáltság megélésében több elemet tudattalanul alkalmaznak, lásd a vallásos élet mindennapi szokáscselekményei. Ezzel szemben az elszármazottak esetében sokkal inkább előtérbe helyeződik a szatmári sváb etnikai identitás fenntartása érdekében való tudatos cselekvés igénye.

Mindez olyan kulturális alakulatot teremt, amely a szatmári sváb kollektív identitás újraértelmezésének és újszerű kiépítésének a lehetőségét adja. Nem egy teljesen elmúlt és valamilyen más fejleményből kialakult társadalmi keretet jelent, hanem egy a hagyományosra alapozó, de ma már modernizálódott technikákkal ellátott szimbólumrendszert,⁷³⁰ amely mentén a 21. századra újjászerveződött szatmári sváb csoport mint entitás megfogalmazható.

Ez a sváb fenomén már nem jelent olyan kategorizációt, amelyben a vizsgált települések minden egyes tagja bennfoglalja önmagát, és amellyel azonosulni tud, hanem egy olyan

---

⁷²⁷ Vö. Keszeg 2011: 41.

⁷²⁸ Assmann 1999: 138.

⁷²⁹ A lokális repertoárok megjelenítik a lokális társadalom tagjait, mindennapi életük eseményeit, társadalmi viszonyaikat, életvezetési stratégiáikat, az ember és a természeti környezet viszonyát, a tárgyi-természeti léttér viszonyát, a tér és tárgyak történetét, használatuk habitusát, gyakorlatilag a hely egységét, Bausinger értelmezésében tehát a helyi tudást. Keszeg 2011: 54.

⁷³⁰ A dunai svábok szimbólumrendszeréről lásd Gehl 2007: 370–395.

választási lehetőséget kínál, amelyhez egyéni döntés során, az egyéni életút függvényében csatlakozhatnak.

A dolgozatban megfogalmazott aktív és passzív szerepek ebben a halmazban az identitáskategória fenntartásáért cselekvés függvényében értelmezhetők. A lokális közösségek szintjén megjelenő egyéni identitásvállalás egyik legintenzívebb őrzőfaktora a vallásosság, a sváb etnikai identitás pedig nyelvhasználatától független.⁷³¹ Ez elsősorban az idősebb generációnál érzékelhető, a fiatalabbaknál már a német nyelvismeret elsajátításában nyilvánul meg.

A kisebbségi létben lévő csoport önszerveződése belülről eredő, de a vezető elit részéről felülről generált csoportépítést mutat, amelyben a „helyi tudás” mint az identitás része vagy fölérendelt fogalma jelenik meg. A lokális identitás az egyik legfontosabb része az önmeghatározásnak, amely helyi szinten lehetővé teszi a helyiek és a nem helyiek elhatárolhatóságát, a „*Mi vagyunk, Nem-Ők*” megfogalmazását. Az identitásnak sem térben, sem időben meghatározható állandósága, tételezett kontinuitása nincs, mert ha lenne, akkor az egy a csoporttudat aktuális szintjétől, a környezeti kölcsönhatásoktól függetleníthető állapotban volna. Hangsúlyossá válik azonban a származás folytonossága vagy az etnikai-kulturális identitás, ha az adott miliő más kultúrák terét vagy határvonalait érinti. Ebben a helyzetben, amikor már nem átélhető az identitás folytonossága, a lokális hovatartozás kap nagyobb szerepet.⁷³² Ekkor pedig előtérbe helyeződik a sváb hagyomány közösségi felélesztésének igénye, a csoportfenntartáshoz szükséges kulturális jegyek reprezentálása.

---

⁷³¹ Bejinariu 2003: 414.

⁷³² A. Gergely 2002.

VI. KITEKINTÉS

6.1. AZ ÉRTEKEZÉS HELYE ÉS SZEREPE

A dolgozat célja, egy átfogó kép megvázolása azokról a társadalmi és kulturális jelenségekről, amelyek mentén a szatmári svábok térségi, lokális és etnikai csoportszerveződése megfogalmazható. A vizsgálat alapját képezte a közösségi és etnikai identitás alakulásának feltárása, amely már első ránézésre sem egy a napjainkra divattá vált globalizációs trend követését sejtette, hanem egy a szatmári svábok betelepülésétől újra és újra felmerülő krízisjelenség megoldásaként tapasztalható válaszreakciók sorozatát vetítette elénk. Kiemelt figyelmet szenteltünk a 20. század végi–21. század eleji etnikai újjáéledés jelenségeinek, ehhez kapcsolódóan a kutatás kiterjedt a személyes, lokális és kollektív identitás újrakonstruálására, illetve a megőrzésére irányuló individuális és közösségi szerepvállalás analízisére is. Ez a reflexió, vagy nevezzük egy a mindenkor újraértelmezett tudatépítési folyamatokból eredő reprezentációs törekvésnek, a csoportkohézió fenntartását és az identitás megőrzését szolgáló folyamatrendszerként működik, amelyben a hagyományos mellett a mindig új és újszerű identitáselemek megragadása mint stratégiai elem válik a csoport etnikus karakterjegyeinek részévé.

A dolgozat alapvető kérdése, mikortól beszélhetünk a szatmári sváb identitásról mint a múltban és a közelmúltban egy társadalmilag megkonstruált entitásról? A vizsgálatok a szatmári svábok esetében több periódus kirajzolódását eredményezték, amelyben az identitásváltás vagy többes kötődés kérdése is felmerült, legelőször a betelepülést követő első generációknál. A betelepülő svábok esetében az ilyenkor megfigyelhető alapjelenség mutatkozott, amely a kulturális környezet váltása, az új kultúrába lépés esetén szükségszerűen a „*megfelelő helyzet*” definiálására szolgáló motívumok átrendeződését és ezen keresztül az identitás újraszerveződését is magával hozza.⁷³³

Ha az etnikai identitás karakterjegyeit (nyelv, vallás, endogámia, térbeliség) a Kusterer által megfogalmazottak szerint vesszük számba, akkor az alábbi megállapításokat összegezhethetjük a csoportra vonatkozóan.⁷³⁴ A nyelvvesztés állapotának nem kellene még az etnikai identitás elvesztését jelentenie, bár tény, hogy ezzel maga az etnikai identitás is veszélyeztetetté válhat. Egy csoport vallási és etnikai identitásának nem kell feltétlenül egyazon határba esnie, hiszen egy csoporton belül is lehetnek többféle vallásúak, és egy valláson belül is beszélhetünk etnikailag heterogén csoportokról. Esetükben a hosszú ideig fenntartott etnikai elkülönülés egyben felekezeti is jelentett. Annak ellenére, hogy ma ez az

---

⁷³³ Csepeli 1987: 373.

⁷³⁴ Lásd Kusterer 1990: 5–9.

egyik legintenzívebb megtartóerő, nem beszélhetünk a felekezeti hovatartozásról mint kizárólagos etnikailag is differenciáló tényezőről. Endogámia-exogámia viszonylatában az empirikus kutatásban vizsgált első generációban még gyakori az egy településen belül, vagy ha az nem, akkor egy etnikumon és/vagy felekezeten belüli házasságkötés. A középső és a fiatal generáció esetében már korántsem szempont, mindig az egyéni életút függvényében alakul. A Kusterer szerint felállított karakterjegyek közül az utolsó, a térbeliség, a térbeli helyfoglalás jelentőségét abban láthatjuk, hogy az elszármazottak kollektív identitásában sem romániai németként vagy erdélyi magyarként jelenik meg a csoport – és a 21. századi szerveződése –, hanem szatmári svábként.

A csoportszerveződés kapcsán további megállapítást nyert, hogy különbséget kell tennünk az eleve belülről szerveződő és kívülről ráerőszakolt azonosságvállalás között. Amíg az áttelepülést követő időszakban, bár nehezen induló, de természetszerű a települések társadalmának közösséggé szerveződése, addig a 20. század első harmadában a kívülről jövő, ideológiai háttérrel tevékenykedő egyének hatóerejével kellett számolni. A 20. század végi identitásbiztosító etnicitás – *ethnic revival* mozgalom – pedig többszintű, de elsősorban belülről jövő kezdeményezéseket mutat a saját csoport fenntartása érdekében. Az 1990-es rendszerváltást követő, lokális szinten működő „felébredés” belső kezdeményezés, még akkor is, ha ezeknél a helyi vezetőség vagy egy cselekvő aktivista tevékenysége ad motivációt. A cselekvő aktivista viszont gyakran elszármazottként munkálkodik a csoportfenntartásért, tevékenysége azt láttatja, mintha a szülőföldet, a csoportot behatároló reális teret elhagyta volna, de a csoportot magát nem.

A társadalom természetének sajátja, hogy a szimbólumrendszerben fejezi ki önmagát. Ebben az egyén és a csoport viselkedése már korántsem csak szimbolikus, hanem kollektív, amelyben térszükséglete és öndefiníciója szerint megalkotott határai mentén jelöli ki területét, reflektálva ezzel az őt ért hatásokra.⁷³⁵ Az adott csoport kollektív identitása több rétegből tevődik össze, amely már nem feltételezi kizárólagosan az adott generációk fizikai tapasztalásán alapuló közös élményeit, vagy csak részben. A közösséggé szerveződés a fizikai tér mellett (vagy éppen helyett) a virtuális, képzeleti síkra is áttevődhet. Itt meghatározó lesz, hogy milyen médium strukturálja az adott korszak és generáció hétköznapijait, identitását reprezentáló stratégiáit, mivel az internet, a mobiltelefon és az újabb technikai eszközök mint a jelen vezető médiumai radikálisan változtatják meg az emlékezés mechanizmusait, ezáltal a reprezentáció generációs különbségeinek síkjait.⁷³⁶

---

⁷³⁵ A. Gergely 2002.

⁷³⁶ Napjaink vezető médiumainak emlékezetre gyakorolt hatásáról, illetve az emlékhely és a generációk összefüggéseit lásd Takács 2013: 19–20, 10–23.

A szatmári svábok kollektív identitása tehát nemcsak történeti vonalon, hanem a jelenben élő generációk és nemzedékek függvényében is többrétegűnek mondható, amelynek kifejeződése több színterűvé válhat. Az elszármazottak között többen válnak például internethasználóvá, megélve ezzel a virtuális közösség élményét, de a helyben maradottak esetében ez a fiatalabb generáció képviselőire sokkal inkább jellemző, mint az idősekre. Ugyanez elmondható az identitást meghatározó nyelvhasználat kapcsán, mivel annak ellenére, hogy valaki már csak magyarul tud, attól még svábnak vallhatja magát. Egy 60–90 év közötti idős generációs személy, aki magyar nyelvű, ismer ugyan sváb archaizmusokat, és szerepet vállal a helyiek szokásfelújító megnyilvánulásaiban, már korántsem biztos, hogy vállalkozik a német nyelv elsajátítására. Így azt lehet mondani, hogy a helyben maradottak idősebb generációjának identitásfenntartó elemei inkább a szokásfolklor mentén körvonalazódnak, mintsem a nyelvválasztás szerint. A 30–60 év közöttiekénél már gyakoribb, a fiataloknál pedig egyre elterjedtebb a német nemzetiségi hovatartozás nyelvi vonalon történő megragadása.

A dolgozat egyik értelemben a metodológiai nacionalizmusra alapozó etnográfiai kutatásokba illeszkedik, mivel az egyén – közösség – identitás kontextusában azokra a kérdésekre kerestük a választ, hogy mi történik a bevándorlók kultúrájával, milyen stratégiák alakulnak ki annak megőrzésére, hogyan zajlik asszimilációjuk, a különböző generációk milyen viszonyt alakítanak ki „eredeti” és hagyományos kultúrájukhoz, miképpen építik be a befogadó társadalom kulturális jegyeit, etnikai identitásuk megváltozik-e, és a legfontosabb, hogy az etnikai csoport hogyan reprezentálja kulturális hovatartozását, másságát? Mindezt azon alapelvre építve, miszerint a helyváltoztatás, az identitás változásával is vele járhat.⁷³⁷ Ugyanakkor ennek „kényszerűsége” szerintem annak ellenére, hogy a vizsgált csoport identitásának történeti alakulásában kimutatható, nem mondható el minden esetre. Az identitás alakulása gyakran az adott egyént érő, a dolgozatban is ismertetett hatóerők függvényében látható. Mint ahogy ez máshogy alakult a 300 évvel ezelőtt betelepítettek életében, úgy a 20–21. század fordulóján átalakuló lokális társadalmak elszármazottainál és helyben maradottainál is. Az identitás ugyan választható és opcionális, ugyanakkor társadalmi struktúrák és politikai folyamatok feszültségi terébe ágyazott, amely a transznacionális társadalmi térben való értelmezésben kontextuális jellegű, tehát a különböző szituációkban való bennmaradáson vagy kiszakadáson keresztül konstituálódik.⁷³⁸ Ebben az értelemben pedig a vizsgálatok megkívánták a transznacionális etnográfia módszerének alkalmazását is, mivel a szatmári sváb identitás értelmezését csak ezeken a kereteken belül lehetett megragadni mindattól az időponttól, amikor a szülőföldet elhagyók új élettérbe kerülve

⁷³⁷ Az elméleti modell alapjait lásd Niedermüller 2005: 55.

⁷³⁸ Vö. Niedermüller 2005: 64.

kényszerülnek önazonosságuk újrakonstruálására. De az is előfordul, hogy az elszármazás oka a gazdasági jólét megteremtése mellett éppen a szülőföldön kialakult német kötődés, amely lehetővé teszi a Németországba való orientációt. A kétlakiság vagy tényleges elszármazás helyzetének alakulása függ az eltávozás idejétől és az eltávozó életkorától is.

Ettől az időponttól nézve a csoporton belül a szatmári sváb entitás fenntartásáról úgy beszélhetünk, hogy az már sokkal inkább megközelíthető a transznacionalizmus szemszögéből, és a többretegű, az interakciós szituációk függvényében alakuló kollektív identitás értelmezéséből kiindulva. Az elszármazottaknál gyakran érvényesül az „*az vagy, amid van*” alapon képződő identitásfelfogás,⁷³⁹ hiszen egykori lakóházaik megtartásával tartják fenn helyi kötődésüket, de ezzel párhuzamosan az új hazában való helykeresés is tapasztalható.

A szatmári sváb etnikai identitás mára korántsem tekinthető szingulárisnak, a 21. századra kialakult új, plurális formájában pedig többféle alcsoportot különíthetünk el. A helyiek esetében a territorialitás (ez alatt a vizsgált csoport értelmében az adott térhez való kötődés értendő) elvén alapuló etnikai identitás reprezentálódik, amely hasonlóan más etnikai, nemzetiségi csoportokhoz „*többes kulturális és nyelvi kötődéseket kitermelő társadalmi tér*”.⁷⁴⁰ Az elszármazottak esetében a kulturális áramlatok (*cultural flows*) és az azok által létrehozott terek (*space of flows*) játszanak jelentősebb szerepet az identitás alakításában, de ez nem jelenti az elhagyott szülőföld területével való mindennemű kontaktus megszakítását. A kétlakiak esetében a két hely közötti állandó mozgással transznacionalizmust valósítanak meg, mint ahogy ez jellemzi azokat a személyeket is, akik időszakosan vagy egy előre meg nem határozott időre vállalnak munkát a jövőbeni otthoni életük megalapozásához.⁷⁴¹

A dolgozatból kimaradt, de a szatmári svábok etnikai identitását jellemző egyéb témák, mint népművészet, népviselet, tárgykultúra... stb. úgy vélem, olyan mértékű adathalmazt jelentenek, amely évtizedekbe nyúló kutatómunkát igényelnek különösen akkor, ha azt az összes szatmári sváb település vonatkozásában és az elszármazottaikkal együtt szeretnénk bemutatni. A továbbiakban mindenképp azon leszek, hogy a szatmári svábok néprajzának átfogó monográfiáját megalkothassam, amely munkafolyamatban jelen dolgozatomra, mint kiindulópontokra tekintek. Így további kutatási kihívásokat kínál a csoport elszármazottainak új lakóhelyen történő felkeresése, az elvándorlók életének és identitásának mélyebb felmérése. Mivel a szatmári sváb fogalom alatt nemcsak a sváb ruhába öltözött tánc csoportokat és a

---

⁷³⁹ Wölfling 1996: 34.

⁷⁴⁰ Példaként lásd a moldvai csángók többes kulturális és nyelvi kötődésben „*jelenváló-lét*” értelmezését: Lajos 2011: 212.

⁷⁴¹ A szatmári svábokra vonatkoztatott állapotleírást a transznacionalizmus elméleti alapjai szerint nézve értelmeztük. Ennek elméleti hátterét lásd Niedermüller 2005: 57–59.

fúvószenekarok felélesztését értjük, és nemcsak a strudli vagy a nudli tartozik étkezési kultúrájukba, hanem a helyiek viszonylatában érdemes lesz az erdélyi ízvilág számos egyéb elemére is kitérnünk, úgy, mint ahogy a későbbi kutatásoknak a sváb háztípus mellett már az utóbbi évtizedekben elterjedt szintes családi lakóépületekre is fókuszálnia kell.

A néprajzkutató feladatait is újból át kell tekintenünk, hiszen ahogyan a dolgozat is kimutatta, a tudományos szféra hatása több évtizedre nyúlik vissza, így a jelenben munkálkodó kutatók hatása is megkockáztatható a jövőbeni szellemi örökség fenntartásában. Kérdéses lesz például a szatmárnémeti Szatmár Megyei Múzeum munkáinak, kiállításainak és feladatainak alkalmazása, esetleges eszközszerű felhasználása a svábok körében, úgy, mint az elszármazott szatmári svábok körében a Németországban létrehozott hasonló jellegű intézmények (pl. a DZM vagy az egyes gyűjtemények, archívumok) látogatottságának, funkcionális szerepének mélyebb értelmezése. Végezetül újabb kihívást jelent a saját csoportból kinevelődött néprajzos, muzeológus, esetleg történész és szociológus egyének tevékenységének vizsgálata, akik saját csoportjuk feltárására vállalkoznak már első szakdolgozatuk megírásakor, majd tudományos életük során.

6.2. AZ ÉRTEKEZÉS NÉMET NYELVŰ ÖSSZEFOGLALÁSA

In der Dissertation setze ich mich mit der Frage auseinander, warum es bei den Sathmarer Schwaben am Ende des 20. und Anfang des 21. Jahrhunderts zu einer Identitätskrise gekommen ist. Außerdem wird untersucht, welche kulturellen Reaktionen diese Krise ausgelöst hat bzw. welche individuellen und kollektiven Praktiken zur Aufrechterhaltung der (ethnischen) Identität entstanden sind. Diese Forschungsfragen werden beantwortet, indem die Volkskultur und die gegenwärtigen ethnischen Charaktermerkmale des untersuchten Kollektivs beschrieben werden. Die Arbeit verfolgt das Ziel, eine ausführliche Übersicht über jene gesellschaftlichen und kulturellen Erscheinungen zu bieten, mit deren Hilfe sich die Gruppenorganisation der Sathmarer Schwaben unter regionalen, lokalen oder ethnischen Gesichtspunkten erklären lässt.

Eine Auseinandersetzung mit der Herausbildung der kollektiven Identität bildet die Grundlage der Arbeit. Schon im Vorfeld konnte man dabei feststellen, dass sich die untersuchten Entwicklungen eindeutig von den derzeit dominanten Trends der Globalisierung abheben. Die Sathmarer Schwaben hatten seit ihrer Ansiedlung immer wieder Krisen zu bewältigen, so sind die dargestellten Entwicklungen als eine Abfolge von Krisenreaktionen

anzusehen. Die zentralen Fragestellungen meiner Arbeit lauten: Seit wann kann man von einer sathmarschwäbischen Identität als eine in der fernen und jüngsten Vergangenheit konstruierte Entität sprechen? Durch welche ethnischen Charaktermerkmale war und ist diese Identität bis zum heutigen Tag gekennzeichnet?

Die Untersuchung erschließt innerhalb der lokalen Gesellschaften jene Erscheinungen, Ereignisse, die erhebliche kulturelle und gesellschaftliche Veränderungen bewirkt haben. Thematisiert wird u. a. wie in Petrifeld (ung. *Mezőpetri*, rom. *Petrești*) die Schwaben angesiedelt wurden, welche Wirkung die Namensmagyarisierung um die Jahrhundertwende sowie die Deportation nach dem Zweiten Weltkrieg hatten. Mit der Auswanderung nach Deutschland, die am Ende des 20. Jahrhunderts Anlauf genommen hat, haben all diese Entwicklungen und Ereignisse dazu geführt, dass sich allmählich eine Angst vor dem Verschwinden der Gruppe entwickelte. Aus diesem Grund sind in den letzten Jahrzehnten neue gesellschaftliche Lebensstrategien entstanden, die sich wie bei zahlreichen, ähnlichen ethnischen Gruppen durch eine Hinwendung zur Traditionspflege und Identitätsbewahrung auszeichnen und die ein Beispiel für die als „*ethnic revival*“ bezeichnete kollektive Attitüde darstellen.

Meine Beobachtungen beziehen sich auf den Zeitraum von 2003 bis heute und konzentrieren sich auf mehrere schwäbische Siedlungen, die in Rumänien liegen und heute vorwiegend durch die Dominanz der ungarischen Kultur gekennzeichnet sind. Die Besiedlung des ehemaligen Gebiets des Komitats Sathmar hat 1712 ihren Anfang genommen und es entstanden 31 sathmarschwäbische Siedlungen. Die Herausbildung und Veränderung der sathmarschwäbischen Identität wird in der Arbeit am Beispiel von Petrifeld nachgezeichnet. Der Fokus liegt zwar größtenteils auf dieser Gemeinde, Aufmerksamkeit erhalten aber auch die Charaktermerkmale der benachbarten oder naheliegenden Siedlungen wie Beschened (ung. *Kisdengeleg*, rom. *Dindeștiu Mic*), Fienen (ung. *Mezőfény*, rom. *Foieni*), Terem (ung. *Mezőterem*, rom. *Tiream*), Kaplaun (ung. *Kaplony*, rom. *Căpleni*), Kalmadi (ung. *Kálmánd*, rom. *Cămin*), Großkarol (ung. *Nagykároly*, rom. *Carei*), Schinal (ung. *Csanálos*, rom. *Urziceni*). Zu einzelnen Teilaspekten werden auch Beispiele aus ferner liegenden Gemeinden angeführt.

Die Arbeit fügt sich in eine solche ethnographische Forschungsrichtung ein, die auf dem methodologischen Nationalismus beruht. Die Untersuchung lässt sich nämlich im Kontext der Begrifflichkeiten Individuum – Kollektiv – Identität verorten. Sie beschäftigt sich mit kulturellen Wandelprozessen, Bewahrungs- und Assimilierungsstrategien von Einwanderern. Im Vordergrund steht ebenfalls, was für Beziehungen die Generationen zur „ursprünglichen“ und traditionellen Kultur herstellen und inwiefern sie die kulturellen Merkmale der

Aufnahmegesellschaft in ihre ethnische Identität einbauen. Die Dissertation wendet sich insbesondere jenen Repräsentationen zu, mit denen ethnische Gruppen ihre Zusammengehörigkeit und zugleich ihre kulturelle Fremdheit zum Ausdruck bringen.

In der Untersuchung stellte sich außerdem die Frage danach, wie sich die kollektiven Repräsentationsformen der lokalen und ethnischen Zusammengehörigkeit im Laufe der Zeit reproduzieren und welche Rolle dabei die Verbundenheit zum Heimatort sowie die Konfession spielen. Die Identitätsstiftung vollzieht sich daher immer in Abhängigkeit von jenen komplexen Impulsen, denen Individuen ausgesetzt sind. Im Leben der vor 300 Jahren angesiedelten Schwaben sieht es mit der Frage nach der Identität zwangsläufig ganz anders aus, als bei denen, die als Nachkommen dieser Schwaben an der Schwelle zum neuen Millennium entweder ausgewandert oder im Heimatort geblieben sind und so auf unterschiedliche Weise die Veränderung der lokalen Gesellschaften erlebt haben. Es war aus diesem Grund erforderlich, auch auf die Arbeitsweisen der transnationalen Ethnographie zurückzugreifen. Nur in diesem theoretischen Rahmen ließen sich die Bedeutungsfelder der sathmarschwäbischen Identität im 21. Jahrhundert erschließen. Die ausgewanderten Schwaben, die im Laufe des 20. Jahrhunderts ihren Heimatort verlassen haben, waren nämlich in ihrem neuen Lebensraum gezwungen, ihre Identität neu zu konstruieren.

Diese Gruppe, die ihre Identität bewahren möchte, organisiert Veranstaltungen für die breite Öffentlichkeit, bietet ihren Mitgliedern Begegnungsmöglichkeiten und benutzt Ausdrucksformen, welche dieser Zielsetzung entsprechen. In diesem konkreten Fall kann man beobachten, wie eine Gemeinschaft, die an ihrer Vergangenheit festhält, räumliche und zeitliche Organisations- und Orientierungsstrukturen verwendet, um ihre Identität zu stabilisieren. Die Verbindung von Raum und Zeit dient zur Aufrechterhaltung der Gruppe; die Erinnerungskultur und das Festhalten an der Vergangenheit sind ebenso Erscheinungsformen dieser Bestrebungen wie Traditionen, erfundene Mythen, Rituale der Denkmalerrichtung, Gebäude, verschiedene Umzüge und folkloristische Inszenierungen. Neben diesen Ausdrucksformen gibt es nun auch virtuelle Repräsentationen. Sie ermöglichen jenen Gruppenmitgliedern, die sich räumlich von der Gruppe entfernt haben, ihre Zugehörigkeit zum Kollektiv zu betonen. Besonders wichtig sind dabei Ausdrucksformen, die das Gedächtnis stimulieren und deshalb effektiv zur Aufrechterhaltung der Identität beitragen können.

Die Repräsentationsstrategien, mit denen die Erinnerungen tradiert und der Gruppenzusammenhalt gestärkt werden, haben mehrere Dimensionen. Die Arbeit widmet sich der *historischen Dimension*, indem die Festakte anlässlich der Jahrestage der Besiedlung sowie die Entstehung von Ursprungsmythen und weitere Heroisierungspraktiken analysiert

werden. Auf diese Weise wurde nicht nur dokumentiert, wie durch neue Festtage und Feierlichkeiten zu „Traditionen“ gemacht werden, sondern auch kulturelle Bewältigungsstrategien von Identitätskrisen wurden damit erörtert.

Die *religiöse Dimension* von Repräsentationsstrategien wurde behandelt, indem konservierte und revitalisierte Bräuche des religiösen Lebens und die sakralen Raumgestaltungspraktiken sowie die Kirchweihfeste (*kirbáj*) beschrieben wurden. Die Auseinandersetzung mit der Entstehungsgeschichte der Dreifaltigkeitsverehrung und den Wallfahrtstraditionen diente diesbezüglich auch zur Veranschaulichung von Strategien, die Mittel der Gemeinschaftsstiftung und der bewussten Differenzierung von anderen Volksgruppen sind.

Dass die sathmarschwäbischen Siedlungen Gemeindeparterschaften ausbauen und sich nach Deutschland, Ungarn oder der Europäischen Union orientieren, wurden innerhalb der *gesellschaftlichen Dimension* als Strategien interpretiert, die nicht nur auf die Aufrechterhaltung der Gruppe abzielen, sondern auch grenzübergreifende Modernisierungsbestrebungen darstellen. Die unlängst entstandenen „Traditionen“ des gesellschaftlichen Lebens und die öffentliche Arbeit der *Landsmannschaft (LM)* und *Heimatortsgemeinschaften (HOGs)* veranschaulicht, wie die ausgewanderten Schwaben ihr gesellschaftliches Leben organisieren und wie dadurch Symbole für ihre ethnische Identität geschaffen werden. Die Arbeit geht ausführlich auf diese Aspekte ein und untersucht kulturelle und gesellschaftliche Konnotationen von Schwabentreffen, wobei auch die Beziehung zwischen ausgewanderten und im Heimatort gebliebenen Schwaben fokussiert wird.

Was die individuellen und kollektiven Aspekte der Identitätsstiftung angeht, konzentriert sich die Dissertation darauf, wie die neu gegründeten/ wiederbelebten, um die Revitalisierung von Traditionen bestrebten Kleingruppen zur Aufrechterhaltung der Gruppenidentität beitragen. Hierbei wird erläutert, welche Rolle die Liedermacher, Musiker und Laienforscher (Schriftsteller) spielen, die sich innerhalb der lokalen Gesellschaft engagieren. Im Mittelpunkt dieser Ausführungen steht jene einzigartige Haltung, die für Persönlichkeiten wie *István Vónház* oder *Rudolf Merli* charakteristisch ist. Nachgezeichnet wird, wie sich diese Petrifelder Personen als Forscher und Chronisten etabliert haben, und welche Einflüsse die stark von den Ideologien der Zwischenkriegszeit geprägten Wissenschaftler aus dem ehemaligen Deutschen Reich auf die Gruppenidentität hatten.

Die ethnographische Arbeit erschöpft sich heute nicht mehr darin, dass sich Fachleute für die kulturellen Werte einsetzen und diese Werte professionell dokumentieren. Die lokalen Gesellschaften haben nun Ethnographen als wissenschaftliche Berater entdeckt. Im Austausch zwischen lokalen Gesellschaft und Ethnographen wird nicht mehr „von außen“ bestimmt,

welche Werte und warum zu schützen sind. Diese Motivationen kommen jetzt von der lokalen Gesellschaft und Forscher nehmen zwar in diesen Prozessen teil, aber wollen diese nicht beeinflussen. Meine Erfahrungen zeigen, dass Fachleute während Feldforschungen häufig von der untersuchten Gruppe Aufträge bekommen, für das Kulturerbe angemessene Repräsentationsformen herauszuarbeiten oder die in Vergessenheit geratenen Elemente der Volkskultur zu erforschen.

Als weiteres Ergebnis hat die Untersuchung bewiesen, dass sich die symbolischen Repräsentationen der Identität bei den Sathmarer Schwaben mit oft Bauwerken assoziieren lassen: im ehemaligen Gebiet des Komitats Sathmar signalisieren folgende Bauten und Denkmäler die Präsenz von Schwaben: Károlyi-Schloss in Großkarol, Gruft der Familie Károlyi in Kaplaun, das Museum der Sathmarer Schwaben in Petrifeld; außerdem Kirchen, Kapellen, Häuser, Wirtschaftsgebäude, auf Deutsch beschriftete Grabmäler sowie Gedenktafeln in Andenken an die Deportierten und Gedenkstätten. Die neu errichteten sakralen Bauten und Denkmäler zeigen, dass es eine lebhaft Beziehung zwischen ausgewanderten und in Sathmar gebliebenen Schwaben besteht. Mit der Errichtung bzw. Einweihung dieser Denkmäler verbinden sich gesellschaftliche und religiöse Festakte, die zusammen mit erhalten gebliebenen Traditionselementen und revitalisierten traditionellen Handlungsformen (wie: Wallfahrten nach Kigye /rum. Kide/ und nach dem Kirchweihfest aus den entfernten Dörfern, sowie für die Region typische Weihnachtstradition) die Zusammengehörigkeit der Schwaben stärken und die öffentliche Räume des gesellschaftlichen Lebens bestimmen. Zeigen auch die Zusammenarbeit zwischen Heimgebliebenen und Ausgewanderten.

Im theoretischen Bezugsrahmen der Arbeit lassen sich Erscheinungen, die zur Aufrechthaltung der Identität dienen, terminologisch unter dem Begriff „*erfundene und revitalisierte Traditionen*“ zusammenfassen. Folglich stellt die Arbeit auch jene einzigartige Erinnerungskultur dar, die Teil der nachwendezeitlichen Prozesse der Identitätsstiftung ist. Grundterminologie der Identität und Revitalisierung sowie die Interpretationsmöglichkeiten des Repräsentationsbegriffes sind ebenfalls Gegenstand der Arbeit.

Zur Untersuchung wurde eine disziplinübergreifende Methodentriangulation verwendet, wobei qualitative Arbeitsweisen im Vordergrund standen. Eingangs habe ich verschiedene Aspekte berücksichtigt, so sind Methoden der objektiven Einschätzung im gesellschaftlichen Bereich, empirische Untersuchungen und vielfältige Formen der Archivarbeit zum Einsatz gekommen.

Beim Einsatz der *Teilnehmenden Beobachtung* habe ich je nach Teilaspekt alle vier möglichen Rollen eingenommen (*Teilnehmer, beobachtende Teilnehmer, teilnehmender*

Beobachter, Beobachter). Während ich in der ersten Arbeitsphase noch als eine Fremde empfangen wurde, haben mich die Schwaben mit der Zeit allmählich als einen zurückkehrenden Freund wahrgenommen (vor allem in Petrifeld). Später haben sie mich als eine Wissenschaftlerin angesehen, die der Außenwelt über ihr Leben berichtet. Die Untersuchung reichte von Alltagstätigkeiten, bis zur Teilnahme an Festen wie *den Dreifaltigkeitssonntag, das Strudelfest, das Kirchweihfest, Hochzeiten, Dorffeste, Treffen von Ehepaaren, die ihren diamantenen Hochzeitstag feierten, die Veranstaltungsreihe anlässlich des 300. Jahrestages der Ansiedlung, die Einweihung des Deportationsdenkmals, Umzüge beim Weinlesefest*.

Halbstrukturierte Interviews sind beliebte Methoden der Datenerhebung und auch in meiner Untersuchung wurde diese Methode am häufigsten verwendet, denn sie stellt eine hervorragende Verbindungsmöglichkeit eines Fragenkatalogs und eines ungezwungenen Gesprächs dar. Als Ergebnis kann man anhand der Interviews nachzeichnen, wie sich die Werteinstellungen über drei Generationen verändert haben und welche Folgen die Umgestaltung des soziokulturellen Umfelds hatte. Insgesamt liegt das Alter der befragten Personen zwischen 20 und 85 Jahren, so reichen die aufgezeichneten Erinnerungen ungefähr in die vergangenen 60 Jahre zurück. Empirische Untersuchungen habe ich nicht nur in den sathmarschwäbischen Siedlungen durchgeführt, sondern ich habe auch Sathmarer Schwaben interviewt, die nach Debrecen gezogen sind. Befragt wurden auch Schwaben, die ausgewandert sind und im Heimatdorf nur Urlaub machen sowie Schwaben, die jedes Jahr für die Erntezeit ihren Wohnsitz ins Heimatdorf verlegen (und so gesehen ihren gewöhnlichen Aufenthalt gleichzeitig in Sathmar und in Deutschland haben – ung.: „*kétlakiak*“).

In der ersten und zweiten Arbeitsphase erfolgte die Datenerhebung parallel zur Arbeit mit den Archivalien. In diesem Sinne fand die synchrone und diachrone Untersuchung gleichzeitig statt. Als Forschungsstipendiatin habe ich 2006, 2007 und 2009 mehrmals die Möglichkeit gehabt, in Freiburg im Breisgau die Bibliothek des Instituts für Volkskunde der Deutschen im östlichen Europa (IVDE) zu benutzen und das Archivgut zu recherchieren. Außerdem habe ich die Materialien gesichtet, die im Archiv des Lehrstuhls für Volkskunde der Universität Debrecen (DENIA) über das Komitat Sathmar angesammelt wurden.

Neben historischen, gesellschaftlichen und kulturellen Aspekten und Repräsentationen werden in der Arbeit regionale Medienangebote, Webseiten oder die Tätigkeit von öffentlichen Einrichtungen und Organisationen als innovative Formen der Identitätsstiftung analysiert. Dies machte eine Kombination ethnographischer und medienwissenschaftlicher Arbeitsweisen erforderlich. Zur Erforschung der Webinhalte habe ich die neuesten Einsichten der sog. „*armchair*“-Forschungsmethode auf die Ergebnisse meiner Feldforschungen

abgestimmt. So waren auch Fragen nach den gesellschaftlichen und ethnographischen Konsequenzen der modernen Technik zu beantworten.

Nethnographie bezeichnet eine wissenschaftliche Arbeitsweise, die unter Rekurs auf die Erkenntnisse der viktorianischen Anthropologie (*armchair anthropology*) Online-Inhalte aus ethnographischer Perspektive untersucht. Diese qualitative Methode stellt eine Methodentriangulation dar, weil sie zur Beschreibung von Online-Communitys gleichzeitig mehrere Aspekte berücksichtigt. Mit der Inhaltsanalyse jener Onlineplattformen, in denen Selbstrepräsentationen der untersuchten Gruppe erscheinen, wird nur ein Teilgebiet der Nethnographie in die Untersuchung einbezogen. So wird gleichzeitig die Relevanz dieser Arbeitsweise für die ethnographische Forschung eingeschätzt.

Am Anfang der Dissertation wird erklärt, welche Bedeutungsfelder der Begriff Sathmarer Schwaben hat. Als Ergebnis wurde zwischen drei Gruppen unterschieden: (1) Schwaben, die immer noch im Heimatort leben, (2) die ihren Heimatort verlassen haben und (3) die jedes Jahr für die Erntezeit ihren Wohnsitz ins Heimatdorf verlegen (und so gesehen ihren gewöhnlichen Aufenthalt gleichzeitig in Sathmar und in Deutschland haben – ung.: „*kétlakiak*“). Innerhalb der ersten Gruppe wurden weitere Kategorien aufgestellt je nachdem, ob die nicht ausgewanderten Schwaben bereit sind, die Repräsentationen der schwäbischen Herkunft aktiv mitzugestalten. So sind zwei gesellschaftlich teilweise überlappende Untergruppen entstanden: aktive und passive Gruppenmitglieder. Die aktiven Bürger und Bürgerinnen engagierten sich meistens nach der politischen Umwälzungen von 1990 als Gemeindevorsteher oder in öffentlichen Organisationen und setzen sich für die Wiederbelebung jener Traditionen ein, die entweder teilweise, oder vollständig in Vergessenheit geraten sind. Zu dieser Gruppe gehören auch örtliche Schriftsteller, Liedermacher und Musiker. In der lokalen Gesellschaft sind diese aktiven und passiven Rollen jeweils in einer sich dynamisch verändernden Form vorhanden, da die Teilhabe am gesellschaftlichen Leben auch von individuellen Lebenssituationen abhängig ist. Die fehlende Bereitschaft zum Mitmachen hat nicht mit dem (fehlenden) Bedürfnis nach Selbstrepräsentationen zu tun. Innerhalb der flexiblen Rollen ist es oft eher entscheidend, wie die Tätigkeit der aktiven Führungspersönlichkeiten und Organisatoren beurteilt wird.

Der forschungsgeschichtliche Überblick über die deutschen, ungarischen und teilweise rumänischen Arbeiten zum Thema kann künftig die Grundlage für eine umfassende wissenschaftshistorische Arbeit bilden. Der Forschungsbericht, der ein wichtiger Bestandteil der ganzen Arbeit ist, belegt die hohe Anzahl jener sathmarschwäbischen Schriftsteller/Kunstschaffenden, die sich mit der Geschichte und Kultur auseinandersetzten. Ihre strukturierte und bewusste Tätigkeit hält durch Repräsentationen die Erinnerungen fest.

Im Hinblick auf Gruppenorganisation ist es meines Erachtens zwischen zwei Formen zu unterscheiden: zum einen, wenn die Gruppe als Ergebnis von inneren Treibkräften zustande kommt; zum anderen, wenn die Entstehung der Gruppe auf externe, aufgezwungene Machtpraktiken zurückzuführen ist. Obwohl die Herausbildung lokaler Gesellschaften in diesen Gemeinden nach der Ansiedlung anfangs nur sehr zögerlich begann, hat man doch mit einer natürlichen Entwicklung zu tun. Hingegen sind im ersten Drittel des 20. Jahrhunderts Initiativen zu beobachten, die von gruppenexternen Personen hervorgegangen und durch eine starke Ideologisierung gekennzeichnet waren. An der Schwelle des Millenniums ist Ethnizität als Identifikationsbasis vielschichtig und die Bewegung des sog. *ethnic revival* setzt sich vorwiegend aus Initiativen zusammen, die von den Gruppenmitgliedern hervorgehen und auf die Aufrechterhaltung der Gruppenidentität abzielen. Dieses „Erwachen“ ist eine Erscheinung, die nach der politischen Wende von 1990 besonders intensiv auf lokaler Ebene zu beobachten ist. Sie stellt eine gruppeninterne Initiative dar, auch wenn entweder Gemeindevorsteher oder begeisterte Freiwillige diesbezüglich die ersten Anregungen gegeben haben. Diese begeisterten Freiwilligen, die sich tatkräftig für die Gemeinschaft einsetzen, sind aber häufig Personen, die ihren Heimatort verlassen haben. So gesehen entsteht durch diese Tätigkeiten der Eindruck, als ob diese Personen immer noch zur Gruppe gehören würden, obwohl sie die Heimat und den konkreten geographischen Lebensraum der Gruppe schon lange verlassen haben.

6.3 AZ ÉRTEKEZÉS ANGOL NYELVŰ ABSZTRAKTJA

The dissertation explores the reasons that lead to an identity crisis within the Swabian community in the Satu Mare region at the turn of the new millennium. The paper also investigates by what cultural means the community has tried to master this challenge and what individual and collective strategies have been developed to preserve ethnic identity. Thus, the project intends to offer an analysis of the present-day ethnic characteristics and the folk culture of the Swabian community. Based on the insights of this analysis, the paper concludes with a comprehensive discussion of the social and cultural phenomena, which determine the local identity of the Swabian community and impact the group organization on the local and ethnic level. The dissertation identifies the various events, phenomena and their influences which have resulted in substantial social and cultural changes within the local community. Such events include for instance the settlement of Swabian people in Mezőpetri (*Petrești*), changes of names at the turn of century or the deportation after WW2.

At the end of the 20th century, these transitions coupled with a massive migration to Germany have created the fear that the community might cease to exist. As a consequence, over the past few decades new social practices have evolved which deliver an excellent example of how similar minority groups strive to protect their traditions. This collective effort which these groups make to preserve their identity is commonly labeled as ethnic revival.

The observations presented in this paper relate to several Swabian settlements in Romania, within the period between 2003 and the present day. From 1712 on, thirty-one Swabian settlements were established on the territory of the former *Szatmár* County. Out of these, the dissertation primarily focuses on *Mezőpetri* and analyzes how the Swabian identity transformed here over time. However, some attention is paid to the neighboring settlements as well, including villages and towns such as Kisdengeleg (*Dindeștiu Mic*), Mezőfény (*Foieni*), Mezőterem (*Tiream*), Kaplony (*Căpleni*), Kálmánd (*Cămin*), Nagykároly (*Carei*), Csanálos (*Urziceni*). In some subchapters the research even provides examples from some remote Swabian settlements.

In this sense, the dissertation follows a line of ethnographic research which is grounded on methodological nationalism. Relying on terms such as individual, community and identity, the paper considers questions about the cultural changes of immigrant groups and about assimilation and strategies of preserving cultural traditions. The focus is also on how generations relate to their “original” or traditional cultural heritage and how they integrate the

cultural characteristics of the host community into their own ethnic identity. In particular, this paper pays special attention to the forms of representations which mark ethnicity and cultural difference.

The observations discussed here raise further questions about how these representations of ethnicity and local identity are culturally reproduced or how local ties and religious denominations come into play. Changes of identity are subject to all those impacts individuals experience. Due to the fact that these changes take place in a different manner over the course of time and people were exposed to different impulses 300 years ago than at the turn of the millennium, it was necessary to rely on the methodology of the transnational ethnography as well. In this case, the transitions under scrutiny do not only pertain to the present or the recent past. Instead, they are multilayered and comprehensive processes which may take place in various social dimensions and have an unequal speed. The dissertation discusses not only classical strategies of representation or common historical, social and cultural features but it also scrutinizes modern forms of identity construction such as regional online newspapers, websites or local institutions and initiatives.

VII. HIVATKOZOTT IRODALOM

A. GERGELY András

- 2002 A totális társadalmi tények mint tér- és identitásmódok. *Kisebbségkutatás*. 2002/2. http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2002_02/cikk.php?id=1103 (Letöltve: 2008. 01. 15.)
- 2006 *Hány réteggű az identitás? Árnyalatok és víziók a regionális kutatás alanyai ürügyén*. 1–17. (Elhangzott a Magyar Politikatudományi Társaság egri vándorgyűlésén, 2006-ban.)
http://www.publikon.com/application/essay/338_1.pdf (Letöltve: 2009. 10. 10.)

ALBERT Réka

- 1997 *Tájak és nemzetek*. (Kísérlet a „nemzeti táj” fogalmának antropológiai megközelítésére.) MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont. Munkafüzetek. 32. Budapest

ANDRÁSFALVY Bertalan

- 1980 Néprajzi csoport, kistáj és régió. In Kósa László (szerk.): *Népi kultúra – Népi társadalom, X I–XII*, 39–58. Budapest: Akadémiai Kiadó
- 2011 Egyén és közösség a hagyományos népi társadalomban. In Máté Gábor (szerk.): *Együtt élő népek – eltérő értékrendek. Andrásfalvy Bertalan válogatott tanulmányai*. 553–563. Pécs: L’Harmattan – PTE Néprajz – Kulturális antropológia Tanszék

ARANYOS Sándor

- 2007 A modernizáció problematikája Mezőpetriben. Cseri Miklós – Sári Zsolt (szerk.): *Vidéki életmódváltozások a 20. században*. 175–190. Szentendre: Szabadtéri Néprajzi Múzeum

ASSMANN, Jan

- 1999 *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrában*. Budapest: Atlantisz Könyvkiadó
- 2000 „Körper und Schrift als Gedächtnisspeicher. Vom kommunikativen zum kulturellen Gedächtnis.” In Moritz Csáky – Peter Stachel (Hg.): *Speicher des Gedächtnisses. Bibliotheken, Museen, Archive. Teil 1.: Absage an und Wiederherstellung von Vergangenheit, Kompensation von Geschichtsverlust*. 199–214. Wien
- 2002 *Das kollektive Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*. Nördlingen: Verlag C.H. Beck

BABBIE, Earl

- 2000 *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó

BANÓ István

- 1944 Egyéniség és közösség szerepe a népmesék életében. *Ethnographia*. 26–33.

BARABÁSNÉ DEME Zsuzsanna

- 1980 Adalékok Mérkvállaj településtörténetéhez. *Szabolcs-Szatmári Szemle*. 1980/3. 98–102.

BARNA Gábor

- 1974 Alkalmazkodás és hagyományörzés a Szatmár megyei német településeken. In Hofer Tamás – Kisbán Eszter – Kaposvári Gyula (szerk.): *Paraszti műveltség a 18–20. században, I. Faluk*. 149–156. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság

- 1982 Csépa – egy alföldi palóc kirajzás népeletéről. Összegzés. In Barna Gábor (szerk.): *Csépa – Tanulmányok egy alföldi kirajzás népeletéből, II.* 564–625.
- 1996 Vallás – identitás – asszimiláció. In Katona Judit – Viga Gyula (szerk.): *Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei.* 209–216. Miskolc: Hermann Ottó Múzeum
- 2011 Népi kultúra – nemzeti kultúra – nemzeti identitás. A népi kultúra szerepe a nemzeti kultúra és a magyar identitás megszerkesztésében. In Jankovics József – Nyerges Judit (szerk.): *Kultúra, nemzet, identitás. A VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson (Debrecen, 2006. augusztus 23–26.) elhangzott előadások.* 7–18. Budapest: Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság <http://mek.oszk.hu/09300/09396/09396.pdf> (Letöltve: 2011. 08. 15.)
- é. n. Ünnepek és ünneplés. <http://www.tavlatok.hu/6104zkult.htm> (Letöltve: 2013. 09. 08.)

BARTH, Fredrik

- 1996 Régi és új problémák az etnicitás értelmezésében. *Régio – Kisebbség, politika, társadalom.* 7. évf. 1 sz. adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf670.pdf (Letöltve: 2012. 11. 02.)

BARTHA Elek

- 1984 Etnikus különbségek és a vallások integráló ereje. In Kunt Ernő – Szabadfalvi József – Viga Gyula (szerk.): *Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon.* 97–102. Miskolc: Hermann Ottó Múzeum
- 1990 A szakrális célú határbeli építmények funkcionális kérdései – keresztek, szobrok, kápolnák. *Ház és ember.* 6. 222–226. Szentendre
- 1992 *Vallásökológia.* Debrecen
- 2006 *Vallási terek szellemi öröksége.* Debrecen
- 2008 Utak, útvonalak – a szakrális célú migráció néprajzához. In Novák László Ferenc (szerk.): *Tradicionális kereskedelem és migráció az Alföldön. (Az Arany János Múzeum Közleményei, XI).* 603–608. Nagykőrös
- 2010 A víz a szakralitásban. In Bartha Elek – Keményfi Róbert – Lajos Veronika: *A víz kultúrája. Studia Folkloristica et Ethnographica.* 55. 175–183. Debrecen

BAUER, Fanz

- 1991 Sprache, Lied, Identität. Wissenschaftliche Tagung der Sathmarer Schwaben im HDO, München. *Sathmarer Heimatbrief.* 30/6. 259–260.

BAUMGARTNER Bernadett

- 2010a *Kisebbség a kisebbségben. A Szatmár megyei németek a két világháború között 1918–1940.* Doktori értekezés. Pécs http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/baumgartnerbernadette_phd.pdf (Letöltve: 2011. 08. 20.)
- 2010b A szatmári svábok és a német népi mozgalom Romániában, 1918–1940. *Múltunk.* 2010/2. 152–186.
- 2012 Német származás, magyar iskola, román iskolapolitika. A szatmári sváb eredetű falvak katolikus iskolái 1918–1940 között. *Pro Minoritate,* 2012 tavasz. 173–193.
- é. n. *A szatmári svábok a XIX. században.* http://nemettortenelem.tti.btk.pte.hu/files/tiny_mce/File/19_szazad_E-publ/Baumgartner_Bernadette.pdf (Letöltve: 2011. 08. 20.)

BAUSINGER, Hermann

1982 *Kulturelle Identität*. Tübingen: Deutsche Unesco-Kommission

1991 A haza fogalma egy nyitott társadalomban. *Regio – Kisebbségtudományi szemle*. 2. évf. 4. sz. <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00008/pdf/01.pdf>
(Letöltve: 2011. 12. 22.)

BÁLINT Sándor

1998 *Ünnepi kalendárium*, 2. Budapest: Neumann Kht.

BÁLINT Sándor – BARNA Gábor

1994 *Búcsújáró magyarok*. Budapest: Szent István Társulat

BEER, Mathias

2010 Das Heimatbuch als Schriftenklasse. Forschungsstand, historischer Kontext, Merkmale und Funktionen. In Mathias Beer (Hg.): *Das Heimatbuch. Geschichte, Methodik, Wirkung*. 9–40. Göttingen: V&R unipress

BEER, Mathias (Hg.)

2010 *Das Heimatbuch. Geschichte, Methodik, Wirkung*. Göttingen: V&R unipress

BEJINARIU, Corina

2003 Identitate etnică – identitate culturală – cazul șvabilor sătmăreni. In Hans Gehl – Viorel Ciubotă (Coordonatori): *Cultura materială și spirituală din Bazinul Tisei Superioare. Influența populației germane asupra culturii celorlaltor etnii din regiune*. 401–415. Satu Mare – Tübingen: Editura Muzeului Sătmărean

BELLÉR Béla

1981 *A magyarországi németek rövid története*. Budapest: Magvető Kiadó

BENEDEK Zoltán

2002 Nagykároly rövid sajtótörténete. *Erdélyi Napló*, 2002. július 23. <http://www.hhrf.org/erdelyinaplo/2002/2en-29t.htm> (Letöltve: 2010. 11. 23.)

BENKÓCZY Emil

1910a Sajbózás. *Ethnographia*. XXI. 113–114.

1910b Ki a legény a faluban? *Ethnographia*. XXI. 114–115.

BENZ, Wolfram

1996a „Haim sell i’ geih, dou soll i bleibn, meina Moutta’ sell i d’ Erdepfel reim” zur Verbreitung eines Volksliedes. *Sathmarer Heimatbrief*. 35/3. 110–112.

1996b „Haim sell i’ geih, dou soll i bleibn...” zur Verbreitung eines Volksliedes. (Fortsetzung) *Sathmarer Heimatbrief*. 35/4. 157–159.

1996c „Haim sell i’ geih, dou soll i bleibn...” zur Verbreitung eines Volksliedes. (Fortsetzung) *Sathmarer Heimatbrief*. 35/5. 233–236.

é. n. *Das Liedgut der Schwaben in Sathmar/Rumänien*.

www.eglofs.de/sathmar/sathmarlied.pdf (Letöltve: 2010. 09. 06.)

B[erner, Helmut]

2003 „Jubiläumsfeier der Blaskapelle Fienen”. *Sathmarer Heimatbrief*. 42/5–6. 200.

BERNER, Helmut

1973 *Krieg im Scherbenland: sathmarschwäbische Schwänke*. Cluj: Dacia Verlag

- 1997 „50 Jahre Landsmannschaft der Sathmarer Schwaben: Gemeinsam Verantwortung tragen!” *Sathmarer Heimatbrief*. 36/5–6. 226–233.
- 2003 „Drittes Blaskapellentreffen in Fienen”. *Sathmarer Heimatbrief*. 42/3–4. 131–132.
- 2004 Festumzug, Festgottesdienst und Festakt in Petrifeld. *Sathmarer Heimatbrief*. 43/5. 166–169.
- 2007 Nach 63 Jahren wieder „Schwabenpost” in Sathmar. *Sathmarer Heimatbrief*. 46/3–4. 120–125.

BERNER, Helmut (Hrsg.)

- 1984 *Flesch, Ferdinand: Beiträge zur Geschichte der Sathmarer Schwaben: 50 Rundbriefe*. Ravensburg

BERNER, Helmut – STEPHANI, Claus

- 1985 *Volksgut der Sathmarschwaben*. Marburg

BERNER, Lilli

- 1988 Satmarschwäbsische Heimatstuben im Kreisfreilichtmuseum Kürnbach. *Sathmarer Heimatbrief*. 27/2. 82–83.

BICZÓ Gábor

- 2004 *Asszimilációkutatás – elmélet és gyakorlat*. MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetek 96.
- 2011 Az asszimiláció fogalmának műveleti értéke a szociokulturális hasonulási folyamatok értelmezésében. In Bárdi Nándor – Tóth Ágnes (szerk.): *Asszimiláció, integráció, szegregáció. Párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban*. 19–38. Budapest: MTA Kisebbségkutató Intézet

BINDORFFER Györgyi

- 2002 Asszimiláció és túlélés. In Kovács Nóra – Szarka László (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből*. 11–32. Budapest: Akadémiai Kiadó
- 2005 Migráció, identitás, lojalitás. Az identitásstruktúrák változásai a magyarországi németeknél. In Kovács Nóra – Osváth Anna – Szarka László (szerk.): *Etnikai identitás, politikai lojalitás. Nemzeti és állampolgári kötődések*. Az MTA Etnikai és Nemzeti Kisebbségkutató Intézet Évkönyve. 4. 163–181. Budapest
- 2008 „...mit der Schrammelmusik aufgewachsen” – Volkskultur als Repräsentationsform der ethnischen Identität der Ungarndeutschen. In Csilla Schell – Michael Prosser (Hg.): *Fest, Brauch, Identität – Ünnepe, szokás, identitás. Ungarisch-deutsche Kontaktfelder*. Schriftenreihe des Johannes-Künzig-Institutes. 9. 1–14. Freiburg

BIRÓ A. Zoltán

- 1992 A regionális identitás kialakításának néhány vonásáról. *Regio – Kisebbségi Szemle*. 3. évf. 4. sz. 61–67.
- 2002 A regionális identitás szerveződésének új formái. *Kisebbségkutatás*. 2002/2. http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2002_02/cikk.php?id=1104 (Letöltve: 2012. 12. 12.)

BÍRÓ A. Zoltán – BÁLINT Blanka

- 2006 Térségi identitások: értelmezési szempontok, elemzési lehetőségek. In Bakó Boglárka – Szoták Szilvia (szerk.): *Magyarlakta kistérségek és kisebbségi*

identitások a Kárpát-medencében. 13–19. Budapest: Gondolat Kiadó, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkuató Intézet

BODÓ Barna

- 2006 Értékek, nyelvhasználat – szórvány. In Bakó Boglárka – Szoták Szilvia (szerk.): *Magyarlakta kistérségek és kisebbségi identitások a Kárpát-medencében.* 20–44.
- 2009 Szórvány – asszimiláció – szórványosodás. In Szirmai Éva – Újvári Edit (szerk.): *Nemzetiségi – nemzeti – európai identitás. Konferenciakiadvány. A SZTE JGYPK Felnőttképzési Intézetében 2008. november 12–13-án tartott konferencia előadásai.* 182–207. Szeged

BOROS Ernő

- 2004 Haulerül szólva. *Szatmári Friss Újság.* 2004. március 18. Szatmárnémeti
- 2005 „Volt mi nekünk jó életünk, van most nekünk jaj.” I–II. Csíkszereda
- 2006a Templombúcsúk a régi Szatmár vármegyében. Kirbájünnepek, ahogy Bagossy Bertalan látta 1933-ban. (1) *Nagykároly és Vidéke*, 24. 2006. június 15. 6.
- 2006b Templombúcsúk a régi Szatmár vármegyében. Kirbájünnepek, ahogy Bagossy Bertalan látta 1933-ban. (2) *Nagykároly és Vidéke*, 28. 2006. július 13. 5.
- 2006c Templombúcsúk a régi Szatmár vármegyében. Kirbájünnepek, ahogy Bagossy Bertalan látta 1933-ban. (3) *Nagykároly és Vidéke*, 29. 2006. július 20. 5.
- 2006d Templombúcsúk a régi Szatmár vármegyében. Kirbájünnepek, ahogy Bagossy Bertalan látta 1933-ban. (4) *Nagykároly és Vidéke*, 30. 2006. július 27. 6.
- 2006e Templombúcsúk a régi Szatmár vármegyében. Kirbájünnepek, ahogy Bagossy Bertalan látta 1933-ban. (5) *Nagykároly és Vidéke*, 35. 2006. augusztus 31. 6.
- 2006f Házi múzeum Szaniszlón. Falumúzeum lesz belőle? *Nagykároly és Vidéke*, 29. 2006. július 20. 6.

BÓDOG, Alexa

- 2008 A kommunikáció és az intencionalitás kapcsolata a pragmatikában. *Argumentum*, 4. 22–51.

BÖGRE Zsuzsanna

- 2002 *Társadalmi – politikai változások hatása a vallásos identitás alakulására Magyarországon (1948–1990) – különös tekintettel az 1948–1964 közötti időszakra.* PhD-értekezés.
<https://www.google.hu/#q=b%C3%B6gre+zsuzsanna>
phd.lib.uni-corvinus.hu/75/1/bogre_zsuzsanna.pdf (Letöltve 2015. 02. 12.)

BÓDI Erzsébet

- 2006 A szatmári svábok sajátosságai a táplálkozáskultúra terén. In Petercsák Tivadar – Veress Gábor (szerk.): *Agria.* XLII. Az egi Dobó István Vármúzeum Évkönyve. 29–43. Eger
- 2009 A lokális identitás néhány eleme a Szatmár megyében élő sváboknál. In Nagy István – Kutnyánszkyne Bacsikai Eszter (szerk.): *Bonyhádi Evangélikus Füzetek 2. Németek a Kárpát-medencében Konferencia anyaga.* 337–350. Bonyhád

BRÁZAY János

- 1886 *Emlékiratok a Mezőpetri község r.k. plébánia történetéből a templom százéves jubileumára.* Nagykároly

BRENDLI, Stefan

- 1973 *Unsere Heimat: anderer und eigene Gedanken von unserer engeren und weiteren Heimat auf Erden; Geschichtliches über Hamroth (Sathmar, Rumänien) und die Hamrother in aller Welt.* Kanzach: Eigenverl. d. Verf.

BRUTLER, Margarete

- 1993 Ostern in Bildegg. Erinnerungen, die mich bereichern! *Sathmarer Heimatbrief.* 32/2. 91–92.

B. SZABÓ, Károly – HUBER, Ágnes – SZABÓ, Dezső

- 2008 Bibliographie zur Geschichte, Sprache, Volkskultur und Literatur der Ungarndeutschen 1945–2007. *Ungarndeutsches Archiv.* 10. Budapest: ELTE Germanistisches Institut

BURA László

- 1979 A szatmári tájak néprajzi bibliográfiája 1945–1978. *Művelődés.* XXXII. 10. 31–33.
1988 *Mezőpetri ragadványnevei.* Budapest
1992 Szatmár vidéki népi gyermekjátékok. *Néprajzi Látóhatár.* I. (1992) 3–4. 76–82.
2001 *Csanálos.* Falumonográfia. Csíkszereda: Státusz Könyvkiadó

BURKE, Peter

- 2001 A történelem, mint társadalmi emlékezet. *Regio – Kisebbség, politika, társadalom.* 1. 3–21.

CASMIR, Fred

- 1998 Interkulturelle Kommunikation als Prozeß. In Ingrid Jonach (Hg.): *Interkulturelle Kommunikation.* 15–26. München–Basel

COGITATOR

- 1928 A szatmárvidéki asszimiláció. *Magyar Kisebbség* VII. Füzet 3–7, 9, 11–12. Lúgos

CSEPELI György

- 1987 *Csoporttudat – nemzettudat.* Budapest: Magvető Kiadó

CSEPELI György – ÖRKÉNY Antal – SZÉKELYI Mária

- 1999 *A nemzeti-etnikai identitás változatlanága és átalakulása.* Kisebbségkutatás. 8. évf. 1999. 4. szám.

http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_1999_04/cikk.php?id=148

(Letöltve: 2012. 03. 09.)

- 2002 *Nemzetek egymás tükrében. Interetnikus viszonyok a Kárpát-medencében.* Budapest: Balassi Kiadó

CSERVENYÁK László

- 1991 Adatok a vállaji svábok táplálkozási szokásaihoz. In Ujváry Zoltán (szerk.): *Regió és kultúra. Tanulmányok Szatmár néprajzáról Gunda Béla tiszteletére.* 159–163. Debrecen: Ethnica Alapítvány

CZIMMERMANN Pál

- 1900 Sváb ház Kálmádon, Szatmármegyében. *Néprajzi Értesítő.* I. évf. (1900) 4. sz. 50–53.

- CZIRBUSZ, Géza
1913 *A délmagyarországi németek*. I. Budapest
- CZUMBIL, Josef
1975 *Fienen: meine unvergessliche Heimat im Gebiete Sathmar, Karol; ein Beitrag zur Geschichte der Sitten und Gebräuche ehrlicher, arbeitsamer Menschen*. Cleveland
- DANKÓ Imre
1984 A szatmári népélet kutatásáról. In Ujváry Zoltán (szerk.): *Tanulmányok Szatmár néprajzához. Folklor és Etnográfia*. 16. 9–33.
- DÁVID Gyula (főszerk.)
2002 *Romániai magyar irodalmi lexikon*. 4. kötet. Nagykaroly és vidéke címszó.
<http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/n.htm> (Letöltve: 2013. 01. 12.)
- DÉGH Linda
1960 Az egyéniség perspektívái. *Ethnographia*. 28–42.
1994 *American folklore and the Mass Media*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press
- DORNIK, Wolfram
2010 Internet. In Christian Gudehus – Ariane Eichenberg – Harald Welzer (Hrsg.): *Gedächtnis und Erinnerung. Ein interdisziplinäres Handbuch*. 235–240. Stuttgart–Weimar: Verlag J.B. Metzler
- DÖRNYEI Krisztina – MITEV Ariel
2010 Netnográfia avagy on-line karosszék-etnográfia a marketingkutatásban. *Vezetéstudomány*. XLI évf. 4. szám. 55–68.
- DURA Máté (szerk.)
1906 *Magyarok daloskönyve*. Budapest: Rákosi Jenő Budapesti Hirlap Újságvállalata
- „EINER VON DEN VIELEN”
1989 Petrifelder Flurkreuze. *Sathmarer Heimatbrief*. 28/2. 64–65.
- ELIADE, Mircea
1999 *A szent és a profán*. Budapest: Európa Könyvkiadó
- EBERL, Immo (Berab.)
1989 *Die Donauschwaben. Deutsche Siedlungen in Südosteuropa*. (2. Auflage) Sigmaringen: Thorbecke
- ÉBLE Gábor
2005a A nagykarolyi Sentháromság-kápolna története. In Nyisztor Lóránd (szerk.): *A nagy-károlyi gróf Károlyi család és székhelyeik története*. 147–166. Debrecen
2005b A Nagy-Károlyi gróf Károlyi család leszármazása. In Nyisztor Lóránd (szerk.): *A nagy-károlyi gróf Károlyi család és székhelyeik története*. 9–78. Debrecen

- ERIKSEN, Thomas Hyland
 2008 *Etnicitás és nacionalizmus. Antropológiai megközelítések*. Budapest–Pécs: PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék – Gondolat Kiadó
- ERIKSON, Erik Homburger
 1991 *A fiatal Luther és más írások*. Budapest: Gondolat Kiadó
- ERŐS Ferenc
 2001 *Az identitás labirintusai. Narratív konstrukciók és identitás-stratégiák*. Budapest: Janus/Osiris
- FAEHNDRICH, Jutta
 2003 Erinnerungskultur und Umgang mit Vertreibung in Heimatbüchern deutschsprachiger Vertriebener. *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*, 52. (2003) 2. 191–229.
 2010 Entstehung und Aufstieg des Heimatbuchs. In Mathias Beer (Hg.): *Das Heimatbuch. Geschichte, Methodik, Wirkung*. 55–83. Göttingen: V&R unipress
 2011 Eine endliche Geschichte. Die Heimatbücher der deutschen Vertriebenen. *Visuelle Geschichtskultur*, 5. Köln–Weimar–Wien: Böhlau-Verlag
- FARKAS József
 1991 A szatmári svábokról. In *Nemzetiség – identitás*. 168–172. Debrecen/Békéscsaba
- FATA, Márta
 2000 A magyarországi németek néprajzi kutatása a két világháború közötti évek politikai és ideológiai változásainak tükrében. *Néprajzi Látóhatár*. 2000. 1–2. 27–43.
- FEJŐS Zoltán
 1996 *Kollektív emlékezet és az etnikai identitás megszerkesztése*. Magyarságkutatás. 1995–1996. 125–142.
- FENDL, Elisabeth
 1998 Reisen in die verlorene Vergangenheit – überlegungen zum „Heimwehtourismus“. In Heike Müns (Hrsg.): *Jahrbuch für deutsche und osteuropäische Volkskunde. Im Auftrag der Kommission für deutsche und osteuropäische Volkskunde in der Deutschen Gesellschaft für Volkskunde e.v.* Band 41. 85–100. Marburg: N. G. Elwert Verlag
 2010 Das neue Heimatbuch. Neue Medien, neue Perspektiven. In Mathias Beer (Hg.): *Das Heimatbuch. Geschichte, Methodik, Wirkung*. 257–278. Göttingen: V&R unipress
- FISCHER, Hermann
 1911 Die Schwaben in der ungarischen Grafschaft Szatmár. *Württembergisches Jahrbuch für Statistik und Landeskunde*, 1911. 32–48. Württemberg
- FLESCHE, Ferdinand
 1977 Die katholischen Donauschwaben in Sathmar. In *Die katholische Donauschwaben in der Doppelmonarchie 1867-1918. Kirchengeschichte der katholischen Donauschwaben in drei Bänden*. Hrsg. durch das Gerhardswerk Stuttgart und Sankt-Michaels-Werk Wien unter Schriftleit von Michael

- Lehmann – Stuttgart: Verlag Buch und Kunst Keplerhaus. Bd. 3ersch. im Pannonia – Verlag Freilassing
- 1984a *Beiträge zur Geschichte der Sathmarer Schwaben: 50 Rundbriefe*. Ravensburg
- 1984b Wallfahrten in der Vergangenheit. *Sathmarer Heimatbrief*. 23/3. 10–11.

FREDE, Ulrike

- 2010 „Unsere Heimat war deutsch!“ Überlegungen zum Umgang mit Geschichte und Geschichtsbilder in ostdeutschen Heimatbüchern. In Mathias Beer (Hg.): *Das Heimatbuch. Geschichte, Methodik, Wirkung*. 179–202. Göttingen: V&R unipress

FRIEDRICH, Joseph

- 1976 Sathmarschwäbische Volksdichtung. Alte Volkslieder. *Volk und Kultur*. 1976. 54–55.

FR. SZILVESZTER OFM

- 2009 Kaplonyi deportáltak: találkozás az élőkkel, megemlékezés az elhunytakról. *Vasárnap. Keresztény kulturális hetilap online*. 2009. január 25. <http://www.vasarnap.katolikhos.ro/archivum/2009/0904/4.html> (Letöltve: 2012. 11. 02.)

FUCHS, Anna

- 1994 Mutter weigerte sich, das Haus zu verlassen. *Sathmarer Heimatbrief*. 33/6. 281–283.

GAGYI József

- 2005 A fehéregyházi Petőfi-kultusz és a nemzeti identitás lokális változatai. In Kalla Zsuzsa – Takáts József – Tverdota György (szerk.): *Kultusz, mű, identitás. Kultusztörténeti tanulmányok*. 4. 301–310. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum

GEHL, Hans

- 1989 Kirchweih der Donauschwaben. *Jahrbuch für ostdeutsche Volkskunde*. 32. Marburg: Elvert Verlag
- 1999 Bestand und Perspektiven der Sathmarschwäbischen Dialekte und ihrer Sprachträger. In Hans Gehl – Viorel Ciubotă (Coor.): *Relații Interetnice în Zona de Contact Româno – Maghiaro – Ucraineană din Secolul al XVIII-lea Până în Prezent*. 446–468. Satu Mare–Tübingen
- 2001 Die materielle und immaterielle Volkskultur im Oberen Theißbecken. Ein länderübergreifendes Forschungsprojekt. In Hans-Werner Retterath (Hg.) *Ortsbezüge. Deutsche in und aus dem mittleren Donaauraum*. (Schriftenreihe des Johannes-Künzig Instituts) 151–172. Freiburg
- 2003 Bräuche der Deutschen Bevölkerung im Oberen Theißbecken. Identitätstiftende Funktionen und interethnische Elemente. In Hans Gehl – Viorel Ciubotă (Coor.): *Cultura materială și spirituală din Bazinul Tisei Superioare: influența populației germane asupra culturii celorlalte etnii din regiune*. (Materielle und geistige Volkskultur des Oberen Theißbeckens: Einfluss der deutschen Bevölkerung auf die anderen Ethnien der Region). Satu Mare–Tübingen
- 2005 *Wörterbuch der Donauschwäbischen Lebensformen*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag
- 2006 „*Interethnisches Zusammenleben in Ostmitteleuropa*“. (Temeswarer Beiträge zur Germanistik. Band 5. Hrsg. Roxana Nubert.) 463–474. Temeswar

- 2007 Die Bedeutung donauschwäbischer Symbole. *Philologica Jassyensia*. III/1. 169–193.
- GEHL, Hans (Hrsg.)
- 1978 *Schwäbischer Jahreslauf*. (Beiträge zur Volkskunde der Banater Deutschen und Sathmarer Schwaben. 3.) Temeswar: Facla Verl.
- 2001 *Dialekt – Lehnwörter – Namen: sprachliche Studien über die Sathmarer Schwaben*. (Materialien / Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde. 12) Tübingen: Inst. für donauschw. Geschichte und Landeskunde
- GEHL, Hans – CIUBOTĂ, Viorel (Coor.)
- 1999 *Relații Interetnice în Zona de Contact Româno – Maghiaro – Ucraineană din Secolul al XVIII-lea Până în Prezent. Interethnische Beziehungen im rumanisch-ungarisch-ukrainischen Kontaktraum von 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart*. Satu Mare–Tübingen
- 2003 *Cultura materială și spirituală din Bazinul Tisei Superioare: influența populației germane asupra culturii celorlalte etnii din regiune*. (Materielle und geistige Volkskultur des Oberen Theißbeckens: Einfluss der deutschen Bevölkerung auf die anderen Ethnien der Region). Satu Mare–Tübingen
- GUDEHUS, Christian – EICHENBERG, Ariane – WELZER, Harald (Hrsg.)
- 2010 *Gedächtnis und Erinnerung. Ein interdisziplinäres Handbuch*. Stuttgart–Weimar: Verlag J. B. Metzler
- GUFFART, Franz
- 1986 Die Fienamer Kirchweih 1985. *Sathmarer Heimatbrief*. 25/1. 17–18.
- GUNDA Béla
- 1984 A szatmári hagyományos népi műveltség etnográfiai helyzete. In Ujváry Zoltán (szerk.): *Tanulmányok Szatmár néprajzához. Folklor és etnográfia*. 16. 35–137. Debrecen: KLTE Néprajzi Tanszék
- GYÁNI Gábor
- 2004 Kollektív emlékezet és a terek kultusza. *Hungarológiai Közlemények (Újvidék)* XXXV. Új folyam, X. 30–38.
<http://scindeks-clanci.nb.rs/data/pdf/0350-2430/2004/0350-24300401030G.pdf>
(Letöltve: 2009.10.10.)
- 2005 Politikai kultusz – vezérkultusz. Identitás- és közvéleményteremtés. In Kalla Zsuzsa – Takáts József – Tverdota György (szerk.): *Kultusz, mű, identitás. Kultusztörténeti tanulmányok*. 4. 89–97. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum
- 2008 Identitás, emlékezés, lokalitás. 2000. *Irodalmi és társadalmi havi lap*. 2008/6.
<http://ketezer.hu/2008/06/identitas-emlekezés-lokalitas/> (Letöltve: 2015. 03. 31.)
- 2012a *Az identitás vitatott fogalma*. (A 2012. december 6–7. között megrendezett Identitások és váltások c. interdiszciplináris szimpóziumon elhangzott előadás absztraktja)
<http://members.upc.hu/neumer.katalin/identitas/gyani-absztrakt.html> (Letöltve: 2015. 03. 31.)
- 2012b Nemzet, kollektív emlékezet és public history. *Történelmi Szemle* LIV (2012) 3. 357–375.

GYÖRGYI Erzsébet (szerk.)

2001 *Lakodalmi szokások. Mátkaság, menyegző.* Budapest: Planétás Kiadó

HABENICHT, Gottfried

1978 „Die Frage deutsch-rumänischer gegenseitige Volksliedeinflüsse im Banat.” *Jahrbuch für ostdeutsche Volkskunde.* 21. 20–45. Marburg

1989 Spontane Zweistimmigkeit – Gedanken über eine sathmarschwäbische Liedausführung. *Der Musikant.* 1. Karlsruhe: Landesmusikrat Baden-Württemberg

HAJDU Gyula (szerk.)

1971 *Magyar népi játékok gyűjteménye.* Budapest

HALBWACHS, Maurice

1967 *Das kollektive Gedächtnis.* Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag

HARTINGER, Walter

2007 Kisemlékek az idő sodrában. In Liszka József: *Az Etnológiai Központ Évkönyve. Acta Ethnologica Danubiana.* 8–9. 11–16. Komárom–Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet

HAULER, Ernst

1966 *Werden und Vergehen der Sathmarer Schwabensiedlung Maitingen.* (Veröffentlichungen der Forschungsstelle Ostmitteleuropa an der Universität Dortmund: Reihe B. 56.) Dortmund

1979 „Volksdichtung der Sathmarer Schwaben.” *Forschungen zur Volks- und Landeskunde.* 22. 1. 61–86.

1985 „Deutsche Volksliederbücher für Sathmar”. *Sathmarer Heimatbrief.* 24/3. 34–37.

1987a *Sathmar und seine Schwaben.* Wien: Österreichische Landsmannschaft

1987b Sathmarschwaben leben auch in einem atheistischen Land religiös: Maitingen. *Sathmarer Heimatbrief.* 26/1. 275–303.

1994 *A 900 éves Nagymajtény és 200 éves temploma: adalékok a szatmári svábok történetéhez.* Passau

1995 *Die sathmarschwäbische Gemeinschaft Terebesch: ihr Leben mit Rumänen.* (Donauschwäbisches Archiv: Reihe 3. [62].) Passau

1997a *Tausend Jahre deutsche Siedlungen in der Region Sathmar.* (Donauschwäbisches Archiv: Reihe 3, Beiträge zur donauschwäbischen Volks- und Heimatforschung). Passau

1997b *Sathmarschwaben in Darotz = Svábok Királydarócon.* (Donauschwäbisches Archiv: Reihe 4. Heimatbücher donauschwäbischer Lehrer.) Passau

2003 *A szatmári svábok árnyéka.* Passau: saját kiadás

HAULER, Ernst (szerk.)

1988a Die Deportation: Sathmarschwaben in der Sowjetunion. *Sathmarer Heimatbrief.* 27/4. 180–196.

1988b Fortsetzung aus der Augustausgabe 1988 des Sathmarer Heimatbriefes. Die Deportation: Sathmarschwaben in der Sowjetunion. *Sathmarer Heimatbrief.* 27/5. 206–232.

HB[Helmut Berner]

- 2002 „Nur die Gedanken sprechen“. Gedenkfeiern der Russlanddeportierten. *Sathmarer Heimatbrief*. 41/1–2. 28–30.
- 2008a Durch den „Kulturverband Sathmarensen“ stiften wir Zukunft. *Sathmarer Heimatbrief*. 2008. 47/6. 297–301.
- 2008b „Erinnern und Verstehen“. *Sathmarer Heimatbrief*. 47/5. 185.

H. [Helmut] BERNER

- 2000 Donauschwäbisches Zentralmuseum in Ulm eröffnet. Ort der Begegnung und der Identifikation. *Sathmarer Heimatbrief*. 39/3–4. 103–113.
- 2003 „Kultur erhalten – Zukunft gestalten“. Zum zweiten Mal Sathmarer Deutsche Kulturtag. *Sathmarer Heimatbrief*. 42/1–2. 50–52.
- 2008 Über Grenzen hinweg: „Einheit in Vielfalt!“ 16. Schwabentreffen 2008. in Erdeed, Rumänien. *Sathmarer Heimatbrief*. 47/5. 197–198.

HEHN, Ilse

- 1992 Symposium: „280 Jahre Sathmarer Schwaben – Vergangenheit – Gegenwart – Zukunft.“ Kulturell-ethnologische Ausstellung zeugt von der Vielfalt der schwäbischen Kultur. *Sathmarer Heimatbrief*. 31/4–5. 206–211.

HEIM, Stefan

- 1994 „Ich ging, die Tür fiel zu...“ *Sathmarer Heimatbrief*. 33/6. 279–281.

HIPPLER, Jochen

- 1996 Anmerkungen zu einem interkulturellen Dialog zwischen dem Westen und dem Nahen und Mittleren Osten. *Interkulturell. Forum für Interkulturelle Kommunikation, Erziehung und Beratung*. 1996/ 4. 25–43.

HOBSBAWM, Eric

- 1987 Tömeges hagyományteremtés: Európa 1870–1914. In Hofer Tamás – Niedermüller Péter (szerk.): *Hagyomány és hagyományalkotás. Kultúrelmélet és nemzeti kultúrák*. 1. 127–197. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport

HOLZ, Peter

- 2006 *Repräsentation narrativer Strukturen in Werbeanzeigen*. 1–35.
<http://www.repraesentation.uni-bremen.de/Veroeffentlichungen%20aus%20der%20Forscherguppe.html>
(Letöltve: 2010. 05. 25.)

HOPPÁL Mihály

- 2008 Hagomány és identitás. In Csonka-Takács Eszter (szerk.): *Szellemi kulturális örökség – a megőrzés útján. A pécsi nemzetközi konferencia előadásai*. 2007. szeptember 17–20. 12–18. Budapest: Európai Folklór Intézet

HORVÁTH István

- 2006 *Kisebbség-szociológia. Alapfogalmak és kritikai perspektívák*. Kolozsvár: Kolozsvári Egyetemi Kiadó

HUBER, Agnes

- 2003 Die interethnischen Beziehungen der Ungarndeutschen im Spiegel des ethnischen Identitätswusstseins. In Karl Mannherz (Hrsg.): *Beiträge zur*

Volkskunde der Ungarndeutschen. 20. 82–122. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság

HUTTERER Miklós

1973 A magyarországi német népcsoport. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Népi kultúra – Népi társadalom.* VII. 93–117. Budapest: Akadémiai Kiadó

ILLYÉS Zoltán

2003 Az emlékezés és az újratanulás terei – a „honvagyuturizmus” mint tér- és identitás-szervezés. In Fejős Zoltán – Szijártó Zsolt (szerk.): *Helye(in)k, tárgya(in)k, képe(in)k. A turizmus társadalomtudományos magyarázata.* 51–58. Budapest: Néprajzi Múzeum

2005 Identitás, kultúrtáj, örökségmenedzsment. Szempontok Gyimes kistérségi erőforrásainak értékeléséhez. In Bakó Boglárka – Szoták Szilvia (szerk.): *Magyarlakta kistérségek és kisebbségi identitások a Kárpát-medencében.* Budapest: Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet

ISTVÁNOVITS Márton

1979 Hagyomány (címszó). In Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar néprajzi lexikon.* II. 393.

JAKAB Albert Zsolt

é. n. *Romániai magyar néprajzi bibliográfia.*
<http://neprajzibibliografia.adatbank.transindex.ro>
(Letöltve: 2012. 08. 24.)

JAKABFFY Elemér

1933 Briefwechsel in der Angelegenheit der Satmarer Assimilierten. *Glasul Minorităților.* XI. 5. 81–90.

JOVCHELOVITCH, Sandra

2001 Szociális reprezentáció és narrativitás: a közélet történetei Brazíliában. In László János – Thomka Beáta (szerk.): *Narratívák 5. Narratív pszichológia.* 175–188. Budapest: Kijárat Kiadó

JUHÁSZ Dezső

é. n. *Bura László köszöntése.*
www.c3.hu/~magyarnyelv/04-2/juhaszd.pdf
(Letöltve: 2012. 08. 24.)

JUHÁSZ Katalin

2011 Tevékenységformák és interpretációk modelljei: hagyomány és tudomány; hagyomány és kreativitás. In Diószegi László – Juhász Katalin (szerk.): *Hagyomány – örökség – közkultúra. A magyar népművészet helye és jövője a Kárpát-medencében.* 157–165. Budapest: Teleki László Alapítvány

KALINKE, M. Heinke

2000 Zur Geschichte und Relevanz autobiographischer Quellen. In Heine M. Kalinke (Hg.): *Brief, Erzählung, Tagebuch. Autobiographische Dokumente als Quellen zu Kultur und Geschichte der Deutschen in und aus dem östlichen Europa.* Schriftenreihe des Johannes-Künzig-Instituts. Band 3. 7–22. Freiburg

KAVECSÁNSZKI Máté

- 2013 A táncantropológiai módszer alkalmazásának lehetőségei a nemzeti-etnikai identitás vizsgálatában. Karlovitz János Tibor: *Tanulmányok az emberi gondolkodás tárgykörében*. 89–97. Komárno: International Research Institute

KEMÉNYFI Róbert

- 2000 A nyelvsziget fogalmának ideológiai háttéréről. *Néprajzi Látóhatár*. 2000. IX. évfolyam, 1–2. szám. 1–10.
- 2002a *A gömői etnikai térmozaik. A történeti Gömör és Kis-Hont vármegye etnikai térszerkezetének változása – különös tekintettel a szlovák–magyar etnikai határ futására*. Komárom–Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet; Lilium Aurum Könyvkiadó
- 2002b Az „etnikai táj” kultúrnemzeti mítosza. *Regio – Kisebbség, politika, társadalom*. 13. évf. 4. sz. 93–108.
- 2003 *A kisebbségi tér változatai*. Budapest: MTA Társadalomkutató Központ
- 2010 Földrajzi tér és etnicitás. A kritikai geográfia tanulságai. In Feischmidt Margit (szerk.): *Etnicitás. Különbségteremtő társadalom*. 99–113. Budapest: Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet

KESSLER, Wolfgang

- 2010 Von der Aneignung der Region als >Heimat< zur Dokumentation des Verlorenen. Heimatbücher zum historischen Nordostdeutschland. In Mathias Beer (Hg.): *Das Heimatbuch. Geschichte, Methodik, Wirkung*. 101–127. Göttingen: V&R unipress

KESZEG Vilmos (szerk.)

- 1999 Írás, írott kultúra, folklór. *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve*. 7. Kolozsvár
- 2005 *Specialisták. Életpályák és élettörténetek*. I-II. Kolozsvár: Scientia Kiadó

KESZEG Vilmos

- 1998 Írott szövegek egy személy életében. *Ethnographia*. 109. évf. 2. 589–628.
- 2002 *Homo narrans. Emberek, történetek és kontextusok*. Kolozsvár: Komp-press – Korunk Baráti Társaság
- 2004 *Aranyosság népköltészete I. Népi szövegek, kontextusok*. Marosvásárhely: Mentor Kiadó
- 2005 Az írás szerepe egy asszony életében. In Keszeg Vilmos (szerk.): *Specialisták. Életpályák és élettörténetek*. II. 583–663. Kolozsvár: Scientia Kiadó
- 2007 A történelmi emlékezet alakzatai. In Szemerényi Ágnes (szerk.): *Folklór és történelem*. 18–43. Budapest: Akadémiai Kiadó
- 2008 *Alfabetizáció, írásszokás, populáris írásbeliség. Néprajzi Egyetemi Jegyzetek 3*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék
- 2011 *A történetmondás antropológiája. Néprajzi Egyetemi Jegyzetek 7*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék

KISS Gáborné

- 1997 A magyarországi német táncgyomány és forrásai. In Felföldi László – Pesovár Ernő (szerk.): *A magyar nép és nemzetiségeinek táncgyománya*. 413–442. Budapest: Planétás Kiadó (Második, javított kiadás)

- KISS, Imola – BALU, Daniela
 2000 *Casa domnului, casa omului: valori patrimoniale multiculturale; catalogul arhitecturii religioase din judetul Satu Mare = Az Úr háza a mi hajlékunk = Haus Gottes, Haus der Menschen: multikulturelle Erbschaft: das Katalog der kirchlichen Architektur vom Kreis Sathmar.* Satu Mare: Ed. Muzeului Satmarean
- KISS Tamás – BARNA Gergő
 2012 *Népszámlálás 2011. Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében. Demográfiai és statisztikai elemzés.* Műhelytanulmányok a romániai kisebbségekről. 43. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet
- KOCH, Stefan
 1984 *Die Sathmarer Schwaben. Oberschwaben im Südosten.* Laupheim: Selbstverlag
- KOCH, Stefan (Hrsg.)
 1987 *Stefan Vonház: Die deutsche Ansiedlung im Kommitat Sathmar.* Laupheim
- KOHÚT, Sára
 2010 *A történelmi tudat változása a szatmári svábok körében.* 2010. Debrecen (Kézirat, DENIA 4145)
 2012 *Források és feldolgozások a szatmári svábok telepítéstörténetének vizsgálatához.* In Kavecsánszki Máté – Szászfalvi Márta: *Tanulmányok Ujváry Zoltán 80. születésnapja alkalmából. Notitiae Iuvenum II.* 89–101. Debrecen
- KOMÁROMI Sándor
 2005 *Günter Grass elbeszélő művei és a német „menekült-irodalom”.* *Kisebbségkutatás.* 2005/1. 129–131.
- KOVÁCS Ágnes
 1994 *Károlyi Sándor levelei feleségéhez (1704–1724).* Debrecen
- KOVÁCS Ákos
 2006 *A kitalált hagyomány.* Pozsony: Kalligram
- KOZMA István
 2000 *A névmagyarosítások története. A családnév-változtatások.* *História.* 2000/05-06. <http://www.historia.hu/archivum/2000/000506kozma.htm> (Letöltve: 2007. 08. 13.)
- KÓSA László
 1975 *A magyarországi nemzetiségek néprajzi kutatása 1945–1974.* *Ethnographia.* 86. 422–436.
 1982 *Ember és táj.* In Balassa Iván – Ujváry Zoltán (szerk.): *Néprajzi tanulmányok Dankó Imre tiszteletére.* 15–20. Debrecen
- KRAJCZY, Rosemarie
 1990 *Pädagogische Praxis Interkultureller Schüleraustausch.* *Interkulturell. Forum für Interkulturelle Kommunikation, Erziehung und Beratung.* 1990/3–4. 138–143.

KRAPPMANN, Lothar

1980 *Az identitás szociológiai dimenziói. Az interakciós folyamatokban való részvétel szerkezeti feltételei. Szociológiai füzetek.* 21. Budapest: Oktatási Minisztérium Marxizmus–Leninizmus Oktatási Főosztálya

KRIZA János

1975 *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjteménye Faragó József gondozásában* (6. kiadás.) Kolozsvár: Kriterion

KROSS, Siegfried

1992 In Memoriam Hugo Moser. *Sathmarer Heimatbrief.* 31/1. 23–25.

KUHN, Dietlinde

1993 Frühlingsbräuche aus dem Sathmarland. *Sathmarer Heimatbrief.* 32/2. 90–91.

KULCSÁR SZABÓ Zoltán

1998 *Hagyomány és kontextus.* Budapest: Universitas Könyvkiadó

KUSTERER, Karin

1990 *Ethnische Identität bei den Deutschen in der Sowjetunion. Ergebnisse mit einer Befragungsstudie mit deutschen Spätaussiedlern aus der Sowjetunion.* München: Osteuropa-Institut München

KÜRTI László

2008 Település, migráció, kivándorlás. In Novák László Ferenc (szerk.): *Tradicionális kereskedelem és migráció az Alföldön. (Az Arany János Múzeum Közleményei, XI.)* 513–533. Nagykovács

LACHMANN, Renate

2010 Gedächtniskünste. In Christian Gudehus – Ariane Eichenberg – Harald Welzer (Hrsg.): *Gedächtnis und Erinnerung. Ein interdisziplinäres Handbuch.* 136–142. Stuttgart–Weimar: Verlag J. B. Metzler

LAJOS Veronika

2011 *Modernizációs stratégiák – hagyományos kötődések. A társadalmi átmenet szimbolikus határhelyzetei egy moldvai csángó közösségben – egy lujzikalagori asszony példáján.* Debrecen. Doktori értekezés. (Kézirat)

LAKNER Lajos

2005 Irodalmi kultusz, történetiség, aktualitás. A kultusz kutatás útjain. In Kalla Zsuzsa – Takáts József – Tverdota György (szerk.): *Kultusz, mű, identitás. Kultusztörténeti tanulmányok.* 4. 11–30. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum

LANTOS I. Mária

1997 Interethnische Züge der Volksreligiösität in der Fünfkirchner Diözese. In Márta Fata (Hg.): *Die schwäbische Türkei: Lebensformen die Ethnien in Südwestungarn; Ergebnisse der Tagung des Instituts für Donauschwäbische Geschichte und Landeskunde in Tübingen vom 10. und 11. November 1994.* 63–72. Sigmaringen: Thorbecke

- LAUER, Heinrich
2001 Die Rolle der deutschsprachigen Presse bei der Identitätsbewahrung der Deutschen in Rumänien. *Sathmarer Heimatbrief*. 40/6. 230–234.
- LAUKA Gusztáv
1854 Rövid rajza a svábok családéletének, és szokásainak. Lauka Gusztávtól. *Vasárnapi Újság*. 16. június 18-kán. 135–136.
- LÁNG Ferenc
1924 Szatmárvidéki asszimiláció. *Magyar Kisebbség*. 3:7. (1929. április 1.) 306–316.
- LÁSZLÓ János
2003 Történelem, elbeszélés, identitás. In Rákai Orsolya – Z. Kovács Zoltán (szerk.): *A narratív identitás kérdései a társadalom-tudományokban*. 156–172. Budapest–Szeged: Gondolat Kiadói Kör – Pompeji
- LINI, Hans
1994 Fahrt ins Ungewisse. *Sathmarer Heimatbrief*. 33/6. 283–291.
- LINI, Johann
1997 *Geschichte der sathmarschwäbischen Dorfgemeinschaft Sagas*. (Donauschwäbisches Archiv: Reihe 4, Heimatbücher donauschwäbischer Lehrer.) München: Verl. d. Donauschwäbischen Kulturstiftung
- LINTFERT, Marita
1998 *Migrantenbiographien: Kultur und Migration als Inhalte in der Deutsch als Fremdsprache-Ausbildung*. Frankfurt am Main
- LOVAS KISS Antal
2008 Az újrázi templombúcsú és falunap. *Tisicum. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve*. XVII. 477–481. Szolnok
- LUNDBERG, Dan
2007 *Bjårskpip in Blossom. On the Revitalization Process of a Folk Music Instrument*. STM-Online vol.10 (2007)
http://musikforskning.se/stmonline/vol_10/lundberg/index.php?menu=3
(Letöltve: 2015. 03. 05.)
- MALETZKE, Gerhard
1996 *Interkulturelle Kommunikation. Zur Integration zwischen Menschen verschiedener Kulturen*. Opladen
- MANHERZ Károly
1986 A magyarországi német néprajzkutatás eredményei és távlatai. In Eperjessy Ernő – Krupa András (szerk.): *A III. Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai*. 549–553. Budapest–Békéscsaba: a Művelődési Minisztérium Nemzetiségi Önálló Osztálya
1998 *A magyarországi németek*. Budapest: Útmutató Kiadó

MANHERZ, Karl – WILD, Katharina

- 2001 Identität und Sprachgebrauch bei den Minderheiten. In: Ando György – Eperjessy Ernő – Grin Igor – Krupa András (szerk.): *A nemzetiség az ezredfordulón (Esélyek, lehetőségek, kihívások)*. (A VII. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai; Békéscsaba, 2001. október 2–3–4.). 78–88. Békéscsaba–Budapest
- 2002 Zur Sprache und Volkskultur der Ungarndeutschen. *Ungarndisches Archiv* 3. Budapest: ELTE Germanistisches Institut

MARINKA Melinda

- 2005a A csanálói svábok sorozása és sorostalálkozója. In Ujváry Zoltán (szerk.): *Ethnica*, VII/1. Debrecen, 2005. 33–34.
- 2005b *A szatmári svábok társadalmi életének folklórja. Szakdolgozat* (kézirat), DENIA 3615, Debrecen
- 2005c A szatmári svábok társadalmi életének folklórja az ifjúkorban. *Ethnica*. VII/2. Debrecen. 59–61.
- 2006 Lakodalom egy szatmári sváb faluban. *Ethnica*. VIII/1. 26–29. Debrecen
- 2007a A szatmári svábok néprajzi kutatásának eredményei a freiburgi Johannes-Künzig-Intézet gyűjteményének tükrében. In Kiri Edit – Kovács László Erik – Szilágyi Judit (szerk.): *Notitiae Iuvenum. Tanulmányok Ujváry Zoltán születésnapjának tiszteletére*. 43–52. Debrecen
- 2007b A Szentháromság tiszteletének kialakulása a szatmári sváboknál a táj szakralizációjának következtében. In Ujváry Zoltán (szerk.): *Az Alföld vonzásában. Tanulmányok a 60 esztendőös Novák László tiszteletére*. (Az Arany János Múzeum Közleményei. XII.) 407–416. Nagykőrös–Debrecen
- 2009 „Konzerválódott és felújított, valamint újszerű szokások a szatmári sváboknál”. In Nagy István – Kutnyánszkyne Bacsikai Eszter (szerk.): *Bonyhádi Evangélikus Füzetek 2. Németek a Kárpát-medencében Konferencia anyaga*. 161–172. Bonyhád
- 2010 A szatmári svábok templombúcsújának sajátosságai. *Ethnica*. XII. 4. szám. 2010. 91–94.
- 2011a Connections Between the 'Area Bond', Symbolic Spaces of Memory and Self-Representation among the Swabians of the Szatmár/Satu Mare Region. In Barszczewska, Agnieszka – Peti, Lehel: *Integrating minorities: traditional communities and modernization*. Cluj-Napoca, 2011. 147–159.
- 2011b A szatmári svábok identitásának dilemmái. A folklór hagyomány szerepe az önazonosság meghatározásában. In Jankovics József – Nyerges Judit (szerk.): *Kultúra, nemzet, identitás. A VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson elhangzott előadások* (Debrecen, 2006. augusztus 23–26.). 699–707. Debrecen
- 2012a Identitásőrző tevékenység és felekezeti kötődés egy romániai sváb falu viszonylatában. In Kavecsánszki Máté – Szászfalvi Márta: *Tanulmányok Ujváry Zoltán 80. születésnapja alkalmából*. 131–140. Debrecen
- 2012b Vándorlásformák és kulturális hatásuk egy romániai sváb település lokális társadalmában. *Néprajzi Látóhatár*. 2012/4. 25–44.
- 2012c „Heimatbuch” – egy sajátos műfaj jellemzőiről és néprajzi hasznosíthatóságáról. *Ethnographia*. 123. 2012/4. 344–368.
- 2013 Kommunikation und kulturelle Repräsentation der Sathmarer Schwaben in der Diaspora. In Marinka, Melinda – Keményfi, Róbert (Hg.): *Die heutige Konnotation des schwäbischen Phänomens. Ethnographica et Folkloristica Carpathica*. 18. 28–39. Debrecen: Néprajzi Tanszék

- MARINKA, Melinda – KEMÉNYFI, Róbert (Hg.)
 2013 Die heutige Konnotation des schwäbischen Phänomens. *Ethnographica et Folkloristica Carpathica*. 18. Debrecen: Néprajzi Tanszék
- MÁRIÁS József
 2009 A hűség szava mindig hazahív. Merli Rudolf aranymiséje Mezőpetriben. *Vasárnap*. (Keresztény kulturális hetilap online.) 2009. június 14. XIX. évfolyam 24. szám.
<http://www.vasarnap.katolikhos.ro/archivum/2009/0924/11.html>
 (Letöltve: 2011. 08. 15.)
- MARKOWSKA, Danuta
 1998 On the Nature of Intercultural Communication. In Katarzyna Kaniowska – Danuta Markowska (ed.): *Ethnology and Anthropology at the Time of Transformation*. Łódź
- MERLI, Rudolf
 1995 Kulturtge in Petrifeld. *Sathmarer Heimatbrief*. 34/5. 278–280.
 1999 *Mezőpetri története*. Mezőpetri-Bubesheim
 2000 *Mezőfény története*. Bubesheim
 2003 Ein Heiliger (Mann) im Herzen der Sathmarschwaben. Zum Fest des hl. Josef. *Sathmarer Heimatbrief*. 42/1–3. 29–30.
 2007 *Donauschwäbische Ortschaften in Nordwest Siebenbürgen*. Bubesheim
- MERTZ Margit
 1943 *A szatmári svábok népviselete*. Német néprajzi tanulmányok VIII. (Schwartz Elemér szerk). Budapest
- MÉREI Ferenc
 1996 *Közösségek rejtett hálózata* (Harmadik kiadás). Budapest: Osiris Kiadó
- M.K.
 1969 Der „Weinkiär” der Sathmarer Schwaben. Treffpunkt geselliger Zusammenkünfte. *Karpatenrundschau*. 1969. 06. 13. S. 7.
- MOHÁCSINÉ ALFÖLDI Elza
 2000 *Svábnak születtem. (Vállaj századközepi élete.)* Nyíregyháza, saját kiadás
- MOLNÁR BODROGI Enikő
 2011 Felekezeti, kulturális és nemzeti identitásépítés a Keresztény Magvetőben. In Jankovics József – Nyerges Judit (szerk.): *Kultúra, nemzet, identitás. A VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson (Debrecen, 2006. augusztus 23–26.) elhangzott előadások*. 272–279. Budapest: Nemzetközi Magyarstudományi Társaság. <http://mek.oszk.hu/09300/09396/09396.pdf> (Letöltve: 2011. 08. 15.)
- MOLNÁR Endre
 1929 Klarung des statistischen Teiles der Sathmarer Frage entgegen. Rückantwort an Prof. Wieser. *Magyar Kisebbség*. 1929. április 1.

MOOSMÜLLER, Alois

- 2000 Perspektiven des Fachs Interkulturelle Kommunikation aus kulturwissenschaftlicher Sicht. *Zeitschrift für Volkskunde*. 96 (2000). H. 2. 169–185.
- 2007 Interkulturelle Kommunikation aus ethnologischer Sicht. In Alois Moosmüller (Hg.): *Interkulturelle Kommunikation. Konturen einer wissenschaftlichen Disziplin*. 13–49. Münster–München–Berlin

MOSER, Hugo

- 1931a Lieder der Sathmarer Schwaben in Rumänien. *Das deutsche Volkslied*. 33. 85–90.
- 1931b *Volkslieder, zusammengestellt für die Sathmarer Schwabensiedlung in Rumänien*. Als Ms. gedr. - o. O.
- 1937 *Schwäbische Mundart und Sitte in Sathmar*. (Schriften der deutschen Akademie. Heft 30.) München
- 1941 Schrifttum über das Deutschtum in Sathmar einschließlich Marmarosch und Bihar. In Hugo Moser (Zgt.): *Südostforschungen*. 6. 204–233.
- 1953 *Alte schwäbische Volkslieder aus Sathmar: mit ihren Weisen. Musikalische Sätze von Karl Aichele*. [Reprograph. Neudr. d. 1. Aufl. 1943]. Kassel, Basel: Bärenreiter. Notenbeisp. (Bärenreiter-Ausgabe; 658)
- 1955 Orts-, Haus- und Straßennamen bei den Sathmarer Schwaben. *Württembergisches Jahrbuch für Volkskunde*. 134–150.

MOSER, Hugo (Hrsg.)

- 1969 *Schwäbische Kinderlieder aus Sathmar: mit ihren Weisen*. (Veröffentlichungen des Südostdeutschen Kulturwerks: Reihe A, Kultur und Dichtung, 13.) München: Verl. d. Südostdeutschen Kulturwerkes

MÓRICZ Zsigmond

- 1908 Szatmár vármegye népe. In Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai: Szatmár vármegye*. 256–277. Budapest: Országos Monográfiai Társaság

MÜLLER, Carl

- 1932 *Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte der deutschen Siedlungen bei Sathmar in Rumänien*. (Schriften des Deutschen Ausland-Institus Stuttgart: E, Wirtschaftswissenschaftliche Reihe. 8.) Stuttgart: Ausland u. Heimat Verlags-Aktienges

NAGY István

- 2001 *Hopp Istók, jó estét... Szatmári betlehemesek*. Kolozsvár
é. n. *Kétnyelvű betlehemes játékok*.
http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarsag/2010/ro/kriza_tarsasag_evko_nyv_33/pages/009_ketnyelvu_betlehemes.htm
(Letöltve: 2010. 08. 31.)

NAGY László

- 1991 Adalékok a nagykárolyi és környékbeli falvak kovácmesterségéhez. *Szabolcs-Szatmári Szemle*, 1991/3. 316–324.
- 1993 A nagykárolyi szőlőskertekről és szüreti szokásairól. *Néprajzi Látóhatár*. II. 3. 110–118.

NÉMETHI János (szerk.)

2009 *Kálmánd története*. Zilah

NÉPSZÁMLÁLÁS 2011

2013 *Népszámlálás 2011 – Területi Adatok – 3.16. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye.*
http://www.ksh.hu/apps/shop.kiadvany?p_kiadvany_id=14724 (Letöltve: 2013.
12. 12.)

N.n. [az esetek többségében a *Sathmarer Heimatbrief* szerkesztője]

1967a Advent in der Heimat. *Sathmarer Heimatbrief*. 6/3–4. 7.

1967b Schwabensiedlung von Petrifeld. *Sathmarer Heimatbrief*. 6/1. 2–3.

1967c Schwabensiedlung. *Sathmarer Heimatbrief*. 6/3–4. 6.

1972a Treffen der Sathmarfahrer. *Sathmarer Heimatbrief*. 11/6. 3.

1972b Von der Sathmarfahrt 1931. Das Treffen in Stuttgart. *Sathmarer Heimatbrief*.
11/6. 3–4.

1976 Tag der Gemeinschaft in Bad Wurzach. *Sathmarer Heimatbrief*. 15/4. 1–2.

1977 LM beging 30 jähriges Besetehen. *Sathmarer Heimatbrief*. 16/4. 1–2.

1978 Hauskontrakt aus Petrifeld. bearbeitet von Prof. Dr. Fritz Ruland. *Sathmarer
Heimatbrief*. 17/2. 4–5.

1985 Volkskundler aus der DDR über Merk und Wahlei. *Sathmarer Heimatbrief*.
24/3.18.

1993 „Schwabenumuseum“ in Petrifeld eröffnet. *Sathmarer Heimatbrief*. 32/6. 332.

1995 Versöhne aller Völker und laß' Frieden in der Welt sein. – 50 Jahre
Rußlanddeportation. *Sathmarer Heimatbrief*. 34/1–2. 1, 23–57.

2008 Brücken Bauen! Schwabentreffen 2008 im Sathmarland. *Sathmarer
Heimatbrief*. 47/5. 213.

NIEDERMÜLLER Péter

2005 Transznacionalizmus: elméletek, mítoszok, valóságok. In Kovács Nóra – Osvát
Anna – Szarka László: *Etnikai identitás, poliloyalitás*. 52–66. Budapest

NIETHAMMER, Lutz

2001 *Kollektive Identität. Heimliche Quellen einer unheimlicher Konjunktur.*
Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt's Enzyklopädie im Rowohlt Taschenbuch
Verlag

NYISZTOR Lóránd

2005 A gróf Károlyi család kastélyai és palotái. In Nyisztor Lóránd (szerk.): *A nagy-
károlyi gróf Károlyi család és székhelyeik története*. 167–265. Debrecen

OROSZNÉ Takács Katalin

2007 *Die zur Erinnerung gewordene Heimat. Heimatbücher der Vertriebenen
Ungarndeutschen.* Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi
Kar. Doktori Disszertáció. Budapest (kézirat)

ORTUTAY Gyula

1973 *Fényes, tiszta árnyak*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó

PALÁDI-KOVÁCS Attila

1988 *Életmód, foglalkozás, nemzetiség. Gömör Néprajza XIV.* Debrecen: a Kossuth
Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének kiadványa

- 1991 Jelenkori etnikai folyamatok Magyarországon. In Ujváry Zoltán (szerk.): *Régió és kultúra. Tanulmányok Szatmár néprajzáról Gunda Béla tiszteletére.* 69–82. Debrecen: Ethnica Alapítvány
- PATAKI Ferenc
- 1975 Metodológiai megfontolások. A csoportkohézió kutatásához. In Pataki Ferenc – Solymosi Zsuzsanna (szerk.): *A csoportjelenségek pszichológiája. Szociálpszichológiai szöveggyűjtemény.* 52–68. Budapest: Tankönyvkiadó
- 2004 *Érzelem és identitás.* Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó
- PÁLL István
- 1980 Az Észak-Tiszántúl német és román szórványlakossága a 18–19. században. *Szabolcs-Szatmári Szemle*, 1980/3. 84–97.
- 1988 Német elemek és hatások a népi építkezésben Északkelet-Magyarországon. In *Folia Historica et Ethnographica*, 2. 159–167. Nyírbátor
- PETI Lehel
- 2005 Testvérfalvak és falusi turizmus. *Korunk*. 2005. április.
<http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=2005&honap=4&cikk=7844>
(Letöltve 2013. 09. 01.)
- PFANNENSCHMID, Heino
- 1878 *Germanische Erntefeste im heidnischen und christlichen Cultus, mit besonderer Beziehung auf Niedersachsen. Beiträge zur germanischen Alterthumskunde und kirchlichen Archäologie. Sechster Abschnitt: Das Kirchweihfest.* Hannover: Hahn'sche Buchhandlung
- PFEIFFER, Sepp
- 1940 Zur Geschichte der Madjarisierung des Sathmarer Deutschtums. In Sepp Pfeiffer (Hrsg.): *Beiträge zur Kenntnis des Deutschtums in Rumänien.* 5. Hermannstadt
- PORCHER, Louis
- 1989 Glanz und Elend des Interkulturellen? In Manfred Hohmann – Hans H. Reich (Hgg., unter Mitarbeit von Sigrid Luchtenberg): *Ein Europa für Mehrheiten und Minderheiten. Diskussion um interkulturelle Erziehung.* 33–46. Münster
- POZSONY Ferenc
- 2006 *Erdélyi népszokások.* Kolozsvár: KJNT – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék
- PRIMECZ Henriett
- 2006 Étikus és émikus kultúrakutatások. *Vezetéstudomány.* XXXVIII évf. (különszám) 4–13.
- PROPSZT Eszter
- 2005 Diszkurzív pozíciók a kortárs magyarországi német irodalomban. *Kisebbségkutatás.* 2005/3.
http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2005_03/cikk.php?id=952
(Letöltve: 2012. 11. 19.)

PUSZTAI Bertalan

- 2003 Megalkotott hagyományok és falusi turizmus. In Pusztai Bertalan (szerk.): *Megalkotott hagyományok és falusi turizmus. A pusztamérgesi eset.* 9–23. Szeged: JATE Press – Szegedi Tudományegyetem Néprajzi Tanszék

-r [Helmut Berner]

- 1999 Denkmal für die Russlanddeportierten in Großkarol. *Sathmarer Heimatbrief.* 38/3. 280–281.
- 2000a Begegnungstreffen 2000 in Sathmar und Großkarol. „Vergangenheit annehmen – Zukunft gemeinsam finden”. *Stahmarer Heimatbrief.* 39/5–6. 214–217.
- 2000b Mehrsprachige Ortsschilder im Sathmarland. *Stahmarer Heimatbrief.* 39/5–6. 198–201.
- 2003 Gedenktage in Fienen. *Sathmarer Heimatbrief.* 42/1–2. 49–50.

RÁCZ Csilla B.

- 1999 Zweisprachigkeit und Sprachwandel bei den Sathmarer Schwaben am Beispiel von Petriefeld. (Kétnyelvűség és nyelvcsere a Szatmár megyei sváboknál Mezőpetri példáján.) In Hans Gehl – Viorel Ciubotă (Coor.): *Relații Interetnice în Zona de Contact Româno – Maghiaro – Ucraineană din Secolul al XVIII-lea Până în Prezent.* 375–391. Satu Mare–Tübingen

RATKÓ Lujza

- 1996 *A tánc mint tradíció a nyírségi paraszti kultúrában.* Nyíregyháza

REIZER, Rosalia

- 1999 Gedenktafel in Sagas eingeweiht. *Sathmarer Heimatbrief.* 38/6. 273–274.

RETTERRATH, Hans-Werner

- 1999 Heimatverlust im Spiegel musealer Darstellung: Die 'Heimatstube Liebling' in Willstätt-Legelshurst. *Jahrbuch für deutsche und osteuropäische Volkskunde.* 42. 146–173.
- 2013 Schwäbische Diasporapflege mit Liedern. Hugo Moser und seine sathmarschwäbischen Liederbücher. In Marinka, Melinda – Keményfi, Róbert (Hg.): *Die heutige Konnotation des schwäbischen Phänomens. Ethnographica et Folkloristica Carpathica.* 18. 63–94. Debrecen: DU Press

RÉVÉSZ György

- 2007 Személyiség, társadalom, kultúra – a pszichoszociális fejlődés erikson-i koncepciója. In Gyöngyössiné Kiss Enikő – Oláh Attila (szerk.): *Változatok a személyiségről – A személyiséglélektan alapvető irányzatainak tükrében.* 224–243. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó

RONNEBERGER, Franz

- 1989 Stand der interkulturellen Kommunikationsforschung mit besonderer Berücksichtigung Südosteuropas. In Ronneberger, Franz (Hg.): *Interkulturelle Kommunikation in Südosteuropa. Möglichkeiten und Probleme. Ergebnisse einer Fachtagung der Südosteuropa-Gesellschaft in Mainz am 2./3. November 1988.* (Südosteuropa aktuell, 7). 13–25. München

ROTH, Martin – LUPFER, Gilbert

- 2010 Museen. In Christian Gudehus – Ariane Eichenberg – Harald Welzer (Hrsg.): *Gedächtnis und Erinnerung. Ein interdisziplinäres Handbuch*. 171–176. Stuttgart–Weimar: Verlag J. B. Metzler

RÖDER, Annemarie

- 1998 Deutsche, Schwaben, Donauschwaben. Ethnisierungsprozesse einer deutschen Minderheit in Südosteuropa. *Schriftenreihe der Kommission für deutsche und osteuropäische Volkskunde*. 78. Marburg

SANDKÜHLER, Hans Jörg

- 1997 Räpresentation. In Hans Jörg Sandkühler (Hg.): *Enzyklopädie Philosophie*, 2. Bde. 1384–1389. Hamburg

SATHMARER HEIMATBRIEF

1962-2009

SÁRÁNDI Tamás

- 2009 Kísérlet a szatmári svábok visszanémetesítésére a két világháború között. In Nagy István – Kutnyánszkyé Bacskai Eszter (szerk.): *Bonyhádi Evangélikus Füzetek. 2. Németek a Kárpát-medencében Konferencia anyaga*. 294–319. Bonyhád

SCHEIERLING, Konrad (Hrsg.)

- 1955 *Ich bin das ganze Jahr vergnügt: Lieder für uns alle; aus Westungarn, dem Pester Komitat, dem Bakonyer Wald, der Schwäbischen Türkei, der Untersteiermark, Gottschee, Slawonien, Syrmien, der Batschka, dem Banat, Siebenbürgen, Sathmar, dem Karpatengebiet, Wollhynien, Galizien, dem Buchenland, Bessarabien, der Dobrudscha, der Ukraine, dem Wolgagebiet und dem Kaukasus*. Kassel [u.a.], Bärenreiter. Notenbeisp. (Bärenreiter-Ausgabe; 2000)
- 1985 *Donauschwäbisches Liederbuch: Lieder für uns alle aus den donauschwäbischen Siedlungsgebieten Banat, Batschgau, Buchenwald, Ofener Bergland, Schildgebirge, Sathmar, Schwäbische Türkei (Branau, Tolnau, Schomodei), Slawonien und Syrmien*. Zeichn. von Josef de Ponte. Straubing. + Notenbeisp. (Donauschwäbisches Archiv: Reihe 3, Beiträge zur donauschwäbischen Heimat- und Volksforschung, 33)

SCHELL Csilla

- 2009 Új és revitalizált magyarországi német ünnepek, szokások, tradíciók. In Nagy István – Kutnyánszkyé Bacskai Eszter (szerk.): *Bonyhádi Evangélikus Füzetek. 2. Németek a Kárpát-medencében Konferencia anyaga*. Bonyhád
- é. n. *Teret nyert emlékezetek. „Kitelepítési emlékművek” magyarországi német községekben*. http://www.kodolanyi.hu/szabadpart/36/36_tarstud_schell.htm (Letöltve: 2012. 12. 08.)

SCHELL, Csilla – PROSSER, Michael (Hg.)

- 2009 *Fest, Brauch, Identität – Ünnep, szokás, identitás. Ungarisch-deutsche Kontaktfelder. Schriftenreihe des Johannes-Künzig-Instituts*. Band 9. Freiburg: Johannes-Künzig-Institut für ostdeutsche Volkskunde

SCHICK-KOCH, Trude

- 1979a Zur Madjarisierung der Sathmarer Schwaben. *Sathmarer Heimatbrief*. 18/5. 1–3.
1979b Zur Madjarisierung der Sathmarer Schwaben. (Forts.) *Sathmarer Heimatbrief*. 18/6. 3–5.

SCHMIED, Stefan

- 1962a *Die sathmarer Schwaben. Kurzgefaßte Geschichte der Volksgruppe zur 250 Jahrfeier 1712–1962*. Kempten-Leubas
1962b 15 Jahre Landsmannschaft. *Sathmarer Heimatbrief*. 1/2. 1.
1962c Sathmarer Heimatbrief. *Sathmarer Heimatbrief*. 1/1. 3–4.
1963a 10 Jahre Sathmarer Heimatverein. *Sathmarer Heimatbrief*. 2/1. 1.
1963b Heimattreffen in Kempten. *Sathmarer Heimatbrief*. 12/2–3. 1.
1964 Aus Rumänien. *Sathmarer Heimatbrief*. 3/1. 1.
1965a Heimattag in Kempten. *Sathmarer Heimatbrief*. 4/2. 1–2.
1965b Wichtige Mitteliungen. *Sathmarer Heimatbrief*. 4/2. 3.
1970 *Scheindorf: 1780–1970; Geschichte einer sathmarschwäbischen Siedlung*. Leubas/Kempten: Selbstverl. d. Verf.
1972 *Geschichte des sathmardeutschen Schulwesens: von den Anfängen bis 1971*. Leubas/Kempten: Selbstverl. d. Verf.
é.n.[1972] *Petrifeld. 1742-1972. Aus der Geschichte der Gemeinde*. Kempten-Leubas: Selbstverlag
1975 Arbeitstagung in Leutkirch. *Sathmarer Heimatbrief*. 14/3. 1.
1976 *Die deutsch – schwäbische Volksgemeinschaft Sathmar. Ein Beitrag zur Geschichte der Sathmarer Schwaben*. Kempten-Leubas
1978 *Das Schicksal der Sathmardeutschen nach dem Wiener Schiedsspruch von 1940*. Kempten-Leubas

SCHMIED, Stefan (Hrsg.)

- 1952 *Heimatbuch der Sathmarer Schwaben*. Im Auftr. des Arbeitsausschusses. Leubas/Kempten: Selbstverl. d. Hrsg.
1984 *Heimatbuch der Sathmarer Schwaben*. Im Auftr. des Arbeitsausschusses, Nachdr. [d. Ausg. von 1952]. Stockach, Primo-Verl.

SCHMOLL, Friedemann

- 2010 Die Vergegenwärtigung des Verlorenen. Heimatbücher im Schnittfeld von Geschichte und Erinnerung. In Mathias Beer (Hg.): *Das Heimatbuch. Geschichte, Methodik, Wirkung*. 309–330. Göttingen: V&R unipress

SCHÖCK, Gustav

- 1974 Das Heimatbuch – Ortschronik und Integrationsmittel? Anmerkungen zum Geschichts- und Gesellschaftsbild der Heimatbücher. *Der Bürger im Staat*. 24/1. 149–152. Stuttgart

SCHWAB, Otto

- 1937 225 Jahre schwäbische Siedlungen im Sathmargebiet. *Deutsche Arbeit*. 37. 8. 332–341.

SEEWANN, Gerhard

- 1988 A magyarországi németség mint etnikum: Fejlődésének néhány alapvonása 1918-tól 1945-ig. In Hambuch Vendel (szerk.): *300 éves együttélés. A magyarországi németek történetéből. II*. 109–115. Budapest: Tankönyvkiadó

- 2012 *Geschichte der Deutschen in Ungarn*. Band I–II. Marburg: Verlag Herder-Institut
- 2013 A magyarországi németek történetének vázlatos áttekintése. *Hitel*. 2013/08. 84–92.

SHORE, Bradd

- 2010 Rituale. In Christian Gudehus – Ariane Eichenberg – Harald Welzer (Hrsg.): *Gedächtnis und Erinnerung. Ein interdisziplinäres Handbuch*. 143–148. Stuttgart–Weimar: Verlag J. B. Metzler

SIEBECK, Cornelia

- 2010 Denkmale und Gedenkstätten. In Christian Gudehus – Ariane Eichenberg – Harald Welzer (Hrsg.): *Gedächtnis und Erinnerung. Ein interdisziplinäres Handbuch*. 177–183. Stuttgart–Weimar: Verlag J. B. Metzler

SIIKALA, Anna-Leena

- 1998 Etnikus hagyományok és átalakuló társadalmak. In Csonka-Takács Eszter (szerk.): *EFI Communicationes*. 6. Budapest: Európai Folklór Intézet

STEPHANI, Brigitte

- 1985 Bibliographie zur Volks- und Heimatkunde der Sathmarschwaben. In Berner, Helmut – Stephani, Claus: *Volksgut der Sathmarschwaben*. 355–384. Marburg: N. G. Elwert Verlag

STEPHANI, Claus

- 1979 *Tal der stummen Geigen: Volkserzählungen aus dem Oascher und Sathmarer Land* [Holzschnitte von Ernst Schuller]. Bukarest: Ion Creanga Verl.
- 1993 *Sathmarschwäbische Lebensgeschichten*. (Schriftenreihe der Kommission für ostdeutsche Volkskunde in der Deutschen Gesellschaft für Volkskunde e. V., 66) Marburg: Elwert

SOLOMAYER, Joseph A.

- 1996 *Sathmarschwäbischer Arzt zwischen zwei Welten*. Passau

SPERBER, Dan

- 2001 *A kultúra magyarázata*. Budapest: Osiris Kiadó

STRAUBINGER, Johann

- 1927 *Die Schwaben in Sathmar: Schicksale oberschwäbischer Siedler im Südosten Europas*. Stuttgart: Verlag. Kepplerhaus

SZABÓ Ágnes

- 1997 A sajbózás szokása a szatmári sváboknál. *Varia Ethnographica es Folkloristica*. 186–192. Debrecen
- 1998 A téztafélék szerepe a szatmári svábok táplálkozásában. In Eperjessy Ernő – Grin Igor – Krupa András (szerk.): *Az együttélés évezrede a Kárpát-medencében*. (A Duna-medence népei együttélésének tükröződése a néphagyományban. – A VI. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai. Békéscsaba, 1996. október 2–3–4.) 350–353. Békéscsaba–Debrecen
- 2000 *A szatmári svábok identitása*. Doktori értekezés (Kézirat: DENIA 3420)

SZABÓ József

- 2000 A német–magyar nyelvi kölcsönhatás vizsgálata három Nagykároly környéki községben. *Magyar Nyelv*. 96. 363–368.
<http://www.c3.hu/~magyarnyelv/00-3/szaboj.htm>
(Letöltve: 2013. 08. 26.)

SZABÓ László

- 1993 *Társadalomnéprajz*. Debrecen: Ethnica

SZABÓ-ZSOLDOS Gábor

- 2010 „Az élet kemény és tovább kellett csinálni”. – A második világháborút követő deportálás hatása a deportáltak és gyermekeik életére Mezőpetriben. Debrecen (kézirat: DENIA 4146)

SZATMÁRI FRISS ÚJSÁG

- 2012 *Szatmári Friss Újság*. *Magunkról*. <http://www.frissujsg.ro/magunkrol>
(Letöltve: 2012. 08. 13.)

SZÁSZ János – BICZÓ Gábor – GULYÁS Gyula

- 2008 *Csillagok vándora. Antropológiai portré a domonkosi Szász Jánosról. A Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézet Könyvei*. 6. Miskolc: Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézet

SZÁSZ Zoltán (szerk.)

- 1986 *Erdély története. III. 1830-tól napjainkig*. Harmadik kiadás. Budapest: Akadémiai Kiadó

SZIKSZAI Mária

- 2013 Az idő szakrális tagolása egy szatmári sváb faluban. In Ilyés Sándor – Jakab Albert Zsolt (szerk.): *Kulturális gyakorlat és reprezentáció*. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve. 21.107–120. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság

SZILÁGYI Györgyi – FLÓRA Gábor

- 2003 Változó vallásosság. *Korunk*. 2003. Július
<http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=2003&honap=7&cikk=7268>
(Letöltve: 2013. 03. 26.)
é.n. *Etnicitás és vallásosság, mint régióalakító tényezők a Partiumban*. [Online: <http://www.policy.hu/flora/har5.htm>]
(Letöltve: 2012. 04. 20.)

SZILÁGYI Judit

- 2014 *Egyetemi múzeumok és gyűjtemények Közép-Kelet Európában a Debreceni Egyetemen tervezett múzeum kontextusának tükrében*. Debrecen. Doktori értekezés. (kézirat)

SZILÁGYI Levente

- 2009 Svábok határhelyzetben. In Nagy István – Kutnyánszkyne Bacskai Eszter (szerk.): *Bonyhádi Evangélikus Füzetek*. 2. *Németek a Kárpát-medencében Konferenciaanyaga*. 321–336. Bonyhád

- SZILÁGYI Miklós
 1986 *Gyűjtőmódszerek és forráskritika a néprajztudományban. Folklór és etnográfia* 26. Debrecen
 2001 *Néprajzi forráskritika.* Debrecen
- SZŐCS Péter (szerk.)
 2011 *Petrești. Ghid cultural și istoric – Mezőpetri. Történelmi és kulturális kalauz – Petrești. A Cultural and Historical Guide.* Szatmárnémeti: a Szatmár Megyei Múzeum kiadványa
- SZŐKE Anna
 2007 *„Mink itt Istenfélésre vagyunk utalva” – A vallás megtartó ereje a Versec környéki magyarságnál.* Debrecen. Doktori értekezés (kézirat)
- TAFFERNER, Anton
 1976 Die Deutsch-Schwäbische Volksgemeinschaft. *Sathmarer Heimatbrief.* 15/6. 3–4.
- TAKÁCS Miklós
 2013 Az emlékhely, a generáció és a kulturális trauma fogalmainak lehetséges találkozási pontjai. *Néprajzi Látóhatár.* 2013/1. 10–23.
- TAUSCH, Harald
 2010 Architektur. In Christian Gudehus – Ariane Eichenberg – Harald Welzer (Hrsg.): *Gedächtnis und Erinnerung. Ein interdisziplinäres Handbuch.* 156–164. Stuttgart–Weimar: Verlag J. B. Metzler
- TÁTRAI Patrik
 2008 *Etnikai mezo- és mikroterek a történeti Szatmárban.* Doktori értekezés. Budapest
- TÁTRAI Zsuzsa – KARÁCSONY MOLNÁR Erika
 1997 *Jeles napok, ünnepi szokások.* Budapest: Mezőgazda Kiadó
- TEISZLER Pál
 1958 *A sváb nyelvi alaprégteg hatásáról Mezőfény tájnyelvében.* Studium Universitatum Babeș et Bolyai. Kolozsvár
 1973 *A Nagykároly környéki magyar nyelvjárás magánhangzó rendszere.* Bukarest: Kriterion Könyvkiadó
- TELENKÓ Bazil
 2008 A felekezeti örökség hagyományozódása. Szempontok a magyarországi görög katolikusságot érintő XX. századi migrációs hatások vizsgálatához. In Novák László Ferenc (szerk.): *Tradicionális kereskedelem és migráció az Alföldön.* (Az Arany János Múzeum Közleményei, XI). 609–622. Nagykovács
- TEMPFLI Imre
 1996 *Kaplony. Adalékok egy honfoglaláskori település történetéhez.* Szatmárnémeti

THOMAS, Alexander

- 2007 Interkulturelle Kommunikation aus psychologischer Sicht. In Alois Moosmüller (Hg.): *Interkulturelle Kommunikation: Konturen einer wissenschaftlichen Disziplin*. 51–65. Münster–München–Berlin

TILKOVSKY Loránt

- 1999 A szatmári németiség a két világháború között. In Hans Gehl – Viorel Ciubotă (Coor.): *Relații Interetnice în Zona de Contact Româno – Maghiaro – Ucraineană din Secolul al XVIII-lea Până în Prezent*. (A román, magyar és ukrán népcsoportok egymáshoz való viszonya a 18. századtól napjainkig.) 226–246. Satu Mare–Tübingen

TOMKA Miklós

- 1989 Die ungarischen Medien – und ihre Funktion in der interkulturellen Kommunikation in Mittel- und Südeuropa. In Ronneberger, Franz (Hg.): *Interkulturelle Kommunikation in Südosteuropa. Möglichkeiten und Probleme. Ergebnisse einer Fachtagung der Südosteuropa-Gesellschaft in Mainz am 2./3. November 1988*. (Südosteuropa aktuell, 7). 106–117. München

TÓTH Pál Péter

- 2001 Népeségmozgások Magyarországon a XIX. és a XX. században. In Lukács Éva – Király Miklós (szerk.): *Migráció és Európai Unió*. 19–43. Budapest
é. n. *Nemzetközi vándorlás – Magyar sajtóosságok*.
http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/Demografia/2003_4/Toth%20Pal%20Peter_tan.pdf (Letöltve: 2007. 08. 29.)

TROJAN, Mieczysław

- 2002 Barrieren der interkulturellen Kommunikation am Beispiel polnischer Arbeiter in München (in den Jahren 1990-1995). In Alois Moosmüller (Hg.): *Interkulturelle Kommunikation in der Diaspora. Die kulturelle Gestaltung von Lebens- und Arbeitswelten in der Fremde*. 227–239. Münster–New York–München–Berlin

UJVÁRY Zoltán

- 1965 Az egyén szerepe a népszokásokban. *Ethnographia*. LXXVI. 501–517.
1980 *Népszokás és népköltészet*. (Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei. 35.) Debrecen
1991 Identitás és etnikum. In Ujváry Zoltán közreműködésével Eperjessy Ernő – Krupa András (szerk.): *Nemzetiség – Identitás. A IV. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai*. 13–16. Békéscsaba
1992 A magyarországi nemzetiségi néprajzi kutatás három korszaka a publikációk tükrében. *Néprajzi Látóhatár*. I. 3–4. (1992) 1–7.
1994 *Kapcsolatok és párhuzamok*. (Folklór és Etnográfia. 78.) Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem kiadványa
1996 Az interetnikus kapcsolatok kérdései a Kárpát-medencében. In: Katona Judit – Viga Gyula (szerk.): *Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. (Az 1995-ben megrendezett konferencia anyaga)*. 25–29. Miskolc

VEREBÉLYI Kincső

- 2005 *Szokásvilág*. (Studia Folklorisztica et Ethnographica. 45.) Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszéke

VIGA Gyula

- 2002 A tájformáló kultúra korszakai és a kultúrtáj változásai a Bodroglón. *Néprajzi Látóhatár*. XI. évf. 1–4. szám. 281–289.

VOIGT Vilmos

- 1986 A magyarországi nemzetiségek nemzetközi kutatása. In Eperjessy Ernő – Krupa András (szerk.): *A III. Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai*. 310–316. Budapest–Békéscsaba: a Művelődési Minisztérium Nemzetiségi Önálló Osztálya
- 1991 Hagyomány és az etnikus identitás. In Eperjessy Ernő – Krupa András (szerk.): *Nemzetiség – identitás. A IV. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai*. (Ujváry Zoltán közreműködésével) 449–451. Békéscsaba–Debrecen: Ethnica
- 2002 Fragen der Identität und der Ethnizität in der Volksüberlieferung. In Maria Erb (Hrsg.): „*und Thut ein Gnügen Seinem Amt*“: *Festschrift für Karl Manherz zum 60. Geburtstag*. *Budapester Beiträge zur Germanistik*, 39. 555–560. Budapest: ELTE Germanistisches Institut

VONHÁZ István

- 1908 *A szatmármegyei német nyelvjárás hangtana*. Budapest
- 1914 A szatmármegyei német telepítésről. *Századok*. (1914). 303–320, 404–415, 499–508.
- 1931 *A szatmármegyei német telepítés*. Pécs

VÖRÖS Miklós – FRIDA Balázs

- 2006 Az antropológiai résztvevő megfigyelés története. In Letenyei László (szerk.): *Településkutatás*, II. 395–416. Budapest: L'Harmattan

WAKABAYASHI, Kazuhiro

- 1992 Betlehemes szokások a romániai Szatmárban. *Néprajzi Látóhatár*. I. (1992) 3–4. 72–75.

WEBER, Renate und Georg

- 2010 Zur Produktion von Heimatbüchern. Erfahrungen, Beobachtungen, Reflexionen. In Mathias Beer (Hg.): *Das Heimatbuch. Geschichte, Methodik, Wirkung*. 279–308. Göttingen: V&R unipress

WEBER-KELLERMANN, Ingeborg

- 1978 Zur Frage der interethnischen Beziehungen in der „Sprachinselvolkskunde“. In Ingeborg Weber-Kellermann: *Zur Interethnik. Donauschwaben, Siebenbürger Sachsen und ihre Nachbarn*. 125–149. Frankfurt am Main: Surkamp

WIESER, Stefan

- 2000 Kirchweihfest der Petrifelder. *Sathmarer Heimatbrief*. 39/5–6. 221.
- 2002a Kirchweihfest der Petrifelder. *Sathmarer Heimatbrief*. 41/ 6. 239–243.
- 2002b Petrifelder Kirchweihfest. *Sathmarer Heimatbrief*. 41/1–2. 22–23.

WILD, Katalin

- 1986 Kirmesbräuche der Deutschen in Südungarn (I). *Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen*, 6. 121–150.
- 1988 Deutsche Kirmesbräuche in Südungarn (II). *Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen*. 7. 53–80.

WÖLFING, Sybille

1996 „*Wer sind wir hier schon?*” *Identitätsgefährdungen und Identitätsstrategien bei Aussiedlern aus Siebenbürgen.* Münster: LiT-Verlag

ZIEGLER András

1932 *Az éjjeli szentségimádás Jézus isteni szívének engesztelésére.* Kolozsvár

ZIEROLD, Martin

2010 Printmedien und Radio. In Christian Gudehus – Ariane Eichenberg – Harald Welzer (Hrsg.): *Gedächtnis und Erinnerung. Ein interdisziplinäres Handbuch.* 196–201. Stuttgart–Weimar: Verlag J.B. Metzler

Internetes források

ALLGEMEINE DEUTSCHE ZEITUNG FÜR RUMÄNIEN

www.adz.ro (Letöltve: 2013. 08. 23.)

ALSÓHOMORÓD

http://www.johann-mutter.de/hamroth/hamroth_lieblingslieder_der_hamrother.htm

(Letöltve: 2010. 09. 26.)

AZ IDENTITÁS MEGŐRZÉSÉÉRT

<http://www.vasarnap.katolikhos.ro/22-szam-2012-majus-27/623-panorama/1376-az-identitas-megrzeseert.html> (Letöltve: 2012. 12. 08.)

A SVÁB DEPORTÁLÁSOK...

http://www.szatmar.ro/A_svab_deportalasoknak_emleket_allito_tablat_avattak/hirek/49903 (Letöltve: 2012. 12. 08.)

DEMOKRATISCHES FORUM DER DEUTSCHEN. KREIS SATHMAR –

<http://www.schwabe.ro/> (Letöltve: 2014. 02. 26.)

eMAGYARORSZÁG

<http://www.emagyarorszag.hu/index.php/eMagyarorszag-program>

(Letöltve: 2013. 09. 01.)

GILVÁCS weboldala

<http://www.johann-mutter.de> (Letöltve: 2009. 11. 02.)

„HOG STANISLAU”

<http://hog-stanislaui.blogspot.de> (Letöltve: 2014. 03. 04.)

„INSTITUT FÜR VOLKSKUNDE DER DEUTSCHEN DES ÖSTLICHEN EUROPA”

www.jkibw.de (Letöltve: 2013. 08. 25.)

KÁLMÁND

http://www.comunacamin.ro/camin_k%C3%A1lm%C3%A1nd%20k%C3%B6zs%C3%A9g-42.html (Letöltve: 2013. 08. 27.)

KAPLONY weboldala

www.kaplony.ro (Letöltve: 2009. 11. 02.)

„KULTURTREFF”

<http://www.kulturtreff.ro/hauptmenue/ueber-uns.html> (Letöltve: 2014. 02. 26.)

„KULTURVERBAND SATHMARENSE”

<http://www.kulturtreff.ro/hauptmenue/ueber-uns.html> (Letöltve: 2014. 02. 26.)

MTA ZTI Népzenei Példatár „*Csendes éj van, nyugalomnak éje*” c. dallam

<http://nepzeneipeldatar.hu/bongesztes/index.php?tid=3269&dialektus=5#a>

(Letöltve: 2015. 03. 31.)

MEZŐFÉNY

http://members.tripod.com/foieni_ro/htmls/indexd.htm (Letöltve: 2009. 11. 02.)

MEZŐPETRI

<https://sites.google.com/site/nagykarolycarei/Mezopetri-Petresti>

<http://econinfo.eu/hu/category/stiri-regionale/judetul-satu-mare/petresti>

(Letöltve: 2013. 08. 27.)

NAGYKÁROLY ÉS KÖRNYÉKE

<https://sites.google.com/site/nagykarolycarei> (Letöltve: 2013. 08. 27.)

„NEUJAHRSKONZERT”

<https://www.facebook.com/media/set/?set=a.319438204842406.76185.260956050690622&type=1> (Letöltve: 2014. 02. 26.)

PALLAS LEXIKON

<http://keptar.oszk.hu/000600/000645> (Letöltve: 2015. 04. 21.)

„SATHMARER SCHWABEN”

http://de.wikipedia.org/wiki/Sathmarer_Schwaben (Letöltve: 2014. 03. 03.)

„SATHMARERSCHWABEN.DE”

<http://www.sathmarerschwaben.de/impressum.php> (Letöltve: 2014. 02. 27.)

<http://www.sathmarerschwaben.de/artikel/entry.php?id=24&w=geschichte#body>

(Letöltve: 2014. 03. 04.)

„SATHMARER SCHWABEN ONLINE ZEITUNG”

www.ssoz.de (Letöltve: 2011. 02. 10.)

SVÁBOK ÖRÖMÜNNEPE

<http://nagykaroly.szatmar.ro/index.php?p=news&act=show&cid=39434>

(Letöltve: 2012. 12. 08.)

TOJÁSDOBÁLÁS MEZŐTEREMEN

<http://nagykaroly.szatmar.ro/index.php?p=news&act=show&cid=36053>

(Letöltve: 2013. 11. 12.)

ÜNNEPSÉG A SVÁBOK BETELEPÜLÉSÉNEK ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

http://nagykaroly.szatmar.ro/Unnepseg_a_swabok_betelepulesenek_evforduloja_alkalmabol/hirek/39426 (Letöltve: 2012. 12. 08.)

„ZEITWECHSEL. SEITENWECHSEL”

<http://www.zeitenwechsel-seitenwechsel.com/dasprojekt.html> (Letöltve: 2014. 02. 26.)

Egyéb források

DENIA 0020, 1334, 1858, 2401.

VIII. MELLÉKLET

8.1. A szatmári sváb települések térképe

8.2. Templombúcsúk a szatmári sváb településeken

Alsóhomoród	Szent Kereszt Felmagasztalása, szeptember 14.
Barlafalu	Szent Mihály, szeptember 29.
Csanáros	Szent Kereszt megtalálása, május 3.
Csomaköz	Szent István, augusztus 20.
Erdőd	Nagyboldogasszony, augusztus 15.
Gilvács	Nepomuki Szent János, május 16.
Józsefháza	Szent István, augusztus 20.
Kaplony	Páduai Szent Antal, június 13.
Kálmánd	Szent Anna és Szent Joakim, július 26.
Krasznabéltek	Szent László, június 27.
Krasznasándorfalu	Szent Erazmus, június 2.
Krasznaterebes	Urunk mennybemenetel, áldozócsüörtörtökön
Kisdengeleg	Szent Vendel, október 20.
Királydaróc	Szent István, augusztus 20.
Nagykároly	Kalazanci Szent József, augusztus 25.
Mérk	Szent Péter és Pál, június 29.
Mezőfény	Szent Mihály, szeptember 29.
Mezőpetri	Szent Erzsébet, november 19.
Mezőterem	Szent Kereszt Felmagasztalása, szeptember 14.
Nagymadarász	Szent Mária Magdolna, július 22.
Nagymajtény	Nagyboldogasszony, augusztus 15.
Nántú	Szenháromság, Szenháromság vasárnapja
Nagyszokond	Sarlós Boldogasszony, július 2.
Tasnád	Szűz Mária Neve, szeptember 12.
Tasnádszántó	Loyolai Szent Ignác, július 31.
Túrterebe	Nagyboldogasszony, augusztus 15.
Szakasz	Szent Flórián, május 4.
Szinfalu	Szent Anna és Szent Joakim, július 26.
Szaniszló	Kisboldogasszony, szeptember 8.
Vállaj	Szent Vendel, október 20.
Zajta	Szent György, április 23.

8.3. A szatmári svábok körében megjelent „*Heimatbuch*”-ok és falumonográfiák

- Brázay János: Emléklapok a Mezőpetri-i község és r.k. plébánia történetéből a templom száz éves jubileumára. Nagy-Károlyban, 1886.
- Brendli, Stefan: Unsere Heimat. Geschichtliches über Hamroth und die Hamrother in aller Welt. Kanzach, 1973.
- Czumbil, Josef: Fienen, meine unvergeßliche Heimat im Gebiete Sathmar, Karol. Cleveland, USA, 1975.
- Flesch, Ferdinand: Das Schicksal der Gemeinde Erdeed./ Sathmar und ihrer Schwaben. 1982. Wien, pp. 139.
- Guffart, Franz: Die Einwanderer nach Fienen und das Schicksal ihrer Nachkommen. Leutkirchen, 1986.
- Hauler, Ernst: Die sathmarschwäbische Gemeinschaft Terebesch. Passau, 1995. Verlag Donaueschwäbische Kulturstiftung.
- Hauler, Ernst: Werden und Vergehen der Sathmarer Schwabensiedlung Maitingen. Dortmund, 1996.
- Hauler, Ernst: Sathmarschwaben in Darótz – Svábok Királydarócon. 1997, München, pp. 100.
- Kardos Dezső: Vállaj. 2000.
- Koch, Stefan: Gilwatsch. Beiträge zur Ortsgeschichte. 1981, Laupheim: saját kiadás, pp. 86.
- Lini, Johann: Geschichte Sathmarschwäbischen Dorfgemeinschaft Sagas. 1997
- Merli Rudolf: Mezőpetri története. 1999 (saját kiadás)
- Merli Rudolf: Mezőfény története. 2001 (saját kiadás)
- Ruland, Fritz – Oskar Römer: Kriegsdorf, eine deutsche Siedlung im Nordwesten Rumaniens. Esslingen é.n. (Kézirat)
- Schmied, Stefan: History of a Sathmar Schwaben Village „Scheindorf 1780-1970”. 1970, Leubas/Kempton: saját kiadás
- Schmied, Stefan (Hg.): Heimatbuch der Sathmarer Schwaben. Stuttgart, 1952.
- Schmied, Stefan: Bildegg 1730–1970. Aus der Geschichte der Gemeinde. 1971, Leubas/Kempton: saját kiadás
- Schmied, Stefan: Scheindorf 1780–1970. Geschichte einer sathmarschwäbischen Siedlung. Leubas/Kempton, 1970.
- Schmied Stefan: Petrifeld 1742–1972. Leubas, 1972.
- Szolomajer József: Mezőfény története. Carei, 1926.
- Tempfli Imre: Kaplony. Adalékok egy honfoglaláskori település történetéhez. Szatmárnémet, 1996.
- Wilhelm, Tom: Scheindorf – Meine Heimat. 2005.

8.4. Fotódokumentáció

1. Stefan Jäger (Hatzfeld) „A svábok bevándorlása a 18. században” című képének másolata.⁷⁴²
Csanálos, 2006, Szüics Róbert felvétele.

2. A 300 éves évforduló ünnepi szalagja. Csanálos, 2006, saját felvétel.

3. A 300 éves évforduló ünnepi szalagja. Csanálos, 2006, saját felvétel.

⁷⁴² A másolatra empirikus kutatásaim során találtam rá Csanáloson. Az elmondás szerint a településen több másolat is készült. A másolatok alkotója az adatközlés időpontjában ismeretlen volt.

4. Emlékműavatás a Károlyi kastély udvarán, a 300 éves évforduló ünnepségén.
Nagykároly, 2013, saját felvétel.

5. Ünneplő elszármazottak és helyiek a 300 éves évfordulón.
Nagykároly, 2013, saját felvétel.

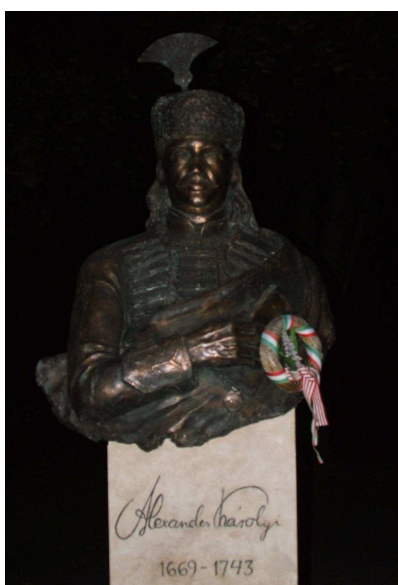
6. Ünneplő elszármazottak és helyiek a 300 éves évfordulón.
Nagykároly, 2013, saját felvétel.

7. Emlékműavatás a Károlyi-kastély udvarán a 300 éves évfordulón.
Nagykároly, 2013, saját felvétel.

8. A 300 éves évforduló emlékműve a Károlyi-kastély udvarán.
Nagykároly, 2013, saját felvétel.

9. Gróf Károlyi Sándor emlékműve a Károlyi-kastély udvarán.
Nagykároly, 2013, saját felvétel.

10. A Károlyi-kastély. Nagykaroly, 2007, Jaczkó Fruzsina felvétele.

11. A Károlyi családi kriptá. Kaplony, 2008, saját felvétel.

12. Emléktábla a szakaszi római katolikus templomban. Szakasz, 2006, Szücs Róbert felvétele.

13. Ugyanazon emléktábla felavatási szertartása. Szakasz, 1999, Rosalia Reizer felvétele.⁷⁴³

⁷⁴³ Rosalia Reizer felvételének forrása: *Sathmarer Heimatbrief* 1999: 274.

14. Prof. Dr. Vonház István emlékműve.
Mezőpetri, 2007, saját felvétel.

15. A Vonház emlékmű leleplezése, 1995.
Gyűjtött felvétel, a gyűjtés helye és időpontja: Mezőpetri, 2008.

16. Vonház István arcképe a Szatmári Svábok Múzeumában.
Mezőpetri, 2007, saját felvétel.

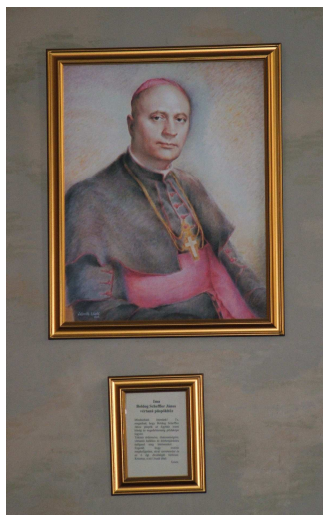
17. Merli Rudolf síremléke.
Mezőpetri, 2013, saját felvétel.

18. Felirat Merli Rudolf síremlékén. Mezőpetri, 2013, saját felvétel.

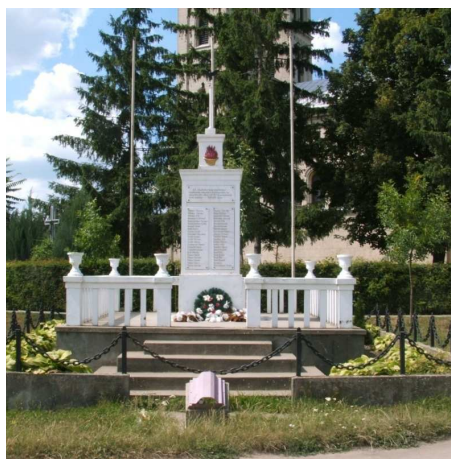
19. Az „Ulmer Schachtel” kicsinyített mása a vállaji telepítési emlékparkban.
Vállaj, 2013, saját felvétel.

20. Boldog Scheffler János vértanúpüspök emléképe Mezőpetri római katolikus templomában.
Mezőpetri, 2013, saját felvétel.

21. Egy elszármazott emléktáblája Mezőpetri temetőjében.
Mezőpetri, 2013, saját felvétel.

22. A deportálás áldozatainak emelt emlékművek. Kaplony, Mezőpetri, 2008, saját felvétel.

23. A deportálási emlékműállítást követő ünnepi összejövetel.
Kálmánd, 2005, saját felvétel.

24. A deportálási emlékműállítást követő ünnepi összejövetel.
Kálmánd, 2005, saját felvétel.

25. Szabadtéri oltár a kaplonyi *kirbájon*. Kaplony, 2006, Szücs Róbert felvétele.

26. Körmenet kezdete a kaplonyi *kirbájon*. Kaplony, 2006, Szücs Róbert felvétele.

27. A kisdengelegi *kirbáj*. Kisdengeleg, 2008, saját felvétel.

28. Árúsok a kisdengelegi *kirbájon*. Kisdengeleg, 2008, saját felvétel.

29. Vásárfia beszerzése a kisdengelegi *kirbájon*.
Kisdengeleg, 2008, saját felvétel.

30. *Kirbáj* Mezőpetriben. Mezőpetri, 2013, saját felvétel.

31. Mezőpetri kirbáj. Mezőpetri, 2013, saját felvétel.

32. Mezőpetri kirbáj. Mezőpetri, 2013, saját felvétel.

33. Mezőpetri kirbáj. Mezőpetri, 2013, saját felvétel.

34. Mezőpetri kirbáj. Mezőpetri, 2013, saját felvétel.

35. Kisdengelegi sváb asszonyok Mezőpetriben. Mezőpetri, 2007, saját felvétel.

36. Merli Rudolf (jobbról) misét celebrál a 60 éves házások találkozásán. Mezőpetri, 2007, saját felvétel.

37. Kisdengelegi adatközlők a 60 éves házások találkozásán. Mezőpetri, 2007, saját felvétel.

38. Mezőpetri és kisdengelegi elszármazottak, kétlakiak és helyiek találkozója a templom előtt.
Mezőpetri, 2007, saját felvétel.

39. Mezőpetri és kisdengelegi elszármazottak, kétlakiak és helyiek találkozója a templom előtt.
Mezőpetri, 2007, saját felvétel.

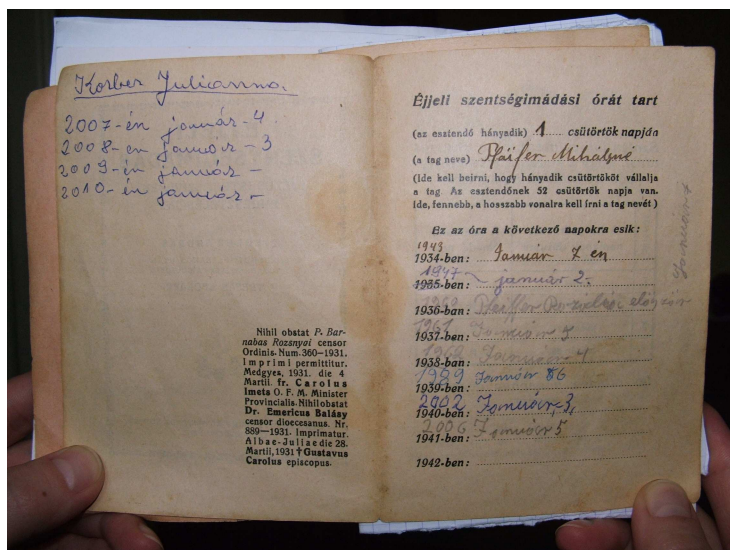
40. Kisdengelegi asszonyok csúrbontáson, Mezőpetriben.
Mezőpetri, 2007, saját felvétel.

41. Kisdengelegi kétlaki (balról) és helyi asszony (jobbról) csúrbontáson, Mezőpetriben.
Mezőpetri, 2007, saját felvétel.

42. Kisdengelegi asszony csúrbontáson, Mezőpetriben.
Mezőpetri, 2007, saját felvétel.

43. Egy sváb asszony és örökösének éjjeli imaóra rendje.
 Mezőpetri, 2009, saját felvétel.

44. Temető. Mezőpetri, 2009, saját felvétel.

45. Temető. Mezőpetri, 2009, saját felvétel.

46. Temető. Mezőpetri, 2009, saját felvétel.

47. Szent Erzsébet-szobor a templomkertben. Mezőpetri, 2009, saját felvétel.

48. Az első világháborúban elesetteknek állított emlékmű. Mezőpetri, 2009, saját felvétel.

49. Strudli készítése. Mezőpetri, 2007, saját felvétel.

50. Húsfüstölés. Mezőpetri, 2009, saját felvétel.

51. Disznóvágás kellékei. Mezőpetri, 2009, saját felvétel.

52. A Szentháromság-kápolna újraszentelése Lyukashalmon (Nagykároly).
Nagykároly, 2006, Szücs Róbert felvétele.

53. A lyukashalmi kápolnaszentelés szertatása alatt. Nagykároly, 2006, Szücs Róbert felvétele.

54. A csanálosi Szentháromság-kápolna előtt, Szentháromság vasárnapján.
Csanálos, 2006, Szücs Róbert felvétele.

55. Felújított zarándoklat Kigyére.
Gyűjtött felvétel, a gyűjtés helye és ideje: Mezőpetri, 2007.

56. Mezőpetri zarándokok a kigyei kápolna előtt.
Gyűjtött felvétel, a gyűjtés helye és ideje: Mezőpetri, 2007.

57. Ünnepi mise a kigyei korbájon.
Gyűjtött felvétel, a gyűjtés helye és ideje: Mezőpetri, 2007.

58. Lakodalmi előkészületek a 20. század második felében.
Gyűjtött felvétel, a gyűjtés helye és ideje: Mezőpetri, 2008.

59. Menyasszonytánc a 20. század második felében.
Gyűjtött felvétel, a gyűjtés helye és ideje: Mezőpetri, 2008.

60. Lakodalmi előkészület az 1990-es években.
Gyűjtött felvétel, a gyűjtés helye és ideje: Mezőpetri, 2008.

61. Lakodalom az 1990-es években.
Gyűjtött felvétel, a gyűjtés helye és ideje: Mezőpetri, 2008.

62. Lakodalmi süteménykészítés az 1990-es években.
Gyűjtött felvétel, a gyűjtés helye és ideje: Mezőpetri, 2008.

63. Lakodalmi előkészület a 2000-es évek elején.
Gyűjtött felvétel, a gyűjtés helye és ideje: Mezőpetri, 2008.

64. Lakodalmi előkészület a kultúrházban.
Mezőpetri, 2007, Jaczkó Fruzsina felvétele.

65. Lakodalmi menet. Mezőpetri, 2007, Jaczkó Fruzsina felvétele.

66. Esküvő. Mezőpetri, 2007, saját felvétel.

67. Sorostalálkozó.

Gyűjtött felvétel, a gyűjtés helye és ideje: Mezőpetri, 2008.

68. Ravatal a csűr előtt.

Gyűjtött felvétel, a gyűjtés helye és ideje: Mezőpetri, 2008.

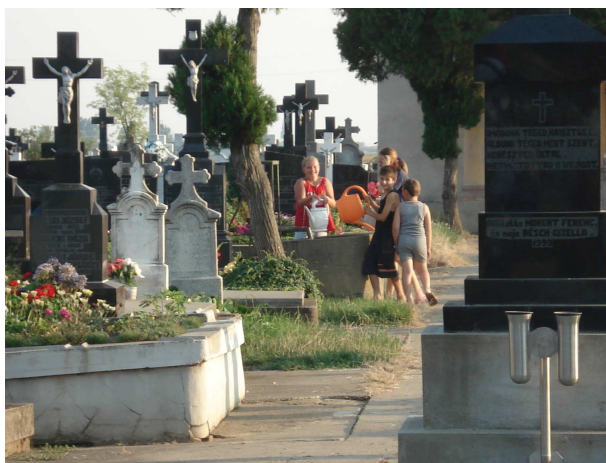

69. Halottas menet.

Gyűjtött felvétel, a gyűjtés helye és ideje: Mezőpetri 2008.

70. Ravatal az udvaron az 1990-es években.
Gyűjtött felvétel, a gyűjtés helye és ideje: Mezőpetri, 2008.

71. Locsolóközösség. Mezőpetri, 2007, Jaczkó Fruzsina felvétele.

72. Sváb asszony a 20. század első felében.
Gyűjtött felvétel, a gyűjtés helye és ideje: Mezőpetri, 2008.

73. Német feliratú falvédő. Mezőpetri, 2007, saját felvétel.

74. A szatmári sváb viseletek a Szatmári Svábok Múzeumában. Mezőpetri, 2007, saját felvétel.

75. Szobaberendezés a Szatmári Svábok Múzeumában. Mezőpetri, 2007, saját felvétel.

76. Bibliák és a szatmári svábokról szóló kiadványok a Szatmári Svábok Múzeumában. Mezőpetri, 2009, saját felvétel.

77. A Szatmári Svábok Múzeumának otthont adó épület egykori tulajdonosa. Mezőpetri, 2009, saját felvétel.

78. A Szatmári Svábok Múzeuma. Mezőpetri, 2007, saját felvétel.

79. A virágbolt háromnyelvű reklámtáblája. Mezőpetri, 2007, saját felvétel.

80. Az óvoda háromnyelvű címtáblája. Mezőpetri, 2007, saját felvétel.

81. Kultúrház. Mezőpetri, 2007, saját felvétel.

82. Németországi adomány fogadása az 1990-es években. (Gyűjtött felvétel, a gyűjtés helye és ideje: Mezőpetri, 2008.)

83. Ajándék tűzoltóautó Grafrath testvértelepüléstől. Mezőpetri, 2007, saját felvétel.

<p><i>Intâlnirea șvabilor</i> 19-20. august 2000. CAREI</p> <p>Sâmbătă, 19. august - Satu Mare orele 16 - 18: Simpozion cu titlu "Contribuția populației germane la cultura materială și spirituală a zonei sathmarene" urmată de expoziția de fotografii în incinta Muzeului Jubileean</p> <p>Duminică, 20. august - Carei orele 10 - 11: Sărbătoare pentecostar în parcul popular și a participanților spre parcul castelului orele 12 - 14: cazane de saut și programul formațiilor culturale participante orele 17 - 21: Bal svăbesc</p> <p>Vă așteptăm cu drag! XXXXXXXX</p> <p>Organizatori: ☐ Forumul Democrat al Germanilor din România, Forumul Regional Transilvania de Nord ☐ Organizația Șvabilor Sâmbărești în R.F. Germania ☐ Ministerul Culturii al României</p>	<p>19-20. August 2000. GROßKAROL SCHWABENTREFFEN PROGRAMM</p> <p>Samstag, 19. August - Sathmar 16 - 18 Uhr: Symposium "Beiträge der deutschen Bevölkerung zur materiellen und geistigen Kultur der sathmarer Gegend" anschließend Besichtigung der Fotoausstellung im Kreismuseum Sathmar</p> <p>Sonntag, 20. August - Großkarol 10 - 11 Uhr: Fastgottesdienst in der großen römisch- katholischen Kirche 11.15. 12 Uhr: Aufmarsch der Trachtenpaare und der Teilnehmer zum Schloßpark 12 - 14 Uhr: Grüßworte und Ansprachen, verbunden mit dem Programm der teilnehmenden Kulturgruppen, im Schloßpark 17 - 21 Uhr: Schwabenball</p> <p>Wir freuen uns auf Ihre Teilnahme! XXXXXXXX</p>	<p>Svâbtalálkozó 2000. augusztus 19-20. NAGYKÁROLY</p> <p>Szombat, augusztus 19. - Sathmár 16 - 18 óra Szimpózium "A német népesség hozzájárulása a Sathmár vidék anyagi és szellemi kulturájához" Utána fényképalbum megtekintése a Műzeumi Múzeumban</p> <p>Vasárnap, augusztus 20. - Nagykároly 10 - 11 óra: ünneplés szentmise a nagy római katolikus templomban 11.15. 12 óra: népviseletbe öltözött párok és a résztvevők felvonulása a kastélyparkba 12 - 14 óra: ünneplés beszédek, a résztvevő kulturcsoportok mórárával egybekötve 17 - 21 óra Sváb-bál</p> <p>Szeretettel várjuk! XXXXXXXX</p> <p>Rendezők: ☐ Romániai Német Demokrata Fórum, Eszterházy Megyei Fórum ☐ Sathmári Svábok Szervezete Németországból ☐ Román Művelődési Minisztériuma</p>
---	---	---

84. A 2000-es sváb találkozó háromnyelvű programja. Mezőpetri, 2007, saját felvétel.

85. Falunap. Mezőpetri, 2006, Szücs Róbert felvétele.

86. Strudlifestivál. Vállaj, 2011, saját felvétel.

87. Mezőpetri főutcája. Mezőpetri, 2007, saját felvétel.

88. Sorosok szüreti táncbemutatója. Kaplony, 2013, saját felvétel.

89. Sorosok a szüreti felvonuláson. Kaplony, 2013, saját felvétel.

90. Sorosok a templomban. Kaplony, 2013, saját felvétel.

Sathmarer Heimatbrief

Mitteilungen der Landsmannschaft der Sathmarer Schwaben und der Oberwischauer Zipser

Jahrgang 41

Oktober 2002

Folge 5

**Erinnern – Bewahren – Zukunft gewinnen
Vertriebene haben Baden-Württemberg mitgeprägt
Schwabentreffen 2002 in Sathmar**

91. A szatmári svábok folyóiratáról, a *Sathmarer Heimatbrief*-ről készült felvételrészlet. Saját felvétel, 2009.

Einladung zur Bescheneeder Kiearbe 2005

Liebe Bescheneeder Landsleute!

Der Schutzpatron unserer Gemeinde, St. Wendelin, ruft zum alljährlichen Kirchweihfest auf. Dieses findet statt am

**22. Oktober 2005, ab 16 Uhr,
in der Gaststätte TSV
Schillerstr. 05, 86169 Augsburg.**

Zur Beachtung für PKW-Anreisende: Fahren Sie bei der Ausfahrt „Augsburg Ost“ (Stadtteil Fiernhaberau) von der Autobahn, danach bei der dritten Ampel rechts; nach ca. 400 m, links, auf die vorhandenen Parkplätze.

Anmeldung und weitere Infos bei: Wendel Horn, (0821) 2192644; F. Horn-Gyetko, (07022) 35256; per E-Mail: thomas.eroes@gmx.de.

HOG-Treffen Burlescht

Liebe Landsleute aus Burlescht,

zum diesjährigen **Burleschter Heimattreffen** laden wir Euch alle recht herzlich ein!

**Wann? Am 29. Oktober 2005, ab 14 Uhr
Wo? In Bildechingen und Eutingen.**

– Programm:

14 Uhr – Gottesdienst in Bildechingen, anschließend Treffen in Eutingen

16 Uhr – Musik und Unterhaltung mit „DUO FLAMINGO“

Wir freuen uns auf viele Gäste!“

Nähere Informationen erteilt der HOG-Vorstand.

186

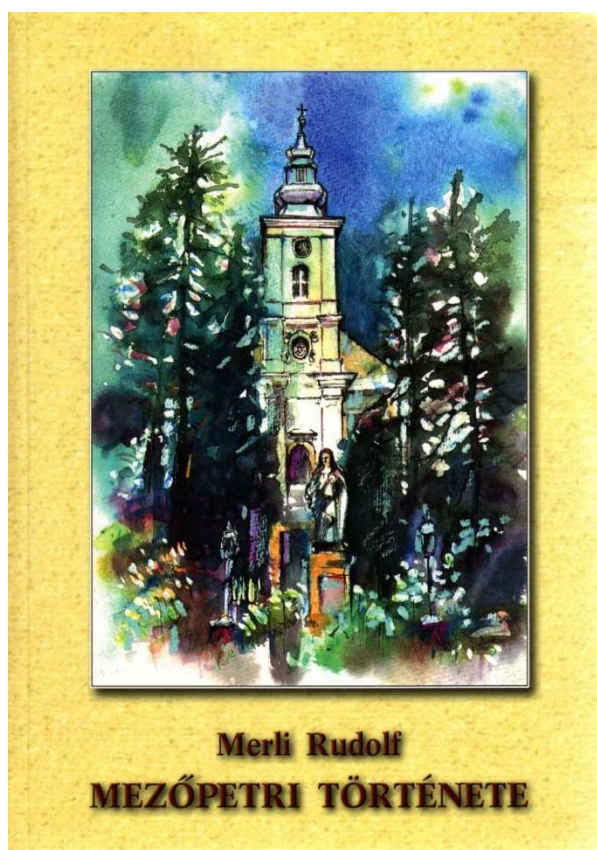
92. A *Sathmarer Heimatbrief* 2005 szeptemberi számának 186. oldaláról készült felvételrészlet. Saját felvétel, 2009.

93. Blaskapelle Petrifeld. (Fotó: Stefan Wieser).

A *Sathmarer Heimatbrief* 1999 márciusi számának 23. oldaláról készült felvétel.

Saját felvétel, 2009.

94. A Merli Rudolf könyvének borítójáról készült felvétel. Saját felvétel, 2007.